G. PANU

AMINTIRI

DELA „JUNIMEA“

DIN IAȘI

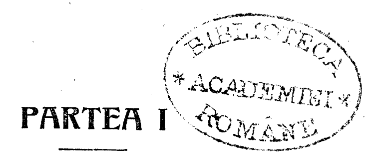

BUCUREȘTI

EDITURA SOCIETĂȚII ANONIME PE ACȚIUNI „ADEVERUL

1908

AMINTIRI DELA „JUNIMEA“

DIN IAŞI

PARTEA I

Prima mea scriere critică

I

La fiecare banchet de aniversare a înfiinţărei societăţei *Junimea*, domnul Iacob Negruţi avea specialitatea ca să stabilească în mod exact data întemeerei *Junimei* şi totuşi curs de vre'o 14 ani nu a reuşit complect să o stabilească! De ce? Fiindcă îndată ce oratorul — bine înţeles într'un discurs umoristic— determina o dată oarecare, o droaie de întrerupători, vociferând, îi aruncau cele mai energice desminţiri. Oratorul obosit şi dominat de un tumult asurzitor, era nevoit să se aşeze şi să renunţe la restul cuvîntărei.

Atunci, ca un mijloc de conciliare, se scula domnul Vasile Pogor şi striga: „Domnilor nu vă mai certaţi degiaba de la data înfiinţărei societăţei noastre, căci părerile sunt aşa de împărţite încît pentru o societate atât de disciplinată ca a noastră (la cuvîntul *disciplinat*, un ura! colosal eşea din pepturile tuturor) acest lucru este mărul de discordie; de aceea eu propun să votaţi următoarea dată asupra căreia cred că avem să convenim cu toţi.... Să convenim, domnilor, că originile *Junimei* se perd în noaptea timpurilor...

In toţi anii această propunere era aclamată şi consacrată.

Soluţiunea însă nu mulţumea pe toţi. Domnul Iacob Negruţi, cel maĭ recalcitrant, protesta *in*

petto şi urma cu investigaţiunile mai departe,—aşa că, în cursul acelor mulţi ani, a ajuns la oarecari descoperiri destul de însemnate asupra originei *Junimei*, însă nu de tot complecte.

Aşa, domnul Negruţi a stabilit deocamdată anul înfiinţărei: acela de 1863. A ajuns domnia-sa deasemena să stabilească şi luna, luna Februarie—mi-se pare; a ajuns să stabilească şi locul unde s'a zămislit ideea, anume în dreptul unui fânar de lîngă poarta bisericei Trei-Sfetitelor. Ca să se stabilească acest fânar, contraversa a durat mai mulţi ani. Domnul Maiorescu pretindea că eşind din curtea şcoalei normale, unde era director, împreună cu domnul Pogor, într'o seară, s'au oprit amîndoi în dreptul fanarului amintit şi acolo le-a venit ideea înfiinţărei unei societăţi; domnul Pogor însă pretindea că a mers împreună cu domnul Maiorescu până la un alt fânar, acel din dreptul bisericei catolice şi că acolo le-a venit geniala idee. După multe apeluri la memorie şi după lungi discuţii, domnul Pogor a sfîrşit prin a se ralia la părerea domnului Maiorescu.

Prin urmare anul, luna şi fânarul erau determinate. Asupra însă a zilei acestei memorabile date, societatea *Junimea* n'a putut să se învoiască niciodată, ea era împărţită în două tabere, absolut ireconciliabile. Una pretindea, expresia de astăzi, că fericitul eveniment—a avut loc într'o Mercuri, cealaltă, într'o Vineri. Unii se intitulau Mercurişti, ceilalaţi Venerişti. Vă puteţi închipui la câte glume şi jocuri de cuvinte dedeau loc aceste două denumiri.

Şi în urma multor şi multor discuţii furtunoase, tot părerea domnului Vasile Pogor fu găsită mai bună, că de vreme ce societăţei *Junimea* nu i-se putea determina ziua de naştere, atunci e mai preferabil ca să se declare că originele ei se perd în noaptea timpurilor!...

Acestea le-am aflat eu după ce am intrat la *Junimea*, prin anul 1872. Am susţinut şi eu una din aceste părerei, măcar că nu aveam—intrat târziu—nici un element sigur de discuţie...

* * *

Drept vorbind, amintirile mele personale nu pot să se ridice dincolo de 1872, prin urmare ar trebui să încep cu memorarea lor de la această dată. Ar fi o lacună.

De altmintrelea, crescut în şcoalele de la Iaşi, *Junimea* nu'mi era necunoscută, aşa că îmi amintesc de ea încă de cînd eram copil. Aşa, că cu suvenirurile mele personale şi cu faptele pe care mi le-am explicat pe urmă, voiu putea reconstitui trecutul.

Eram de 13 ani, în clasa a treia a liceului, când am auzit şi am cetit pe mici afişuri, că: în sala Băncei României din strada Goliei—astăzi casele lui Weisengrun—un tânăr învăţat, nou sosit, Tit Liviu Maiorescu, va ţinea o serie de *prelecţiuni populare*. Nu'mi aduc aminte bine dacă domnul Maiorescu era tot director la şcoala normală sau dacă devenise directorul liceului, căci l'am avut după acea cîţiva ani director.

Ca băiet curios şi studios, în fiecare Duminică la orele 2 eram în sala Băncei, într'un colţişor. Mi-aduc aminte de d-nul Maiorescu: acelaş de astăzi, se înţelege tânăr; aceiaş dicţiune elegantă şi rece; aceleaşi maniere corecte; aceiaş sobrietate de gest. Cele două sau trei prelecţiuni n'au făcut impresii asupra mea: era vorba de familia în stat şi în societate, educaţia pe baze ştiinţifice, etc., lucruri cari nu-mi vorbeau prea mult. Când însă domnul Maiorescu a început a trata chestiuni de estetică, frumosul, sublimul şi plăcutul, literatura clasică şi romantică, talent şi geniu, etc., aceste lucruri mi-au deşteptat un mare interes, iar publicul ca şi mine a început a umplea sala.

De şi prelecţiunile aceste erau numite populare, ele n'aveau nimic popular, nici ca subiect, nici ca expunere, nici ca public. Ele erau frec-

ventate de tot ce societatea ieşană avea mai ales şi mai distins; jumătatea sălei era ocupată de damele cele mai elegante, restul din personagiile principale; prinţul bezedea Grigore Sturza se aşeza în faţa oratorului, stând foarte des în picioare. Oratorul de multe ori se dedea când trata chestii de pshichologie, la demonstraţii foarte subtile; de multe ori un sfert de oră nu prea pricepeam ce voeşte să spună. Ca public, pe lângă cel arătat mai sus, restul era format din profesori, preoţi, elevi de la universitate şi de la liceu.

Şi fiindcă vorbesc de prelecţiuni, să spun ceva despre ceremonialul, pe care l'a introdus domnul Maiorescu în asemenea conferinţi şi care a rămas şi după ce conferinţele au fost strămutate în sala universităţei—şi au rămas şi până astăzi în uz.

Domnul Maiorescu venea îmbrăcat în mare gală. Nu sosea de cât cu două-trei minute înainte de ora fixată; venind, căuta ca publicul să nu'l vadă, sau cât de puţin să-l vadă; la scară sărea iute din trăsură — care în genere era cu coşul ridicat, — se furişa incognito prin coridoare lăturalnice pentru a nu fi văzut de public şi se introducea în camera ale cărei uşi dădeau în salon. La un moment dat — ora fix 2 — un servitor deschidea brusc amândouă canaturile uşei, iar oratorul îşi făcea subit intrarea. Conferinţa începea cu cuvintele: ,,Onorat auditor".

Acest procedeu personal al domnului Maiorescu a devenit, cum am spus, mai târziu, nu numai un uz, dar chiar o dogmă, — dogmă care a dat loc la mari discuţii iubitorilor de inovaţiuni, dar dogma a rezistat la toate atacurile.

Aşa, de multe ori, unii îndrăzneţi au cercat să înlocuiască fracul prin redingotă; această pretenţie a fost considerată ca sediţioasă; iar dacă vreun încăpăţânat ar fi încercat să pună în practică această reformă radicală, ar fi găsit înaintea sa, în momentul intrărei în sală, zece mâni junimiste, care l'ar fi împins înapoi.

Nu se glumeşte cu asemenea lucruri.

Mari discuţii au înveninat spiritul *Junimei* apropo de dogma, care consista ca oratorul să rămână invizibil, în tot cazul să nu se pună în contact cu publicul până în momentul conferinţei. Unii zeflemişti — printre care eram şi eu, dar asta mult mai târziu — susţineau că apariţiunea bruscă a oratorului în sală ca un Deus ex machina, era cam burlească, în tot cazul prea teatrală; că şederea oratorului într'o cameră izolată până la sosirea exactă a minutei, când conferinţa trebuia să înceapă, n'avea nicĭ un sens; în tot cazul semăna cu un fel de preveghere de arme a cavalerilor din evul mediu; că furişarea oratorului prin culuare obscure şi nu tocmai igienice, avea ceva ridicol în ea.

Toate aceste obiecţiuni însă, nici nu erau băgate în seamă; nimic din formularul-dogmă nu trebuia să se ştirbeze.

Ba chiar odată a avut loc o viuă discuţie apropo de următorul fapt.

După regulă, nimenea n'avea dreptul să viziteze pe oratorul, care aştepta în sala izolată, de cât numai unul dintre şefi: domnul Maiorescu, domnul Negruţi saŭ un altul. Această vizită se impunea, probabil, pentru ca conducătorul conferinţelor să vadă în ce stare sufletească se află oratorul. I se adresau — mai ales dacă era debutant — cuvinte afectuoase de încurajare, îi se ridica moralul spunându-i că este foarte multă lume şi aleasă în sală şi că-l aşteaptă cu nerăbdare, etc. Rolul conducătorului în asemenea ocazie semăna cu acela al preotului pe lângă condamnatul la ghilotină, cu câteva minute înainte de execuţie. In adevăr, încurajatorul, înainte de a părăsi pe conferenţiar, scoţând ciasornicul, zicea:

— Ei, acum te las, peste trei minute te aşteptăm, n'ai să ai emoţie, nu-i aşa?

'Mĭ-aduc aminte că mie, ca debutant, domnul Iacob Negruţi mi-a servit de preot asistent.

Incidentul de care voesc să vorbesc este următorul, la o prelegere, mai mulţi amici ai conferenţiarului şi-au permis să intre în sala secretă ca să-l întreţie.

Seara, mare scandal la *Junimea*. Cum şi-au permis unii ca să înfrângă regulele inflexibile ale protocolului? Iar d. Iacob Negruţi — mai marele peste protocol la *Junimea* şi păstrătorul tradiţiilor imutabile — striga:

— Este un adevărat scandal! Oratorul trebue să rămână singur, absolut singur; el trebue să-şi reculeagă ideile şi să şi le pue în ordine.

Un zeflemist:

— Dar bine, el îşi are ideile puse în ordine de acasă, de vreme ce şi-a învăţat discursul pe de rost!

— Nu face nimic, răspundea domnul Negruţi, el poate să'l uite prin distracţie...

— Poate omul are nevoe să vorbească cu cineva un moment!

— Sunt eu, Maiorescu sau un altul, şi e destul.

Şi discuţia se închidea.

* * *

Reiau şirul.

Cu aceste prelegeri ale domnului Maiorescu din 1863, societatea *Junimea* este quasi formată. O legătură începe a strânge pe mai mulţi tineri distinşi.

In adevăr, conferinţele acestea ţinându-se în postul cel mare până în ziua de Paşti (cum sunt concertele simfonice din Bucureşti), încă de prin Ianuarie 1864 aşteptam cu nerăbdare sosirea timpului prelegerilor domnului Maiorescu, când văzui că de astă dată pe lângă domnul Maiorescu se mai anunţă încă doi conferenţiari: P. P. Carp şi Vasile Pogor. *Junimea* era fondată, după proverbul: „tres faciunt collegium".

Se vede că domnul Carp, de pe atunci avea apucături autoritare şi dispoziţii la şefie — căci 'mi-aduc aminte că una din conferinţele sale era

intitulată „*Trei Cezari*" vorbea de Cesar, Carol cel mare şi Napoleon întîiu. Şi 'miaduc aminte că nu eram tocmai în unele privinţi de părerile conferenţiarului — căci începusem chipurile a avea şi eu păreri — eram în clasa a patra şi aveam 14 ani. De atunci numărul conferenţiarilor s'a tot mărit.

Aşa, în anii următori vedem printre conferenţiari pe domnul Nicolai Mandrea, unul din actualii preşedinţi de la curtea de Casaţie, pe domnii I. Caragiani, Iacob Negruţi şi Leon Negruţi.

O particularitate asupra prelecţiunilor populare din 1865. S'a introdus o inovaţie, care a rămas mult timp în vigoare la *Junimea*, anume: ca toate conferinţele ţinute de diferiţi oratori să aibă o idee fundamentală, iar subiectele să fie legate între dânsele printr'o legătură generică.

De exemplu: se alegea un subiect mare, căruia i-se da un titlu, precum: *epidemii morale*, sau *cărţile omenirei*, sau *elementele de viaţă ale popoarelor*, aşa ceva. Odată aleasă tema, diferiţii conferenţiari trebuiau să găsească subiecte speciale, care să desvolte ideea şi să o ilustreze, fără a se depărta de dânsa.

Vă puteţi închipui câtă greutate şi ce discuţii furtunoase de mai multe seri urmau, pentru stabilirea subiectelor de conferinţi! Vă puteţi închipui cum fantasia juca foarte mare rol în găsirea de motive pentru a vârî o conferinţă sub titlul generic admis...

Conferinţele acestea erau cele mai nostime, căci ele dădeau loc la tot felul de discuţii subtile şi la tot felul de glume.

In general se făceau cu asemena ocazii oarecare trageri pe sfoară. D-nul Maiorescu, având în vedere conferinţele pe care îşi propunea să ţină, venea la *Junimea* şi emitea ca idee fundamentală a întregului ciclu, o idee în care intrau perfect conferinţele sale speciale. Ideea propusă de domnul Maiorescu era primită; când însă venea chestia

la ilustrarea ei prin subiecte speciale, necontestat că domnul Maiorescu era la largul său, ca să-şi ia două subiecte. Nenorociţi erau însă ceilalţi conferenţiari, care fiindcă nu aprofundaseră ideea fundamentală, erau foarte încurcaţi ca să aleagă subiecte în consecvenţă.

Aceasta a mers odată, de două ori, până când domnul Pogor, observând şiretenia, a declarat că domnul Maiorescu trebue recuzat când e vorba a da părerea fundamentală.

Cu aceasta n'au câştigat nimic bieţii conferenţiari de mâna a doua, căci la şedinţa viitoare domnul Pogor care studiase în timpul săptămânei o idee fundamentală, a venit el, să o propună, făcându-şi şi el la rândul lui partea leului. De aici protestări energice din partea tuturor, susţinându-se că e maĭ bine ca fiecare conferenţiar să-şi aleagă subiectul, părăsindu-se ideea fundamentală.

Insă fiindcă şi această unitate de idee devenise clasică, bătrânii (?) nu cedară în principiu. De fapt, însă, fiecare îşi alegea subiectul care voia Aşa, la conferinţele cu tema *epidemiĭ morale*, d. Maiorescu îşĭ alesese *revoluţia franceză*. Este şi acesta un mijloc de a explica acea revoluţiune.

Unul din conferenţiari, nu mi-aduc aminte cine, propusese ca subiect *epoca lui Mihai Viteazul*. Mare discuţie dacă acest subiect este în raport cu *epidemiile morale*. Conferenţiarul susţinea energic că şi epoca lui Mihai Bravul presupune o epidemie morală, cu toate protestările celorlalţi. Un altul, — mi se pare răposatul Lambrior — propuse ca subiect *epoca fanarioţilor*. In definitiv propunerile fură admise, aşa că în realitate *ideea fundamentală* de conferinţe rămase şi fu respectată numai de formă, în realitate nu.

Scriind acestea, mi-a venit curiozitatea să văd dacă conferinţele aveau la început mai multă legătură cu ideea fundamentală. Şi am constatat

că nu. Aşa, în anul 1866 văd că d-l Maiorescu ţine trei conferinţe pe o idee fundamentală, şi anume: *Practica filosofiei elene; viaţa romană şi Mahomed*. Cine ştie sub ce idee subiectivă a momentului d-l Maiorescu a găsit legătură între aceste trei conferinţi. Iar în 1867 văd pe *Faust al lui Goethe* alăturea cu *Pentateucul* şi cu *Dramele lui Shakespeare*.

* * *

Voesc să sfârşesc pentru data aceasta cu ceva, de sigur foarte de puţini ştiut.

In 1866, pe la orele 2, într'o Sâmbătă, eram cu elevii clasei a şasea de liceu în cabinetul de fizică, aşteptând pe d-l Poni, profesorul. Iată că sosesc externii şi ne comunică că Cuza a fost detronat. O mare mâhnire ne cuprinde; lecţiunea s'a ţinut mai mult de formă, vădit că elevii ca şi profesorul erau preocupaţi de acest mare eveniment. Prelecţiunile populare care coincideau, cum s'a văzut, cu luna Februarie, deja începuseră. Mai erau încă nouă conferinţe de ţinut; fură ţinute numaĭ şeapte. Două, cele din urmă, nu avură loc, din cauza acestor evenimente. Ghiciţi cine erau acei doui conferenţiari? Unul era d-l Leon Negruţi, care fu numit, mi se pare, prefect; cel d'al doilea era d-l *Dimitrie Sturza*, care fu numit ministru de lucrări publice, în ziua în care trebui să ţină conferinţa.

Iată-l deci pe domnul Dimitrie Sturza printre junimişti; îmi pare rău că nu'mi aduc aminte de titlu conferinţei ce trebuia să ţină.

Ce înseamnă jocul evenimentelor!

Dacă căderea lui Cuza nu ar fi avut loc atunci, dacă conferinţele s'ar fi ţinut toate, prin urmare şi domnul Sturza ar fi ţinut'o pe a sa, cine ştie ce s'ar mai fi întîmplat! Poate legătura literară ce era pe cale a se stabili între domnii Dimitrie Sturza, Carp şi Maiorescu, s'ar fi întărit, până a face din aceştĭ trei oameni un trio politic!

Dar iarăşi se pare că evenimentele, ori-cât sunt

ele de puternice, nu pot înlătura cele ce trebue să se întâmple, fatalitatea! Aşa îmi explic (vorbă să fie) cum după atâţia ani şi întâmplări, interesele politice au făcut o apropiere între cei doi conferenţiari: Petre Carp şi Dimitrie Sturza.

II

Eram în clasa a şaptea, când, în 1867, apar „*Convorbirile literare*". Societatea era deja formată de patru ani şi, fără ca să fi avut încă un organ, ea deja contractase cele mai violente animozităţi în Iaşi. Prin apariţia *Convorbirilor*, aceste animozităţi se întind nu numai în toată ţara, dar şi peste frontieră, în Transilvania şi în Bucovina.

De aceea cred că este bine să fac o ochire asupra stărei literare, artistice şi politice în momentul apariţiunei *Convorbirilor, pentru* a explica animozităţile.

Prelecţiunile populare, de şi se continuau de patru ani, nu făcuseră mulţi adepţi în Iaşi. Mai întîi, aveau aerul de a trata cam peste picior pe un public, mai dinainte considerat ca ignorant. După aceea, de şi subiectele erau filosofice cele mai multe, estetice şi istorice, totuşi conferenţiarii nu scăpau nici o ocazie de a adresa răutăţi stărei politice de atunci de la Iaşi.

In întrunirile de la *Junimea* se făceau tot felul de zeflemele asupra oamenilor politici din localitate, asupra spiritului exagerat de naţionalism, asupra autorilor cu reputaţie de pe atunci. A doua zi, în Iaşi, se ştia cât s'a râs şi pe ce temă s'a râs la *Junimea*. Aceasta irita spiritele.

Dar ceea ce mai cu seamă a făcut de la început o separaţiune spinoasă între micul grup de la *Junimea* şi restul oraşului, a fost chestia Domnitorului străin sau pământean. pusă la 1866 după detronarea lui Cuza.

Cuza nu avea partizani prin stratul politic ieşan de toate nuanţele, dar era foarte iubit de gloate. Mai ales militarii îl adorau şi puţin a lipsit, a doua zi după detronarea lui Cuza, ca armata să se mişte. Şeful garnizoanei era mi se pare colonelul Duca, un cuzist înfocat, dar un spirit timid şi moderat; ofiţerii inferiori erau gata să mobilizeze regimentul; tatăl meu, care era maior, luase chiar toate măsurile. Colonelul Duca însă nu a crezut de cuviinţă să răspundă acţiunei de detronare de la Bucureşti printr'o alta, tot militară, de reintegrare la Iaşi.

Răsturnarea însă a lui Cuza a adus o mare turburare în spirite. Iaşul, care începea deja a fi părăsit şi neglijat, îşi perdu cu totul cumpătul când văzu că singura speranţă a Moldovei, Cuza, dispărea. O propagandă teribilă începu: „De acum Muntenii au să ne înghită, avem să ajungem robi Muntenilor, ne trebue un Domn al nostru".

Astfel de elemente au putut să însceneze sângeroasa comedie de la 3 Aprilie 1866, care deja avea în frunte pe un pretendent la domnie, pe Niculai Roznovan.

Aceste evenimente, cum zic, puseră pe tapet chestiunea Domnului pământean sau străin.

Se ştie că atât guvernul provizor cât şi toate spiritele cuminte şi luminate, erau pentru un Domn străin. Membrii societăţei literare *Junimea*, se puseră cu energie în fruntea acestei propagande, făcând întruniri particulare, umblând în toate părţile, pentru a convinge lumea de necesitatea unui Domn străin.

Domnii Maiorescu, Pogor, Carp, etc., înfiinţară o gazetă—i-am uitat numele—în care se susţinea cu mare căldură această idee.

Zadarnică încercare. Iaşul, prin tradiţia lui, prin starea spiritelor şi prin ideile politice domi-

nante, era pentru Domn român. De la elevi până la profesori, această idee era susţinută cu înverşunare.

Mi-aduc aminte că noi elevii în liceu nu aveam altă treabă toată ziua şi toată noaptea, decât a lucra pentru un Domn pământean. Ziua fabricam afişe mari pe pânză sau pe hârtie, scrise cu caractere mari caligrafice, cu inscripţiile următoare: ,,Domn român voesc Românii". ,,Nu ne trebue Domn străin". ,,Românul stăpân în casă la dânsul". Apoi, noaptea, câte două-zeci—treizeci săream gardurile internatului, ne împrăştiam pe toate străzile oraşului şi păzindu-ne de sergenţii de oraş şi de patrule, lipeam acele proclamaţii.

Nu ştiu dacă erau două-zeci de elevi în liceu, cari să fie partizaniii Domnului străin; printre aceia era George Negruţi, fratele mai mic al d-lor Leon şi Iacob Negruţi de la *Junimea*, George Pavlov şi alţii. Discuţii interminabile zădărniceau recreaţiile şi oarele de lucru. Bietul George Negruţi se lupta ca un leu în contra noastră. Din când în când el ne lua pe câte unul în parte, doară ne-ar putea convinge, în patru ochi. Odată el mă luă într'un colţ al clasei şi îmi ţinu următorul limbaj:

— Bine, Panule, tu eşti băiet deştept, cum se poate să fii de aceiaşi părere cu gogomanii ceia?

Deja cuvântul de *gogoman* era introdus la *Junimea*. Căci G. Negruţi îl auzise desigur de la fraţii săi.

— Ei, scumpul meu, îi răspund, or fi proşti, dar vorba tatăt'o, proşti dar mulţi! Pe urmă, nu înţeleg cum un Domn străin ar putea să se asimileze, etc., etc.

Adică i-am repetat toate clişeurile care atunci erau în curs.

— Cum? Crezi tu, că poţi gândi mai bine de cât Maiorescu şi de cât Carp?

Deja cultul şi admiraţia începuseră a se întemeia în *Junimea*.

* * *

Reprezentanţii ideei de Prinţ român erau în gruparea numită *Fracţiunea liberă şi independentă*, ai cărei fruntaşi erau fraţii Tacu, A. D. Holban, Alexandru Gheorghiu, fraţii Corjescu, Theodor Lateş şi alţii, toţi elevii şi discipolii lui Simion Barnuţiu.

Cu această ocazie s'a început o luptă de moarte între fracţionişti şi junimişti, luptă care s'a întins pe toate tărămurile şi a degenerat chiar până în lupte cu caracter personal.

Junimiştii, în această luptă, erau reprezentaţi prin domnii Maiorescu, Carp, Iacob Negruţi, Leon Negruţi, Vasile Pogor, Nicu Ganea, Ianov, Mişu Cornea, etc.

Ideea de Domn român, pornise din şcoala *fracţionistă*, care era inspirată cum am zis, de Simion Barnuţiu.

L'am zărit şi eu de mai multe ori pe Barnuţiu. Barnuţiu era profesor de filosofie, originar din Transilvania, jucase un rol însemnat în mişcarea de acolo de la 1848 şi ţinuse un discurs rămas celebru în câmpia Turdei, la o mare întrunire românească. Cursurile universitare la început se făceau la liceu, cum se zicea mai înainte şcoala Mihăileană. Jucându-mă prin curtea externatului, vedeam pe la orele două pe un bătrân slab, cu o figură blândă, cu un aer foarte modest, în spate cu o pelerină cenuşie, furişându-se printre elevi şi intrând în cancelarie. Noi, când îl vedeam, suspendam jocurile, rămâneam aproape neclintiţi şi-l urmăream cu ochiĭ până când dispărea.

Vre-un nou venit întreba:

— Cine este aista, măĭ?

— Cum, nu-l cunoşti? Aista e Barnuţiu, cel mai învăţat om, care ştie toate tainele lumeĭ...

Aveam un fel de respect religios noĭ eleviĭ ceĭ micĭ pentru dânsul, respect pe care desigur îl căpătasem prin tot felul de istorisiri extraordinare ce ajunseseră până la noi despre acest mare învă-

ţat, atât prin Transilvania—cât şi de la noi din ţară.

Această teroare respectuoasă la nişte copii s'ar mai fi înţeles. Lucru însă extraordinar este că Simion Barnuţiu avea o influenţă aşa de irezistibilă asupra studenţilor şi elevilor lui, încât îi ipnotizase, le inculcase în cap fanatismul ideilor lui; vorbiau ca dânsul, se îmbrăcau ca dânsul, mergeau ca dânsul, nici mai încape îndoială că gândeau ca dânsul. Fraţii Tacu şi Theodor Lateş erau expresiunea acestei şcoale. Trebue să te duci cu mintea în timpurile vechi pînă la Socrat sau la filosofii stoici, cum a fost Epictet, sau la Isus Christos, pentru ca să întâlneşti un devotament aşa nemărginit şi necondiţionat al învăţăceilor pentru învăţător—căci în limbagiul lui Barnuţiu nu există cuvântul de elev saŭ student, ci acela de învăţăcel.

* * *

Barnuţiu era profesor de filosofie, însă în acelaş timp era profesor de dreptul public, sau mai bine, cum zicea el, de dereptul public. In această calitate, în cursul lui, atingea chestiile de organizarea statului. Prin urmare, când se iveşte la 1866 chestia domniei vacante, deja de mult Barnuţiu se pronunţase în cursul său în contra prinţului străin, în pagini foarte caracteristice şi foarte curioase.

Işi poate cineva închipui cu câtă furie *fracţiunea liberă şi independentă*, discipolă a lui Barnuţiu, intră în luptă pentru prinţul pământean, în contra junimiştilor partizani ai prinţului străin!

Barnuţiu în dreptul public, era un simplu utopist; el punea la început nişte premise, din care trăgea conclusiuni riguroase, independent de timp, împrejurări, popor, etc. Cartea lui nu e nevoe de citit, este destul să citeşti cele cinci cuvinte cu care începe, iată-le: „Dreptul Românilor este dereptul roman“. Scurt şi cuprinzător; pe urmă vin deducţiile.

In chestia prinţului străin, Barnuţiu susţinea că alegerea de Domn român ţine de dreptul natural, iar nu de cel public, şi că prin urmare este destul ca un singur Român să fie contra prinţului străin, pentru ca prinţ străin să nu se aşează pe tron.

Vă puteţi închipui ce raporturi înveninate de luptă s'au stabilit între junimişti şi fracţionişti.

De atunci epitetele de: vânduţi străinilor, cosmopoliţi, trădători de ţară, au fost aplicate junimiştilor, în special domnului Maiorescu. Partidul naţionalist era aşa de tare, în cât a izbutit să trimeată în constituantă pe Dimitrie Tacu şi pe Teodor Lateş cari, conform preceptelor magistrului lor Barnuţiu, votară singuri din toată constituanta, în contra prinţului străin.

* * *

Să vedem acuma care era starea literară în genere în ţară. Ideea fundamentală de la care purcedau toţi care se ocupau de chestiuni de literatură, filologie, istorie, era că noi, fiind popor de rasă latină, trebue să ne apropiem de acele origini prin tendinţa culturei noastre, ţinându-ne departe de orice amestec străin. A doua idee era că toţi lucrătorii de pe toate câmpiile diferite ale culturei noastre, fiind buni Români, operile lor nu pot să fie decât bune; aceste opere în prima linie trebue să tindă a înălţa trecutul poporului nostru şi a-l arăta demn de un rol politic însemnat.

Plecând dela aceste două idei fundamentale, înţelegerea era perfectă mai între toţi scriitorii de toate genurile de pe atunci. Aşa, toţi cari scriau versuri erau cu bună voinţă primiţi şi consideraţi nu atâta ca valoare poetică, cât ca oameni care taie şi ei o brazdă în ogorul poesiei româneşti. Aproape nu se cunoştea ce este o critică literară, în sensul strict al cuvântului. Toate poesiile erau bune, unele bine înţeles mai bune, altele bune—poesii rele nu existau, toţi poeţii compunând un fel de confrăţie, în care se menajau reciproc.

In istorie, ceeace lucrase era mai serios; multe obscurităţi ale istoriei române fuseseră în parte elucidate. Deja d. Hăjdău începuse a tipări *Archiva istorică*, Papiu Ilarian *Tesaur de monumente istorice*. Nu mai vorbesc, bine înţeles, de Şincai, Bălcescu, etc.

Cu toate aceste şi în istorie o idee domina, aceea de a ascunde adevărul istoric, când el nu ne este favorabil, a denatura uşurel evenimentele în favoarea noastră şi a înălţa cu orice preţ neamul. De aici, bine înţeles, că în consecvenţă istoria nu mai era o specialitate, ci mai mult o vocaţiune. Oricine avea de zis ceva de bine despre Români, îşi lua un subiect ca să-l trateze. Aşa se explică cum de exemplu Bolintineanu poetul a scris o serie de mici opuscule istorice, precum şi biografii, între altele şi a lui Ştefan cel Mare; cum Misail a scris pe aceea a lui Vasile Lupu şi a lui Matei Basarab; cum Aricescu, Filimon, etc., s'au ocupat de asemenea chestiuni, fără să fie absolut preparaţi pentru aceasta.

Aşa am învăţat noi în liceu, în acel spirit am fost crescuţi; iar în politică am fost adăpaţi de preceptele şcoalei fracţioniste.

Mi-aduc aminte că profesorul meu de istorie, Mihai Buznea, un om foarte cum se cade, era încurcat în explicaţii, când venea le vre-o înfrângere a Românilor sau la vre-un act umilitor din istoria noastră. Iată unul:

Este un moment când Ştefan cel Mare, având nevoe de ajutorul Polonilor în contra Turcilor, se duce în lagărul regelui Poloniei şi acolo reînoeşte jurămîntul de vasalitate, pe care îl neglijase mulţi ani. Profesorul meu adăugea, spunând aceste, că Ştefan cel Mare a pus ca condiţie ca să presteze acest jurământ în cortul regelui, faţă numai cu domnitarii principali ai regatului. Regele acceptă, însă nelealitatea poloneză recurse la o şiretenie. Ei întocmiră un cort a căreia pânză se putea desface prin tragerea unei sfori, întocmai ca o cortină. In momentul când Ştefan cel Mare pune genunchiul la pământ ca să jure fidelitate Leşilor, un polon trase sfoara, pânzele cortului se abătură în toate laturile, iar armata polonă întreagă văzu pe Ştefan la picioarele regelui!...

N'am controlat niciodată de atunci faptul, ca să văd ce adevăr conţine în el. Il recomand istoricilor. Dar mai că m'aşi prinde că este o invenţiune patriotică pentru a explica jurământul de supunere, de care este vorba.

In filologie, — zic filologie, ea însă nu exista— latinismul domina şi prin urmare etimologismul.

Fonetismul, reprezentat foarte curios de Aron Pumnul din Bucovina, nu avea trecere. Şcoala transilvăneană reprezentată prin Cipar, Laurian, etc., era în plină tărie. Derivaţii ca Slatina de la Stelatina, Bistriţa de la Bistercea, Târgovişţea de la Târgu-Vestei, etc., erau generalmente admise.

*
* *

Am zis la încept că *Convorbirile* apar în 1867; tot în acel an am eşit din liceu cu ideile ambiante, prin urmare duşman al *Junimei*.

Nu simţeam nici o atracţie pentru *Junimea*, din causa spiritului dispreţuitor şi al aerilor superioare ale membrilor acelei societăţi. Cel care pe atunci 'mi era mai antipatic, era domnul Iacob Negruţi, cu mersul său ţanţoş şi cu modul de a tranşa scurt lucrurile. Această idee mi-am schimbat'o, îndată ce l'am cunoscut mai de aproape.

Conferinţele domnului Maiorescu mă atrăgeau ca subiect, ca mod de expunere şi ca doctrină, ele însă nu-mi plăceau ca tendinţă. Tendinţa care reeşia din conferinţele sale cele mai obiective, era o deconsiderare a adversarilor, a acelor care nu gândeau ca domnia-sa.

Dealmintrelea, deşi era profesor la Universitate, însă manierile sale reci făceau ca cel mult să ai numai stimă intelectuală pentru talentul şi cunoştinţele sale.

In fine, trăind în lumea profesorală — căci

m'am făcut imediat profesor — lume cu idei duşmane mişcărei literare de la *Junimea*, evident că nu puteam să am simpatii pentru această societate, mai ales auzind zilnic tot felul de declamaţii pe tema străinismului, a cosmopolitismului în contra membrilor ei.

Simţeam însă ceva curios în mine: aveam porniri contra acestei societăţi, aveam dorinţe ca să combat teoriile lor, dar nu aveam posibilitate, neştiind cum să combat şi neavând o bază oarecare.

Tovarăşii mei fracţionişti, în mijlocul cărora trăiam, nu-mi puteau da nici un ajutor. Fără supărare, ei erau ignoranţi, foarte ignoranţi. In filosofie erau încă la filosofia lui Krug — cam aceasta ne-a predat'o şi Theodor Lateş în liceu; iar în materie de artă, estetică şi literatură, aproape nici o cunoştinţă.

Superioritatea junimiştilor era zdrobitoare din acest punct de vedere. Inferiori pe tărâmul politic, unde fracţioniştii erau foarte tari, ei îşi luau revanşa pe terenul literar şi pe acela al cunoştinţelor culturale. In afară de domnul Maiorescu, care era *hors concours*, se aflau acolo spirite delicate şi culte, precum era a lui Vasile Pogor, spirite cu fundament serios cum era a domnului Carp, cultură literară ca a domnului Iacob Negruţi, etc.

* * *

Am simţit în mod instinctiv că deprinzându-mă cu lipsa de studiu a tovarăşilor mei fracţionişti, voiu rĕmânea un simplu fracţionist toată viaţa, şi atunci am început a mă pune pe studiu şi a ceti în toate ramurile, cărţile cele noui apărute.

Era la Iaşi, şi este încă, un librar, Dimitrie Daniil, care ne furniza nouă, adică lui Lambrior, Conta, Alexandru Xenopol, mie, etc., toate cărţile în vogă în ştiinţă sau din cele mai vechi cu reputaţie.

Am început a-mi procura şi a soarbe pe Guizot, Thierry, Thiers şi pe deasupra istoria civilisaţiei de Bukle, Macaulay, Carlyle, etc.; în filologie, ştiinţa limbagiului de Max Müller, gramatica limbelor romane de Diez, gramatica comparată de Bopp, etc. In filosofie şi artă, Herbert Spencer, Darwin, mai cu seamă Auguste Comte şi pe deasupra Taine.

Am început însă serios a mă ocupa de istoria Românilor, adunându-mi tot materialul care pe atunci se putea aduna.

Taine cu uvrajele sale estetice, filosofia artei în Italia, în Olanda, etc,. mi-a deschis cel întâi orizontul în materie de estetică, dându-mi un criteriu de critică.

Incepeam în fine a mă desgheţa şi a simţi oare-care idei formându-mi-se în creer, începeam a mă înarma, a putea lupta şi combate teoriile junimiste. Puteam şi eu cita autori. Cercul belferesc văzând aceasta, începu a mă cultiva mai de aproape, destinându-mă ca un viitor luptător în contra *Junimei*.

Cum am simţit că am puţine aripi, m'am şi aruncat, eu tânăr şi obscur, în bătălie. Erau pe atunci un fel de gazete săptămânale de ale cărora titluri nici nu-mi mai aduc aminte. Domnul Maiorescu ţinuse o conferinţă intitulată, *Formă şi Fond*, conferinţă absolut întemeiată, dar cu ocazia căreia domnia-sa a îndreptat mai multe săgeţi politice adversarilor din localitate.

Ajutat de teoriile estetice ale lui Taine, am şi întocmit o critică, în care punând la contribuţie arta renaşterei în Italia, arta flamandă, etc., căutam să răstorn conferinţa în chestie.

Un amic fracţionist îmi ia manuscriptul şi se duce la gazeta fracţionistă — mi se pare *Patria*— al cărei director era acerbul domn A. D. Holban.

Domnul Holban era un neîmpăcat duşman al junimiştilor... pe atunci, dar era un om foarte curios şi atunci — ca şi acum. Nu ştiu de ce, măcar că articolul meu era îndreptat în contra domnului Maiorescu, totuşi l'a refuzat, zicând că el conţine paradoxe estetice. Domnul Holban nu

s'a ocupat niciodată de asemenea chestii, dar probabil că în cazul meu avea dreptate.

Atunci m'am adresat imediat la una din ciupercile-gazete de care am vorbit, şi într'o Duminică mi-am văzut prima mea lucrare tipărită: „*Despre formă şi fond*“, critica conferinţei d-lui Maiorescu. Trebue să spun că am păstrat în acel articol un discret anonimat, dealmintrelea nici nu era nevoe, fiind cunoscut numai de câţi-va amici.

III

Cercul fracţionisto-barnuţian în care trăiam, a fost entuziasmat. Pentru prima oară, probabil, *Taine* era pus la contribuţie în Iaşi, pentru prima oară d-l Maiorescu era combătut pe alt teren de cât pe cel politic.

Dar, bucurie complectă nu se poate. Câţi-va fracţionişti, precum Alexandru Gheorghiu şi alţii, veniră să mă felicite, însă adauseră:

— D-le Panu, articolul e minunat, păcat însă că nu ai adoptat ortografia d-lui Barnuţiu.

— Apoi, d-le Gheorghiu, eu încă n'am nici un sistem ortografic, dar vădit că înclin către fonetism.

— Rău, rău, căci fonetismul face că nu se poate observa legătura dintre limba latină şi cea română.

— Pardon, i-am obiectat—tare pe ştiinţa limbagiului de Max Muller şi pe gramatica limbelor romanice de Diez—îndată ce cine-va cunoaşte legile fonetice, după care cuvintele originale se transformă, atunci e tot aşa de sigură derivaţia unei limbi dintr'o alta iniţială, după cum 2 şi cu 2 fac 4.

— Poate să fie aşa, dar tot e mai lămurit pentru public ca să scrii *acua* de cât *apă*.

Această conversaţie a fost pentru avânturile mele ştiinţifice un duş foarte rece.

Un alt fracţionist, felicitându-mă, mi-a zis:

— Evident că în critica d-tale erai legat de titlul pe care d-l Maiorescu îl dase conferinţei sale: *Formă şi fond;* cât mai corect însă ar fi fost, dacă-ţi intitulai critica d-tale cu cuvintele mai lalinizate de: *Partea formativă şi fundamentul.*

Am înţeles iarăşi că are să-mi vie foarte greu lupta în contra *Junimei*, făcându-mă campionul unei mişcări literare cu principii ca cele arătate mai sus, căci în realitate ea se reducea la câteva formule latiniste şi barnuţiane.

A doua mea scriere critică

De la începutul apariţiunei *Convorbirelor*, fusesem un cititor asiduu. Eram în clasa a şaptea şi prin urmare în stare ca să judec lucrurile. Intâiul număr al *Convorbirelor* începuse cu un studiu critic a d-lui Maiorescu: *Despre poesia română.* Criteriile pe care d-l Maiorescu le dedea acolo, după care erau să se judece valoarea poetică a unei lucrări, evident că erau nouă şi bune pentru mine. Cu toate acestea, lucrarea m'a izbit în mod defavorabil. D-l Maiorescu lua la răfuială estetică pe toţi poeţii în vază, vechi şi noui, din ţară, şi din părţile locuite de Români.

Mai toţi poeţii noştri, vechi şi noui, precum: Sion, Tăut, Boliac, Barontzi, Pelimon, Asachi, Aricescu, Orăşanu, Văcărescu, apoi cei din Transilvania: Momuleanu, Mureşanu, etc., aveau în critica d-lui Maiorescu bucăţi pe care le dedea ca rele exemple în poesie.

Acest lucru evident că mă nemulţumia; dar de altă parte nu puteam să nu recunosc că criticul avea în cea mai mare parte dreptate. Bieţii poeţi patrioţi şi lucrători asidui ai literaturei române îşi găsiră un criticator, pe care nici sentimentul patriotic, nici acel de solidaritate faţă cu străinul, nu-l mişcau. Ceea ce nu-mi plăcea mai cu seamă în criticile d-lui Maiorescu, era mai ales acea satisfacţie involuntară, care răsărea de câte ori avea norocul ca să poată semnala o bucată literară mediocră pe fond patriotic şi naţional.

Insă d. Maiorescu era destul de imparţial şi în acelaş timp destul de abil pentru ca să nu înbrăţoşeze, în critica sa acerbă, absolut pe toţi poeţii. El a exceptat şi s'a grăbit să excepteze pe fruntaşii noştri poeţi de atunci: pe Alexandri, Bolintineanu — până la o dată oarecare din faza sa literară — şi pe Alexandrescu. Acest lucru mă tulbura, căci în liceu noi cu toţii citeam şi admiram pe Alexandri, pe Alexandrescu şi mai cu seamă pe Bolintineanu. Nu ştiu pentru ce, dar chiar şi acuma cred că Bolintineanu a fost mai mare poet de cât Alexandri. Poate aceasta se explică prin persistenţa unei idei căpătate în tinereţe. Nu mai puţin adevărat că, de şi nu am controlat-o din nou, totuşi par'că inspiraţiile lui Bolintineanu aveau aripi mai mari de cât acele ale lui Alexandri.

Prin urmare, când d. Maiorescu se punea pe asemenea teren, criticând pe poeţii de ocazie sau pe cei secundari şi citând ca exemple de regulă de estetică versuri din Alexandri, Bolintineanu şi Alexandrescu, d. Maiorescu devenia greu de combătut şi vrând-nevrând trebuia să recunoşti că are dreptate. Recunoşteam aceasta, dar cu oarecare ciudă, îmi părea rău că d. Maiorescu are dreptate.

*
* *

Un lucru era pus în evidenţă în contra şcoalei *Convorbirelor*, de toţi cei atacaţi — şi cei atacaţi cum s'a văzut erau numeroşi. Toate foile politice şi literare din ţară şi din Transilvania ridicaseră mănuşa aruncată de d. Maiorescu; iar polemicele începură a se angaja în mod foarte violent, de la cele dintâi luni ale apariţiunei *Convorbirelor literare. Trompeta Carpaţilor*, *Archiva filologică*, *Columna lui Traian a* d-lui Hăşdău, *Federaţiunea*, *Familia*, *Transilvania*, gazete de peste munţi, ripostară.

Partea cea slabă a *Convorbirelor* erau producţiile literare originale poetice. O literatură străină

publicului era dată ca exemplu: traducţii din Heine, Uhland, Lesing, etc., erau de o fractură nouă şi de un spirit care nici astăzi nu a reuşit să stăpânească poesia noastră. Publicul le-a luat nu atâta ca modele de poesie, ci mai mult ca o provocare a sentimentului naţional şi poetic al Românului.

De altă parte, poeţii care scriau la *Convorbiri* şi prin urmare aveau aprobarea d-lui Maiorescu, nu erau de o reală valoare. Cel mai fecund era d. Iacob Negruţi, care şi-a recunoscut singur neaptitudinea, prin faptul că a renunţat la această carieră beletristică. Astăzi poesiile domnului Negruţi pot fi considerate ca nişte *păcate ale tinereţelor*, în deosebire însă de *păcatele tinereţelor* ale tatălui său, Constantin Negruţi, care au rămas.

Ce să mai zic de poesiile lui Ştefan Vârgolici, de ale lui Vasile Pogor, Pruncu, Ianov, Leon Negruţi, Bodnărescu, Miron Pompiliu, Brociner.

Din toată acea pleiadă numai Şerbănescu a rămas în literatură română.

Eminescu nu apare de cât în al patrulea an al *Convorbirelor Literare*.

Despre toţi poeţii de mai sus, voiu vorbi pe larg când voiu ajunge cu aceste amintiri la intrarea mea în *Junimea*.

De almintrelea, în ceea ce priveşte pe Vasile Alexandri—a cărei apariţiune la *Junimea*, din când în când, o voiu descrie la timpul anumit— bucăţile pe care le dă acest poet la începutul *Convorbirelor*, nu sunt de prima calitate. Aşa în anul întâi şi al doilea al *Convorbirelor* producţiile lui Alexandri sunt slabe de tot; această slăbiciune nu este relevată de d. Maiorescu, cum ar fi fost relevată dacă s'ar fi remarcat la alt poet.

Mi-aduc aminte că am fost izbit de o poezie a d-lui Alexandri, un fel de imitaţie după genul lui Bolintineanu, foarte slabă, care ne servea nouă profesoraşilor ca să criticăm spiritul de parţialitate a d-lui Maiorescu. Uitasem cum era intitulată şi care era conţinutul acelei poezii. Intr'a-

dins am căutat în *Convorbiri* şi am găsit-o în anul al doilea: *Calul cardinalului Batori, 1599*. Este pur şi simplu o copilărie.

Toate acestea mă încurcau, şi faptul că aveam păreri politice deosebite de acele ale *Junimei*, întreţinea în mine resentimentele contra *Convorbirelor*.

O ocazie se ivi pentru ca aceste dispoziţii să se manifeste din nou.

In 1868, când eram la Universitate, iată că apare în *Convorbiri* o lucrare capitală: *Rienzi*, tragedie în 5 acte, de d. Bodnărescu, în versuri albe. Era întâia lucrare fundamentală a *Convorbirelor*. Când am citit-o, am rămas decepţionat complect, lucrarea nu avea nici o valoare.

Dar, să intru în oarecare detalii. In materie de tragedie eram, pe cât e cu putinţă unui tânăr, la largul meu. In liceu studiasem toată literatura dramatică din antichitate până în timpurile moderne: Sofocle, Euripid, Terenţiu, Racine, Corneille, Molière, Shakespeare, Lope de Vega, Schiller, Goethe, etc., pe toţi aceştia în traducţie franceză, împreună cu Dante, Ariosto, Torquato Tasso în limba italiană, plus dramatici francezi contimporani. Pe toţi îi înghiţisem — în mod indigest bine înţeles — în cei trei ani ai cursului superior. Nu mai rămâne îndoială că Voltaire, Diderot, Volney şi Jean Jacques Rousseau nu fuseseră uitaţi.

Citeam seara, citeam în vacanţe, citeam în orele de recreaţii, citeam în timpul cursurilor care nu mă interesau, sau pentru care puteam să mă prepar în ultimele luni ale semestrului. Discuţiile teoriei tragediei clasice asupra celor trei unităţi, a unităţei locului, a timpului şi a acţiunei, îmi erau familiare. Revoluţia pe care o făcuse Shakespeare în această privinţă o cunoşteam şi o aprobam.

Prn urmare, când apare tragedia d-lui Bodnărescu, *Rienzi*, toată fiinţa mea a vibrat de nevoia unei critici.

D. Bodnărescu alegând ca subiect *Rienzi*, se

hotărea de mai 'nainte la o încercare dezastruoasă; era o operă peste puterile sale, căci ea fatalmente trebuia să fie pusă în comparaţie cu alte tragedii asupra aceluiaş subiect, comparaţie pe care nu putea să o suporte *Rienzi* a domniei-sale. In adevăr, un autor francez, *Drouineau*, a făcut pe la 1826 o tragedie, *Rienzi*, ale cărei calităţi sunt recunoscute, şi vestitul autor englez, *Sir Bulwer Lytton*, mai în urmă a compus un roman istoric *Rienzi*. Inainte de Bulwer, Ricard Wagner, ilustrul compositor german, făcuse şi el un libret, *Rienzi*.

Când a apărut *Rienzi* de d. Bodnărescu, întâmplarea făcuse că eu cetisem cu câteva săptămâni înainte romanul istoric al lui Bulwer. Şi măcar că acest roman are multe defecte, dar e foarte mişcător, iar acţiunea foarte dramatică.

Era un noroc mare pentru mine.

In prefaţa traducerei franceze a romanului lui Bulwer, se vorbea şi de tragedia franceză a lui Drouineau.

Imediat alerg la Dimitrie Daniil librarul şi comand această tragedie.

Despre libretul lui Wagner şi chiar despre Wagner însuşi, n'aveam nici o cunoştinţă, numai mai târziu am aflat lucrul.

Până când a apărut actul al doilea în *Convorbiri literare*, mi-a şi sosit tragedia *Rienzi* a autorului francez. Am aşteptat ca să apară cele 5 acte ale d-lui Bodnărescu pentru ca să fac critica.

Nu-mi aduc aminte în ce jurnal am tipărit această critică, nici n'o am — după cum n'am nimic din ce am scris, neavând obiceiul de a colecţiona, fie scrierile mele, fie ale altuia, când apar în gazete — dar mi-aduc aminte foarte bine fondul criticei mele şi mai că aşi putea să spun că şi astăzi aşi iscăli-o.

Iată în ce consista critica mea.

Mai întâi căutam să stabilesc care este partea originală a poetului, şi comparând lucrarea cu acea a lui Bulwer şi a lui Drouineau, constata-

sem că d. Bodnărescu nu pusese aproape nimic de la sine, şi puţinul pe care-l pusese era nenorocit. Aşa, ţin minte bine desnodământul.

In romanul lui Bulwer, copilul lui Montréal, pentru a răzbuna moartea tatălui său — o figură eroică şi melancolică a unui cavaler semi-aventurier, semi-bandit din evul mediu — ucide pe Rienzi, binefăcătorul său.

In Drouineau, Montréal-fiul joacă un rol nobil şi cavaleresc, provocând pe Rienzi în duel.

In tragedia d-lui Bodnărescu, Montréal, cavalerul aventurier, se furişează în piaţa Capitoliului printre public, şi când Rienzi se apropie, îl ucide mişeleşte, lucru care se depărtează şi de la adevărul istoric, cât şi mai cu seamă de la logica dramatică şi caracterul personajiului.

Nu ştiu dacă la *Junimea* s'a citit critica mea, ştiu însă un lucru, că fracţioniştii au admirat-o de politeţă, fără să-i dea altă importanţă. Iar un profesoraş mititel şi veninos, mi-a spus:

— Panule, lasă pe Bodnărescu deoparte cu tragediile lui, dăi la cap lui Maiorescu pentru ideile lui antinaţionale.

A treia scriere

O satiră în versuri

Cei ce au citit *Convorbirele* poate ştiu un lucru foarte nostim, anume: că eu am publicat câteva traducţii din *Sonetele* lui Petrarca. Da, nici mai mult, nici mai puţin, de cât sonete din Petrarca. Eram un mare admirator al lui Petrarca, pe care îl citisem în original. Se înţelege că preferam din el mai mult *in vita di Laura* de cât *in morte di Laura*.

Nu cred însă să ştie mulţi că am compus şi o satiră politică în versuri, intitulată *Boericale*, satiră la adresa tot a *Junimei*. Iată acest curios incident din tinereţele mele. Este cea întâi manifestare politică a mea, cu dânsa am început a face politică.

Cel mai neobosit scriitor de la *Convorbiri* era însuşi redactorul lor, d-l Iacob Negruţi. De la cel întâi număr d-sa începe a publica *poesii lirice*,—inferioare fie zis în treacăt— traducţii din *dramele lui Schiller*, *copii de pe natură*, *idile* în versuri şi sub formă de dialog de teatru, *romane*, *călătorii*, etc.

Genul în care a reuşit real este desigur al *copiilor de pe natură*, în care zugrăvea un caracter, desvelea un colţ social comic, îşi bătea joc de un prejudiţiu sau reprezenta o scenă reală ridicolă.

Trebue să spun că d. Jacques Negruţi avea pasiunea politică desvoltată mai mult de cât ori care, şi că rar făcea sau scria ceva, fără ca în dos să nu fie preocupaţia de a lovi în adversar.

Era duşmanul neîmpăcat al fracţioniştilor, iar fracţioniştii îi plăteau înapoi cu aceeaşi monedă.

Era conservator adânc, conservator ruginit chiar. Aşa, mi-aduc aminte teoria pe care o desvolta de multe ori la *Junimea:* superiorul are totdeauna dreptate faţă de inferiorul. „Exemple: Când mitropolitul e în ceartă cu un episcop, mitropolitul are dreptate; când episcopul se sfădeşte cu protopopul, episcopul are dreptate; când protopopul se ia de păr cu un popă, protopopul are dreptate; când prefectul se sfădeşte cu subprefectul, prefectul are dreptate; când caporalul bate pe soldat, caporalul are dreptate".

Acest spirit, natural că-l aducea şi în politică.

In 1866 se ştie că începe regimul nostru reprezentativ serios în ţară. Liberalii din Iaşi intră cu energie în mişcarea constituţională, ei încep agitaţia electorală cunoscută: vizitează pe alegători pe acasă, le cer voturile, fac întruniri publice, combat pe adversari, mai cu seamă pe reacţionari; cu alte cuvinte bucătăria regimului constituţional începe a funcţiona.

Pe atunci era un obiceiu foarte nostim la Iaşi, în chestie de întruniri politice: ele erau contradictorii. Ambele partide, sau toate partidele ve-

neau, oratorii se succedeau la tribună întocmai ca la Cameră, unul pentru, altul contra; discuţiile erau violente, dar foarte interesante. Publicul îşi manifesta simpatiile pentru un partid sau o persoană, fără însă să înăduşe glasul adversarului. Acest obiceiu s'a continuat până la 1884. De câte ori nu am avut combateri de acestă natură cu d. Mârzescu, cu d. Aslan, etc. Aceste întruniri se ţineau în sala mare a primăriei.

Junimiştii, adică d-nii Maiorescu, Carp, Negruţi, Pogor, etc., nu veneau la asemenea întruniri pe cari le despreţuiau; ca conservatori, împreună cu ceilalţi conservatori, ei făceau întrunirile lor în case particulare, precum în saloanele d-lui Mavrocordat, Paşcanu, etc.

D. Iacob Negruţi mai cu seamă îşi exercita verva, ridiculizând practica electorală, cu toate că în realitate era pasionat de politică cum am spus şi era cel mai înfocat agent electoral conservator (în sensul bun al cuvântului), şi acel care ştia să se insinueze mai mult printre alegători. De aceea foarte multe din copiile sale de pe natură vizează politica, ridiculizând pe cetăţenii militanţi liberali, pe profesori cari erau în fruntea mişcărei fracţioniste şi pe căpetenii.

Noi ceştilalţi din câmpul opus, deveneam furioşi la asemenea atacuri, în care literatura era numai un pretext.

In 1871 d. Iacob Negruţi publică o copie de pe natură intitulată *Electorale*, care era o adevărată ridiculizare şi, trebue să o spun,—cu mult spirit şi umor—a vieţei politice a liberalilor din Iaşi, imitând genul satiric eroic al lui Boileau în *Le Lutrin* şi a altor satirişti celebri. D. Iacob Negruţi începea cu o descriere majestuoasă şi serioasă a locului unde acţiunea eroico-comică avea a se petrece şi apoi continua povestind o întrunire la primărie: alegerea preşedintelui, cererea de cuvânt a diferiţilor oratori, exageraţiunea în limbagiu şi în idei, oratori vehemenţi şi furioşi, etc. etc. Printre oratori figura de exemplu d-l *Sugilă*,

al cărui nume denota apucăturile, *Tiberiu Lehăescu* profesor de la liceu, un agent electoral cu ciomagul în mână numit *Ciobănică*, un cetăţean turmentat *Năstase Pătlăgică*, etc.

Se înţelege că această satiră a avut mare efect în Iaşi. Bezedea Grigorie Sturza făcea mare haz. Fracţioniştii şi liberalii erau ploaţi. Fiecare designa pe *Sugilă*, pe *Tiberiu Lehăescu*, pe *Năstase Pătlăgică* şi pe alţii.

M'am hotărât să răzbun onoarea instituţiilor constituţionale batjocorite de această satiră, şi am răspuns printr'o alta, tot în versuri, numită *Boericale*.

IV

Nu-mi aduc aminte de cât vag de aceste *Boericale*. Işi poate închipui cine-va că mare lucru nu a putut să fie de ele, mai ales în comparaţie cu *Electoralele* d-lui Negruţi! Mai întâi, fiindcă un răspuns pe aceeaşi temă şi cu aceleaşi procedeuri are totdeauna mai puţină valoare de cât atacul; de altă parte fiindcă d. Negruţi avea deprinderea maniărei versurilor. Cu toate acestea, *Boericalele* au avut succes în lumea interesată. *Tiberiu Lehăescu*, profesorul de la liceu, mi-a strâns mâna scuturându-mi-o aşa de tare, în cât era să mi-o demită din umăr. Onorabilul *Pătlăgică* mi-a făgăduit votul său, când îmi voiu pune candidatura, „căci văd că eşti băiet bun şi că ai viitor“. *Ciobănică* m'a întrebat dacă n'ar fi nimerit să-şi exercite ciomagul pe spetele d-lui Negruţi. Iar *Sugilă* (căci, o mai repet, toată lumea a înţeles la cine făcea alusie d. Negruţi), fiind într'o stare anormală, adică nefiind în starea lui obicinuită, mi-a zis:

— Domnule Panu, să-l păzească D-zeu pe ţiganul acela (ţiganul acela era d. Iacob Negruţi) ca să mă întâlnească când voiu fi în bune dispoziţii.....

Tiberiu Lehăescu, strângându-mi mâna, cum am spus mai sus, mi-a zis următoarele:

— Infierând *Electoralele*, ţi-ai făcut datoria de bun român şi de cetăţean; eu voiu răspunde vândutului aceluia la străini de la tribună. De la tribună eu polemisez cu adversarii mei; la cea întâi ocazie îl voiu provoca de la înălţimea tribunei, iar dacă nu va ridica mănuşa, îl voiu trata de laş.

Aceste *Boericale* m'au făcut să încep a mă interesa de politică şi a urmări mai de aproape politica societăţei *Junimea*, căci vădit că de la 1870 *Junimea* începe a face politică. Deja, cum am spus, junimiştii luaseră o atitudine franc duşmănească în contra mişcărei literare şi politice dominante. Ei purcedeau în estetica lor aproape de la principiul că sentimentul naţional nu poate să fie un element emoţional într'o lucrare poetică, şi că din contră, este un sentiment de nevaloare.

Acest lucru se poate înţelege că lovia în însuşi baza activităţei literare de pe atunci; era un fel de estetică internaţionalistă, care voia a se introduce şi a înlocui pe cea în favoare, eminamente naţionalistă.

Apoi se mai introduceau şi alte principii de critică: Lessing intra în arenă, precum şi tot criticismul clasic modern.

Un acerb şi neînduplecat critic în contra mişcărei literare de atunci, de sigur era d. Carp. In adevăr, d. Maiorescu, în criticele sale, păstra acel ton rece, deşi incisiv, iar critica sa deşi amară, răutăcioasă, însă avea politeţa în aparenţă. Pe urmă, trebue s'o zic, d-l Maiorescu în criticele sale totdeauna îşi rezerva şi asigura o mică portiţă de retragere.

Din contră, d-l Carp era un critic impetuos, care se năpustea asupra adversarului şi-l lovea drept, fără să-şi reţie întru nimic mâna. La d. Carp o operă era sau o capo-d'operă sau o nulitate, mijlocie nu exista; ori Shakespeare sau La Fontaine, ori neantul.

Aşa, chiar din anul întâiu al *Convorbirelor*, d-l Carp publică o critică a dramei d-lui Hăşdău, *Răzvan-Vodă*, atunci apărută. D-sa începea critica prin un atac violent în contra autorului dramei. Această dramă era numită o elucubraţiune, zicea d-sa; motivul apariţiunei acestei drame atribuit *unei boale*. D. Carp se înfuria de la început în contra succesului piesei; publicul, care gustase drama, era maltratat şi considerat ca complicele d-lui Hăşdău. Aristot era pus la contribuţiune, iar d. Hăşdău era acuzat că s'a abătut de la regulele dramatice ale lui Aristot.

Ceva mai mult, pentru prima oară Schopenhauer apărea şi d. Carp cita din celebrul filosof, care este ţelul unei drame; iar ca final, criticul sfătuia în mod dispreţuitor pe d. Hăşdău că ar fi mai bine să se întoarcă la redacţia lui *Aghiuţă*.

Aghiuţă fusese un jurnal umoristic, redactat de d. Hăşdău.

Evident că d. Carp se înşela. Se înşela asupra valorei lui *Răzvan*, dramă care a rămas, şi care pe lângă defectele ei, are calităţi de prima ordine, pe care criticul era dator să le pună în evidenţă ca şi defectele.

Evident, că aprecierea pe care o făcea despre d. Hăşdău, era absolut nedreaptă şi pasionată. Locul enorm pe care d. Hăşdău l'a ocupat şi-l ocupă şi astăzi în literatură şi ştiinţă, este o dovadă. Şi d. Carp nu putea să aibă în tot cazul scuza, cum că d. Hăşdău nu se manifestase în destul până atunci. *Răzvan-Vodă* era cu mult superioară tuturor lucrărilor de pe atunci, iar activitatea începută de d. Hăşdău în *Columna lui Traian*, etc., erau semne vădite de ceeace omul era în stare să facă.

Dar pe bietul Gheorghe Sion poetul, ce crud l'a maltratat d. Carp! Aici, bine înţeles, cu dreptate.

Sion, ca un bun român ce era, publică *Una sută şi una fabule*, ca vai de capul lor, fie zis în treacăt. D. Carp ia condeiul şi-i administrează o teribilă critică. Bietul poet e pus în comparaţie cu La Fontaine şi puteţi să vă închipuiţi ce păţeşte. Apoi dezastrul aceluia este şi mai desăvârşit când

îi discută opera din punct de vedere al definiţiei fabulei dată de Lessing.

Ceea ce revolta mai cu seamă pe d. Carp, era prefaţa autorului, în care nenorocitul îndrăznise să spună că scriind acele fabule, s'a gândit că printr'însele poate însufla patriotism, liberalism şi religiositate. D-nul Carp sfârşia prin a spune că fabulistul publicând opera sa şi-a bătut joc de public.

* * *

Ei bine, aceste lucruri revoltau opinia publică în contra *Junimei;* tonul casant, dispreţul suveran, în afară de dreptatea sau nedreptatea cauzei, acestea supărau. Mai supăra faptul că se căuta a se scoate, cum am zis, din literatură, sentimentul patriotic, preocuparea morală de a produce un bine. Acuma, când mă uit înapoi, pot să definesc lămurit lupta între tendinţa junimistă în literatură şi cea naţionalistă de pe atunci.

Literatura de atunci avea ca principiu arta pentru un scop oarecare, social, politic şi naţionalist; pe când junimiştii vroiau să introducă *arta pentru artă.*

Cine avea dreptate? Avea dreptate în parte *Junimea*, fiindcă prea se făcea din literatură un simplu mijloc de propagandă; şi avea mai cu seamă dreptate, fiindcă cea mai mare parte din literaţii de atunci, nu erau oameni de talent. Dacă ar fi fost oameni de talent, mişcarea *Junimei* ar fi fost nimicită de la început, sau poate nici nu ar fi luat naştere.

Avea dreptate şi partida naţionalistă, fiindcă junimiştii prea voiau să facă din literatură un fel de sport intelectual, din care scoteau cu precugetare oarecare sentimente, precum este cel al naţionalismului, etc., desigur foarte emoţionale şi ele şi capabile de a da naştere unei literaturi.

* * *

Cât timp *Junimea* atacase poeţii inofensivi, precum Sion, poeţii morţi, precum Văcărescu, literatura din Transilvania, care nu inspira mare

interes la noi, pe atât i-a mers bine şi nu a deşteptat furtuni.

Când însă *Convorbirele* încep a ataca oameni de valoare ca d. Haşdău, ca V. A. Ureche, etc., atunci lupta se angajează serios şi două tabere adverse se formează.

D-nul Hăşdău, polemist emerit şi lucrător neobosit, intră în luptă înconjurat de o pleiadă de tineri, din care mulţi de talent. Şcoalei junimiste din Iaşi i se ridică o altă şcoală literară în Bucureşti; între cele două capitale începe un războiu literar în regulă. Mai pune şi faptul că sentimentul de separatism era în aer, ceea ce făcea ca cei din Iaşi să caute a compensa inferioritatea situaţiei lor politice prin superioritatea lor literară.

In această luptă ce se angajează, *Junimea* reuşise să atragă în partea ei pe cel mai ilustru dintre poeţi, pe Alexandri, care aproape la fiecare pas era linguşit la *Junimea* şi în *Convorbirele literare. Junimei* îi trebuia un literat însemnat, care să-i servească de pavilion; lui Alexandri, omul cel mai îngâmfat din lume, îi trebuia un cerc de oameni de valoare care să fie în acelaş timp şi adulatorii săi. Este drept că Alexandri nu neglija nici pe cei din Bucureşti. In acelaş timp pe lângă lucrurile care le dă „Convorbirelor" nu uita a întreţinea cel puţin din când în când cu colaborarea sa, şi revistele din Bucureşti, precum *Revista Contimporană.*

Gruparea de la Bucureşti începe a se agita febril; pe lângă *Columna lui Traian* a d-lui Hăşdău, gazetă politică, dar care avea o mare parte rezervată literaturei şi istoriei, apar mai multe foi ale căror titluri denotau spiritul deosebit de acela al *Convorbirelor literare.*

Aşa, „*Columna lui Traian*" era un program întreg; apare mai târziu foaia „*Societatea pentru învăţătura poporului român*", mai apare apoi *Foaia societăţei românismului.* Mai în toate aceste reviste, d-l Hăşdău îşi are locul întâiu. In

Foaia societăței românismului încep întâiaşi dată a scrie d-nii G. D. Teodorescu şi Grigore Tocilescu.

* * *

Eu urmăriam toată această mişcare din fundul unei catedre de la gimnaziul Alexandru cel Bun din Iaşi. Foarte curioasă şi nedefinită era starea mea sufletească. Toate simpatiile mele politice erau pentru partidul naţionalist, însă o parte din simpatiile mele literare le avea necontestat *Junimea*. Dar le avea în mod foarte straniu. Ceea ce îmi plăcea la *Junimea* eraŭ teoriile estetice şi preceptele; exemplele prin care însă voiau să ilustreze acele teorii şi comentariile ce se făceau asupra operilor criticate, îmi displăceau.

Pe urmă, eram izbit de o lacună vădită în mişcarea *Junimei*. *Convorbirele* erau o revistă pur literară. Numai d-l Maiorescu mai lărgea cercul, introducând şi chestiuni de filologie şi învăţământ, încolo numai poesie, numai traduceri, bucăţi literare şi critici, foarte puţine studii.

Pe când dincolo, în lagărul opus, platforma era mult mai largă, toate chestiunile erau abordate, în toate ramurile. Cele de mai multe ori rău, câte odată bine, dar erau tratate.

Mişcarea naţionalistă avea o vădită superioritate asupra celei junimiste dintr'un punct de vedere istoric. *Convorbirele literare* n'aveau un istoric, nu se ocupau de loc de această chestiune, aşa de importantă pentru un popor şi mai ales aşa de importantă atunci. Ba chiar la *Junimea* se trata cu dispreţ istoria Românilor. Ce istorie a Românilor este? Care este istoria Românilor? ziceau unii membri. Iar d-l Pogor, în ironie, repeta foarte des cuvintele: *Les peuples heureux n'ont pas d'histoire*, şi explica astfel pentru ce nu avem istorie.

Dincolo, afară de domnul Ureche şi alţii, era un gigant, era d-l Hăşdău, admirabil preparat pentru răsfoirea şi întocmirea istoriei noastre naţionale. Pe lângă cunoştinţa altor limbi, poseda cunoştinţa limbelor slavice, indispensabile pentru studiarea trecutului nostru. Nu mai vorbesc de cunoştinţele generale pe care le poseda.

Era un adversar redutabil pentru *Junimea*.

In lupta încinsă şi pe care treptat o voiu arăta-o, ambele tabere au avut învinşi şi învingători, victoria însă a fost mai mult în favoarea junimiştilor. Căci evident că d-nii Ureche, Misail, etc., au fost bătuţi în această luptă, bătuţi cum zice francezul: à plate couture.

Cu d-l Hăşdău însă lucrurile n'au stat tot aşa. Cu d-l Hăşdău a fost un adevărat duel în felul timpurilor medievale: un om luptând într'o încăerare generală, în contra mai multor războinici de odată. Cine a citit *Ierusaleme eliberata* de Tasso sau *Orlando furioso* de Ariosto, îşi poate face idee despre ceea ce voesc să spun. D-l Hăşdău era faţă cu *Junimea* un fel de Rinaldo sau de Orlando faţă cu Sarrasinii.

Cum s'a văzut, d-l Carp a fost cel întâiu care a provocat pe d. Hăşdău în critica lui *Răzvan-Vodă*, trimeţându-l la *Aghiuţă*.

D-l Hăşdău replică cu atacuri continue la adresa *Junimei*. Acest duel este ilustrat între altele prin trei păcăleli a d-lui Hăşdău, şi prin una păţită de d. Hăşdău.

* * *

Le voiu povesti la rândul lor pe toate.

Păcăleala d-lui Hăşdău.

Acesta, ca mai toţi de pe atunci, era duşmanul dinastiei străine; pe de altă parte Alexandri îşi înstrăinase simpatiile Bucureştenilor prin faptul că scria la *Convorbiri*, prin urmare avea aerul a se solidarisa cu acea mişcare, mai ales de când d. Maiorescu îl pusese în *Direcţia nouă*, de care voiu vorbi în curând. In *Convorbirele* în 1870, (căci de atunci lupta serioasă începe), Alexandri publică un fel de pastel intitulat *Bărăganul*. Alexandri dedică *Bărăganul: Măriei Sale Dom-*

nitorului. Acest act a fost tălmăcit ca o lingușire către Domnitor din partea ilustrului poet, prin urmare a displăcut școalei naționaliste.

Columna lui Traian relevă lucrul și caută să găsească în poezie urme de lingușire. In poesia *Bărăganul*, după ce se descria stepa întinsă cu iarba-i mohorâtă, singuratică și lipsită de viață, apoi erau ca concluzie următoarele versuri:

Ah! dulce, glorioasă și mult strălucitoare
Va fi ziua de viață când pe sub mândrul soare,
Trecând în repegiune *un zmeu* cu-aripi de foc
Goni-va trista moarte ce zace 'n acest loc!
Mult vesel va fi câmpul când vecnica-i tăcere
Va dispare d'odată la *glasul de 'nviere*
Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer
Vestind noua răpire a focului din cer!

Ori-cine a putut înțelege imediat că poetul vorbește în aceste versuri de drumul de fer ce era vorba să se introducă, comparând mașina cu un zmeu cu aripi de foc, care din gura lui de fer scoate flacări și servește de glas de înviere prin locurile pustii.

Ei bine, în focul și precipitarea luptei, d. Hășdău crede că poetul vorbește de însuși Domnitorul sub forma unui zmeu cu aripi de foc și că versurile sunt o platitudine dinastică.

Convorbirile se grăbesc cu multă fală a râde de greșala de înțeles a criticului de la *Columna lui Traian*, sfârșind cu următoarele cuvinte: "Un copil ar fi pătruns îndată că poetul a gândit la drumul de fer. Asemenea inteligențe critică pe Alexandri".

Aveți să vedeți mai târziu în ce mod strălucit d-nul Hășdău își ia revanșa.

V

Iată-mă în anul 1871, un an numai mă desparte de intrarea mea în *Junimea*. Dar până atunci trebue să mai istorisesc cum am mai rupt încă o lance în contra *Convorbirilor literare*.

In cei patru ani dintâiu de existență a *Convorbirelor*, acestea nu se deosebiseră prin vre-o publicație poetică mai marcantă; abia în al patrulea an Eminescu apare cu *Venere* și *Madona* și *Epigonii*; căci Vasile Alexandri este la început de o sărăcie de invenție disperătoare. Ca poeți, nimeni, o mai repet, nu se distinsese. Șerbănescu publicase multe poezii, dar de o valoare potrivită; iar Matilda Cugler, ale cărei versuri erau frumușele, prea simțea de departe școala și pastișul poeziei nemțești.

In 1871 Alexandri începe să publice pastelurile sale, între care și vestitul *Pohod na Sibir*.

D-l Maiorescu crede că, după ce dărâmase prin criticele sale literatura, filologia, etc., naționalistă, a venit timpul să clădească și să dea țărei modeluri literare. Și atunci ne trezim într'o bună dimineață cu o publicație în *Convorbiri*, sub titlul: *Direcția nouă*, faimoasa direcție nouă, așa de mult criticată pe atunci și criticată cu un fond de mare dreptate.

Din cine se compunea pe terenul poeziei, *Direcția nouă* a d-lui Maiorescu? Din *Alexandri*, *Eminescu*, *Bodnărescu*, iar în parantez—căci era un parantez— din *Matilda Cugler*, *Șerbănescu* și *Petrino*.

Avea dreptate d-l Maiorescu să dea studiului său titlul de *Direcția nouă?* Avea dreptate ca, cu d-nii Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino și Matilda Cugler, să înfrunte din nou școala naționalistă, dându-i pe aceia ca model? Avea dreptate să pună ca poet pe Hășdău alăturea cu Tăut, și tuti quanti (expresia domniei-sale)? Avea dreptate ca lui Boliac și d-lui Hășdău să binevoiască a le recunoaște numai meritul de bunișori prozatori? Evident că nu.

Direcția nouă a fost o greșală, a fost cea mai slabă lucrare a d-lui Maiorescu și cea mai parțială apreciare a criticului.

De la *direcția nouă*, *Junimea* a căpătat definiția de *societate de admirație mutuală*.

In adevăr, a vârî pe Vasile Alexandri în *direcția nouă* a *Convorbirilor*, era ceva care nu se putea justifica. Alexandri era în deplină maturitate a talentului său, și cercul literar de la *Junimea* nu avusese și nu a avut asupra poetului nici o influență. *Pastelurile*, genul nou al lui Alecsandri, care par'că au determinat pe d-l Maiorescu a-l îngloba în *direcția nouă*, pe lângă că sunt un gen literar de al doilea rang, consistând în simple descrieri de natură moartă aproape—gen aparținând mai mult picturei—dar apoi nu puneau talentul lui Alexandri subt o lumină nouă. In pasteluri, cu Rodica cu cofița pe cap, cu ciobanul cu turma de oi, etc., ca puncte pentru însuflețirea naturei moarte și a întreruperei monotoniei descrierei, găsim tot pe Alexandri din *doine și lăcrămioare*, *din balade*, *din poezii poporale*.

Prin urmare, vădit că introducerea în *Direcția nouă* a lui Alexandri era forțată, din cauza sărăciei materialului poetic de valoare a *nouei direcții*.

Ce să mai spun de Bodnărescu cu *Rienzi* și cu alte poezii, dat ca un adevărat talent și ca model! Ce să mai zic de gingașele poezii ale Matildei Cugler și Șerbănescu, care în definitiv nu aveau nimic în ele ca să indice o școală, o direcție nouă! Ce să mai zic de Petrino, poet bucovinean, a căreia producție era redusă la câteva versuri!...

Incă odată, e vădit că d-l Maiorescu încerca să clădească cu material foarte puțin și cu împrumuturi de material străin, o clădire artificială.

Singurul poet pe care l'a dat în adevăr *Junimea*, era Eminescu. Dar Eminescu al *Venerei și Madonei* și al *Epigoniilor*, era încă un poet cu o formă foarte contestabilă, cu antiteze căutate într'adins, cu un pesimism nedrept, care l'a întovărășit toată viața,—dar în sfârșit poet.

Trebue să spun un lucru, pe care l'am recunoscut totdeauna: d-l Maiorescu a avut marele merit de a vedea de la început în Eminescu un poet, lucru ce era foarte greu pentru multă lume citind confuza sa poezie: *Venere și Madona*, precum curioșii și paradoxalii săi *Epigonii*.

Această constatare a d-lui Maiorescu, opinia publică a venit mai târziu să o consacreze, și să o consacreze cu laude și exagerări de acele, de care d-l Maiorescu nu ar fi fost capabil. In adevăr, d-lui Maiorescu în *Direcția nouă* îi vine greu, și atunci avea dreptate ca să puie pe Eminescu imediat după Alexandri, era în aceasta și tămâiere către ilustrul oaspe de la *Junimea*. Pe când admiratorii fanatici de mai târziu ai lui Eminescu, nu găsesc laude pentru a diviniza *Venere și Madona* și *Epigonii*.

A patra critică a mea contra „Convorbirilor“

Direcția nouă m'a revoltat prin spiritul ei nedrept. Nu; mi-am zis, este imposibil ca un critic să maltrateze pe un Hășdău, pe un Boliac, pe un Mureșeanu, pe un Văcărescu, pe un Alexandrescu (nepomenindu-l), pe toți aceștia, precum și pe alții, pentru: Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino, Matilda Cugler și Eminescu.

Căci trebue să spun că Eminescu la început nu-mi plăcuse de loc; nu-mi plăcuse, fiindcă fondul poeziilor lui era fals, nedrept, pretențios; pentru că și mai târziu Eminescu, dacă are inspirațiunea admirabilă și forma frumoasă, însă ca gânditor, dacă nu este mediocru, cele de mai multe ori însă este absurd.

Și dacă pe un poet ca Alexandri îl poți judeca fără a-i analiza gândirea, pe Eminescu nu.

Eminescu a avut todeauna pretenția de a fi întâi gânditor și pe urmă poet. De multe ori am discutat cu dânsul în această privință. Eminescu, temperament pasionat, nu se gândea atâta când scria la efectul poetic, ci mai mult la susținerea unei idei sau la lovirea unui dușman. Intre *Epigonii* și *Satira*, mi se pare a IV-a, dirijată contra

liberalilor şi contra lui C. A. Rosetti, este cea mai perfectă asemănare; între articolele politice din *Timpul* contra fanarioţilor, şi între fondul întregei sale poesii, nu este nici o deosebire. Eminescu era un reacţionar care ar fi voit să trăiască cel puţin cu două sau trei sute de ani în urmă, şi fiindcă aceasta nu poate s'o facă, recurge în *Sărmanul Dionis* la expedientul ca să trăiască măcar în vis în timpul lui Alexandru cel Bun.

Eminescu a fost un poet strălucit, dar straniu; el trebue să rămâe unic, fiindcă unică şi stranie a fost personalitatea sa; el nu poate, nici nu trebue să creeze o şcoală. De aceea am considerat în totdeauna ca o absurditate şi ca o lipsă de talent real, silinţa din partea tuturor acelora care au căutat să-l imiteze. Eminescu nu a fost un poet al timpului nou, el nu a avut aproape nici o legătură cu contimporanii săi, mai cu seamă cu Românii.

* * *

De sigur că n'am gândit toate aceste la 1871, când m'am hotărât să răspund la *Direcţia nouă* a d-lui Maiorescu.

Iată un lucru pe care îl regret, acela că nu am păstrat foiţa în care a apărut şi această a mea critică. 'Mi-aduc aminte însă de un lucru: că reluam la răfuială din nou tragedia *Rienzi* şi constatam cu satisfacere că critica mea în contra lui *Rienzi* fusese justă, de vreme ce şi d. Maiorescu în *Direcţia nouă* făcea multe din rezervele, pe care le făcusem şi eu cu privire la acea piesă. Aşa, de Maiorescu zicea: „In ceea ce priveşte tragedia *Rienzi*, trebue să admitem că planul său este greşit în privinţa catastrofei, Rienzi cade ucis de Montréal, fără nici o motivare a acestei ucideri, chiar prin faptele lui Rienzi“. Aceeaşi critică o făcusem şi eu.

* * *

In *Direcţia nouă*, d. Maiorescu are o idee nefericită. Chiar de la început d-sa se întreabă dacă România va avea un viitor. Intrebare imprudentă şi provocătoare.

La 1871, în starea spiritelor de atunci, un om de talia d-lui Maiorescu nu trebuia măcar să-şi pună asemenea întrebări, şi notaţi că nici măcar nu răspundea la întrebare. Intrebarea era lăsată fără un răspuns afirmativ.

Acest lucru, evident că provoca violente protestări din partea tuturor ceştilalţi care aveau convingerea adâncă că România are un viitor.

Iată deci o imprudenţă gratuită. A doua greşală era când d. Maiorescu adaugă: „Va putea (România), *părăsind exclusivismul contra străinilor*, să păşească în emulaţie pacinică pe aceeaşi cale, pe care civilizaţia occidentului a adus atâta bine omenirei?“

Curioasă coincidenţă.

Atunci se făcea apel la literatura străinilor.

Azi se face apel la capitalurile străine.

Şi într'un caz şi într'altul, eroare! Şi atunci nimeni nu era sistematic contra literaturei străine, dovadă că toţi poeţii şi literatorii naţionalişti împrumutaseră cu amândouă mâinile din literatura franceză, italiană, rusască, etc. Şi dacă ei nu deschiseseră porţile literaturei germane, acea literatură de mare valoare, este că nu o cunoşteau, neposedând limba. Era o simplă lacună în cunoştinţele lor, nu un sistem.

Iar d. Maiorescu, exagerând, avea aerul să cadă în cealaltă extremitate, adică să pretindă — zic avea aerul—că fără cunoaşterea şi imitaţiunea literaturei germane, este cu neputinţă înfiinţarea unei literaturi româneşti înfloritoare.

Această pretenţie, de şi nu era formulată, însă, reeşia, poate chiar fără voia d-lui Maiorescu; ea era nedreaptă, şi nu era de mirare că a provocat violente protestări precum şi acuzări de străinism la adresa d-lui Maiorescu.

Aceste lucruri au dat d-lui Hăşdău ocazia ca

să-şi răzbune printr'o păcăleală de *Direcţia nouă* de la *Convorbiri* şi de mania imitaţiei poeţilor germani.

In adevăr, două numere după primul articol din *Direcţia nouă*, *Convorbirele* publică următoarea poezie:

EU ŞI EA

(din Gablitz)

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet
Ca un râu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Şi pustie împrejur;
Ast-fel sunt şi eu, vai mie,
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr' idei,
De când dânsa nu-i sub soare
Şi puterea'mi cântătoare
A perit cu moartea ei.

M. I. Iliaşu.

Aceasta era o farsă a d-lui Hăşdău ca răspuns la *Direcţia nouă*.

Gablitz era un nume nemţesc de poet imaginar.

M. I. Iliaşu era un nume evreesc într'adins pus.

D. Hăşdău pariase cu mai mulţi amici că *Convorbirele literare* îi vor publica ori-ce elucubraţie, cu două condiţiuni: întâia, ca ea să se pretindă tradusă dintr'un autor german (Gablitz), şi a doua, ca traducătorul ei să fie un evreu (M. I. Iliaşu).

Cum vedeţi d. Hăşdău câştiga pariul. Era un admirabil răspuns la criticele d-lui Maiorescu.

Trebue să spun însă un lucru: A fost uşor *Convorbirelor* să cadă în această cursă, căci *Eu* şi *Ea* a d-lui Haşdău era o absurditate poetică. Câte poezii pe tema de liră fără sunet, de casă ce stă mută, de fulger fără tunet, nu am citit eu de la poeţi serioşi, poezii care au rămas serioase!

Poesia *Eu* şi *Ea* devine ridiculă prin comentariile pe care le face după farsă d. Hăşdău; comentariile au ridiculizat *Convorbirele literare*, iar nu poezia, căci o repet, acest gen de poezie este foarte răspândit. Un lucru a dovedit însă d. Hăşdău, în ciuda d-lui Maiorescu: că este şi poet când voeşte. Şi dacă cu această farsă nu-şi răzbuna pe d. Maiorescu personal de primirea ei la *Convorbiri*, fiindcă nu d. Maiorescu era redactorul *Convorbirelor*, totuşi îşi răzbuna de criticele pe care i le adusese ca prost poet.

In adevăr, cum s'a văzut, d. Maiorescu îl punea pe autorul lui *Răzvan-Vodă* alături cu poetul Tăutu.

Cu *Eu şi Ea*, d. Hăşdău dovedeşte că e şi poet de talent, capabil ca să strecoare o simplă glumă rimată în revista pontificelui criticei române.

VI

Farsa d-lui Hăşdău cu Gablitz a avut un răsunet foarte mare, ea a fost exploatată luni întregi în Bucureşti, iar în Iaşi printre fracţionişti a fost un râs general. In fond ea nu proba nimic serios, dar ea lovia într'o tendinţă a unei direcţii noui, care în definitiv încă nu era.

D. Maiorescu în zadar publică la *Convorbiri* o scrisoare prin care îşi declină ori-ce răspundere în ceea ce priveşte redacţia *Convorbirelor literare*. In zadar arată că chiar redactorul *Convorbirelor*, d. Jacques Negruţi, lipsea din Iaşi în acel timp. Efectul este produs şi, lucru foarte caracteristic, publicarea studiului „*Direcţia nouă*“ este suspendată pentru un an. Iar când peste un an d. Maiorescu reîncepe continuarea studiului, vedem că el este făcut în condiţii mai bune.

In adevăr, d. Maiorescu simţeşte că trebue să lărgească sfera, care la început cuprindea numai lucrările din *Convorbirele literare*, şi să îmbrăţoşeze cu privirea-i mişcarea literară din întreaga ţară. De aceea, la al doilea capitol, „*pro-*

sa“, vedem figurînd în *Direcția nouă* pe d-l Odobescu cu nuvelele sale istorice, pe răposatul Marțian cu analele statistice și... mai ghiciți pe cine? pe d-nii Hășdău și Boliac, a căror proză „până la oare-care punct“ merită a fi trecută în juna direcție. Ceea ce e mai curios, într'o notiță a părței de „proză“ din direcția nouă, d Maiorescu bine-voește să mai prenumere încă pe cine-va, pe cine-va care la început tocmai combătuse *Direcția nouă* cu privire la poeți: *acel cine-va eram eu.*

Nu este așa că această particularitate este nostimă?

Ce se întâmplase? Se întâmplase, că de vre-o șease luni intrasem și eu la *Junimea* și începusem a fi colaboratorul *Convorbirelor literare.*

VII

Cum am intrat la „Junimea“

Indată ce am început a mă ocupa serios, după eșirea mea din liceu și pe când eram la Universitate, cu studiul a tot felul de chestiuni, am simțit starea mea de izolare în mijlocul *fracțiunei liberale naționaliste.* Nu era un om cu care să mă pot înțelege; nu era o societate literară afară de *Junimea.* Peste tot locul se făcea politică și numai politică, și lucru curios, nu simțiam absolut nici o atracție pentru politică și pentru viața ei; din contra, simțeam dacă nu desgust, dar desigur indiferență, măcar că aveam convingeri cari erau liberale și naționaliste.

Aveam un singur coleg de școală și prieten, cu care să pot schimba idei și impresii, era bietul Alexandru Lambrior, mort așa de tânăr. Cu dânsul am început a prinde gustul studiului istoriei, de care se ocupa și el; lui îi comunicam așa numitele mele descoperiri în istoria română, care descoperiri, știți la ce se reduceau? Se reduceau la faptul, că la fiecare pas prindeam pe istoricii noștri în flagrant delict de denaturări de fapte sau de explicări fanteziste a faptelor, toate în purul interes național al mărirei cu ori-ce preț a neamului nostru.

Acest lucru mă indigna și foarte adesea vorbiam cu Lambrior, care și el împărtășia asemenea indignare.

Iată-mă deci adus prin preocuparea mea de a restabili în istoria noastră adevărurile ascunse sau denaturate de școala naționalistă, în direcția spiritului societăței *Junimea*, și în special a d-lui Maiorescu, care în definitiv nu tindea la alt ceva, de cât la recunoașterea reală, fie a valorei literare, fie a unui adevăr oare-care.

Așa că situația mea devenea foarte curioasă. Pe de o parte combăteam partea exagerată în direcția tendinței noui; iar pe de altă parte, când am început să mă ocup cu studiul istoriei, oroarea de minciună și de prejudecăți mă făcea să mă depărtez de amicii mei politici, pentru a mă apropia de cei fără prejudecăți în materie de aflarea adevărului.

a) O societate istorică

In determinarea predilecției mele pentru studiile mele istorice, d. Hășdău a fost factorul principal. Ziarul său, *Columna lui Traian*, care avea o parte rezervată publicației documentelor vechi și mai cu seamă *Arhiva* sa istorică, mi-au deschis un câmp cu totul nou. Ajutat și de celelalte colecții și publicații mai vechi, am început a studia cu ardoare istoria trecutului nostru.

Pe lângă Lambrior, mai era Alexandru Xenopol, care se ocupa cu chestiuni de istorie maĭ mult generală.

Mai era un biet tânăr, Cernescu, care peste doui ani a și murit, bucovinean de origină, care și el era amator în ale istoriei române.

Tus-trei aceştia făceau parte din *Junimea*.

Mai era şi regretatul Vasile Tassu, care deşi magistrat, însă frecventa *Junimea*. O apropiere naturală s'a făcut între Lambrior, Xenopol, Cernescu şi cu mine pe terenul cercetărei istoriei naţionale. Intr'o seară, Alexandru Xenopol ne pofteşte la dânsul acasă ,,ca să mai vorbim"; şedea atunci aproape de piaţa Sf. Spiridon. Ne-am dus, adică Lambrior, Cernescu şi cu mine şi am înfiinţat şi noi la rândul nostru o *societate istorică*, nici mai mult nici mai puţin. Era oare cum un teren neutru. Eu mai cu seamă nu voiam să mă duc la *Junimea* — de altmintrelea era şi un rezon la mijloc: până mai eri combătusem *Junimea*, iar ideile politice ale mele nu cadrau de loc cu acele ale membrilor acelei societăţi.—Lambrior ar fi fost înclinat să se ducă la *Junimea*, cum s'a şi dus puţin după aceea, fondul ideilor lui fiind, independent de politică, conservator. La aceşti patru s'a asociat şi Vasile Tassu, măcar că nu tindea la specialism, însă ca simplu amator. Iată deci o societate, din care numai eu nu eram junimist. Ea a durat aproape un an, adică până când am intrat şi eu la *Junimea*. Această societate a servit ca punte de trecere la cealaltă mai mare, *Junimea*, în care ea s'a contopit.

Ce frumoase amintiri 'mi-au rămas de la dânsa! Ne întruneam regulat în fie-care Sâmbătă, cele de mai multe ori la Alexandru Xenopol. Nu era chestie de istorie generală sau naţională pe care să nu o abordăm cu o îndrăzneală de tot senină; discuţii interminabile aveau loc.

Pe atunci eşise o nouă lucrare a lui Roessler, scriitor german, care ocupându-se de Români, lua, în polemica dintre Români şi Unguri cu privire la locurile ocupate istoriceşte de Români, apărarea Ungurilor; el servindu-se de izvoarele şi de ideile istoricilor unguri, emitea chipurile o nouă teorie, care a căpătat mai târziu numele de teoria lui Roessler. După acea teorie, noi Românii cu

toţii am locuit până în veacul al XII-lea dincolo de Dunăre, fie împreună cu Bulgarii, fie prin munţii Pindului, şi că numai prin veacul al XII-lea am emigrat încetul cu încetul în Transilvania, Valachia şi Moldova, unde am constituit state şi ne-am închegat ca popor. Această teorie a lui Roessler a fost obiectul a lungi discuţii şi cercetări în sânul societăţei. Toţi eram contra ei; eu mărturisesc că fiind contra, îmi rămâneau oare-cari îndoeli. Dar vedeţi deosebirea: pe când istoricii ceilalţi naţionalişti—afară de d. Hăşdău, bine înţeles — ţipau şi strigau în contra lui Roessler din spirit naţionalist, noi cercetam şi studiam chestia numai din punct de vedere al adevărului. Mi-aduc aminte că chiar am formulat de comun acord un număr de puncte contra acelei teorii.

Cu ocazia acelor discuţii am constatat insuficienţa cunoştinţelor noastre, şi iată cum: In lipsa de documente privitoare la Români, între veacul al IV-lea şi al XI-lea cu privire la şederea noastră dincolo de Dunăre, numai studiarea limbei noastre din punct de vedere filologic ar fi putut aduce o lumină oare-care. Roessler înţelesese acest lucru, de aceea se aventurase puţin şi pe acest teren. Noi însă, membrii societăţei istorice, aveam numai cunoştinţi generale de filologie, nu cunoşteam limba slavonă, nici cea albaneză, prin urmare neputinţa noastră de a aprofunda mai departe lucrul, era vădită.

Atunci, cu acea ocazie, a germinat în capul lui Lambrior şi în al meu, de a studia filologia şi de a învăţa limba slavonă.

Detaliu caracteristic şi de actualitate: Alexandru Xenopol a combătut mult mai târziu pe Roessler, adus mai târziu la această necesitate din cauza profesiunei sale. Fără a lua întru nimic meritul lui Alexandru Xenopol, dar pot să spun că multe din argumentele elaborate în comun, au fost utilizate mai târziu de distinsul nostru istoric.

b) Apropierea începe

Alexandru Xenopol, Cernescu, Tassu şi Lambrior, se duceau Vinerea la *Junimea*, iar Sâmbătă ne întruneam noi în societate. Evident, că un fel de legătură se stabileşte între mine, singurul care nu eram din *Junimea*, şi această societate.

Alexandru Xenopol şi Cernescu înreţineau, bine-înţeles întâmplător, pe d. Maiorescu şi pe junimişti de lucrările noastre şi de spiritul în care ele erau făcute.

De mai multe ori Alexandru Xenopol sau Cernescu mă întrebau:

— Panule, de ce nu vii şi tu la *Junimea?*

— Cum să vin? Nu ştiţi că eu am combătut *Junimea* şi mai cu seamă am alte idei în politică!

— Ce face aceasta, răspundea Xenopol, în *Junimea* nu se face politică! Este mai cu semă Pogor, care cum aude pe Jacques Negruţi sau pe Nicu Ganea că iau vorbă de politică, imediat ia câte o pernă şi le-o aruncă în cap; iar Maiorescu nici odată nu vorbeşte politică.

— Bine, adăugiam, dar eu am atacat pe aceşti oameni, pe Maiorescu şi pe Iacob Negruţi în special ?

— Nu te îngriji nici de asta. Mai întâi Maiorescu nu se uită la asemenea nimicuri, poate nici nu ştie că l'ai atacat...

— Aşa e, dar ştiu eu...

— Cât despre Jacques Negruţi, continua Xenopol, este drept că-i mai pătimaş, însă are şi el o patimă, mai mare de cât toate, aceea de a avea cât se poate mai mulţi colaboratori la *Convorbirele literare*. E destul să-i dai un articol la *Convorbiri*, ca să se împace cu tine pentru tot restul vieţei.

Eu rezistam la toate acestea şi obiectam:

— In tot cazul mă simt jenat. De altmintrelea, dacă ei voesc să vin la *Junimea*, pentru ce nu mă invită?

— A, aici n'ai dreptate, nimeni nu este poftit la *Junimea*, ci numai la aniversările *Junimei*. Principiul pe care este fundată această societate este următorul: Entre qui veut, reste qui peut.

— Principiu comod, dar cam pretenţios, ziceam.

— Aşa-i, însă ai să vezi, când vei veni la *Junimea*.

Am rezistat încă câte-va luni; în timpul acesta acumulasem mai mult material istoric, pe care nu aveam unde să-l public, căci nici putea fi vorba să public prin gezetele cotidiane: „*Influenţa polonă asupra istoriei române sau rolul limbei slavone în cultura noastră*“.

Dar mărturisesc că începusem a avea o mare dorinţă de a intra la *Junimea*. Sâmbetele des de dimineaţă mă duceam la Lambrior sau Cernescu ca să aflu în detail ce se petrecuse la *Junimea* cu o seară înainte; iar aceştia îmi povesteau tot felul de scene comice sau de discuţii interesante care avuseseră loc.

De altă parte, evident că *Junimea* ar fi dorit nu intrarea mea personală—căci vă puteţi figura că nu eram aşa de naiv să-mi închipui că acea intrare ar fi avut oare-care valoare—însă cu intrarea noastră a tuturor membrilor societăţei istorice, se umplea un gol, golul publicaţiilor istorice, care lipsea mai cu desăvârşire până atunci. Este drept, că această lipsă nu o simţeau toţi membrii fruntaşi ai *Junimei*. D. Pogor, etc. nu se interesau de loc de asemenea chestiuni, iar d. Iacob Negruţi se interesa mai mult ca redactor al *Convorbirilor literare*. D. Carp se arăta foarte rar pe la *Junimea* şi cu spiritul său tranşant, regula istoria Românilor în câte-va cuvinte.

Numai d. Maiorescu înţelegea importanţa acestor studii. Dealtmintrelea şi atunci ca şi acuma, sub aparenţa rece şi argumentaţia didactică, d. Maiorescu, cu toate criticele şi diatribele pe care le-a stârnit, era şi a rămas în fond un naţionalist cald, în felul său însă.

De altă parte, aveam şi un fel de scrupule politice: cum să justific eu către prietenii mei politici intrarea mea la *Junimea? Junimea* era considerată ca un loc de perdiţiune, ca un infern, unde intrând cineva putea să zică pentru toate ideile mari şi generoase: adio şi lasciate ogni speranza. Nu făceam politică militantă, o mai repet, dar aveam legături cu oameni politici militanţi din *fracţiunea liberă*.

Pe lângă aceasta, ştiam că dacă nu se face politică la *Junimea* până se adunau membrii, se făcea politică între trei-patru corifei înainte de şedinţă şi după. Timpul şi ocazia de a se vorbi politică faţă cu novicii, era mai cu seamă la eşirea de la *Junimea* pe la ora unu de noapte. Auzeam că d. Maiorescu lua binişor pe câte unul sau doi din tineri şi întâmplător îi punea în curent de situaţia politică a momentului.

M'am consultat cu câţiva prieteni, între care şi un profesor de istorie, care acum este pensionar—era spiritul poate cel mai cociliant;—acela a recunoscut că am dreptate pentru studiile mele ca să intru la *Junimea*, dar a recunoscut-o cu regret.

Nu mult după aceea, mă întâlnesc pe stradă cu răposatul Scarlat Pastia, un liberal original, care a rămas toată viaţa sa duşman al *Junimei* şi al junimiştilor.

— D-le Panu, am auzit că te-ai făcut junimist?

— Nu este adevărat, i-am răspuns.

Dar m'am păzit de a-i spune că gândesc să mă fac.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă, altmintrelea aşi fi perdut toate iluziile ce am despre dumneata.

La „Junimea"

Intr'o Vineri seară, Cernescu vine la mine zicându-mi:

— Am venit să te iau la *Junimea*. Haide!

Era prin Februarie sau Martie 1872.

— Cu atât mai mult, a adaus Cernescu, cu cât am să citesc şi eu o lucrare, la care vreau să fii: Despre *Stenografie şi necesitatea ei*.

— Ce, ai înebunit? i-am zis. Ce legătură este între tine şi stenografie?

— Apoi să vezi; şi fiindcă articolul nu este lung, am să ţi-l citesc chiar acuma.

Şi imediat scoase manuscriptul din buzunar şi-i dădu cetire.

Stenografia şi necesitatea ei, era numai un pretext ca bietul băiet să-şi arate erudiţia. Incepea cu teoria limbelor, ne ducea la scrierea cuneiformă din Niniva, la hieroglificele egiptene, arăta transformarea hieroglifelor în alfabetul Fenicienilor, de la Fenicieni trecea la Greci, pe urmă la Etrusci, etc., etc. Apoi o lua din capăt cu scrisoarea de funii şi noduri din Peru şi Guiana. Venea la Români şi la nodurile pe care babele le fac în năframă; cu mare ce, ajungea la Romani şi în sfîrşit la Francezi şi Englezi din timpurile moderne.

Am plecat la *Junimea*, însă am pus o condiţie: să mergem mai de vreme, pentru ca să fiu mai puţin jenat, găsindu-mă acolo alţii pe mine, de cât eu pe alţii.

In acea seară, *Junimea* era la d. Pogor, care stătea în nişte case mari părinteşti, cu imensă curte şi grădină — mi se pare strada se zice Patru-zeci de Sfinţi;—ferestrele toate luminate, uşile toate deschise. Ne suim sus. Erau doui tineri: unul bine făcut, frumos, cu musteaţă mică, subţire şi cu plete mari; altul mai înalt, slăbănog, cu ochii lipsiţi de vioiciune şi cam gârbovit. Cel d'intâiu era Eminescu, cel al douilea Bodnărescu.

Cernescu mă recomandă. O salutare rece din ambele părţi şi atâta. Eminescu continuă a explica lui Bodnărescu — fiinţă blândă şi pasivă— o teorie stranie, teoria antinomiilor în istoria universală, după teoria lui Kant a antinomiilor, pentru a ajunge să dovedească lui Bodnărescu că Napoleon I a fost contrariul unui om mare.

In acest moment intră şi gazda, d. Pogor, care

văzându-mă, fără să mă cunoască, strigă: A, iaca unul nou, are să se bucure gogomanul de Iacob Negruţi.

Căci eu pretind, deşi mai deunăzi am avut această discuţie cu d. Carp, că cel ce dădea şi a dat la *Junimea* porecle şi epitete, a fost d. Pogor; şi chiar cuvântul de gogoman, adresat junimiştilor, tot lui îi revine. D. Carp însă şi azi pretinde a avea paternitatea cuvântului.

D. Bodnărescu se ridicase la intrarea d-lui Pogor; Eminescu de loc, ba avea aerul chiar că-l găseşte pe Pogor în propria lui casă inoportun, fiindcă îi întrerupsese argumentarea cu antinomiile. Un grup de trei domni intră.

— Iată şi Mirmilic cu negustorul de porci şi cu André Chénier, strigă Pogor. Bravo! Mirmilic, ai ceva?

Erau: Melik, profesor de matematici, Ştefan Vârgolici, care fiind mic şi gras, căpătase de la Pogor porecla de negustor de porci şi d. Naum, a cărui figură blândă şi tristă, şi mai cu seamă ale cărei traduceri din poeţii francezi, îi atrăseseră numele de André Chénier.

Melik era un curios tip. Mic, cu musteaţa roşie, pe care şi-o mânca tot timpul, el venia la *Junimea* regulat, foarte regulat, se aşeza într'un fotoliu şi nu zicea o vorbă toată seara.

— Este ceva de citit în astă seară? întrebă Vârgolici.

— Nu ştim, răspunde Pogor, până n'o veni Jacques sau Maiorescu.

Chiar în momentul acela intră şi d. Iacob Negruţi. Cum intră, strigă: „Ştiţi o noutate? Neculai Ionescu s'a certat cu fracţioniştii!"

— Afară, daţi-l afară, strigă Pogor, al dracului e Jacques aista, nu poate vorbi două minute, fără să nu vorbească politică... Şi luând un colţar de pernă, îl aruncă după Jacques, zicându-i:

— Măi, gogomane, nu înţelegi că aici nu se face politică?

Dar d. Maiorescu nu se arată, toată lumea îl aştepta.

— Dar ce, Maiorescu n'a venit încă? întrebă un tânăr frumos, cu faţa palidă, intrând; era Nicu Ganea. Curios, adăugi el, am fost pe acasă pe la dânsul şi mi s'a spus că de un ceas a plecat la *Junimea*.

Un râs general isbucneşte, iar d. Pogor, adresându-se d-lui Nicu Ganea, îi zice:

— Bine, Drăgănescule, tot prostii ai să faci tu? Apoi cine caută pe Maiorescu acasă, în seara când toată lumea crede că e la *Junimea?*

In timpul acesta Lambrior şi Tasu intrară, furişându-se de după scaune şi luând nişte locuri modeste, cam în partea unde eram şi eu.

— Cine are de scos ceva, să scoată!

Aceasta era expresia sacramentală, cu care se invita cei care aveau bucăţi literare în buzunar, să le scoată.

Tăcere.

D. Pogor, adresându-se lui Eminescu:

— Ai ceva?

Eminescu făcu cu capul, nu, foarte desgustat.

— Bodnărescu, Vârgolici, Cernescu, nimenea nimic? Melik, scoate tu manuscriptul, trebue să ai vre-un manuscript de aritmetică sau de geometrie!

Atunci observai că Bodnărescu, foarte sfios, pune mâna în buzunarul redingotei căutând ceva. Cernescu nu îndrăzneşte să scoată manuscriptul cu stenografia, iar Ştefan Vârgolici pune pe masă nişte traduceri din Lamartine,

D. Maiorescu îşi face apariţia.

In timpul acesta d. Bodnărescu reuşise să scoată din buzunarul redingotei câteva file de hârtie, pe care d. Jacques Negruţi i le şi înfaşcă.

D-lor, să începem, zice Jacques Negruţi, şi tuşi de vre-o trei ori, pentru a începe cetirea poeziei d-lui Bodnărescu.

— Ce eşti nebun? îi strigă d. Pogor, cu glasul tău oribil vrei să citeşti? Şi-i zmulge hârtiile din mână.

— Atunci lăsaţi-mă să le citesc eu, zise autorul.
— Pardon, intervine d. Maiorescu, poetul nu-şi citeşte singur lucrarea.

Bodnărescu se înclină şi se aşeză pe scaun.
— De ce nu citeşti d-ta poezia? îndrăznii să-l întreb încet.

— Fiindcă Maiorescu zice că poetul nu trebue să-şi citească singur lucrarea, îmi răspunde tot încet Bodnărescu.

La *Junimea* erau numai doui cititori care citeau bine: d. Maiorescu şi Eminescu. D. Jacques Negruţi, de şi cetia rău, avea pretenţii că citeşte bine. Această pretenţie ridica totdeauna protestări, mai ales din partea d-lui Pogor. Când venia— după cum se va vedea — câte odată d. Carp la *Junimea*, voia să citească şi el, însă d. Pogor îl împedeca cu sila de a ceti, spunându-i: că glasul lui samănă cu zornăitul de stricare de geamuri. D. Pogor cetea bine, însă avea un păcat, se emoţiona îndată, peste o minută glasul i se tăia. Din cauza aceasta, d-sa n'a fost niciodată bun conferenţiar. Alţii nici nu se încercau măcar ca să citească.

D. Maiorescu cetea frumos, subliniind nuanţele cu acel glas plăcut, care a făcut totdeauna farmecul conferinţelor sale. Iar Eminescu punea acea melancolie adâncă în glas, care ridica valoarea— chiar mediocră— a lucrărei pe care o cetea.

Dar revin. D. Maiorescu luă manuscriptul poetului şi începu: „*Ce poate fi va fi*". Acesta era titlul poeziei.

D. Bodnărescu era cunoscut de poet profund şi obscur—mai mult obscur de cât profund.—Când se auzi acest titlu de: *Ce poate fi va fi*, o nedumerire generală se zugrăvi pe faţa tuturor. D. Pogor îşi puse arătătorul de la mâna dreaptă pe frunte, se strâmbă oribil, făcând o buză mare, dând semnele unei vii nedumeriri.

Din contră, d. Maiorescu, ca să pună capăt acestui început de glumă pe teme serioase, repetă accentuat şi cam emfatic din nou cuvintele: *Ce poate fi va fi*. Auditorul simţise că trebue cel puţin să se facă că înţelege. Cetitorul începe:

Sub gârboave ziduri de vremi mucezite
etc. etc.

Despre ce era vorba? Poetul îşi închipuia o ruină impozantă de castel în Carpaţi; în mijlocul ruinei, un bătrân cu figura sinistră şedea cu un condeiu în mână, gânditor; dinaintea lui era de veacuri o mare carte deschisă, însă cu toate paginile nescrise; de sute de veacuri bătrânul gândeşte să scrie ceva şi nu scrie nimic.

Şi atunci poetul se întreabă: Oare de ce bătrânul nu scrie nimic? El care a văzut formaţiunea lumei, aruncarea stelelor în haos şi zdrobirea lor, el care a văzut lumea născând şi murind, el care văzuse neantul, el care va vedea noaptea adâncă la dispariţiunea universului! Bătrânul nu răspunde. De odată însă ruinele încep a se mişca şi a trosni, condeiul pe care-l ţinea de sute de veacuri îi cade din mână. Şi atunci, în vre-o 13 versuri, bătrânul răspunde în definitiv: că toate aceste cataclisme sunt nimicuri, este acelaş lucru pe care îl schimbă numai forma... Şi... ruinele dispar cu munte cu tot; în urmă rămâne un stâlp negru de fum. Bătrânul şi castelul nu se mai ştie ce devin.

După cetire, d. Maiorescu făcu a pauză. O tăcere de ghiaţă cuprinsese întreaga societate. D. Pogor devenise oribil de văzut, atât i se strâmbase figura. D. Jacques Negruţi tuşea ca să-şi dea o continenţă şi să aibă aerul că a înţeles ceva. Membrii societăţei îşi dădeau încet, unul altuia, cu cotul şi se întrebau încet:

— Ai înţeles ceva?
— Nimic.
— Dar tu?
— Nici eu.
— Dar tu?
— Nici eu.

Regretatul Melik se făcuse mic în colţul lui şi

nici sufla. Nimeni nu îndrăznea să întrerupă această tăcere, până când maistrul nu va vorbi — maistrul era d. Maiorescu.

Alexandru Xenopol, care intrase la cele întâi versuri în sală, cu aerul lui de enfant terrible și cu acea sinceritate naivă, care face fondul caracterului lui, rupse tăcerea și strigă:

— Nu știu, domnilor, dacă d-stră ați înțeles, eu însă n'am înțeles nimic.

Un murmur de aprobare sublinià cuvintele lui Xenopol.

D. Maiorescu gândea, căuta formula.

— Fiindcă, zise d. Pogor, văd că nimeni n'a înțeles, apoi să rugăm pe autor ca să ne spună ce a voit să exprime și la ce concluzii a vroit să ajungă.

Bietul d. Bodnărescu se făcu roșu ca sfecla — căci era—acum e mort—o natură foarte senzitivă și delicată — văzând că toate privirile se ațintesc asupra lui. Tuși de vre-o trei ori și apoi zise:

— Eu, eu... cu ochii țintiți la d. Maiorescu.

— Pardon, zise d. Maiorescu, poetul nu are dreptul să-și explice lucrarea, aceasta ne aparține nouă. Poetul, odată ce creează bucata sa, ea devine indiferentă pentru dânsul; poetul chiar ne poate rătăci căutând să dea rezoanele sale subiective. Noi trebue să privim lucrarea sa din punct de vedere obiectiv.

De astă dată, eu am început a da semne de impaciență, și măcar că întâiași dată venisem la *Junimea*, cât pe ce eram să iau cuvântul ca să susțin contrariul. M'am mulțumit ca, plecându-mă iarăși la urechea d-lui Bodnărescu, să-i zic:

— Spune măcar încet, ce-ai voit să înțelegi?

— Nu pot, Maiorescu spune că poetul nu trebue să vorbească de lucrarea sa.

Din această încurcătură un eveniment plăcut ne scoate pentru moment. Un servitor vine și deschide ușile unei mari sale din fund; acolo erau servite în abondență ceaiuri, cafele cu lapte, chocolate, prăjituri, cozonaci, etc. Mai toată lumea se ridică, îndreptându-se spre bufet, lăsând în

suspens problema, *Ce poate fi va fi*, cu sinistrul ei bătrân.

Căci trebue să știți că erau cîțiva membrii, a căror nume le tac, care nu aveau nici o legătură intelectuală cu *Junimea* și care se pretindea că vin mai mult pentru ceaiurile și chocolatele de la *Junimea*, de cât pentru literatură. Și lucrul se cam potrivea, fiindcă nu știu cum făceau, dar potriveau totdeauna să vină cu un sfert de oră înainte de servirea ceaiului și plecau imediat după aceea.

In timpul ceaiului, Alexandru Xenopol îl întreabă pe Eminescu:

— Dar tu înțelegi poezia lui Bodnărescu?

— Dar pe mine nu mă preocupă înțelesul, nu poți să ceri aceasta de la toată lumea —eu 's nemulțumit fiindcă versurile sunt proaste.

VIII

După ce luarăm ceaiul, ne întoarserăm în sala ședinței. Discuția trebuia să se facă asupra: *Ce poate fi va fi.* Instinctual, toți care nu înțeleseră sensul acestei poezii, sau care nu voiau să ia parte la discuție, nefiind siguri de ce înțeleseră, se retrăseseră prin fundul sălei. Așa că într'un moment dat, văzui că în jurul mesei nu erau de cât d-nii Maiorescu și Eminescu, pe canapea răsturnat ședea d-l Pogor, iar d. Negruți pe un fotoliu ceva mai departe. D. Bodnărescu se așezase în dosul d-lui Maiorescu, cu o figură senină dar și resignată în același timp; știa că d. Maiorescu îl va scăpa din orice încurcătură și că va eși teafăr din atacurile și ironiile ce le presimțea și cu care era de mult obicinuit.

— Cine e bătrânul din *Ce poate fi va fi*? Pentru ce el nu scrie, și ce înseamnă prăbușirea castelului cu bătrân cu tot? întrebă d. Negruți.

Tăcere.

—Atunci să mai dăm încă odată cetire poeziei, îndrăznește a întâmpina d-l Xenopol.

— Să se recitească, să se recitească, repetă mai multe glasuri.

Era ultima scăpare pentru cei ce nu o înţeleseseră; ei credeau că ascultând încă odată poezia, poate vor prinde ceva din înţelesul ei.

— Pardon, dictă d. Maiorescu, o poezie nu se citeşte de cât odată, înţelesul ei reese sau nu reese. Dacă nu reese pentru nimenea, atunci e neînţeleasă. Este destul ca unul s'o înţeleagă, ca să nu mai fie din nou recitită. Numai după ce discuţia are loc asupra înţelesului ei general, numai după aceea să pot face observaţii de detailiu; şi în acest caz, când detailiul este contestat, se reciteşte partea asupra căreia se contestă exactitatea. Poţi să recitești două versuri ce exprimă o comparaţie, pentru a vedea dacă ea este justă, de vreme ce ea poate scăpa la prima cetire; nu poţi să reciteşti întreaga poezie.

In timpul acesta d-l Bodnărescu făcea semne vădite de aprobare, Eminescu fixa un punct imaginar în plafond. Iar noi din galerie ne împărţisem în două părţi: unii, sectarii d-lui Maiorescu, făceau semne că maistrul are dreptate; ceilalţi în frunte cu d. Nicu Ganea, dădeam semne vădite că nu aprobăm teoria d-lui Maiorescu.

— Cine este bătrânul? Ce voeşte bătrânul? Şi de ce dispare după mii de ani de vieţuire contemplativă? întrebă d-l Pogor.

— Bătrânul este indiferent, rolul lui este indiferent, poetul a găsit ocazie prin acest bătrân să facă nişte versuri şi să pună într'ânsele o parte a imaginaţiei sale. Ce voiţi mai mult? spune Eminescu. O poezie nu trebue înţeleasă în totul, continuu, căci dacă toţi bucherii de la şcoală o înţeleg, atunci nu mai este poezie.

La aceste cuvinte galeria începu a da semne de dezaprobare.

Eu, noul venit, cu spiritul meu limpede şi logic, am sărit de pe scaun. Mai ales că de la început figura lui Eminescu, cu pletele lui lungi, cu aerul lui de suveran dispreţ pentru omenire şi

pentru ceea ce'l înconjura, nu mă dispusese de loc în favoare-i.

M'am aşezat la loc, gândindu-mă că sunt nou venit.

In timp cât vorbise Eminescu, d-l Bodnărescu continuase a-l aproba ca şi pe d-l Maiorescu.

— Bătrânul este Hronos, întâmpină d-l Negruţi.

— Hronos? replică d. Pogor, nu cred, Hronos este o idee a noastră, Hronos nu spune nimic, Hronos nu are el cartea veacurilor, Hronos nu discutează; pe când bătrânul lui Bodnărescu, după ce mai multe mii de veacuri nu vorbeşte, apoi la urmă ţine un discurs.

Scăparea era numai la d-l Maiorescu.

— Pogor are dreptate—zise în fine d-l Maiorescu — bătrânul nu e Hronos, căci Hronos e o concepţiune a noastră, o concepţiune a antichităţei grece restrânse şi înguste. Bătrânul reprezintă neantul cozmic, care nu piere niciodată, chiar când el dispare pentru ochii noştri.

O respirare de uşurare se simţi în auditor, iar d-l Nicu Ganea încântat ca am scăpat cu toţii din încurcătură, strigă:

— Al dracului e Maiorescu, i-a găsit şi aici capac! Numai aş voi să ştiu, dacă Bodnărescu, când a scris această poezie, s'a gândit la asta? Aşa-i Bodnărescule?

— Nu pot spune, Maiorescu zice că poetul nu trebue să intervină în discuţia operei sale.

* * *

Am rămas gânditor, văzând şi auzind toate aceste, şi îmi ziceam în mine: Ce însemnează subtilităţile unui om, care voeşte să domineze? E elementar că cel care scrie ceva, fie chiar o poezie, să ştie ce scrie. Dacă acest lucru l'ai contesta unui om de ştiinţă, unui istoric, unui psicholog, spunându-i: că el nu trebue să-şi dea seama ialtă scrie, apoi aceasta ar constitui cea mai mechea

jurie. Când e vorba însă de poezie—după d-l Maiorescu—îmi ziceam, lucrul se schimbă. Poetul într'un moment dat, are un fel de lovitură de fulger în cap, o inspirație aproape supra-omenească îi vine, ea-i vine sub o formă nebuloasă; poetul nu trebue să o analizeze și să o clarifice, el trebue să ia iute condeiul și să o aștearnă pe hârtie. Apoi să o dea imediat comentatorului, adică criticului, ca el să o definească.

Ințelege ori cine că în acest sistem, rolul poetului est nul și acela al maistrului critic tot. Poeții sunt făcuți, nu pentru a creea pentru public opere, ci pentru a ilustra pe criticul, care se va ocupa cu ele.

D-l Maiorescu își făcea prin urmare în *Junimea*, în calitate de critic, partea leului; poeții îi fabricau materialul, pe care d-sa își stabilea și își înălța valoarea sa intelectuală și estetică.

Cu acest sistem d-l Maiorescu împingea la obscurantism și la non sens. Căci poetul ca să scape de o analiză luminoasă și clară, care i-ar fi găsit absurditatea concepțiunei, era încurajat a se arunca în fabricațiuni confuze a unei imaginații laborioase, care scapă analizei, pentru motivul, că criticul înțelege în definitiv ce a voit poetul să spună, substituind sau atribuind lucrărei o concepțiune, mai la urmă acceptabilă, dar care avea numai un singur defect—cele de mai multe ori—că ea nu era a poetului, ci a comentatorului!...

Aceste gândiri ale mele, pe care în seara cetirei poeziei, *Ce poate fi va fi*, nu le-am exprimat, fiindcă eram nou venit, aceste gândiri le-am expus mai târziu de multe ori și am avut mari discuții în această privință în *Junimea*.

Cum gândeam eu, gândea majoritatea celor din *Junimea* în forul judecătei lor, și dacă admiteau în aparență teoria contrară, era numai fiindcă d-l Maiorescu o susținea.

put
aeru

* * *

Și fiindcă este vorba de acest lucru, e bine să fac o analiză a stărei sufletești și estetice a membrilor *Junimei*.

In *Junimea*, când am intrat eu, erau două curente perfect definite: era curentul german și cel francez. Era felul de a înțelege poezia, după ultimele teorii filosofice în favoare în Germania; era curentul literaturei franceze, mai cu seamă de la începutul veacului al XIX-lea. *Convorbirele literare* trădau vădit aceste două curente.

Curentul german era reprezentat în *Junimea* prin d-l Maiorescu; iar metafizica era în cea mai mare favoare, și mai cu seamă metafizica sub forma nouă pe atunci, schopenhauereană. Căci în anul când am intrat la *Junimea*, d-l Maiorescu începe a face cursuri la Universitate pe baza celor două opere ale lui Schopenhauer, anume: *Parerga und Paralipomena* și *die Welt als Wille und Vorstellung*.

Aceste cursuri, care au adus o revoluție în spirite, au dat naștere și la violente critici și acuzări. Mai ales după ce d-l Maiorescu a publicat în *Convorbiri*, aforismele lui Schopenhauer, mai ales de atunci, numele lui Schopenhauer fu amestecat în discuțiile politice, iar junimiștii fură acuzați de cosmopoliți, de iubitori de străini și de propagatori de idei imorale.

D-l A. D. Holban în Iași, am zis, era dușmanul neîmpăcat, iar întreaga școală literară naționalistă din București, făcea cor cu mare violență. Era destul ca la o întrunire publică sau într'o gazetă să pronunți,apropo de junimiști și în special de d-l Maiorescu, numele de Schopenhauer, pentru ca mahalagii inculți din sala de întrunire să isbucnească în huidueli, iar oamenii ceva mai culți să dezaprobe pe d-l Maiorescu și să-l condamne în efigie.

Metafizica budaistă a lui Schopenhauer, care evident că lovea în sentimentul creștinesc general, dar care în fond reprezintă cea mai înaltă concepțiune de idei morale, întocmai ca și vechea

credinţă budistă, era târâtă prin toate cafenelele, pe la toate întrunirile de mahala—fără ca bine înţeles, să fie discutată.

Acestei şcoale aparţineau toţi cei care îşi făcuseră studiile în Germania, anume: d-nii Bodnărescu şi Eminescu. *Sărmanul Dionis* a lui Eminescu este clădit pe o concepţie metafizică cu un amestec de Kantism.

D-l Pogor care îşi făcuse studiile în Franţa, spirit fin şi limpede, nu aparţinea prin cultura sa acestei şcoale, însă într'un moment dat devenise budist, nu budist schopenhaurian, ci budist adept al lui Çakya-mouni.

De câte ori la *Junimea* câtva timp se năştea discuţia cu tema religioasă sau filosofică, d-l Pogor striga cu dispreţ:

— Ce mai umblaţi, gogomanilor, cu glume de aceste; Buda, budismul, asta-i singura credinţă şi filosofie!

Mai târziu d-l Pogor a părăsit budismul; într'un timp era creştin în sensul lui Chateaubriand, altă dată era înamorat de concepţia religioasă a lui Bossuet; un moment dat a fost mi se pare pozitivist à la Auguste Comte, pe urmă adeptul lui Ernest Renan, pe urmă materialist, pe urmă, pe urmă...

Noi ne deprinsesem cu aceste schimbări dese de sistem filosofic ale d-lui Pogor. Mai la fiecare două săptămâni, d-l Pogor venea să susţină alte idei şi teorii şi era aşa de preocupat de noua teorie, în cât intrând la *Junimea*, de la uşă începea:

— Mă, nu umblaţi cu fleacurile voastre. Omenirea nu este menită să facă plăcere lui Jacques Negruţi!...

Acesta era semnul că d-l Pogor venea cu o idee nouă, pe care căuta să o introducă în discuţie, fără nici o provocare din partea noastră.

Aceste schimbări dese, l'au făcut pe d-l Negruţi într'o seară ca să strige:

— A, Pogor a citit o nouă carte!

Cuvântul a rămas, anume: că d-l Pogor avea părerea celei din urmă cărţi care citise.

De şcoala nemţească se mai ţineau: d-şoara Matilda Cugler şi Schelleti în poeziile lor.

Grupul francez era mult mai numeros. Unii din acest grup erau: Ştefan Vârgolici, Naum, Şerbănescu, etc. Aceştia erau traducătorii asidui ai lui Lamartine, Victor Hugo, André Chénier, etc.

Mai era un grup, aş putea să-l numesc latinist, grupul Transilvănenilor şi al Bucovinenilor, care avusese la bază cultura limbei latine. El cuprindea pe Miron Pompiliu, transilvănean, pe d-nii Strajan, Burlă şi Pavel Paicu, aceşti doi din urmă Bucovineni.

Un singur grup lipsea la început, grupul studiilor istoriei şi al culturei române—bine înţeles în mod mai sistematic.

Cu intrarea lui Lambrior şi a lui Tasu, aceste studii începură a fi puse în evidenţă. Intrând şi eu la *Junimea* şi începând a publica studii asupra Istoriei Românilor, se complectă şi acest grup, iar d-l Pogor care dădea porecle la toată lumea în *Junimea*, văzându-ne într'o seară intrând împreună, pe Lambrior, Tasu şi pe mine, strigă:

— Iată şi cei trei Români.

De atunci cuvântul a rămas, toţi ne designau sub numele de: *cei trei Români*.

Această poreclă de *cei trei Români*, denota o stare oarecare a spiritului *Junimei*.

Junimea nu era—cum se zice—străino-filă şi duşmană a neamului, dar este drept să spun că nu era nici cald iubitoare de trecutul poporului nostru. Orice om, care era ceva prost, era apostrofat cu numele de *Roman*.

— Ce faci, mă Romane? se zicea în deriziune.

— Am întâlnit mai mulţi Romani, începea d-l Negruţi o povestire oarecare.

Se ridiculiza cuvântul de Roman, ridiculizând pe fracţionişti şi în special pe Bărnuţeşti, care la fiecare pas vorbeau de origina noastră romană. In râs sau nu, o indiferenţă—dacă nu chiar un mic dispreţ—învăluia toate chestiunile privitoare la origina şi cultura poporului român.

Noi cei trei, am avut foarte multe discuţii în

Junimea, în special Lambrior şi cu mine, pentru a scoate din eroare pe d-l Pogor şi pe alţi zeflemişti, căci ei îşi închipuiau că trecutul poporului nostru era trecutul unui popor barbar, fără nici o cultură. D-l Negruţi, mai mult din spirit de zeflemea, abonda în acest sens, însă fără convingere, mai mult ca un fel de modă.

D-l Maiorescu însă totdeauna a căutat, când nu ştia, să-şi dea seama în mod exact de chestiunile în discuţie.

Acest spirit cam zurbagiu în materie de trecutul nostru istoric, s'a manifestat chiar în cele întâi săptămâni a intrărei mele la *Junimea*, cu ocazia trimiterei de către d. Dimitrie A. Sturza, *actualul preşedinte al consiliului*, a unui manuscript în versuri al mitropolitului Dosofteiu.

De pe atunci d-l Dimitrie A. Sturza era un adunător pasionat de cărţi vechi româneşti. Manuscriptul pe care îl trimesese d-l Sturza era o *pisaltire* în versuri a mitropolitului Dosofteiu, foarte interesantă din punct de vedere istoric şi filologic.

Mi-aduc aminte, că Eminescu dând citire unui psalm cunoscut:

La apa Vavilionului
Jelind de ţara Domnului
etc.

d-nul Pogor cu toţi zeflemiştii începură a râde, spre marea indignare a noastră, a *Românilor*, care luam lucrul foarte în serios.

In fine, ca să sfârşesc cu grupările din *Junimea*, era grupul Alexandri, grup poetic naţional; pe lângă Alexandri care era sus, sus de tot, apoi venea răposatul Beldiceanu şi alţii.

IX

Intr'o Vineri, Vasile Tasu veni la mine şi îmi zise :

— Desearâ să vii numai de cât la *Junimea;* vine Vasile Alexandri.

Era un eveniment. Alexandri venea foarte rar la *Junimea*, însă când venea, atunci şedinţa lua o solemnitate deosebită. Mai întâi, glumele şi aruncăturile de pernă din partea d-lui Pogor încetau; fiecare avea un aer serios şi constrâns, tocmai fiindcă la *Junimea* nu era absolut nici o etichetă şi nici un formalism. Nu se ştia de statute, de prezident şi secretar, fiecare vorbia când credea de cuviinţă, fără să ceară cuvântul cuiva; câte odată vorbiau trei de odată când era discuţie, şi poate atunci era discuţia cea mai regulată şi mai fructuoasă.

Junimea întreţinea câţiva tineri în străinătate; aşa, d-nu Bodnărescu şi mai cu seamă Eminescu au stat la Berlin pe spesele *Junimei*. Mi se pare că în parte şi Alexandru Xenopol. Pentru aceasta junimiştii care dispuneau de mijloace se cotizau lunar.

O dezordine plăcută şi spirituală domnea totdeauna la şedinţele *Junimei*, fiecare vorbia ce-i plăcea şi tonul dogmatic nu era uzat de cât în discuţiile şi chestiile de critică şi estetică, în colo libertate complectă.

De aceea, când cineva venea pentru prima oară la *Junimea*, era displăcut surprins, fiindcă se aştepta la ceva şi găsea alt ceva. Se aştepta ca să vadă o societate literară gravă, cu statute, prezident şi vicepreziddenţi, fiecare luând cuvântul după numărul înscrierei. Şi când colo, ce vedea! Vedea la prima ochire o societate aproape de nebuni, fiindcă veselia, glumele şi râsul erau aproape în permanenţă, iar membrii se tratau între ei cu cea mai mare familiaritate.

Această impresiune a avut'o şi răposatul Păucescu, când întâmplător a venit într'o seară la *Junimea*. Păucescu luând cuvântul serios şi gânditor, cu mare ce, zeflemiştii au putut să păstreze o figură cuviincioasă. Acest lucru l'a cam simţit Păucescu, şi mai târziu mi-a exprimat mie mirarea.

Indată însă ce cineva frecventa *Junimea* şi se

deprindea cu acest gen liber şi fără rezervă al societăţei, se convingea că sub forma uşoară şi glumeaţă se spuneau lucruri foarte serioase şi că nu ştiu dacă a existat în ţară vre-o societate literară cu un fond mai serios.

Dar să revin la Vasile Alexandri.

Alexandri la „Junimea"

Când m'am dus în seara aceea la d-l Maiorescu unde era *Junimea*, deja la orele 8 şi jumătate biroul era plin. Pe lângă membrii obicinuiţi ai *Junimei*, mai veniseră şi membrii care numai rar, din când în când, se arătau la şedinţele *Junimei*. Aşa printre aceşti membri, era răposatul Ciupercescu, pe care nu ştiu dacă l'am văzut de trei ori la *Junimea*, era d-l Gheorghieş Racoviţă.

Locurile erau toate ocupate, a trebuit să se aducă scaune şi din alte odăi. Gogomanii, Romanii, Românii, caracudele cu prezidentul lor, d-l Nicu Ganea, toţi erau în rânduri dese aşezaţi. D-l Culianu—căruia încă de pe atunci toată lumea îi zicea Papa Culianu—se aşezase lângă d-l Melik. Alăturea se afla d-l Pavel Paicu, care avea mania să facă calambururi oribile, în cât, de câte ori făcea vre-unul, toată *Junimea* striga: „Prost îi Paicu, daţi-l afară!" Era Miron Pompiliu, căruia Pogor îi zicea *Mirune*, din cauza originei lui transilvănene. Nu mai vorbesc de cei obicinuiţi ai *Junimei*. Toată această lume era cu urechea şi cu ochiul în spre uşa de intrare, aşteptând pe bardul Moldovei.

Bardul însă nu venea, bardul se făcea aşteptat.

D-l Maiorescu, ca să producă o diversiune în spirite, propuse ca până atunci să se citească ceva.

Deja membrii ştiau că Alexandri aduce cu sine, pentru citire, o lucrare nouă, o epopee istorică: *Dumbrava roşie*. Şi mai d'inainte fiecare îşi lingea—ca să zic aşa—buzele, la ideea plăcerei ce are să guste.

Păcatul căzu pe Ştefan Vârgolici. O traducere a lui din Lamartine, nu-mi mai aduc aminte care, trebuia să servească de intermez, sau cum zice franţuzul de „lever de rideau."

— Iar ai venit cu Lamartine? strigă d-l Pogor. Nu înţelegi că Lamartine este poetul cel mai fad şi mai plângător din lume?

Eminescu începe a citi traducerea. După vre-o 10 versuri, o mişcare se face; un bărbat scurt de statură, ras, cu mustăţi groase şi tăiete la capăt, cu un aer mândru, foarte mândru, şi cu o căutătură rece, intră în sală. Era Vasile Alexandri, îl vedeam pentru prima oară. Toată lumea se scoală în picioare. Alexandri se îndreaptă în spre d. Maiorescu, cărui îi strânge mâna, apoi dă mâna cu d. Negruţi şi d. Pogor, iar pe rest îl salută cu o mică clătinare din cap şi se aşează pe un fotoliu pe care d. Maiorescu şi d. Negruţi i-l pun la disposiţie cu grăbire.

— Vă rog, prezenţa mea să nu vă întrerupă lectura şi ocupaţia obicinuită, zice d. Alexandri cu glasul său cunoscut, glas al cărui timbru era cam întunecat, cam răguşit.

Eminescu continuă citirea traducerei lui Ştefan Vârgolici până în capăt.

Se fac câte-va critici de text asupra acestei traduceri. Se întâmplase că eu să cunosc bine acea traducere din Lamartine—mi se pare *l'Isolement*. Şi atunci iau cuvântul ca să spun, că o traducere ca să fie bună, trebue să păstreze atât forma versului, cât şi numărul posibil de cuvinte corespunzătoare, fără amplificaţie, fără ca să se adaoge versuri, pentru a se putea explica ideea.

Şi mi-aduc aminte că sfârşiam astfel:

— Bine, evident că traducătorul are voe să amplifice câte odată textul original, dar nu trebue să se depărteze prea mult de imitaţia lui servilă. Eu în această privinţă aşi admite o toleranţă de 5, cel mult 10 la sută.

Aceste cuvinte făcură să râdă pe junimişti. Iar Alexandri, întorcându-se către mine, cu acel aer ironic şi fin pe care-l avea, îmi zise:

— Domnul este financiar?

Vă puteţi închipui ce râs a produs această glumă a lui Alexandri! Mai întâi fiindcă era bună, şi apoi era făcută de Alexandri. Toţi junimiştii îşi lărgiră gura până la urechi, dând semne de admiraţie nemărginită. Iar Alexandri, care era simţitor la linguşire, deveni vesel şi începu a spune câteva anecdote care i se întâmplaseră în călătoriile sale.

Alexandri era un admirabil causeur şi un povestitor fermecător. Avea o mare suficienţă pentru a susţinea toate, un spirit fin de observaţie, care-l făcea să întoarcă mai toate lucrurile în glumă şi la haz. Cu verva şi cu spiritul lui ne subjugase. D. Maiorescu cel întâi dădea semnalul hazului şi al râsului.

Nu ştiu cine a atins chestia cafelei; îndată Alexandri a şi început a povesti o anecdotă cu cafeaua.

— "Eram odată la Constantinopol, unde făcusem cunoştinţă cu un turc, care îmi vorbea de nişte ruine vechi, ce se aflau prin Asia minoră. Fiindcă eram hotărât să fac voiajul în acea parte, l'am întrebat cum se chiamă satul sau localitatea. Turcul mi-a răspuns că nu-şi aduce aminte, dar poate să-mi dea o singură indicaţiune numai. El mi-a zis: în voiajul d-tale ai să dormi în multe hanuri şi ai să bei multe cafele. Unde vei bea cafeaua cea mai bună, să ştii că acolo sunt ruinele, fiindcă acolo este un cafegiu care face cafele cum n'am băut în tot cuprinsul Islamului.

,,Având la îndemână numai simplu această indicaţiune, am plecat în voiaj. Cum ajungeam într'un sat—căci despre sat era vorba—ceream o cafea; o gustam, era bună—căci în Turcia cafeaua este peste tot locul bună — dar nu mi se părea ceva extraordinar, prin urmare plecam înainte. Din cafele în cafele, ajung în sfârşit la un sat, întreb unde-i hanul, mă duc într'acolo şi văd afară pe un turc stând turceşte cu un ciubuc în mână şi cu o cafea alături. Indată ce înţelege că are a face cu un musafir, bate din palme şi ordonă unei slugi să-mi aducă o cafea. Mi-o aduse; cum gustai dintr'ânsa am înţeles că aista-i turcul, aşa de bună era. Imediat am întrebat în turceasca mea dacă nu cum-va în satul acesta sunt nişte dărămături vechi. Iar turcul foarte mulţumit, mi-a răspuns, dându-mi a înţelege că-i aşa".

Apoi, Alexandri sfârşi zicând: ,,Vedeţi cum se călătoreşte în Turcia. In loc de guizi sau alte informaţii, cafeaua ţine loc la toate".

Auditorul a râs cu ostentaţie de această anecdotă—de almintrelea nostimă.

— Acum, zise Alexandri, să trecem la lucruri mai serioase, şi băgând mâna în buzunarul redingotei, scoase un teanc de hârtie în patru: era poemul *Dumbrava roşie*.

Cine nu cunoaşte *Dumbrava roşie?* Alexandri îi dădu cetire într'un mod admirabil. Cetia foarte frumos, punea în evidenţă nuanţele, glasul lui cam întunecat de bas aproape profund, lua toate intonaţiile, făcea să trăiască personagiile din poem şi punea în evidenţă strofele frumoase.

Am ascultat'o cu toţii cu o adevărată plăcere.

Dumbrava roşie este o adevărată epopee, după toate regulele artei, adică făcută după calupul vechei epopei homerice. Totul este după program. Capitolul întâi se începe cu un vis, visul lui Albert. Regele Poloniei, Albert, primeşte în vis îndemnul ca să cucerească lumea răsăriteană, se trezeşte din vis şi atunci se întreabă cu mândrie: Incotro să se arunce cu rmatele sale? Şi îşi zice:

Moldova este pragul întâiului meu pas

Mi-au plăcut foarte mult două frumoase versuri din această parte. Când Albert spune că după ce va birui pe marele Ştefan, apoi:

Iar lumea îngrozită privind spre răsărit
Vede-va în loc de soare al meu chip strălucit

Vădit că Alexandri în *Dumbrava roşie* nu are o mare concepţiune, genul epopean ne-mai-compor-

tând avânturi ridicate. Dar nu-i mai puțin adevărat că Alexandri în *Dumbrava roșie* s'a ridicat la valoarea de mare poet descriptif, făurind versuri și găsind comparații de o mărime neobicinuită.

După cum în Homer, apoi în Ariosto, apoi în Tasso, apoi în Voltaire, etc., se face revista trupelor cu eroii lor în frunte, Alexandri nu lipsește de a se conforma în *Dumbrava roșie* acestei cerinți clasice. Toporski, Grodeck, Zcusko, Zablotowski, toți eroii poloni înlocuesc în poema lui pe eroii epopeelor trecute.

Al doilea capitol, intitulat *Țara în picioare*, a produs un mare entuziasm la *Junimea*. Descrierea armatei moldovenești cu voinicii săi în frunte, a mișcat inimile celor *trei Români*, chiar și d-lui Pogor îi dispăruse râsul sarcastic de pe buze. Coman da la Comana, un uriaș de munte, Balaurul de la Galu, Ciolpan din Pipirig, Velcea bastardul, etc., înferbântau adunarea.

Ne-a venit tuturor surâsul pe buze, când bardul de la Mircești n'a uitat să-și facă localității sale și strămoșilor săi, partea leului, scriind următoarele versuri:

Scheianul și *Mircescu*, vecini de pe Siret
Ce s'au bătut cu Hroiot, s'au prins cu jurământ
Nici chiar sub bra ul morței să nu dea îndărât.
Până n'or intra cu leahul pe al leahului pământ.
Și *zimbrul de la Scheia* și *zimbrul din Mircești*
Se duc să iee în coarne pe vulturii leșești.

Asemenea parfumuri, pe care artiștii își trec ei înșuși pe la nasul lor, sunt permise. Oare Mozart în Don Juan, în ultima scenă, nu face pe Don Juan să întrebe: „de cine este făcută acea muzică divină?" Și nu i se răspunde: „Că de sigur de Mozart, căci un altul nu poate să se ridice la asemenea muzică sublimă?" De ce Alexandri, într'o epopee națională, să nu vorbească de zimbrul din Mircești, care ia în coarne pe vulturul leșesc? Eroii noștri naționali poartă toți în *Dumbrava roșie* un calificativ ca și eroii antici.

Pe când Homer are pe înțeleptul Nestor, pe Achile cel iute de picior, pe Minerva cu ochii de bou, etc., în *Dumbrava roșie* găsim pe Tăut cu mintea coaptă, pe Costea cu ochii sumeți, pe Boldur cu suflet îndrăzneț, etc.

După această introducere poetul trebuia să pună față în față ambele tabere: tabăra leșească cu cea română.

Evident că voind să ai stilul eroic și să izbești imaginația cu comparații îndrăznețe și grandioase, nu poți să te ții la aceeași înălțime. Sunt foarte multe umpluturi în aceste două capitole, dar sunt și multe frumuseți. Totul însă este o amintire din viața eroică clasică. Sunt pasaje care amintesc pe Termopile.

— Grojane! ce o fi ziua de mâni?
— O fi la unii mumă, o fi la alții ciumă!

amintește dialogul Spartanilor și cuvintele lui Leonidas când zice: „de seară cinăm în infern."

Partea care li s'a părut tuturor cea mai slabă, a fost capitolul intitulat: *Ștefan cel Mare*. Cuvântarea eroului e prea lungă, este un adevărat discurs, în care eroul face politică, își laudă bărbăția, este un fel de faimosul monolog lung și fastidios al lui Carol Quintul din Ernani. Dar pe de altă parte câte lucruri frumoase! Așa, vorbind de Ștefan, Alexandri spune:

Timpul a pus coroană de argint, țara de aur
Și gloria măreață i-a pus coroni de laur.

Sfârșitul—aratul—ne-a lăsat într'o adâncă și eroică zguduire sufletească:

Trecut-au patru secoli din acea zi fatală!...

Pe locurile arate și semănate cu ghindă de stejar, astăzi este sombra pădure de stejar, *Dumbrava roșie;* lângă ea o tabără de care, cu flăcăi români au poposit. Ei se mirară, stând în jurul

unui foc mare, pentru ce vreascurile aruncate se mişcă ca şerpii şi şueră. Iar un român mai bătrân le răspunde:

Ştiţi voi de ce stejarul arzând, plânge şi geme,
(Intreabă un român ager, pe care au nins de vreme)
Colea în astă Dumbravă, copacii urieşi
Sunt locuiţi, se spune, cu suflete de leşi.

Necontestat că dacă Alexandri în *Dumbrava roşie* n'a găsit inspiraţia cea mare, genul literar fiind demodat şi cam banalizat, dar desigur că a găsit inspiraţii de detail, s'a ridicat la o limbă eroică, pe care nu a maniat-o încă nimeni aşa frumos ca dânsul, cu toate umflăturile şi fanfaronodele inherente acestor fel de producţii.

Eu, care nu-l gustam întreg pe Alexandri, după ce a citit, cum ştia el să citească, *Dumbrava roşie*, am rămas sub un sentiment de admiraţie, pe care numai timpul şi alte incidente l'au şters.

După ce Alexandri sfârşi de citit, se înţelege că nu mai fu vorbă de critică, ci numai de laude; fiecare se grăbia ca să reciteze un vers frumos, fiecare căuta să semnaleze o comparaţie frumoasă. D-l Negruţi se repezi ca un leu la manuscrisul *Dumbrăvei roşii*, iar figura lui Alexandri era complect luminată.

Incălzit şi el, măgulit în vanitatea lui, bardul bine-voi ca să se apropie şi de grupul nostru. D-l Jacques Negruţi se grăbi a ne prezinta pe rând, întocmai ca unui suveran, iar bardul merse cu amabilitatea până a întinde câtorva dintre noi chiar mâna. Papa Culianu se făcuse roş ca sfecla de emoţie, el vedea probabil înaintea sa în acel moment toate stelele pe care cu telescopul le vedea din observatorul lui de la Universitate. D-l Melik cât pe ce era să rămâe fără musteaţă, într'atâta o rodea şi o trăgea. Iar Ştefan Vârgolici se făcuse aşa de roş, în cât noi toţii ne-am temut de o congestie.

Numai grupul poeţilor neînţeleşi şi nepătrunşi păstra o demnitate care putea să treacă drept o

adevărată răceală. Eminescu avea aerul plictisit, de sigur că nu gusta poema, era prea simplă şi prea uşoară, imaginele erau prea străvezii, comparaţiile prea drepte, nimic transcedental. Cu toate acestea era o parte, una singură, pentru care erta lui Alexandri lucrarea: era fondul poemului, fond naţional, punând în lumină faptele strămoşilor. Aceasta era coarda simţitoare a lui Eminescu, pe care de câte ori o atingeai, el vibra în toată fiinţa sa.

Noi, *cei trei Români*, eşiam triumfători.

— Ei, vezi că se pot scrie lucruri admirabile, pe tema eroilor noştri naţionali? apostrofez pe d-l Pogor.

D-l Pogor nu-mi răspunde, fiindcă era Alexandri de faţă. Ca ori care suveran—căci şi poeţii poartă coroană—Alexandri se retrase înainte de sfârşitul şedinţei. Abia el scoborâse scările şi d-l Pogor, torturat că trebuise timp de două ceasuri să aibă o poză decentă, luă un colţuc de pernă şi-l aruncă în capul lui Jacques Negruţi, apoi întinzându-se pe canapea, îşi puse picioarele pe masă. Toţi junimiştii de ocazie se strecurară încet, unul câte unul, iar pe la miezul nopţei, *Junimea* îşi luase fizionomia ei obicinuită.

Pe Alexandri l'am mai văzut de vre-o două ori la *Junimea*. La fiecare dată i-am fost recomandat şi niciodată n'a putut să mă recunoască.

Mult după aceea, pe la 1882, mâncam într'o seară la otel Boulevard, aici în Capitală, cu mai mulţi, când Alexandri intră în sală întovărăşit, mi se pare, de d-l Ianov. Se aşeză la o masă alături cu noi şi pentru a patra oară am făcut cunoştinţă. De atunci nu l'am mai revăzut.

X

La *Junimea* erau mai multe porecle care denotau oarecare stare sufletească. Aşa, cei care nu luau parte niciodată la discuţie şi nu aveau nici o însemnătate literară, intrau cu denumirea de

caracudă. Preşedintele caracudei era Miron Pompiliu; din ea făcea parte: Beldiceanu, Pavel Paicu, câţiva pedagogi de la Institutele-Unite, etc. Aceştia se aşezau totdeauna prin fundul sălei, nu deschideau de cât foarte rar gura, în genere se mulţumeau să râdă de glumele celorlalţi.

Mai erau apoi *cei opt care nu pricepeau şi nu înţelegeau niciodată nimic*. Preşedintele acestora era d. Nicu Gane. Printre aceştia figurau Ştefan Vârgolici, d. Naum, Papa Culianu, etc.

Să nu se creadă că acestora li se zicea: *cei care nu înţeleg nici odată nimic*, fiindcă erau consideraţi ca proşti. Nu, nu am nevoe să zic că d-nii Nicu Gane, Ştefan Vârgolici, etc. nu erau nişte proşti, din contră. Aceşti opt nu rămâneau veşnic aceiaşi, ei se schimbau adesea. Intre aceşti opt, era de multe ori d. Iacob Negruţi, chiar şi d. Pogor, dar ori cum se schimbau cadrele, preşedintele rămânea acelaş, d. Nicu Gane.

Ce erau aceşti opt? Erau, în definitiv, nişte oameni cu bun simţ, care se refuzau cu orice preţ de a se preta la toate subtilităţile metafisice, la toate teoriile incoherente, la toate elucubraţiile filosofiei germane, şi având conştiinţă de sănătatea minţei lor, recunoşteau cu francheţă că nu pricep de câte ori d-nii Bodnărescu, Eminescu, Slavici sau chiar Maiorescu, veneau cu bucăţi literare care se bazau pe doctrinele confuze şi difuze ale acestui fel de cultură germană.

Era bunul simţ protestând în contra introducerei în literatura noastră a unui gen neasimilabil cu natura şi felul nostru cultural.

Şi fiindcă d. Nicu Gane, autor plăcut al mai multor nuvele pe temă românească, avea totdeauna curajul ca să spună la vre-o elucubraţie literară a d-lui Bodnărescu sau Eminescu, că nu înţelege, Germaniştii au căutat să-şi răzbune pe el şi pe ceilalţi calificându-i de *cei opt care nu înţeleg nimic*.

Efectiv, de multe ori nu era nimic de înţeles. Pe atunci la *Junimea*, era la modă toată filosofia

germană, începând cu Fichte, Hegel, Kant şi mai cu seamă Schopenhauer. Raţionalismul pur, budaismul, migraţiunea sufletelor cu doctrina metempsichosei, hegelenianismul cu toate deducţiile lui logice, toate se încruţişau în capul adepţilor, producând confuzii uimitoare. Ideea supranaturalului ştiinţific — dacă pot să mă exprim aşa, — precum şi toate concepţiunile vechi şi noi despre spaţiu, despre timp, cercetarea omului, considerat ca o jucărie a simţurilor lui, deosebit de *eul* său, dădea loc la lungi discuţii.

D. Maiorescu cu spiritul său clar, ştia să pună ordine în toate acestea, dar încuraja şcoala prin exemplul său. Aşa de multe ori în lecţiile d-sale de la Universitate, aborda chestiuni de psichologie adâncă, în care individul străbătând prin puterea lui spaţiul şi timpul, vedea în viitor printr'o silinţă a mentalităţei sale, ce se va întâmpla mai târziu cu dânsul. Aşa 'mi aduc aminte că într'una din lecţiunile sale, d. Maiorescu, vorbind de acest fel de devinaţiune, — explicabilă după d-sa în psichologie, — dădea de exemplu pe Goethe, care s'a văzut el însuşi, fiind încă tânăr, în uniformă de ministru de la Weimar, cum a fost peste 40 de ani.

Dar dacă d. Maiorescu ştia să pună o ordine în toate aceste concepţiuni, vă puteţi închipui ce deveneau toate aceste credinţe în capete mai puţin sistematice şi cu o preparaţie mai insuficientă precum erau acelea ale d-lor Bodnărescu şi Eminescu.

Junimea suporta filosofia d-lui Maiorescu, ea însă se revolta la elucubraţiunele poetice ale d-lui Bodnărescu şi la teoriile extravagante ale lui Eminescu.

Grupul celor *opt*, cu prezidentul lor d-l Nicu Gane, a luat naştere cu asemenea ocazie. Pentru a protesta în contra poeziilor şi nuvelelor d-lui Bodnărescu, precum şi a propagandei lui Eminescu, s'a format grupul acesta. Şi au fost ocazii, de pildă la cetirea unor *epigrame* de d-l Bodnă-

rescu, în care întreaga *Junime*, afară de d-l Maiorescu, devenise grupul *celor care nu înţelegeau nimic şi nu pricepeau nimic.*

D-l Maiorescu însă singur perzista a înţelege şi a da explicaţii —unde nu era în realitate nici una— şi să pună un sens, acolo unde el nu se afla.

Dar grupul lui Nicu Gane nu dezarma, el era veşnic în deşteptare şi de multe ori avea chiar succese. In adevăr câte odată se citeau elucubraţii de aşa natură, în cât toată lumea începea să râdă, iar grupul striga în unison, adresându-se către cei care se prefăceau că pricep:

— Ei, voi priceputilor, spuneţi care este înţelesul?

„Sărmanul Dionis"

Succesul însă cel mare, pe care l'a avut grupul, al cărui preşedinte era d-l Nicu Gane, a fost cu ocazia cetirei faimoasei nuvele a lui Eminescu. *Sărmanul Dionis*. Această nuvelă a întrecut ca elucubraţie filosofică, tot ce se produsese până atunci la *Junimea*. Şi dacă ea nu ar fi limba, acea limbă frumoasă a lui Eminescu, — însă limbă cu pretenţie şi emfatică în *Sărmanul Dionis*, — nuvela ar fi fost considerată ca o extravaganţă a unui ascet, torturat de foame, de sete şi de abstinenţă şi slăbit prin flagelaţiuni zilnice.

Intr'o seară mă duc la *Junimea*, d-l Pogor ne spune:

— Astă seară avem *lectură*, Eminescu citeşte o nuvelă, Maiorescu care a cetit'o, spune că-i o capo-d'operă.

Eminescu, răsturnat într'un fotoliu, şedea plictisit şi indiferent la ce se petrecea în juru-i. D-l Maiorescu soseşte.

— Ei, Eminescule, zice d-l Iacob Negruţi, haide vino şi începe.

Eminescu îşi trage un scaun lângă masă, scoate manuscrisul din buzunar şi începe a citi:

„...şi tot astfel dacă închid un ochiu văd mâna mea mai mică de cât cu amândoi. De aş avea trei ochi, aş vedea-o şi mai mare, şi cu cât mai mulţi ochi aş avea, cu atâta lucrurile toate dinprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-şi proporţiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne 'nchipuim lumea"...

Şi pe această temă, Eiminescu continuă, continuă a ceti.

Noi ne uitam unii la alţii, *cei opt* deveniseră trei zeci, neştiind ce este aceasta şi unde are să ajungă. Tocmai târziu, Eimnescu începe a ne da explicaţia acestei metafisice, citind că eroul lui, Dionis, era un copil orfan, îmbuibat de teorii metafisico-astrologice, locuind într'o casă ruinată şi având de la părinţi o singură suvenire, un portret al unei figuri, semi-bărbătească, semi-femeiască, dar mai mult bărbat de cât femee, de vreme ce era portretul tatălui său mort tânăr.

Am respirat cu toţii. Iată-ne, ne ziceam noi, readuşi pe pământ; de acum nuvela are să fie nuvelă, să ne aşteptăm la intriga ei, căci pe erou îl cunoaştem.

Cei treizeci deveniră iarăşi *opt* dezarmând; chiar d-l Nicu Gane presidentul îşi mai descreţi sprâncenile. Iar *caracuda* care fusese cu desăvârşire intimidată de filosofia lui Eminescu, începu a tuşi, mişcându-şi imperceptibil scaunele ca să se apropie. Mirmilik uită chiar ca să-şi zmulgă musteaţa.

Aşi, era o simplă acalmie. *Cei opt* trebuiau să aibă în seara aceea mult de furcă.

Eminescu reîncepu citirea. Sărmanul Dionis intrând în odaia lui săracă, ia o carte de astrologie şi începe, citind, a medita, uitându-se la constelaţiunile zugrăvite: „Cine ştie dacă în cartea aceasta nu e semnul, ce-i în stare de a te duce în lume, care se formează aievea, aşa cum doreşti, etc."

— Na, iarăşi filosofie, zise încet d-l Nicu Gane. Noroc, că imediat Eminescu începe a citi: „că în fața casei sale era o locuință frumoasă şi că pe fereastra deschisă se aude sunetul unui piano, un glas fraged şi plăcut şi se zăreşte chiar silueta unei fete gingaşe."

Aici, din nou uşurarea ne ridică grija, evident că o intrigă amoroasă era să se lege între sărmanul Dionis şi fata bogată şi frumoasă.

Aşi, eroare! Cum dispare fata de la fereastră, sărmanul Dionis se înfundă în privirea liniilor roşii zodiace, liniile încep a se mişca şi a se învârti cu mare repeziciune, mintea lui Dionis este târâtă cu dânsele, o mână nevăzută îl atrage în trecut sub vârtejul liniilor zodiace şi deodată sărmanul Dionis vede Domni în haine de aur şi samur, stând pe tronurile lor vechi, vede divanuri de oameni bătrâni, popor de oameni creştini intrând în curtea Domniei. Liniile roşii se opresc din mişcarea lor şi atunci un glas misterios întrebă pe Dionis:

— Unde voeşti să stăm?

— Sub domnia lui Alexandru cel Bun, răspunde Dionis.

Imediat Dionis se vede transformat într'un călugăr numit Dan, răsturnat pe un fân cosit proaspăt, pe un apus de soare.

Eminescu se opri de citit. D-l Pogor făcu o strâmbătură puternică, noi ceştilalţi aveam o figură plictisită. In această transformare à la Faust—căci vădit că cartea de astrologie avea o înrudire oarecare cu cărţile vechi în care Faust, în actul întâiu, caută să găsească secretul lumei—nu ni se părea de un interes palpitant. Cu toată osteneala care şi-o dăduse Eminescu de a adopta un stil fantastic şi diabolic de circonstanţă, nu izbutise.

Un lucru recunoscuserăm cu toţii. Recunoscuserăm pe Eminescu cu cultul lui pentru Domnii vechi, cu entusiasmul pentru curţile vechi domneşti, cu iubirea lui pentru boerii bătrâni, sfetnicii Domnului, cu dragostea lui pentru poporul românesc, pe care şi-l figura ca creştin, ca iubind pe Domn şi tronul fără margini. Eminescu putea, în vârtejul liniilor roşii din cartea de astrologie, să-l ducă pe sărmanul Dionis în cine ştie ce mare imperiu şi cine ştie sub ce străluciţi împăraţi. Nu, el se mulţumeşte a-l duce în trecut numai cu 400 de ani şi alege din toţi Domnii pe cel mai cuminte şi mai aşezat, pe Alexandru cel Bun. Putea să facă din Dionis un cavaler strălucit, el îl face călugărul Dan, având pentru ideea creştină dragoste, nu din cauza credinţei, ci fiindcă acea credinţă a fost în trecut credinţa poporului român.

— Bine, ia să ne lămurim? întreabă d. Pogor. Cele ce se petrec cu Dionis, de sigur că Dionis le visează?

— Da şi nu, răspunde Eminescu cu convingere. Asta-i o teorie care-i greu de înţeles.

Cei opt, cari deveniseră *treizeci şi cinci*, începură a râde cu indulgenţă.

Eminescu continuă cu citirea. Glasul care-l întrebase unde să se oprească, era al meşterului Ruben, autorul cărţei, cu care Dionis începe, în calitate de călugărul Dan de subt Alexandru cel Bun, o foarte ciudată conversaţie asupra metempsichosei şi a tuturor cauzelor oculte. Şi atunci aflarăm, că adevăratul erou nu era Dionis din veacul al XIX-lea, ci era Dan, călugărul de la începutul veacului al XV-lea, şi că el visase numai că este sărmanul Dionis şi că trăeşte în veacul al XIX-lea; că în sufletul omului, timpul şi spaţiul nemărginit existând, destul o simplă vargă magică pentru ca el să se transporte în orice veac şi în orice localitate.

Cum vedeţi, nuvela lua o întorsătură mai mult de cât stranie. D-nul Iacob Negruţi, care de obiceiu, deşi cu zâmbetul pe buze, aproba teoriile lui Eminescu, începu a tuşi tare şi repetat, făcând din ochi şi din mâini semne disperate, că nu este chip de înţeles ceva, şi, aplecându-se spre Xenopol, care era lângă d-sa, zise:

— Ce fac eu cu cititorii *Convorbirelor*, când voiu publica nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toţi înapoi revista.

Eminescu însă, senin, foarte senin, îşi continuă lectura:

Călugărul Dan intră în oraş, dar abia pătrunse într'o casă împreună cu Ruben şi deodată casa se prefăcu într'o peşteră cu păreţi negri, Ruben se zbârci, barba se făcu în furculiţă, ca două bărbi de ţap, nasul i se strâmbă, el deveni diavolul cu o mulţime de draci împrejur.

De astă-dată, protestările luară un caracter mai pronunţat; aceasta nu mai era fantezie, era pură copilărie. Erau amintirile poveştilor cu draci, cu moara cu draci, etc.

Eminescu însă părea că nici nu observă ce se petrecea în jurul lui, el continua: „Călugărul Dan pleacă pe o uliţă strâmtă"...

Aici, o dificultate. Nuvelistul era nevoit să descrie un oraş, aşa cum oraşul exista în timpul lui Alexandru cel Bun, prin urmare nefiind chestie de metafisică, Eminescu trebuia să dovedească cunoştinţe arhitectonice din veacurile trecute, precum şi a moravurilor şi a costumelor acelor veacuri. Căci de... este uşor să transporţi cu mintea pe cineva în veacul lui Alexandru cel Bun, dar e foarte greu să-l faci să trăiască în acel veac. Şi meşterul Ruben cu toată astrologia sa, nu putea să-i dea aceste cunoştinţi pozitive, de care chiar un nuvelist are nevoe.

De aceea, *noi cei trei Români*, adică Tasu, Lambrior şi cu mine, ne-am deschis bine urechile să vedem cum Eminescu are să ne descrie casele, costumele, etc., din timpul lui Alexandru cel Bun.

Il auzirăm continuând astfel: „El îşi grăbi paşii până intră în târg, pe o uliţă strâmtă cu case vechi şi hârbuite, a căror cate de sus erau mai largi de cât cele de jos, aşa în cât jumătatea catului de sus se răzima pe stâlpi de lemn şi numai jumătate pe cea de jos. Ceardacuri înalte înaintate sub şandramale lungi, iar în ceardacuri şed bătrânii, etc. etc."

— Apoi, stăi, că nu-i aşa, întrerupse Lambrior, dumneata descrii un oraş turcesc, arhitectura din veacul trecut. Subt Alexandru cel Bun, Românii nici nu veniseră încă în contact cu Turcii.

Eminescu dădu din umere şi-şi continuă citirea. Ce-i păsa lui de adevărurile istorice! Nici-odată el nu s'a interesat de aceasta; totdeauna el a avut credinţa, că omenirea şi Românii au trăit aşa, după cum el şi i-a închipuit, iar nu după cum ei au trăit în realitate. Mintea lui Eminescu a fost incapabilă de a înţelege vreodată un adevăr care nu ar fi intrat în sistemul credinţelor sale, care nu i-ar fi gâdilat o manie a lui, fie filosofică, fie istorică.

Mai departe, Eminescu ne vorbeşte de case cu acoperământ ţuguiet, de cavaleri purtând căciula ţurcănească — amintire a costumului de pe portretul lui Mihaiu Viteazul,—înväliţi în mantale, lucru care ne provoacă râsul nostru al cunoscătorilor în istorie, şi vă puteţi închipui ce mai cunoscători eram chiar noi!

Eimnescu continuă, continuă, în mijlocul unei mari plictiseli. Călugărul Dan se uită la umbra sa, umbra se transformă într'o fată, Maria; un dialog drăgăstos urmează între dânşii. Dan vede clar cum fiinţa lui se desparte într'o parte eternă şi una trecătoare, braţele lui încep a pieri în aer, şi cu toate aceste ele capătă puteri uriaşe. Deodată călugărului Dan îi vine plăcerea ca să ştie toate şi să afle toate, în sfârşit îi vine gustul să devie chiar însuşi Dumnezeu, şi atunci se întrebă: Oare fără s'o ştiu nu sunt însuşi *Dumne*... In acea secundă totul se prăbuşi împrejurul lui, ca în *Ce poate fi va fi* a d-lui Bodnărescu.

Dionis, căci Dan dispăruse odată cu prăbuşirea, deschide ochii.

Visase? Nu.

Era Dan şi visase că-i Dionis? Iar nu. Ce fusese? Ruben era jidanul anticvar Riven, de la care cumpărase cartea de astrologie; umbra fusese portretul cu ochi albaştri; însă nu visase. Dionis conform migraţiunei sufletelor, probabil

că trăise în trupul lui Dan călugărul, în timpul lui Alexandru cel Bun, prin urmare subt o emoţiune puternică şi printr'un fel de luciditate retrospectivă şi-a adus aminte de traiul lui, acum 400 de ani în urmă...

Păcat că nu-şi adusese aminte şi de felul cum erau casele făcute în timpul lui Alexandru cel Bun; aceasta ar fi fost mai interesant.

Necontestat, că *Sărmanul Dionis* are o concepţiune puternică şi că este eşită dintr'un cap numai ca acela a lui Eminescu, dar e numai concepţiune. Ca nuvelă, adică ca descriere, ca intrare în detail, ca punere în relief de caractere, ca viaţă trăitoare, ea este slabă de tot. Se vede de departe că Eminescu nu mistuise bine ceea ce citise şi că nu isbutise să dea *Sărmanului Dionis*, măcar caracterul unei nuvele fantastice.

Citirea durase lung timp. A trebuit să luăm ceaiul pe la douăsprezece jumătate.

Nu-mi aduc aminte bine critica d-lui Maiorescu asupra nuvelei, dar ştiu că a făcut o critică. Cât despre ceilalţi, era unanim admis, că, aparte teoria metempsichosei, nuvela era de o extravaganţă neertată.

D-l Iacob Negruţi repetă necontenit:

— Ce aŭ să zică cititorii *Convorbirelor?*

Asta nu l'a împedecat însă, să ia din mânele lui Eminescu manuscriptul şi să-l pue în buzunar.

Eminescu, nu a discutat cu noi, rămăsese istovit după citire, se vedea că citind nuvela, trăise viaţa sărmanului Dionis şi avea aerul că chiar la *Junimea* nu era în elementul lui, părându-i rău că nu s'a născut aievea, în timpul bătrânului Alexandru cel Bun.

* * *

Ne-am despărţit târziu. Grupuri, grupuri, am continuat discuţia asupra *Sărmanului Dionis*.

Eminescu s'a separat de vreme de noi, ducându-se singur. Rar mergea în tovărăşia noastră, mai ales tovărăşia mea nu-i plăcea, din cauza spiritului meu zeflemist. Eminescu era şi el în momentele lui bune vorbăreţ şi glumeţ, de şi în totdeauna cu o umbră de melancolie, însă nu admitea glumă asupra credinţelor şi convingerilor sale. Şi findcă tocmai acele credinţi şi convingeri puneau în mişcare verva mea, de aceea mă evita, cu toate că reciproc ne stimam. Niciòdată n'am avut vre-o discuţie displăcută cu dânsul, şi când era bine dispus, chiar consimţea să ia o consumaţie cu noi.

Dar nu pot spune acelaş lucru şi despre alţii. Eminescu trata cu mare asprime pe mulţi din *Junimea*, iar cuvântul *de proşti şi ignoranţi* era la fiecare pas pe buzele sale. Toată lumea însă îl menaja.

Nu ştiu, dar parcă era o presimţire în noi toţi, că o mare nenorocire era să i se întâmple.

XI

Colaborarea mea la „Convorbirile literare"

Nu trecuseră de cât vre-o două-trei luni de când intrasem în *Junimea* şi *Convorbirile* şi începură a publica scrieri istorice de ale mele.

Intrând la *Junimea* aveam deja un mare material adunat pentru publicare, prin urmare nu mi-a fost greu să coordonez o parte din acel material.

Ceea ce mă izbise în citirele mele asupra istoriei Românilor, era o lipsă de sinceritate—lipsă făcută cu bună intenţie—în tot ce priveşte trecutul Românilor, de câte ori acel trecut nu era mare şi strălucit. Era un fel de ascundere a adevărului, câte odată chiar o falşificare, însă pornită dintr'un sentiment laudabil, dar nici de loc compatibil cu cercetările serioase ale istoricului.

Deşi foarte tânăr şi cu studii istorice căpătate numai în cursul a câtorva ani, eram totuşi în poziţie să apreciez şi să critic pe istoricii curenţi

de atunci. Afară de d-l Hăşdău, încolo lipsă totală de spirit critic şi de apel la izvoarele şi documentele originale; totul era compilaţiune, începând cu Heliade Rădulescu şi sfârşind cu V. A. Ureche. Istoria lui Laurian, de sigur că era mai complectă şi acea care se referea mai mult la izvoarele originale, dar lipsa de orice spirit ştiinţific şi predominarea ideei de mărire a neamului românesc, o arunca în aceeaşi categorie cu celelalte. De aici urma că toţi fabricatorii de manuale de istorie sau chiar de studii istorice, compilau unii după alţii aceleaşi fabule şi aceleaşi explicaţiuni fantastice. Constatam cu uimire că nici măcar cronicarii noştri nu fuseseră citiţi de mulţi aşa zişi istorici de atunci.

Lambrior şi cu mine poate am fost cei dintâiu — exceptând pe d-nii Hăşdău, Laurian şi şcoala transilvăneană, care se baza pe documente— care în România am căutat să ne dăm seamă prin noi înşi-ne de veracitatea afirmărilor istorice care erau în circulaţie acum 30 de ani. Şi când le-am controlat punându-le faţă în faţă cu izvoarele cronicarilor şi a hrisoavelor noastre, cu documentele şi istoria scrisă de autori poloni, unguri, etc., am rămas încremeniţi de spiritul lipsit de orice critică, care domnise până atunci.

Ar fi fost deci natural ca să încep, luând rând pe rând diferite fapte, să restabilesc adevărul, aşa cum el rezultă în istorie; dar această lucrare simţeam că cuprinde într'însa ceva arid şi ingrat. Tânăr, cu aspiraţiuni de generalizare, cu ambiţia de a scoate legi din faptele istorice, aşa cum pe atunci era curentul ca istoria să devie o ştiinţă, nu m'am mulţumit de loc cu asemenea sarcină şi m'am hotărât ca să încep cu ceva mai mare, cu un studiu de generalizare, în care faptele particulare să-mi servească mai mult a ilustra tema.

Din acest punct de vedere plecând, am scris un studiu, pe care l'am intitulat cu un titlu foarte lung: *Studii asupra atârnărei sau neatârnărei politice a Românilor în diferite secole*. Titlu pretenţios şi care arată prin el o aglomeraţie de tot felul de idei, care se îngrămădeau într'un moment dat în capul meu.

In acel studiu tratam (?) toate marele influenţe străine, istorice, culturale, religioase, juridice, influenţe de datine şi moravuri, pe care le divizam în două părţi. Intâia, partea ce o păstrasem de la Romani; a doua, influenţa slavonă; apoi ca părţi secundare, influenţa instituţiilor germane din evul mediu asupra noastră, etc., etc.

Mărturisesc şi acuma că concepţiunea acelui studiu nu era rea, şi că această lucrare încă nu e făcută până astăzi şi că ar fi de mare însemnătate să se facă. Astăzi însă îmi dau perfect seamă cât e de grea, câte cunoştinţe variate, câtă putere de muncă, câtă vigoare de spirit, trebue pentru o asemenea lucrare care ar fi mai importantă, sau tot atât de importantă, ca istoria poporului român.

Dar chiar astăzi eu nu văd încă omul pregătit pentru o aşa mare sarcină. Unul singur ar fi fost şi este încă, d. Hăşdău, dar d-lui Hăşdău i-a lipsit ceva de care voiu vorbi cu ocazia polemicei mele cu d-sa, apropo de *Istoria critică a Românilor*, sau poate mai drept d-lui Hăşdău i-au prisosit calităţi de imaginaţie şi de dialectică, care nu sunt compatibile cu rigoarea raţionamentului sobru, necesar în orice cercetare şi prin urmare şi în istorie.

De sigur că pleiada istoricilor noştri tineri, d-nii Bogdan, Onciul, etc., sunt mult mai în măsură a face această lucrare şi chiar o fac în parte.

Vă puteţi închipui îndrăzneala unei asemenea încercări, făcută de mine acum 30 de ani. Că eram un tânăr studios? Necontestat. Că citisem tot ce putusem să adun şi să înţeleg în limba latină (vechile documente polone şi ungare) în limba italiană şi franceză, că nu-mi scăpase din vedere ce era tradus din slavoneşte, este neîndoios. Dar cu aceste elemente era posibil să tratez în condiţiuni bune influenţa slavonă, polonă, medie-

vală, etc., şi să sintetisez rezultatul cercetărilor mele? Evident că nu. Astăzi când recitesc acel studiu, zâmbesc la seriozitatea afirmărilor mele de atunci, pe care le credeam dovedite şi care şi astăzi, vai, au rămas tot nedovedite!

Ceea ce m'a izbit recitind studiul, nu este superficialitatea observaţiilor, acele în genere sunt juste, dar insuficienţa de a le dovedi şi presumpţiunea cum că cu cunoştinţele pe care atunci le posedam, eu aşi fi putut aborda cu modestie orice chestiune!

Dar prin recitirea acelui studiu, pot să afirm că sunt în drept a avea un fel de mândrie retrospectivă; mă mir chiar astăzi, câtă muncă mi-am dat atunci ca să clădesc o lucrare, care să aibă aerul de ceva—măcar că în realitate nu era. Din el se vede, cum am cercetat pentru partea medievală cărţile pe atunci în renume cu privire la economia politică (Cibrario), instituţiile medievale (Du Cange), isvoare privitoare la instituţia juratorului, adică a juriului german în materie de probă, etc., etc.

Dar numai cu bunele mele intenţii şi cu serioasele mele silinţe pot să mă laud, cu altă ceva nu.

* * *

Iată cum s'a petrecut lucrul în această privinţă la *Junimea.*

D. Alexandru Xenopol îi vorbise d-lui Negruţi că eu aşi poseda un studiu bun de publicat în *Convorbiri.* Un manuscript este totdeauna un lucru preţios pentru un redactor de reviste, prin urmare d. Negruţi s'a grăbit să mă îndemne ca să aduc manuscriptul la *Junimea.*

In seara cea întâiu de *Junime*, d. Negruţi mă întreabă:

— Ei, unde-i, unde-i? scoate-l!

Era expresia consacrată. Şi cu această ocazie, discuţia devenind generală, d. Pogor şi ceilalţi mă îndemnară să aduc studiul, ca să se producă

în publicitate şi *al douilea român*, de vreme ce *unul*, Lambrior, deja făcuse începutul în *Convorbiri.*

Trebue să spun că bietul Lambrior publicase un studiu asupra unei cărţi a lui Oxenstiern, mare cancelar al Suediei, carte care era în manuscript în toate mâinile boerilor moldoveni în veacul al XVIII-lea.

Am făgăduit că pentru Vinerea viitoare voiu aduce studiul. Cum m'am dus acasă, m'am şi pus să fac o introducere care să intre în vederile *direcţiei noui* a d-lui Maiorescu, care să fie pe placul *Junimei* în ceea ce priveşte zeflemeaua la adresa istoricilor noştri naţionali, dar care în acelaş timp să afirme importanţa studiilor istoriei noastre naţionale şi seriozitatea pe care această chestie o comportă. Cu alte cuvinte sacrificam în aparenţă gustului de zeflemea, faţă cu scriitorii noştri—ce era în favoare la *Junimea* — dar afirmam în acelaş timp că istoria Românilor se poate trata în alt mod, serios, şi că nimănui nu-i este permis ca să confunde istoria Românilor cu istoricii români. Mărturisesc că acele concesiuni le-am făcut mai mult ca să scap de ironiile eventuale ale d-lui Pogor, pe care, nou venit, nu mă simţeam încă destul de tare să le înfruntez; iar pe sprijinul lui Lambrior, Tasu, nu prea puteam conta, — Alexandru Lambrior şi Vasile Tasu, fiind de natura lor timizi, cel întâiu mai puţin de cât cel al douilea; numai Alexandru Xenopol putea să mă sprijine.

Sosind seara de *Junime*, aveam cu mine manuscriptul. Când am scos din buzunarul paltonului şi am intrat în sală cu un manuscript voluminos, foarte voluminos, căci adusesem întreg studiul, o mare îngrijire am observat pe figura junimiştilor.

Unii s'au mulţumit a zâmbi; alţii, cum era Ştefan Vârgolici, care era foarte îndrăzneţ când nu era vorba de traducerile lui din Lamartine, îmi ziseră:

— Panule, ai de gând să ne citeşti tot manuscriptul?

Această reflecţiune îmi dădu ideea realităţei. Drept e, că venisem de acasă cu această intenţie; şi cu presumpţiunea ori cărui autor cu privire la opera lui, credeam că chiar *Junimea* zeflemistă va avea răbdarea ca să asculte un studiu, unde abordam atâtea chestii însemnate. Nu-i vorbă, eu credeam că şi le rezolvam în acelaş timp.

Intrebarea lui Ştefan Vârgolici, cum am spus, mă deşteptă, prin urmare îi răspunsei:

— Nu, am să citesc numai introducerea. Dacă am adus întreg manuscriptul, este ca să-l dau d-lui Negruţi, care mi l'a cerut pentru *Convorbiri*.

— Aşa se poate, adăugi d-l Pogor. In *Convorbiri* se poate publica; asemenea studii sunt mai interesante de citit publicate de cât în manuscript.

I-am ţinut seamă d-lui Pogor de această observaţie delicată, de vreme ce cu francheţa care domena la *Junimea*, d-sa putea să-mi spue lucrul verde. Putea să-mi zică:

— D-le, asemenea lucruri nu ne interesează pe toţi şi pe mine mai puţin în special. In *Convorbiri* vor fi citite sau necitite, treaba fiecăruia.

Alexandru Xenopol, care citea foarte rău, s'a însărcinat să citească introducerea de la studiul meu. Noroc că era scurtă.

In timpul acesta a sosit şi d-l Maiorescu.

După citire, s'a încins o discuţie relativ la istoria Românilor. D-l Pogor, revenind la tema sa favorită, a început a striga:

— Ce umblaţi cu istoria Românilor? Nu vedeţi că nu avem istorie? Un popor care nu are o literatură, artă, o civilizaţie trecută, acela nu merită ca istoricii să se ocupe de el.

Zgomotoase protestări din partea mea, a lui Lambrior, Tasu, Xenopol şi alţii.

— Te înşeli, strigă Lambrior, dacă îţi închipui că Românii nu au avut o artă, căci ce este altceva Curtea-de-Argeş, Trei-Sfetitele, monăstirea Putna, Bistriţa, etc.? Ce este Cetatea Neamţului şi urmele de cetăţi de lângă Roman, Suceava?

— Aceasta numiţi voi arhitectură? replică d-l Pogor, care mărturisi mai târziu că nu văzuse încă Curtea-de-Argeş. Pe urmă, chiar Panu în introducerea sa spune că cetatea Neamţului este un fort, un castel întărit, făcut de cavalerii Teutoni, când ocupau acele locuri.

— Un popor trebue să-şi cunoască trecutul lui, strigă Al. Xenopol, ori care ar fi acel trecut.

— Ce umblaţi cu mofturi, ripostă d-l Pogor; pe când Franţa produsese deja pe Molière şi pe Racine, Românii erau într'o barbarie complectă.

Işi poate închipui cineva cum discuţia se înveninâ tot mai mult. Atunci Eminescu, care şedea într'un colţ, se ridică şi cu un ton violent, neobişnuit lui, zise:

— Ceea ce numeşti d-ta barbarie, eu numesc aşezarea şi cuminţenia unui popor, care se dezvoltă conform propriului său geniu, ferindu-se de amestecul străinului. După d-voastră, atunci Statele-Unite sunt idealul unui popor, iar epoca cea mai glorioasă a poporului nostru, este a Fanarioţilor?

Intervenţia d-lui Maiorescu devenea necesară. D-sa, cu acel spirit rezervat şi metodic, puse capăt discuţiei, dându-ne nouă, celor *trei Români*, dreptate. D-l Negruţi abondă tot în acelaş sens.

Trebue să spun, că d-l Pogor rămase singur de opinia sa.

Manuscriptul fu luat de d-l Negruţi, fără ca restul să mai fi fost citit la *Junimea*. El apăru în vre-o trei sau patru numere consecutive din *Convorbirile literare*.

In acest studiu se afla începutul polemicei mele cu d-l Hăşdău, asupra *Istoriei crtice a Românilor*, polemică care a dat mai târziu loc la o mulţime de incidente, unele mai picante de cât altele.

XII

Viaţa în societatea literară *Junimea* era foarte liberă. Propriu-zis, fiecare îşi păstra părerile sale, mai cu seamă în politică. Aşa, erau membrii foar-

te independenţi de viaţa şi legăturile acestei societăţi,—printre aceştia eram eu. Eu mă vedeam cu d-nii Maiorescu, Negruţi, Pogor, precum şi cu ceilalţi membri ai societăţei, numai odată pe săptămână, Vinerile; în tot restul timpului nici nu-i zăream, de cât doară pe stradă. Niciodată eu n'am fost în timpul zilei sau cu altă împrejurare la d-l Maiorescu sau la d-l Pogor. Singura legătură era cea literară.

Nu era tot aşa cu toţi membrii. *Junimea* se baza pe două grupări: Era gruparea de profesori, care înfiinţaseră *Institutele-Unite*, grupare care mai întreagă participa la *Junimea*, precum d-nii Maiorescu, Melik, Culianu, A. D. Xenopol, Ştefan Vârgolici, Burlă, Caragiani, Paicu, etc. Pe lângă aceasta mai era o grupare, care începuse a face politică, având în frunte pe d-nii Maiorescu, fraţii Negruţi, P. P. Carp şi Theodor Rosetti, grupare ai căreia membrii nu erau în acelaş timp şi membrii asidui ai societăţei *Junimea*, Aşa d-l Leon Negruţi venea rar la *Junimea*, pe d-l Theodor Rosetti nu ştiu dacă l'am văzut de trei ori (voiu spune mai la vale în aceste amintiri cu ce ocazie); dar pe d-l Carp de vre-o zece ori.

Propriu-zis, membrii societăţei *Junimea* fără alte legături de cât cele literare, erau Lambrior, Tasu, Beldiceanu, Cernescu, eu, şi încă vre-o şase-şapte.

Eminescu şi Bodnărescu aveau şi ei legături mai particulare cu corifeii junimişti. Eminescu fusese trimes la studii de *Junimea* şi d-l Bodnărescu era mi se pare profesor sau aşa ceva la Institutele-Unite.

Din această cauză generală nu prea ştiu detalii asupra politicei ce se făcea de membrii marcanţi ai societăţei *Junimea*. Nu eram nici în secretul acelei politici, nici nu se recurgea vre-odată la mine; ba mai mult, junimiştii ştiau că eu aveam principii liberale. Din această cauză, situaţia mea devenea câte odată cam grea, la alegeri. Fracţiunea liberală din Iaşi era vecinic în

luptă cu *Junimea* politică şi literară. Cei întâiu mă numărau printre coreligionarii politici, cei de al doilea printre coreligionarii literari.

O singură dată d-l Maiorescu ne-a vorbit politică, — într'o seară când eşiam de la *Junimea*, care avusese loc la d-l Pogor,—mie, lui Lambrior şi lui Tasu. Peste câteva zile erau să aibă loc alegerile generale. Eşisem deja pe strada mare, când d-l Maiorescu apropiindu-se de noi, ne zice:

— Ei, ei, Duminecă alegeri, veniţi la vot?

— Da, răspunserăm noi.

— Ar fi bine să votaţi pe Iacob Negruţi şi pe Vasile Pogor. Ei nu se pot compara cu Dimitrie Tacu şi cu Alexandru Gheorghiu.

Lambrior şi Tasu au făgăduit, eu însă eram foarte încurcat, căci aveam legături personale cu Alexandru Gheorghiu, fostul profesor de economie politică.

I-am răspuns d-lui Maiorescu :

— D-le Maiorescu, trebue să-ţi mărturisesc că eu nu pot sacrifica pe Alexandru Gheorghiu; cât priveşte pe Dimitrie Tacu, cu care n'am aşa legături, în locul lui aş putea vota pe unul din cei doi şi te-aş întreba pentru cine?

—Natural că pentru Vasile Pogor, dacă este aşa. D-l Iacob Negruţi era sacrificat.

Dar încurcătura mea a fost şi mai mare în ziua alegerei. Am fost nevoit să-i mărturisesc d-lui Negruţi că nu-l pot vota, lucru care natural că l'a afectat, căci nu se aştepta la una ca aceasta, din partea unui membru al *Junimei*. Trebue să adaug că d-l Negruţi nu a luat lucrul în rău şi nu a părut vre-o dată că ţine seamă de această mică particularitate.

Ba ceva mai mult. Nu-mi aduc aminte de procedura electorală de pe atunci, dar ştiu că urna rămase deschisă toată noaptea, prin urmare, pe acele vremi, partidele numeau fiecare câte o gardă ca să păzească urna, mai ales cele din opoziţie. Printre păzitorii urnei, fracţioniştii mă desig-nară şi pe mine. Am stat toată noaptea în sala

cea mare a curţei cu juraţi din palatul administrativ; ba chiar mi-aduc aminte că bietul Alexandru Gheorghiu ne trimesese un supeu şi câteva sticle de vin vechiu excelent; colegii mei de la *Junimea*, mai toţi adversari *fracţiunei*, se uitau cam curios la mine. Iar d-l Iacob Negruţi nu s'a putut stăpâni să caute să mă converteească.

Peste câteva zile era şedinţă a *Junimei*. Am simţit un fel de jenă de a mă duce, şi cu marea mea părere de rău am rămas acasă. Mi-am închipuit că în lipsa mea se va vorbi despre atitudinea mea politică. A doua zi am întrebat pe Lambrior în această privinţă. El mi-a spus că nici nu a fost vorba măcar de politică şi că mai mulţi membri din *Junimea* au întrebat de mine şi cauza pentru care am fost reţinut acasă.

Prin urmare politica, cum se vede, pe la 1872, nu juca un rol în *Junimea*. Este drept a spune de pe acuma că mai târziu lucrurile luară alt caracter şi că cel mai înfocat junimist după d-l Iacob Negruţi, era d-l Nicu Ganea, pe care mult mai târziu Ioan Brătianu îl converteşte la liberalism.

La *Junimea* era oarecum intrare liberă.

De aceea foarte adese ori vedeai câte o figură necunoscută de belfer (profesor). Asemenea apariţiuni nu lăsau însă urme; venea o seară, venea două, observa că nimenea nu face atenţie la dânsul, belferaşul se simţea că nu este la locul lui, neavând nici o preparaţiune pentru cercul *Junimei*, şi dispărea.

Asemenea membrii sporadici s'au înmulţit mai ales de pe la 1872-1873 când d-nii Maiorescu, Pogor, Iacob Negruţi, se aleseră deputaţi. Atunci ca şi acum aceleaşi moravuri. Cum se simiţi că d-l Maiorescu poate ajunge ministru, îndată se observă din partea multora, o mare dragoste pentru şedinţele *Junimei*. Iar când d. Maiorescu deveni chiar ministru mai târziu, erau seri în care la *Junimea* domnea o adevărată îmbulzeală. Parcă lucrurile se petrec eri.

A fost însă un membru obscur şi mut, care a frecventat *Junimea* regulat vre-o zece ani în condiţii foarte curioase. Intrarea lui la *Junimea* a fost rezultatul unei confuzii. Anecdota e nostimă, de aceea o spun. La Iaşi erau doi profesori numiţi Gheorghiu. Un Gheorghiu profesor la Institutele-Unite (a nu se confunda cu Xenofon Gheorghiu) şi un alt Gheorghiu profesor la pensionul central de fete. Cu ocazia unui banchet de aniversare a *Junimei*, Gheorghiul de la şcoala de fete—mi se pare Neculai Gheorghiu—primeşte invitaţie din greşală în locul celuilalt Gheorghiu de la Institutele-Unite. In seara banchetului eram cu toţii întruniţi în sala fostului Jockey-Club, când vedem cu mirare intrând pe modestul profesor Neculai Gheorghiu, în frac, cu cravată albă, mânuşi, şi ras proaspăt. D-l Iacob Negruţi, care era impresariul pentru tot ce privea *Junimea*, se uită curios la dânsul; pe urmă începură încetul cu încetul a se întreba unul pe altul din cei imtimi, cine făcuse acea invitaţie. Nimeni nu putu să deslege enigma. Fiindcă omul venise, evident că nu i s'a făcut nici o observaţie; Neculai Gheorghiu a petrecut până la vre-o 2 din noapte împreună cu junimiştii.

Tocmai a doua zi se lămuri lucrul. D-l Xenopol ducându-se la Institutele-Unite găsi pe adevăratul Gheorghiu supărat că nu a primit invitaţie pentru banchet. Totul se explică. Poşta în loc să trimeată invitaţia lui Gheorghiu de la Institutele-Unite, o înmână lui Gheorghiu de la şcoala de fete.

Fiindcă nimănui nu-i convenea să spună lui Neculai Gheorghiu că fusese o confuzie, acesta se crezu în drept în urma invitaţiei de la banchet, să frecventeze regulat şi şedinţele *Junimei*. De aceea, din acel moment, acel profesor venea în fiecare Vineri foarte regulat, la *Junimea*, se aşeza într'un colţ pe un scaun, îşi ştergea necontenit fruntea, căci transpira mult, şi nu zicea absolut nici o vorbă. Mai la urmă noi ne deprin-

sesem cu dânsul şi cu mutismul lui. De atunci el fu invitat sub adevăratul său nume la toate aniversările *Junimei* şi timp de zece ani, până când a murit, a fost poate cel mai fidel frecventator al *Junimei*, dar de sigur cel care a făcut mai puţină gălăgie. Tăcea, tăcea, tăcea. Când intra d-l Negruţi sau d-l Maiorescu, îl întreba:

— Ce faci, d-le Gheorghiu?

Bietul om se făcea roş ca racul fiert, mormăia două cuvinte neînţelese şi se grăbea ca să-şi ocupe locul. Căci acest junimist îşi avea locul său obicinuit, pe care noi cu toţii îl cunoşteam şi îl respectam. Era într'un colţ şi îl dezignam sub numele de: locul lui Gheorghiu.

Avea însă câte odată supărări bietul Gheorghiu. Când veneau, întâmplător, persoane neobicinuite, vre-una din acestea se aşeza pe scaunul lui Gheorghiu; atunci noi câţiva zeflemişti şi iubitori de lucruri comice, aşteptam cu nerăbdare sosirea, ca să vedem ce figură are să facă. Gheorghiu intra, mi-aduc aminte că totdeauna avea o pălărie haute-forme cu margini foarte largi, el saluta foarte adânc pe amfitrion şi se îndrepta repede şi instinctual spre locul său. Când după câţiva paşi ridica ochii şi vedea că locul său era ocupat, atunci se oprea brusc, se înroşea ca focul şi începea a arunca căutături disperate în toate direcţiile, căutând un alt scaun.

Noi iubitorii de farse începeam a-i striga:

—Poftim aici, d-le Gheorghiu, este un loc liber.

— Ba poftim aici.

— Ba dincoace.

Acest lucru îl ameţea complect pe bietul om, sudori începeau a-i curge de pe frunte, şi după câteva momente de îngăimeală, se repezia în spre scaunul cel mai apropiat de locul său.

Din acel moment, noi—Lambrior, Tasu, Xenopol, eu—nu mai pretam nici o atenţie la tot ce se citea, aveam altă ocupaţie, aceea de a observa pe Gheorghiu şi abia a ne stăpâni să nu râdem ostentativ.

In adevăr, spectacolul era comic. Gheorghiu arunca căutături disperate în spre locul său ocupat, faţa lui luând pe rând toate culorile curcubeului. Picături groase de sudoare se vedeau pe fruntea lui, batista funcţiona continuu. Când persoana care-i ocupa locul făcea o mişcare, care putea să semene cu acea a unui om care vrea să se scoale, Gheorghiu tresărea şi deja făcea şi el aceaşi mişcare! Noi râdeam înăduşit, lucru care jena şi pe cel ce citia în momentul acela şi pe cei din prejurul nostru, care nu ştiau de ce râdem. Câte odată d-l Negruţi—cel mai curios din toţi— ne întreba încet:

— Dar ce aveţi de râdeţi?

Noi râdeam şi mai tare, până ce l'am pus şi pe d-sa în curent.

In genere vizitatorii de natura celor care ocupau locul lui Gheorghiu, nu şedeau până la sfârşitul şedinţei; pe la 10—11 persoana se scula şi pleca.

Atunci Gheorghiu se scula încetişor şi el dela locul lui, şi cu paşi mari, dar tăcuţi, se ducea de-şi ocupa mult doritul său scaun; aşezându-se, un suspin de uşurare eşea din pieptul lui, se mai ştergea odată cu batista pe frunte şi cădea în liniştea lui obicinuită.

Odată nu m'am putut stăpâni şi ducându-mă în spre dânsul i-am zis:

— Ei, d-le Gheorghiu, te-ai aşezat iarăşi la locul d-tale!

Gheorghiu surâse cu satisfacere şi mormăi ceva. Am înţeles că-mi spunea, cum că este deprins cu acest loc.

D-l Maiorescu se desemnează pentru ministerul de instrucţie publică

Mulţi îşi închipuesc pe d. Maiorescu că a fost de la început un fel de reacţionar încăpăţânat. Este eroare. Citească cine-va discursurile d-lui Maiorescu din cei dintâiu ani ai politicei sale şi va ve-

dea că d. Maiorescu a fost mai mult un doctrinar şi încă un doctrinar luminat. Crescut şi educat pentru profesorat, cu cultură distinsă în materie de învăţământ, nu este de mirare că d. Maiorescu să se fi interesat de la început de chestiile relativ la instrucţie, mai cu seamă fiind şi d-sa profesor şi mai ales profesor în o şcoală de unde eşeau învăţători. Căci d. Maiorescu a fost întâiaşi dată profesorul şi directorul şcoalei preparandale Vasile Lupu de la Iaşi, adică a şcoalei normale de învăţători.

Acum 30 de ani, lasă că învăţământul lăsa în genere mult de dorit, dar miniştri de instrucţie propriu-zis nici nu existau. Ministerul de instrucţie servea ca un om politic oare-care să poată intra în cabinet, fără nici o preocupare de specialitatea acelui ministru. De altmintrelea pe atunci el nu avea nici o însemnătate—poate din această cauză. Era şi în România, ceea ce de altmintrelea fusese şi în Franţa, lucru pe care Scribe l'a caracterizat în una din piesele sale—nu-mi aduc bine aminte în care.—Scena se petrece între un postulant de minister şi între un om puternic al zilei. Omul puternic al zilei îl întreabă pe postulant:

— Cam ce minister ai pofti?

Personagiul îi răspunse:

— C'est seulement pour commencer, un petit ministère, un ministère de rien du tout... le ministère de l'Instruction publique.

Pentru a-şi face cine-va o idee, că nu era altă preocupaţie de cât cea politică, să dau câte-va nume de miniştri de instrucţie care au fost în cei dintâi ani după suirea regelui Carol pe tron. Iată: Dimitrie Cariagdi, Ioan Strat, Dimitrie Brătianu, Dimitrie Gustea, Alexandru Papadopol, Calimach, Alexandru Creţescu, Gh. Vernescu, etc.

Dar să mă întorc la d. Maiorescu.

In 1870 era ministru de instrucţie adversarul de moarte a d-lui Maiorescu, regretatul Mârzescu, pe care M. Kogâlniceanu îl băgase în ministerul lui Dimitrie Ghica, şi care a rămas şi după retragerea lui Kogâlniceanu, sub Golescu. Ce fel de politică se făcea atunci nu ştiu, nici nu are interes, dar atâta pot spune, că generalul Florescu, care era conservator, dădea sprijin ministerului Golescu, probabil fiindcă în acel minister figura şi colonelul Gheorghe Manu precum şi I. Cantacuzino, conservatori.

Vădit că *Junimea* din Iaşi şi d. Maiorescu în special nu puteau să fie partizanii unui guvern din care d. Mârzescu făcea parte.

D. Maiorescu caută cel dintâiu o ocazie ca să-şi arate părerea şi vedem pentru prima oară, după al patrulea an al *Convorbirelor literare*, politica introducându-se în această revistă, sub forma de chestie de învăţământ. *Invăţământul primar ameninţat*, era titlul unui articol scris de d. Maiorescu şi care era o critică în contra guvernului de atunci, a majorităţei Camerei, a generalului Florescu şi bine înţeles a ministrului de instrucţie Mârzescu, căruia însă autorul nu-i făcea onoarea ca să-i amintească numele.

Ocazia i-a fost dată d-lui Maiorescu. Iată de ce împrejurări: După propunerea generalului Florescu, Camera a admis ca preoţii de sat să ţină loc şi de învăţători, prin urmare era un fel de suprimare indirectă a învăţământului laic la sate.

D. Maiorescu se ridică — şi cu drept cuvânt— cu putere în contra acestei măsuri; dar nu aici este interesul. Interesul este în ceace voiam să spun, adică cu privire la credinţele politice ale d-lui Maiorescu şi la pasiunea politică care transpiră în articolul *Invăţământul primar ameninţat*. Din acest punct de vedere, acest articol este cea dintâi manifestaţie politică a *Convorbirilor literare*. Nu pot să mă opresc a nu cita un pasaj din acel articol al d-lui Maiorescu:

„Cu d. general Florescu şi cu partizanii d-sale naturali, nu avem de discutat în această privinţă. *Argumentele d-lor sunt argumentele partidelor reacţionare şi pietiste din toate statele*. Faţă cu

ele ne mărginim a accentua *în opozițiune radicală principiile liberale ale statului modern*, și la ideea „că religiunea este pe linia cea mai dintâi și apoi vine cele-l'alte" răspundem, *că în stat religiunea nu este pe nici o linie, ci trebue să rămână afacere comunală sau privată.*

„Mai curând am fi dispuși a exprima pe larg *admirațiunea noastră pentru inocența acelor deputați și reprezentanți ai guvernului*, care, crezându-se progresiști liberali în principiile d-lor *s'au înrolat totuși în majoritatea recrutată de d. general pentru propunerea sa.* Insă coloanele acestei reviste au buna deprindere *de a nu admite politică militantă* și ne opresc ast-fel a aduce un tribut de recunoștință publică acelor bărbați plini de merite și de cunoștințe".

XIII

In adevăr, în *Invățământul primar amenințat*, d. Maiorescu declară că este incompatibilitate între știință și supranaturalul din religie, care trebue exclus din școli. D-sa în zadar încearcă să împace puțin lucrurile, mărginind religia la simple dogme și lăsând explicațiunile lumei și a lucrurilor numai științei; de fapt d. Maiorescu se punea în adversar al supranaturalului religios și tocmai în acest supranatural consistă religia și sistemul ei filosofic.

Iși poate închipui cine-va câte șiroaie de cerneală și valuri de declamație a stârnit acel articol!

Imediat întreaga societate *Junimea* a fost taxată de ateistă, în realitate lucrul n'a fost așa. *Junimea* a fost departe de o societate compusă din atei, ași putea zice că numai d. Maiorescu era ateu, ceilalți nu. Așa d. Pogor în vremurile lui cele bune era panteist. Membrii care-și făcuseră studiile în Germania, sau erau teiști în sensul filosofiei pure germane, sau panteiști moderni. Cei care-și făcuseră studiile în Franța erau spiritualiști, prin urmare teiști ca sistem filosofic. Lambrior și cu mine eram pozitiviști. Pozitivismul este drept că exclude ori-ce explicațiune supranaturală, precum și ideea de Dumnezeu, dar el nu o combate sistematic, ideea de Dumnezeu este indiferentă acestui sistem, pe câtă vreme nu intră în cercul preocupațiilor sale pozitive; unii erau chiar religioși practicanți.

Insă a fost destul ca cel mai principal membru, d. Maiorescu, să profeseze ateismul, fie chiar sub forma de speculație filosofică, pentru ca și această temă să fie exploatată și reexploatată în contra *Junimei*.

Dar să urmez firul tendințelor politice a d-lui Maiorescu. La 1871 d. Lascar Catargiu formează primul guvern conservator. D-nii Maiorescu și Iacob Negruți sunt aleși deputați ai majorității. Iată cariera politică a d-lui Maiorescu deschisă.

La instrucție este numit ministru generalul Tell un om foarte cum se cade, un caracter, dar care numai la instrucție nu era locul său.

Evident că toată pătura cultă conservatoare și mai ales clasa profesorală este jignită de asemenea numire. Generalul Tell se pune a conduce ministerul de instrucție militărește: legi, regulamente, nu existau pentru d-sa. Om cu voință de fer, lipsit de ori-ce deprindere de procedeuri de detail, el tae în dreapta și în stânga la ministerul de instrucție, după cum îi convine.

Un fapt între altele. Pe atunci era foarte la ordine chestiunea ortografiei; erau mai multe sisteme: sistemul etimologic cu mai multe variante, cu variantă pur latinistă, cu alta mai îndulcită de cursul vremilor; era sistemul fonetico-etimologic: în puțină favoare se afla cel fonetic curat. De aici o babilonie întreagă în ceea ce privește ortografia cărților de școală și a gramaticelor. Academia începuse elaborarea unui dicționar pur etimologic, care însă n'avea nici o trecere în opinia publică.

Ministrul Tell avea în consiliul permanent pe d-nii Alexandru Orescu, Aron Florian, A. Marin

și D. Petrescu. Intr'o bună dimineață generalul se hotărăște ca să dea un ordin de zi pe școli pentru a fixa ortografia, și ajutat de consiliul permanent încheie un proces-verbal, din care nu mă pot opri a reproduce o parte din el:

„*Modificarea unor forme ale zicerelor.*"

„Substantivele derivate de a treia declinațiune latină fac nominativul în limba română ca ablativul în cea latină, precum: *professore*, *revisore*, *pontifice*, *carnifice*, s. c. l.

„Adjectivele participiale, derivate de la a 2-a și a 3-a conjugare latină, fac după regula precedinte, nominativul ca ablativul latin; dar după analogie se scriu și se pronunță *iute*, precum: *presinte*, *absinte*, *putinte*, *existente*, *dependinte*, *descendinte*, ș. c. l. Asemenea se scriu și se pronunță și substantivele formate din acele adjective participiale, precum: *presință*, *absință*, *existință*, ș. c. l."

Evident că lucrul se preta la ridicol, dar pe atunci nu era o enormitate. In adevăr, când nu existau nici savanți, nici filologi serioși, nici o academie competentă în acea materie, mi se pare că ministrul de instrucție publică putea în legea lui să stabilească pentru școli o ortografie oficială, fără nici o pagubă pentru cine-va.

Dar de, d Maiorescu simțea cu drept cuvânt că d-sa ar fi fost de o mie de ori mai competinte la instrucție de cât generalul Tell, de aceea în *Convorbiri literare* sub titlul : *Direcția nouă* își bate joc în mod foarte plăcut de generalul Tell și colaboratorii săi, spunând cu această ocazie lucruri foarte rezonabile.

Și fiind-că vorbesc de generalul Tell ca ministru, să complectez tabloul cu oare-care amintiri personale.

Eram numit profesor de istorie la gimnaziul Alexandru cel Bun din Iași. In cancelarie făceam mult haz de circulările generalului și de ordinele sale. Odată generalul vine la Iași în inspecție și ordonă ca toți profesorii să se prezinte la d-sa, la

otelul *Glantz*, unde descinsese. Directorul ne pune în vedere acel ordin și ne adaugă oral: că va fi pedepsit aspru cel ce nu se va supune. M'am revoltat de această măsură militărească și nu m'am dus cu ceilalți profesori la otelul Glantz. Ministrul întrebă pe director pentru ce profesorul de istorie nu este acolo; bietul director ca să mă menajeze i-a răspuns că sunt bolnav.

— Bolnav? a întrebat ministrul, bolnav așa în cât să nu poată veni?

— Nu, d-le ministru, dar destul de indispus.

— Să i se dea un avertisment, de vreme ce nu este pe patul de moarte.

Și am primit avertismentul. Dacă generalul Tell afla de refuzul meu de a veni, de sigur că mă destituia, măcar că căpătasem catedra prin concurs.

Căci bravul general nu se jena de a călca sau în tot cazul de a interpreta foarte autoritar legea instrucției de la 1864. Așa, generalul Tell a dat afară de la liceul din Botoșani pe Lambrior și pe Constantin Dimitrescu,—mi se pare — actualul rector al Universității din București; nu-mi aduc aminte din ce cauză i-a destituit, dar știu că din motive cu totul arbitrare.

Exasperarea în contra procedeurilor generalului Tell era foarte mare în corpul profesoral, iar pe atunci profesorii erau foarte puternici ca influență politică. Când noi profesorii din Iași am auzit de darea afară a lui Lambrior, ne-am întrunit cu toții ca să protestăm. Această agitație era condusă de regretatul Mârzescu, cu care am făcut atunci pentru prima oară cunoștință și cu care am avut de la început un incident.

Mârzescu bine înțeles prezida și trona cu autoritatea unui superior (era profesor la Universitate) față cu modeștii belferași de gimnaziu. Era în discuție forma pe care s'o dăm protestului, și atunci am luat cuvântul și mi-am arătat părerea mea, care era contrară aceleia a lui Mârzescu.

Mârzescu se uită la mine cu oarecare dispreț, și 'mi zice:

— D-ta eşti prea tânăr ca să te amesteci în discuţie.

La care îi răspund — îmi aduc perfect aminte:

— Ei şi dacă d-ta eşti mai în vârstă, urmează că ai dreptate?

Mârzescu se plecă către un alt profesor şi întrebă:

— Mă rog, cine este băetul ăsta îndrăzneţ?

Am făcut ministrului Tell un protest monstru, iscălit de profesorii liceului şi gimnaziului din Iaşi, liceului din Botoşani şi liceului din Bârlad.

Generalul Tell în furia sa vroia să ne destitue pe toţi; dar i s'a observat că aceasta ar însemna închiderea şcoalelor din Moldova. Atunci s'a hotărât ca să ne dea câte un avertisment, în care ne înjura aproape.

Mârzescu căută ca să ne adune pentru a protesta din nou şi în contra avertismentului; agitaţia ar fi luat un caracter pur politic, am refuzat de a-l urma pe această cale.

Dar ceea ce preta la anecdote pe socoteala ministrului, era faptul că acest om foarte cumsecade şi cu un spirit reacţionar, dar în fond drept, era dus prea departe de zelul de a îndrepta şcoalele. Aşa, asista pe la cursuri, punea întrebări la diferite materii speciale, se înţelege că întrebările nu erau nimerite, iar reflecţiile pe care le făcea erau departe de a fi conform ştiinţei.

Toate aceste lucruri creau în jurul generalului Tell la instrucţie o atmosferă din ce în ce mai intolerabilă.

In schimb, d. Maiorescu, prin studiile sale, prin cunoştinţele sale, prin scrierile sale, se designa tot mai mult ca înlocuitorul generalului Tell. Membru al majorităţei conservatoare, duşman al liberalilor şi mai cu seamă al fracţiunei liberale din Iaşi, d. Maiorescu duce în Cameră animozităţile sale locale şi dovedeşte de pe atunci acel spirit de parţialitate, care a întunecat totdeauna, în mare parte, această frumoasă inteligenţă. Aşa, ajuns în Cameră, cu ocazia discuţiei

budgetului, propune împreună cu d. Negruţi desfiinţarea catedrei de economie politică şi de drept public de la Universitatea din Iaşi şi înlocuirea lor prin alte două catedre, de istoria naţională şi de limba română. Evident că propunerea nu era rea în fond, ea avea însă un defect capital, ea tindea să lovească în doi adversari politici: în Alexandru Gheorghiu şi Gheorghe Ureche, fracţionişti.

Şi lucru curios, această idee de a suprima catedrele adversarilor politici nu este părăsită, şi îndată ce d-sa ajunge în 1874 ministru, o execută. De acolo o mare agitaţie în contra d-lui Maiorescu în corpul profesoral, mai ales liberal; de acolo i se trage în mare parte şi căderea d-sale de la minister prin un vot de blam.

Semne de luptă între Iaşi şi Bucureşti

Până în 1872 am arătat că lupta deja se încinsese între cele două curente literare din cele două capitale ale ţărei, ciocniri deja avuseseră loc, dar nu luaseră un caracter permanent. Pe terenul pur literar şi filologic lupta era deja încleştată bine. Se întâmplă însă ca eu, un neînsemnat tânăr, să pun pae pe foc, să învelinez şi să generalizez bătălia—şi aceasta cu critica mea în contra *Istoriei Românilor* de Hăşdău.

D. Hăşdău nu era menajat nici până atunci pe terenul literar, dar era menajat pe acel istoric, nimeni nu se atinsese încă de istoricul Hăşdău. Când apar cele întâi fascicole din *Istoria critică*, toată lumea consideră, şi cu drept cuvânt, acest lucru ca un mare eveniment. D. Hăşdău este meşter neîntrecut în a prezenta chiar o idee greşită, ascunsă sub citaţiile vastei sale erudiţii, împodobită cu tot felul de resurse ale unei impozante biblioteci şi pusă sub forma seducătoare a dialecticei sale demonstrative.

Când am citit întâi cele două-trei fascicole ale

Istoriei critice, am rămas pentru moment ameţit — atâta şi atâta erudiţie, atâtea apropouri din istoricii tuturor naţiunelor şi a tuturor timpurilor. Nu m'am putut desmetici câtva timp. Citind şi recitind succesiv fascicolele care apăreau, am început a vedea clar şi am pus degetul — după părerea mea — pe defectul cuirasei acestei strălucite lucrări.

Am stat câtva timp în îndoială dacă să fac o critică: mai întâiu fiindcă aveam admiraţie pentru d. Hăşdău, după cum am şi astăzi, şi al doilea fiindcă personajul era prea mare în raport cu puterile mele; dar am îndrăznit, şi într'o seară m'am dus la *Junimea* cu un studiu intitulat: *Despre istoria critică a Românilor de B. P. Hăşdău.* Trebue să spun că, când am anunţat acest lucru la *Junimea*, toate figurile au devenit grave iar unele cam neîncrezătoare. Iar d. Maiorescu foarte serios a zis: Hai să ascultăm şi să vedem critica.

Punctul pe care îl criticam de la început era o chestie de delimitare între Moldova şi Muntenia, precum şi de sistemul vamal din veacul al XIV-lea Domnul Hăşdău susţinea că Muntenia în veacul al XIV-lea se întindea până la Bacău şi Bârlad, eu eram de altă părere. Am dat citire criticei mele, ascultată cu mare atenţie, din causa gravităţii lucrului. Căci se înţelege bine, că nici d-l Maiorescu, nici *Convorbirile literare*, nu erau dispuse ca să angajeze sub numele unui debutant o luptă cu acel înfricoşat adversar—de la care pătise multe—şi mai ales o luptă pe terenul istoric, pe care d-l Hăşdău, cu drept cuvânt, trecea drept invincibil.

Junimei îi era mai la urmă indiferent dacă eu mă voiu face de râs, dar nu-i era indiferent ca gazetele bucureştene să-şi bată joc de mişcarea de la *Convorbiri* şi să arate ignoranţa celor care colaborează acolo.

Când am sfârşit citirea criticei mele, atunci d-l Maiorescu, cu un gest de convingere, zise:

— Evident că Panu are dreptate.

— Evident că are dreptate, adăugă d-l Pogor.

— Demonstraţia este complectă, adăugă d-l Negruţi.

In asemenea condiţii se hotărî publicarea în *Convorbiri* a criticei mele. Frontul de bătălie, pe care se angajase de cât-va timp lupta între ieşeni şi bucureşteni, se întinse şi mai mult, cuprinzând pe el şi combatanţi istorici.

D-l Maiorescu îşi dădea perfect seama că tot asupra d-sale va cădea greul, căci toate atacurile adversarilor erau îndreptate asupra d-sale şi cel care rezista şi riposta la atacuri era iarăşi d-sa.

Dar de astădată numai semnala viitoarea bătălie şi precisa adversarii faţă în faţă.

Gazetele din Bucureşti, cari duceau şi erau să ducă lupta contra *Convorbirilor literare*, erau: *Columna lui Traian* a d-lui B. P. Hăşdău, *Trompeta Carpaţilor* a d-lui Boliac, *Românul*, *Telegraful*, acestea gazete politice; iar ca revistă literară: *Revista contimporană*, la care colaborau d-nii: Petru Grădişteanu, Vasile Alexandrescu, Ureche, Dimitrie Aug. Laurian, Pantazi Ghica, Sion. Apoi ca debutanţi: Grigore Tocilescu şi G. Dem. Teodorescu, etc.

Din Transilvania, gazetele duşmănoase erau: *Federaţiunea* mi se pare, *Transilvania*, *Albina*, *Curierul*, în frunte cu d-nii Baritz, Babeş, Roman, Vulcan, etc.

Din Iaşi *Uniunea liberală*, în afară de alte mici gazete umoristice. *Uniunea liberală* era redactată de d. A. D. Holban.

Pe lângă acestea *Academia română*, care era în mâna transilvănenilor.

Cum se vede o coaliţie puternică în contra *Convorbirelor*, sau mai drept vorbind în contra unui singur om, a d-lui Maiorescu.

Marele merit al d-lui Maiorescu a fost că a dus lupta în contra tutulor, mai totdeauna cu succes, în tot cazul fără să-şi piardă vre-odată sângele rece şi fără a eşi din acel spirit foarte incisiv şi amar, dar în definitiv de strictă urbanitate.

Şi acest merit este cu atât mai mare, cu cât adversarii de multe ori alunecau pe povârnişul injuriilor, al insinuărilor şi mai cu seamă al acuzaţiilor nedrepte.

XIV

Lupta literară între mişcarea din Iaşi şi cea din Bucureşti s'a concentrat mai în urmă într'un duel teribil între două reviste: *Revista contimporană* din Bucureşti, unde toate forţele literare, şi ştiinţifice se adunaseră, şi *Convirbiri literare*.
Dar să reviu la oare care amănunte cu caracter pur al societăţei *Junimea*.

D-nii Paicu şi Gr. Buicliu

Curioase tipuri mai erau şi la *Junimea!* Toate specimenele de Români din toate ţările locuite de aceştia, făceau parte din societate. Aşa, Transilvăneni erau, slavă Domnului, destui: Miron Pompiliu, Straja, Slavici, Pop Florantin, etc. Bucovineni: Bodnărescu, Petrino, Cernescu şi Pavel Paicu. Basarabean, era unul, Popovici. Macedonean, I. Caragiani, actualul profesor de limba elenă la Universitatea din Iaşi. Numai munteni nu erau; ba era şi un muntean, regretatul poet N. Niculeanu, un talent deosebit, mort în floarea vârstei sărmanul, poet care avea o vervă neîntrecută pe teme semi-satirice, semi-pesimiste.
Mai era şi d. Grigore Buicliu, actual membru la Inalta Curte de Casaţie.
Să vorbesc mai în special de d-nii Paicu şi Grigore Buicliu.
Paicu era un tip foarte original, subţire şi înnalt, cu un gât lung, pe care era aşezat un cap mic cât pumnul. Paicu, deşi era filolog, dar era vecinic dispus la glume—foarte nesărate de altmintrelea —iubind *viţurile* şi calambururile.

Când intra la *Junimea*, un cor puternic striga:
— Iacă Paicu!
Paicu imediat riposta printr'un calambur. Atunci corul, în frunte cu domnul Pogor, adăoga:
— Prost îi Paicu!
Paicu nu se întimida şi mai adăoga încă o prostie şi atunci corul striga:
— Afară Paicu!
Ca să-şi facă cetitorii o idee de calambururile şi de felul de spirit al lui Paicu, să dau un exemplu.
Intr'o seară intră Paicu la *Junimea* şi după ce-i salutat prin inevitabilul: Iacă Paicu!— uitându-se la mine îmi zice:
— Bună seara, Panule, tu eşti totdeauna afirmativ.
Mirare din partea tuturor.
— Ştiţi de ce Panu îi totdeauna afirmativ? continuă Paicu. Fiindcă numele lui e compus din două negaţiuni: din *pas* franţuzeşte şi din *nu* româneşte; iar două negaţiuni ştiţi că fac o afirmaţiune.
La acestea un formidabil strigăt de: — Prost îi Paicu! răsună în sală.
Paicu, foarte încântat de cuvântul său de spirit, se duse râzând şi se aşeză într'un colţ.

* * *

Altceva era domnul Grigore Buicliu. Din seara întâia când am venit la *Junimea* mi-a făcut o foarte bună impresie şi mi-a deşteptat simpatia. D. Buicliu fusese înainte procuror general la Curtea de apel şi lăsase cele mai excelente amintiri. Drept până la severitate, neabătându-se de o linie de la datoria sa, inteligent, cu studii şi cu talent de vorbire, el realiza tipul procurorului general de rasă, care a fost odată în Franţa mult timp; astăzi chiar, când se vorbeşte de pro-

curorii generali în Iaşi, d. Buicliu este dat ca unicul model.

Devenit avocat, el îşi capătă un loc însemnat, poate primul, în barou, şi nu ştiu prin ce împrejurări devine membru al societăţei *Junimea.*

D. Buicliu nu era un discutător lung şi gălăgios ; era un spirit fin, drept şi incisiv, care fără a avea o cultură literară întinsă, avea însă acel spirit măsurat şi acea intuiţie estetică, care ghicia totdeauna defectele unei lucrări precum şi meritele ei. Era inimicul exagerărilor, platitudinelor şi umflăturilor stilistice.

Lua parte la discuţie, însă mai mult printr'o întrerupere sau prin exprimarea unei observaţii, care mai totdeauna erau juste. Farmecul d-lui Buicliu consista însă mai cu seamă în observaţii fine şi picante, pe care le comunica vecinilor, pe când autorul sau un altul cetia o lucrare ; nimic nu-i scăpa acestui fin observator. Eu totdeauna căutam să mă pun în vecinătatea lui.

D. Buicliu a dat şi d-sa un articol la *Convorbiri*, participând la lupta care se încinsese între *Revista Contimporană* şi *Convirbiri literare*, articol despre care voiu vorbi altă dată. Era o critică fină, plină de umor, asupra unui studiu juridic de d. George Schina.

Traducerile mele din Petrarca

Am spus în şirul acestor amintiri, cum am fost cetitor şi amator asidu al literaturei franceze, spaniole şi italiene din veacurile trecute.

In clasa 7-a a liceului ajunsesem să recitez pe de rost scene întregi din Racine, Corneille, Molière şi cântece întregi din Petrarca, Dante, Ariosto şi Tasso. Mi-aduc aminte cât îmi plăcea cântecul al 36-lea din *Infernul* lui Dante, în care contele Ugolino povesteşte cum şi-a mâncat copiii în închisoare.

La bocca sollevo dal fièro pasto, etc.

Petrarca mă atrăsese de îndată prin dulceaţa limbei sale şi prin efeminarea sentimentelor pe care le exprimă. Este ceva unic poate în istoria literaturei lumei, ca un poet în trei volume mici să se ocupe numai de un singur subiect şi acel subiect să fie numai o singură femee. *In vita di Laura, In morti di Laura.* Acei care n'au cetit pe Petrarca n'au idee sub câte forme, infinit de variate, poetul cântă un singur sentiment, amorul său pentru acea singură femee, Laura. Toate sonetele lui se aseamănă din această cauză şi tot ce se poate zice ca gentil, ca gingaş şi ca dulceros relativ la amor pentru o femee, le spune Petrarca în versuri armonice, plăcute şi efeminate, şi toate aceste, o mai repet pentru o femee care avea vre-o opt copii, dacă îmi aduc bine aminte.

Pentru mine Petrarca a fost interesant din următorul punct de vedere. Cetindu-l, am văzut că toate plângerile, stelele, văile, adierea, luna, văitările poeţilor moderni şi în special a poeţilor noştri, toate se găsesc în Petrarca acuma şease sute de ani. Aşi putea zice că Petrarca este părintele tuturor banalităţilor pe care poeţii le-au utilizat şi resutilizat şi le utilizează şi astăzi.

Intr'o seară venind la *Junimea*, am spus că am trei sonete traduse din Petrarca. Mare scandal. Iar d. Pogor strigă:

— Ce Petrarca? Ce ne dezmormântezi morţii?

— Apoi tocmai pentru aceasta doresc să se publice aceste trei sonete, pentru ca să se vadă că poesia lirică de actualitate n'a făcut nici un progres, nici asupra formei chiar, a exprimărei sentimentului — care rămâne acelaş bine înţeles — şi că mai cu seamă de la Petrarca acest gen de poezie a rămas staţionar.

Vădit că era o exageraţie în ceeace spuneam; dar când voeşti să probezi un lucru, de câte ori nu exagerezi!

In fond, însă, aveam dreptate. Şi ca să judece şi cetitorii, reproduc aceste sonete.

Traduceri din F. Petrarca

Caută singurătatea dar amorul îl urmează

SONET

Gândind şi singuratic câmpia părăsită
Cu paşi înceţi şi leneşi măsor necontenit,
Privirea mea spre fugă e vecinic aţintită
Indată ce vre-o urmă de om eu am zărit.

Alt mijloc nu găseşte iubirea-mi nesfârşită
Să scape de al lumei ochiu treaz, neadormit
Căci cruda desperare pe faţă-mi zugrăvită
Arată cum înăuntru eu ard nemărginit.

Acuma numai munte, vâlcele şi câmpie
Şi fluviu şi pădure, a mele lungi suspine
Aud, necunoscute de ori cine fiind.

Dar nu i potecă aspră, nici aşa de pustie
In care să nu vină amorul după mine
De dânsa împreună neîncetat vorbind.

Depărtându-se Laura

SONET

Mergând tot înainte al meu ochiu rătăceşte
In urmă, căci cu totul trupu-mi e obosit
Numai aşa, sărmanul, putere mai primeşte
Să meargă înainte de chinuri amărât.

Apoi gândind la dulcea comoară ce-mi lipseşte
La scurta mea viaţă, la drumul nesfârşit,
Pătruns de grea durere al meu pas se opreşte
Şi ochii plini de lacrimi îi plec necontenit.

Ş'o îndoială-mi vine în plânsul meu ferbinte:
Aceste membre uscate, lipsite de putere,
Departe de-a lor suflet cum pot a vieţui ?

Amorul îmi răspunde: dar nu-ţi aduci aminte
Că pe pământ amanţii au dulcea mângâere
De piedecile lumei a nu se 'nlănţui ?

După moartea Laurei văzând Valchuisa.

SONET

Vale adesa plină de plângeri mult duioase
Părâu, a cărui unde cu lacrimi le-am sporit
Peşti, fiare din pădure şi voi paseri frumoase
Ce în a mea iubire m'aţi întovărăşit.

Boare, ferbinte încă de oftări lungi amoroase
Dulce potică 'n care am fost prea fericit
Colină înflorită cu amintiri voioase
Unde ş'acum amorul mă duce obicinuit.

Văzându-vě, şi astă-zi vă recunosc pe toate
Dar numai eu sărmanul nu mă cunosc pe mine
Din bucurii în jale viaţa-mi s'a schimbat,

Căci o vedeam, ş'aice tot în astă parte
Mă'ntorc, să văd de unde spre regiuni senine
Lăsând frumoasa haină, încet s'au înălţat.

O discuţie asupra alegerei de subiect pentru prelegeri populare

Eram de vr'o 8 luni la *Junimea*, când d. Jacques Negruţi într'o seară ne spune:

— Ştiţi că trebue să ne gândim pentru prelegerile din Ianuar viitor.

Era prin Decembrie 1872.

Domnul Negruţi avea grija tuturor chestiilor care priveau pe *Junimea*, el se gândea la aniversările *Junimeĭ*, el la prelegerile populare, el la totul.

— Vrea să zică, strigă d. Pogor, trebue să ne gândim la subiect, şi cu mâna făcu la frunte semnul de cugetare.

— Daţi-mi voe, domnilor, zice Alexandru Xenopol, chestia prealabilă va fi şi anul acesta unitate de subiect, sau fiecare conferenţiar îşi va alege subiectul preferit?

— Unitate de subiect, strigă d-nii Pogor, Negruţi.
— Varietate de subiect, replică Xenopol, Lambrior şi cu mine.
Se începe o discuţie, discuţie inevitabilă în fiecare an, care se termina totdeauna prin prevalarea ideei de unitate de subiect.
De ce? Mai întâiu fiindcă pentru această idee era d. Maiorescu; al doilea fiindcă majoritatea membrilor *Junimei* era dintre aceia care nu ţineau conferinţi. Şi fiindcă nu ţineau conferinţe, le plăcea mai bine unitatea de subiect, ei neavând să sufere de ea, sarcina fiind a conferenţiarilor.
Din contra, membrii conferenţiari de mâna doua, cărora li se impuneau subiectele, nu erau de loc mulţumiţi ca să fie puşi sub teascul unităţei de subiect, care le lua iniţiativa individuală şi-i făcea să ţină o conferinţă despre un subiect pe care de multe ori trebuiau să-l prepare ad-hoc. Iată de ce Alexandru Xenopol era totdeauna contra, iar noi, Lambrior şi cu mine, veniţi de curând, ne uniserăm cu ideea lui Xenopol.
Domnul Maiorescu ia cuvântul:
— Unitatea subiectului trebue menţinută, ea este folositoare pentru public, căci i se prezintă într'un sistem bine coordonat un ciclu în care aceeaşi idee reapare sub multiplele forme ale activităţei omeneşti, imprimând creerului noţiuni exacte asupra fenomenelor sociale, morale şi fisice dintr'o direcţie dată.
Pontiful vorbise.
— Vrea să zică, d-lor, să ne gândim până în săptămâna viitoare, fiecare la câte un subiect, repetă domnul Pogor, şi şedinţa fu ridicată.

* * *

Vinerea următoare, *Junimea* era în complect. Totdeauna şedinţele în care se fixau subiectul prelegerilor populare, erau interesante.
In cursul săptămânei mă încercasem ca să mă gândesc şi eu la vre-un subiect de prelegeri; combinasem mai multe teme pe cicluri luate din istorie sau din literatură, dar pe urmă m'am gândit că asemenea cicluri nu vor fi primite în *Junimea*, din cauză că nu erau destui specialişti, fie pentru tratarea chestiunilor de istorie, fie pentru tratarea chestiunilor de literatura lumei. Am renunţat la ele şi m'am dus la *Junimea* ca să aud propunerile celorlalţi.
Propunerea subiectelor era totdeauna întovărăşită de scene foarte hazlii. Te trezeai că vine câte unul cu subiecte aşa de curioase, în cât întreaga societate sau protesta, sau izbucnea în râsete. Aşa, nu ştiu cine a propus de subiect: *Piscurile înalte ale pământului şi marii gheţari.*
D. Maiorescu a propus ceva, de care nu mi-aduc aminte. Lucrurile se încurcau rău şi se prevedea că nu vom putea ajunge la un rezultat satisfăcător, când d. Pogor strigă:
— D-lor, am găsit, subiectul va fi: *Omul şi natura.*
Se face tăcere.
— Bine, bine, *omul şi natura* zice d-l Negruţi, dar cum, dar ce? *Omul şi natura* e vag.
— Nu înţelegi, gogomanule, ripostează atunci d-l Pogor, *lupta omului cu natura.*
— Atunci, adăugă d-l Nicu Ganea, titlul să fie: *Lupta omului cu natura.*
— Ganea ista va fi totdeauna un burghez, replică d-l Pogor. Nu înţelegi, omule, că *lupta omului cu natura* ar fi burghezesc, ceva de băcălie, pe când *omul şi natura* este ceva mai înalt, mai literar.
Un mic parentez. Din cauza spiritului său aşezat, d-l Nicu Ganea era numit Drăgănescu. Drăgănescu era un bacal român din Iaşi.
De aceea când intra d-l Nicu Ganea la *Junimea*, d-l Pogor uitându-se la dânsul striga:
— Icre moi sunt?
— Este, răspundeam noi.
Inchid parentezul.

D. Maiorescu găsi propunerea d-lui Pogor de *omul și natura* bună și subiectul pentru prelegerile viitoare fu adoptat.

D. Negruți, care totdeauna se ințepa cu d. Pogor, făcu reflecția:

— Subiectul e bun, trebue să fi cetit Pogor o carte nouă.

— Am cetit pe Darwin, gogomanule.

— Atunci lucru se explică.

Oarecare detaliuri. Pe atunci *Junimea* și noi câțiva în special eram sub imperiul cetirei a patru autori : Herbert Spencer, Darwin, Drapper și Bukle. Iar eu în special mai aveam și pe Auguste Conte, al cărui adept filosofic mă declarasem. Consideram pe Spencer inferior lui Auguste Conte și făceam mare haz de osteneala zadarnică ce-și dădea Spencer, ca să dovedească că el nu a luat nimic de la Auguste Conte și că clasificația științelor făcută de dânsul se deosibește de clasificația lui Auguste Conte. Bukle și Drapper ne făcuseră să întrevedem oare-care legi fatale ale dezvoltărei omenirei.

Despre *Origina speciei* a lui Darwin și revoluția care a făcut în ideea de dezvoltare fizică a omului nu mai vorbesc, lucrurile fiind cunoscute.

— Pogor are cuvântul ca să explice subiectul, zice d-l Maiorescu.

D-l Pogor se îngălbeni și vocea începu a-i tremura, căci această particularitate o avea — am mai spus'o deja — ca să se emoționeze îndată ce trebuia să vorbească, ascultat de câți-va oameni.

— Ideea mea este următoarea: Omul a fost la început un animal ca toate animalele, prin urmare a trebuit să aibă o mare luptă cu natura ca să ajungă ceea ce este. Cred că în aceste prelegeri trebue fie-care să se ocupe de una din victoriile sau descoperirile omului, care l'au ajutat să ajungă unde este. Prin urmare este vorba de primele descoperiri ale omului.

— Care? întrebă unul.

— Apoi *focul*, de exemplu.

— *Arma de silex*, adăugă altul.

Se încinse o discuție generală, fie-care propunând câte o descoperire din timpurile primitive ale omului.

La urmă căzurăm de acord asupra următoarelor subiecte: *Focul*, *arma și unealta*, *luntrea*, *plugul* și *locuința*. Erau puține Mai adaugă la acestea *Privirea teoretică* cu care se începeau prelegerile, care era făcută totdeauna de d-l Maiorescu, făceau în totul șase prelegeri. Aceste subiecte fiind foarte speciale, nu atrăgeau pe nimenea. După multă discuție se mai adause încă trei: *scrierea*, *arta*, *morala și știința*. *Morala și știința*, fu propusă de d-l Maiorescu ca concluzie la seria prelegerilor.

Vine rândul ca să se designeze conferențiarii. Toată lumea fugea de subiectele *focul*, *arma primitivă*, *luntrea și locuința*. Ștefan Vârgolici care nu era un obicinuit conferențiar, se grăbi să-și ia *scrierea*. D-l Pogor, care propusese cu toate acestea subiectul, își alese *arta*. Noi cu toții protestarăm, căci *arta* nu arată lupta cu natura, ci din contra o imitație a naturei. D-l Maiorescu — cum am spus — își luă *morala și știința* sub care putea să spună orice. In lipsă de altceva, d-l Negruți luă *plugul*. Rămăseseră deci cele patru subiecte, pe care nu le luase nimeni. D-l Maiorescu uitându-se la noi zice:

— Ei, ei, cine ia *focul*, *arma*, *corabia*, (pentru a îndemna pe amatori, d-l Maiorescu prefăcuse *luntrea în corabie)*, *locuința*?

— Eu iau *focul* se hotărî d-l Xenopol, care era omul de bună-voință și gata de a lua orice subiect ce i se oferea.

—D-le Lambrior, d-le Panu, nu luați vre'o conferință? *Junimea* trebue să prezinte în fie-care an debutanți, trebue să debutați.

Lambrior se scărpină puțin în cap — căci avea acest obicei, — eu stăteam pe gânduri.

— Dacă e nevoe, iau eu *arma*, zice Lambrior.

— Ce să fac, am zis, trebue să iau şi eu atunci *corabia*.

Rămânea *locuința*. Pentru locuinţă nu mai erau amatori, toţi insistară pe lângă d-l Burlă ca să o ia el; acesta refuza, i se dădură tot felul de motive pentru a-l decide s'o primească.

— Tu eşti filolog, i-am zis, şi limba sanscrită are să te ajute foarte mult după etimologia cuvântului primitv de *locuință*, ca să găseşti ceva de spus.

D-l Burlă primi, dar fără chef, dovadă că nici nu ţinu conferinţa, pe care tot omul de bună-voinţă pentru asemenea treburi, d-l Xenopol, o ţinu în locu-i.

XV

Am plecat de la *Junimea* foarte preocupat, şi tot drumul precum şi toată noaptea m'am gândit la subiectul conferinţei, pe care trebuia să o ţin ca debut.

Ce era să vorbesc eu despre luntrea primitivă, despre descoperirea luntrei? Era uşor de zis că descoperirea luntrei s'a făcut cu ocazia observărei din partea omului a celui întâiu trunchiu de copac plutind pe apă; era uşor de adăogit că omul primitiv a trebuit întâi să se acaţe de un trunchiu şi mai târziu să scobească acel trunchiu prefăcându-l în luntre; iată luntrea deci inventată. Dar pe urmă? Cu aceste ipoteze simple nu poţi face o conferinţă, nici să ţii pe auditor o oră sub efectul vorbirei tale. Trebuia un subiect de o oră şi nu-l găseam.

Luând de conferinţă *luntrea*, intrasem după expresia lui Molière: într'o adevărată galeră.

A doua zi des-de-dimineaţă m'am dus la Lambrior pe care l'am găsit asemenea tot aşa de preocupat de conferinţa ce trebuia să ţie: *arma şi unelta primitivă*. După ce ne-am plâns unul altuia, Lambrior mă întrebă: ce-i de făcut?

— Hai să comandăm oarecare cărţi.

— Care?

Aici era greutatea.

Cu câteva luni înainte citisem relaţiuni despre voiajurile lui Livingstone în Africa, care pasiona pe atunci lumea, după cum mai târziu au pasionat exploraţiile succesorilor săi Stanley şi alţii. Mi-am zis că de vreme ce Livingstone a vizitat triburi africane în cea mai primitivă stare, din relaţiile lui voiu căpăta idee despre *luntrea* primitivă, iar Lambrior despre *arma* şi *unealta*, şi ne-am grăbit amândoi ca să comandăm: *Voyage et recherches d'un missionaire dans l'Afrique méridionale* precum şi uvraje mai noui pe atunci: *Relations de l'exploration du Zambèze et de ses affluents*.

Dar acest lucru nu era suficient; ne trebuiau cercetări asupra omului primitiv, asupra omului preistoric, din care am fi putut trage foloase pentru conferinţele noastre. Aveam idee vagă despre cercetările preistorice, care erau în mare favoare pe atunci; citeam prin reviste şi dări de seamă descoperiri ce se făceau asupra animalelor preistorice şi asupra omului preistoric. Mi-aduc aminte că mă pasionam şi eu asupra discuţiilor ce aveau loc asupra unui schelet găsit în straturi preistorice la Menton. Antropologiştii se împărţiseră în două: unii susţinând că scheletul este omul preistoric, pe când alţii contestau acest lucru. Trebuia deci să comand cu orice preţ vre'un uvraj de asemenea natură, în interesul prelegerei mele. M'am dus la librarul Daniel şi am cerut cataloage şi m'am pus a le foileta, când spre marea mea bucurie dau de un uvraj proaspăt numai de câţiva ani apărut: *L'homme avant l'histoire*, de Lubbock; eram scăpat!

Comandez telegrafic la Paris, mai comandez încă vre-o 3-4 cărţi relative la corabia în antichitate, în evul mediu, etc. Imi soseşte Lubbock şi constat cu durere, că mare lucru nu cuprinde cu privire la subiectul meu. Despre armă erau multe: arma de silex, arma de fer, epoca bronzului; des-

pre locuinţă de asemenea: locuinţele lacustre şi altele. Despre luntre nimic sau aproape nimic, căci ce urme putea să fi lăsat după zeci de mii de ani un copac scobit sau aşa ceva?

Iată-mă deci nevoit să-mi fac conferinţa despre luntre şi corabie pe simple ipoteze ale mele, ipoteze care nu se pretau la mari desvoltări, căci trebuia jumătate de ceas să vorbesc de luntrea primitivă ca să ajung pe urmă la timpurile istorice.

Acum vedeam cu toţii ce subiect sec şi ingrat servea de temă la prelegerile noastre. In adevăr, până atunci şi după aceia chiar, precum şi astăzi, în conferinţele de la Ateneu, subiectele se aleg asupra lucrurilor cunoscute, sau asupra cărora se pot face cercetări pozitive; dar să ai curajul ca să te hotărăşti a întreţine un auditor ales şi cult despre lucruri ca: inventarea focului sau utilizarea lui, de unealta primitivă, de luntrea preistorică, etc., evident că era o aberaţiune.

Era uşor de zis pentru cei care ne încurajau că n'avem de cât să ne punem noi, conferenţiarii, în mintea omului primitiv, penru a găsi cum acel om a putut să ajungă la aceste descoperiri. Lucrarea fiind numai de ipoteză şi de ipoteză de pur raţionament, fără nici o bază de observaţiune reală, fiecare poate înţelege că asemenea ipoteze puteau să fie copilăreşti sau chiar ridicole.

Cam acest lucru s'a întâmplat. Au fost poate prelegerile cele mai slabe din cursul şirului de ani al prelegerilor *Junimei*, slabe şi seci. Ele ar fi putut să aibă succes dacă conferenţiarii ar fi alunecat pe tema imaginaţiei şi a poesiei, sau ar fi avut darul elocvenţei şi al oratoriei. Ce era însă să facem noi, Lambrior şi cu mine, care nici nu eram oratori, nici nu credeam de demnitatea noastră ca să ne aruncăm în desvoltări poetice?

De aceea rezultatul a fost cum am spus mediocru. Toţi noi cei cu grelele subiecte de mai sus, nu am avut succes şi ori câtă silinţă ne-am dat n'am putut să ne desbrăcăm de actualitate ca să

ne punem în pielea omului primitiv. Aşa, Alexandru Xenopol a susţinut în conferinţa sa: „că descoperirea *focului* a fost pentru om cu atât mai preţioasă, cu cât el nu avea ca celelalte animale pătrunderea ageră a vederei şi că omul primitiv devenea orb odată cu sosirea nopţei." Idee absolut greşită, căci omul primitiv, simplu animal, a trebuit să aibă vederea tot aşa de desvoltată ca ori-ce animal sălbatec. Lambrior a susţinut ideea că: „armele s'au schimbat în raport cu puterea fizică a omului, iar dispariţiunea scutului şi a pilului roman se datoreşte slăbirei fizice a corpului,„—idee foarte contestabilă dacă o coroborezi cu alte împrejurări. Iar eu am susţinut enormitatea: „că omul primtiv neputând bine înota, era împedecat ca să treacă râurile mai mari până ce nu şi-a descoperit luntrea primitivă". Zic enormitate, căci toate animalele în stare naturală ştiu să înoate, prin urmare şi omul.

Debutul meu de conferenţiar

Dar să povestesc debutul meu ca conferenţiar. Am mai vorbit deja în aceste amintiri despre formalismul prelegerilor populare ; să mai adaug ceva. Erau lucruri sacramentale de la care un conferenţiar nu trebuia să se abată, chiar în întocmirea conferinţei sale. Aşa, în orice prelegere oratorul trebuia să întrebiunţeze două comparaţii mari şi frumoase. Oratorul trebuia să o lanseze pe cea dintîiu cum intra în subiect, pentru a încălzi sala; aceasta în definitiv nu era absolut indispensabil, dar era bine pentru cine putea să o găsească; prelegera însă trebuia să sfârşească printr'o comparaţiune pusă în termeni aleşi, fără de care nu era prelegere. Publicul deprins cu asemenea procedeuri, aproape ştia momentul în care oratorul are să lanseze comparaţia. El aştepta pe orator la acest moment, în-

tocmai cum aşteaptă publicul pe un tenor ca să lanseze pe do din piept.

Eu care nu sunt prea tare în comparaţii, acest lucru mă chinuia, şi de câte ori veneam la *Junimea*, ceilalţi mă întrebau :

— Panule, ai găsit comparaţiile?

Iar eu plecam capul în jos şi suspinam, nu găsisem încă nimic.

In schimb îi întrebam şi eu pe ceilalţi, pe Lambrior şi Xenopol, dacă au găsit comparaţiile lor. Pe Xenopol îl credeam, când zicea că nu ; despre Lambrior care avea o fire cam ascunsă, mă cam îndoiam, cu toate denegaţiile lui; eram sigur că el deja îşi găsise comparaţiile.

In sfârşit, într'o zi găsesc şi eu comparaţia mea. Nu-mi aduc aminte în ce consista precis, ştiu că era pe tema rotunjirei pământului şi a faptului cum omul poate pleca de la acelaş punct într'o direcţie ca să se întoarcă tot acolo pe direcţia opusă.

Eu trebuiam să ţin a 5-a prelegere. Până atunci nu vorbisem încă în public şi era să fie foarte greu, căci tradiţia mai cerea un lucru: ca oratorul să nu se servească de nici un fel de note, tradiţie Maiorescianǎ. Conferenţiarul, după o asemenea concepţie, era o fiinţă mai presus de toţi ceilalţi muritori ; după cum am spus, el trebuia să apară brusc ca eşit din pământ înaintea publicului, ca un fel de Mefistofel. Era îmbrăcat în mare gală, în deosebire de asistenţi, el n'avea note prin urmare, senin, stăpân pe dânsul şi pe subiect, plutind în regiuni ştiinţifice înalte, el trebuia să lase să curgă cuvintele din gură fără nici un efort, şi odată cu vorbele valuri de ştiinţă, de învăţătură şi de mărime! Un orator care vorbeşte după note poate să fie un avocat, un parlamentar, un profesor ; conferenţiarul însă e mai presus de avocat, de parlamentar, de profesor ; el trebue să se inspire de subiectul lui, iar izvorul să curgă, să curgă.

Acest lucru aducea ca consecvenţă obligaţia pentru orator ca să ştie prelegerea pe de rost. De cât

şi acest lucru nu înlătura orice pericol, căci dacă într'un moment dat uiţi şirul, ce faci? De acest pericol nu au scăpat câţiva. Am văut conferenţiari care într'un moment dat s'au oprit în loc şi au stat 2 sau 3 minute fără a putea continua, pentru marea confuziune a lor şi a sălei. La ce se gândeau în acele momente? La subiect? Nu, ci la fraza cu care trebuia să continue.

S'au văzut alţii, cum a fost d. Theodor Rosetti, căruia de la început memoria i-a lipsit, şi care după câteva minute de mare trudă sufletească n'a putut articula de cât vorbele: „Imposibil" şi s'a retras spre marea mirare amestecată de compătimire a publicului, iar d. Carp, care tocmai atunci tradusese pe *Macbeth*, din *englezeşte* şi care avea traducerea cu sine, s'a grăbit a ceti publicului câte-va scene din *Macbeth* comentându-le.

Mai putea fi un mijloc de preparare şi anume: a-ţi prepara conferinţa pe despărţituri mari şi a avea materii de vorbit pentru cel puţin un ceas jumătate. Dacă din întâmplare memoria te trăda asupra unei părţi, nu făcea nimica, o săreai pur şi simplu şi treceai la o alta de care-ţi aduceai aminte ; conferinţa se cam simţea ca legătură, dar scăpai de ruşine.

In acest mod mi-am preparat conferinţa mea, dar şi aici era o dificultate. După dogmă conferenţiarul trebuia să înceapă just la 2 ore şi să isprăvească just la 3 ore fără 5 minute, cele 5 minute erau de toleranţă. Un orator care ar fi sfârşit la 3 şi 5 era descalificat. Şi să se noteze că oratorul n'avea voe să scoată ceasornicul ca să se uite la oră, nici să pună ceasornicul pe masă. Când oratorul învăţa conferinţa pe de rost, era uşor ca să se conformeze dogmei, căci el o prepara acasă cu ochii pe ceasornic. Şi probabil că de aici a provenit fixitatea timpului conferinţei.

Dar când oratorul intra în desvoltări conform unei schiţe generale? Cum putea el să nu treacă peste o oră sau să ţie până la 3 fără 5? Iată di-

ficultatea. Această dificultate o înlătură d. Negruţi şi iată cum.

In Vinerea care preceda prelegerea, el se adresa viitorului conferenţiar în următorii termeni:

— Ascultă, să ştii că am să stau în picioare drept în faţa d-tale ; d-ta din când în când să te uiţi la mine, mai ales în spre sfârşitul conferinţei şi când vei vedea că eu mişc din picior şi tuşesc încet, să ştii că trebue să închei. Apropo, să nu uiţi comparaţia...

Mai era o tradiţie, aceasta o mărturisesc, detestabilă. Oratorul nu avea dreptul să aibă paharul de apă pe masă. Această tradiţie pleca din aceeaşi idee că conferenţiarul este un om aproape supranatural, el vorbeşte fără efort, el nu oboseşte, glasul lui nu slăbeşte, gâtlejul nu i se usucă ca la ceilalţi muritori. Şi atunci se întâmpla un lucru, ca pe la sfârşit glasul să trădeze pe orator, cum mi s'a întâmplat şi mie la întâia prelegere.

In dimineaţa Duminicei în care trebuiam să ţin prelegerea, eram destul de emoţionat, mi se părea timpul lung până la 2 ore fără un sfert, căci îmi calculasem că 10 minute voiu face până la Universitate cu trăsura şi 5 minute înainte de începerea conferinţei.

Conferenţiarul trebuia să se ducă cu trăsura, era o regulă absolută, şi cu coşul ridicat dacă se poate, o altă regulă. De ce? Pentru ca să nu vină în contact mai înainte cu publicul, şi al doilea pentru ca apariţiunea lui în public să fie neaşteptată. Dacă s'ar fi putut găsi un mijloc ca conferenţiarul să se scoboare într'un hârzob de sus drept în mijlocul sălei şi apoi să dispară pe aceeaşi cale, odată conferinţa ţinută, de sigur că junimiştii l'ar fi adoptat.

Regulasem cu Vasile Tasu să vie cu o trăsură la 1 şi trei sferturi la mine spre a mă lua la Universitate.

Uitasem să spun că cu o zi înainte făcusem un fel de repetiţie generală, adică mă dusesem la Universitate ca să mi se arate pe ce căi şi culoare ascunse trebuia să mă suiu pentru ca să nu fiu văzut de public şi să ajung în faţa uşei pe care trebuia să o deschid ca să intru în aula cea mare. Căci trebue să adaug că era oprit ca cine-va să întovărăşească pe conferenţiar în acele culoare destinate numai oratorului. Oratorul avea dreptul ca pe urmă să primească un amic, cel mult doi, în ultimul moment.

Birjarul ridică coşul şi mă suiu în trăsură cu Tasu. Deja pe strada Universităţei ultimii auditori se grăbeau. Ajung la scară, sar repede din trăsură, intrarea în aulă era pe scara din stânga, eu dispar ca un vinovat pe culoarele din dreapta. Cu toată iuţeala ce pun, am fost zărit de vre-o câţiva studenţi, lucru pe care d. Iacob Negruţi mi l'a reproşat toată viaţa, trebuia să fac aşa ca să nu fiu văzut de nimeni. Ajung în anticamera aulei, era cabinetul de fisică al profesorului Miclea. Mă uit pe borta cheei în sală şi o văd plină, acest lucru mă bucură pe de o parte, dar pe de alta mă cam intimidează. Aud pe cine-va că intră, era d. Iacob Negruţi.

— Ai o sală splendidă, toţi aşteaptă de la d-ta un debut frumos.

— Ce debut frumos cu *luntrea*?

— Ei, ei, repetă d. Negruţi cu încurajare, nu mă tem de asta. Acuma iată: calculează cât timp am să fac eu până voiu ajunge în sala de prelegeri şi când vei crede că am ajuns, atunci intră.

Şi dispăru râzând.

Am stat vre-o jumătate de minută, deschid uşa şi iată-mă înaintea unui public numeros, a publicului celui mai elegant şi mai cult din Iaşi de acum 30 de ani : mare parte din vechea aristocraţie şi toată lumea frecventa în toalete splendide conferinţele inaugurate de d. Maiorescu. Erau totdeauna cel puţin 70—80 de dame. Bezedea Grigore Sturza nu lipsea niciodată, afară de aceasta magistraţi, profesori, etc.

Oratorul trebuia să înceapă prin : ,,onorat auditoriu" invențiune a d-lui Maiorescu pentru a înlătura fanțuzescul : ,,doamnele mele, domnii mei".

Incep. Se înțelege că această conferință n'a fost strălucită, departe chiar, dar ea m'a clasat printre conferențiarii *cu stofă*. Junimiștii din sală, așezați în fața mea, îmi făceau figură dulce, ba chiar și din când în când câte o mică clacă pentru a fi încurajat. Peste 5 minute intrasem în posesiunea firei mele, așa că am spus ce aveam de spus, cu siguranță, fără pretenție și fără fraze de efect. Peste 20 minute, am simțit că se degajează din sală o atmosferă de simpatie. Mi-am recăpătat complect posesiunea, mai ales după ce am observat că am în fața mea figura unui bătrân necunoscut, plină de simpatie și care părea că gustă vorbele mele. Din acel moment n'am mai părăsit de cât rar acea figură simpatică, pe care cu cât o vedeam că simțea mai multă plăcere, cu atât eu căpătam mai multă vervă.

Această observație cred că e cunoscută tuturor celor care vorbesc în public. Greul, mai ales pentru neexperimentați, este să-și găsească persoana în public cu care să-și stabilească acea influență sugestivă de la om la om; după ce o găsește, restul sălei îi este aproape indiferent, el are pentru cine vorbi și știe că este cineva care-l ascultă.

Ajung la comparație, o preparasem cu o introducție asupra marilor navigatori, care au transformat relațiile lumei, și când sfârșesc zugrăvind cum: ,,luntrea primtivă transformată în cursul veacurilor distruge credința și erori, ridică la viață popoare necunoscute și face să cadă pe al doilea rând popoare cu viață milenară, întocmai", etc. atunci sala izbucnește în aplauze.

Cu 2 minute înainte d. Iacob Negruți tușise; era și timpul, gâtul îmi era absolut uscat, atât de vorbire cât și mai cu seamă de emoție.

Am dispărut pe ușa pe unde intrasem, iar pe scările întunecoase am întâlnit prieteni, care veneau să mă felicitezе. M'am scoborât cu dânșii. Regula era, că după conferință oratorul putea să rămâe vizibil, poate chiar schimba oare-care saluturi, dar nu trebuia să se amestece cu publicul, căci chiar după conferință el trebue să-și păstreze caracterul de semi-zeu față cu ceilalți muritori.

De obiceiu, noi conferențiarii aceștia mai tineri, ne dădeam rendez-vous după conferință la o cafenea sau berărie, unde și alți prieteni veneau pentru a schimba ideile.

Particularitatea prelegerilor populare din 1873 a fost că d. Maiorescu a ținut pentru ultima oară prelegerea înainte de a se face ministru. In adevăr, în anul viitor, în 1874, prelegerile populare nu l'au mai avut. Ele au rămas pe socoteala noastră, a celor mai tineri și mai mititei; veteranii se retrăsese. D-nii Maiorescu și Pogor erau împreună cu d-l Negruți vârâți până în gât în politică. Și particularitate curioasă: tocmai în ziua în care d-l Maiorescu ar fi trebuit să țină ultima conferință a anului 1874, ca încheere a celorlalte prelegeri, adică la 7 Aprilie, tocmai în acea zi d-sa a intrat în ministerul Lascar Catargiu.

Și fiindcă este vorba de prelegeri, să vorbesc și de cele din 1874, care au prezentat un interes deosebit.

Am spus că vechii junimiști erau absorbiți de politică. Se prepara încă din 1873 intrarea d-lui Maiorescu în minister. Dacă nu ar fi fost d. Pogor, care deși deputat,—politica totuși nu-l pasiona,—n'am fi avut în cursul anului 1873 unde să ne adunăm la *Junimea*, căci atât d-l Maiorescu cât și d-l Negruți erau mai totdeauna la Cameră în București. D. Pogor însă nu vroia să strice tradiția, de aceea chiar când lipsea din Iași se grăbia ca Vinerea să fie înapoi pentru ca *Junimea* să aibă unde ținea întrunirea.

Și apropo de aceasta, să semnalez o tradiție. Tradiția veche—veche, era ca ședințele *Junimei*

să se ţină sau la d-l Maiorescu sau la d-l Pogor, nici nu era vorba ca să ne întrunim la alt cineva. Cu timpul întâmplându-se ca amândoi aceia să fie împedicaţi, d-nu Negruţi a insinuat propunerea îndrăzneaţă de a se ţinea la d-sa *Junimea* în lipsa celor doi corifei. Bătrânii junimişti, ca d-nii Buicliu, Naum, Vârgolici, etc. primiră cu oare-care răceală această propunere, ei o credeau ca o derogaţie, ca o decădere. De ce? Fiindcă tradiţia consacrase numai pe d-l Maiorescu şi pe d-l Pogor.

Cu toate aceste, fiindcă d-l Negruţi era al treilea corifeu în *Junimea*, fiindcă era şi redactorul *Convorbirelor literare*, bătrânii se resignară a se obicinui cu ideea că *Junimea* se poate ţinea şi la d-l Negruţi. Totuşi au fost junimişti recalcitranţi, care câtva timp nu au voit să meargă la d-l Negruţi, preferând să rămână acasă.

Aceste le repet încă odată ca să se vadă cum *Junimea* era o societate în care tradiţia şi ceea ce se apucase mai înainte ţineau principalul rol.

In 1873 se întâmplă ceva mai grav. De vre-o două ori atât d-l Maiorescu cât şi d-l Pogor, precum şi d-l Negruţi, fură reţinuţi la Bucureşti, şi atunci o gravă chestiune se ivi, o problemă de cea mai mare însemnătate: unde să se ţină *Junimea*?

D. Nicu Ganea care, ca vechime şi ca erarchie, venea al patrulea corifeu al *Junimei*, propuse ca *Junimea* să aibă loc la d-sa. O tăcere de ghiaţă fu singurul răspuns la această îndrăzneaţă invitaţie; junimiştii plecară ochii în jos, luară o atitudine echivocă.

Un îndrăzneţ — acela era totdeauna Alexandru Xenopol—aprobă părerea, şi întorcându-se către noi, ne zise:

— Vrea să zică Vinerea viitoare la Nicu Ganea?

Nici un răspuns, ci câteva bălbăituri neînţelese. Bodnărescu şi Eminescu, cât pe ce să izbucnească. Ii trăgeam de mânecă pe furiş şi le ziceam să se liniştească.

Eşirăm în stradă. Atunci indignarea izbucni în toată puterea ei.

— Cum? ziceau unii, am ajuns să mergem la Nicu Ganea? Am căzut de la Maiorescu şi Pogor la Nicu Ganea?

— Credeam, strigă Eminescu, că am scoborât ultima treaptă când ne-am adunat la Negruţi. Iată că din cauza mizerabilei politice suntem nevoiţi ca să ajungem la Nicu, mâine-poimâine poate vom fi obligaţi să ne adunăm la Burlă sau la Gheorghiu.

Bodnărescu, nu zicea nimic, decât ca o babă bătrână clătina din cap şi ofta.

— Ce ai Bodnărescule? îl întrebai.

— Ce să am? Nu vezi că se duc tradiţiile, nu vezi că le perdem! Maiorescu era o idee, Nicu Ganea nu este o idee, cum să mergem la dânsul? Ne-a părăsit Maiorescu, ce avem să devenim!

Atunci un complot se urzi în mijlocul străzei, cei mai mulţi junimişti se hotărâră ca Vinerea viitoare să nu se ducă la Nicu Ganea, ca o protestare în contra acestei necalificabile inovaţiuni. Conjuraţii se împrăştiară, iar în urma lor se auzea ca un echou:

— Auzi, *Junimea* la Nicu Ganea!

— Este un scandal.

— Eu nu mai viu la *Junimea*.

Soseşte Vineri. Noi, Lambrior, Tasu şi cu mine, care nu eram adoratorii tradiţiei — fiindcă eram noui intraţi poate — ne duserăm la d. Nicu Ganea.

Dar vai, rândurile erau rare de tot, lipsea Eminescu, lipsea Bodnărescu, lipsea Ştefan Vârgolici, lipsea d. Culianu, lipsea d. Naum, lipsea d. Builicu, eram numai câţiva.

* * *

Reiau firul istorisirei. Când sosi timpul ca să se fixeze prelegerile populare pentru anul 1874, atât d. Maiorescu cât şi d. Pogor lipseau, singur

d. Negruţi era de faţă. Inţelegeţi bine, că noi tinerii eram astfel stăpânii situaţiei.

— Ei, ce vorbim la Universitate anul acesta? întrebă d. Negruţi.

— Mai întâiu, zic eu, trebue să încetăm cu subiecte străine şi cu absurditatea unităţei de subiect. Trebue să luăm subiecte naţionale, iar în ele să domine diversitatea.

Cei doi Români, Lambrior şi Tasu îmi veniră în ajutor, iar Alexandru Xenopol primi cu bucurie propunerea.

Vechii junimişti însă, în frunte cu d-l Negruţi, protestară şi ne somară ca să arătăm opt subiecte pe tema naţională cu privire la cultură şi la arte. Mi-aduc aminte că între alţii d-l Grigore Buicliu ne persifla agreabil de mania noastră de naţionalism.

— In tot cazul, adause d. Negruţi, dacă ţineţi numai decât la aceasta căutaţi o legătură cât de vagă între subiecte. Insă să ştiţi un lucru : trebue să găsiţi printre d-voastră 7—8 conferenţiari, căci dintre noi ceştilalţi n'avem să putem ţinea nimenea prelegere, necunoscând lucrurile cu privire la Români.

— Aveţi şapte conferenţiari ? ne întrebă un bătrân junimist.

— Avem, răspunse Lambrior.

— Numără-i.

— Să vi-i număr, adăogii eu... Este Lambrior, este Burlă, este Vârgolici (acesta făcu un semn de denegare), este Xenopol, este Verussi, sunt eu..

— Ei şi mai cine?

— Şi d-l Negruţi, adăogii eu, pentru *Privirea teoretică*.

Acest lucru păru că satisface pe d. Negruţi. Deja pentru conferenţiarii noui, d-sa lua rolul pe care-l avusese d. Maiorescu. Prelegerea de *Privire teoretică* totdeauna fusese făcută sau de d. Maiorescu sau de d. Pogor; rândul d-lui Negruţi sosise, se suia pe treapta cea mai de sus.

— Haide fie, zise d. Negruţi, dar cum să intitulăm conferinţele?

— *Elemente naţionale*, spusei.

— Bun, subiectul e bun, strigară cu toţii în cor.

Acum să venim la conferinţele speciale.

Eu care mă gândisem de acasă la subiectul prelegerilor, le şi cam întocmisem puţin, de aceea nu mi-a fost greu ca să am aerul că sunt inspirat mai bine de cât ceilalţi. Şi m'am exprimat astfel:

— Iată. Burlă ca filolog poate să vorbească despre *origina limbei române;* tu Lambrior ce-i putea ţinea?

— Limba cronicarilor şi limba de astăzi, răspunse Lambrior.

— Unul ar putea vorbi despre studiul istoriei, replică d. Negruţi. Cui să o dăm?

Apoi uitându-se împrejur vede pe d. Roiu şi adăogi:

— Iacă Roiu poate vorbi despre aceasta în calitate de fost profesor de istorie.

Trei conferinţe erau deja găsite, mai trebuiau patru.

D-lor, zise d. Naum, lipseşte arta în conferinţele d-voastră, nu se poate conferinţe populare ale *Junimei* fără să se vorbească de artă.

— Avem să avem şi prelegere despre artă, mă grăbii a adăogi.

Şi întorcându-mă către Verussi, pictor, îl întrebai:

— Verussi, nu iei o conferinţă?

— Da, despre *artele plastice*.—

— Bravo, strigarăm noi.

— Xenopol, tu ai putea să vorbeşti ceva despre muzică, fiindcă eşti muzicant?

— Primesc să vorbesc de *muzică populară*.

— Dar tu, mă întrebară ceilalţi?

Aici o mică şiretenie. Eu mă ocupasem de vre-o două luni cu poesia populară, aveam deja poesia populară de la mai toate popoarele, mai cu seamă

în traducție poeziile populare sârbești și bulgărești, în care ca comparație cu o noastră găsisem lucruri foarte interesante.

De aceea, cu aerul cel mai nevinovat din lume, răspunsei:

— Dacă voiți, eu vorbesc despre *poezia populară.*

— Minunat.

Mai rămânea o conferință de ales, pentru ca ciclul să fie complect. Ne adresarăm cu toții la Ștefan Vârgolici și-l rugarăm să ție și el o conferință.

— Bine, să țin, dar ce? n'am nici un subiect.

Atunci o inspirație veni lui Lambrior.

Ți-am găsit un subiect admirabil: *teatru de păpuși*. Tu tot ești profesor de literatură și ești familiar cu autorii dramatici!

Vârgolici stătu puțin la îndoială, în fine primi.

D-l Buicliu nu se stăpâni să spună încet o răutate: De, zise el, de la Shakespeare până la *Vasile țiganul, care a mâncat curcanul, de la păpuși*, este oare-care drum!...

In urma acestora se stabili pentru prima oară la *Junimea* un program pur naționalist de prelegeri, cu conferențiari aproape noui, afară de d-l Negruți, program formulat în modul următor:

PRELECȚIUNI POPULARE

Elemente naționale

1 Duminică	10 Februarie	Privire teoretică.	*I. Negruți*
2 „	17 „	Originea și caracterul limbei romàne	*V. Burlă*
3 Duminică	24 Februarie	Artele plastice .	*P. Verussi*
4 „	3 Martie	Limba cronicarilor și limba de astă-zi	*A. Lambrior*
5 Duminică	10 Martie	Poesie populară .	*G. Panu*
6 „	17 „	Studiul istoriei .	*G. Roiu*
7 „	24 „	Teatru	*Șt. Vêrgolici*
8 „	7 Aprilie	Musică populară .	*A. Xenopol*

Acest program constituia triumful junimiștilor noui asupra celor vechi, izbânda ideilor naționale față cu cele vechi ale culturei umanitare. Noi *Romånii* reușiserăm în fine ca să dăm o notă nouă în *Junimea*.

O transformare în spiritul și tendințele *Junimei* se făcuse prin introducerea de elemente noui. Terenul pe care-l căpătasem, am știut să-l apărăm și în viitor, căci în 1875, tot după propunerea noastră, programul prelegerilor fu întocmit tot în acelaș spirit și cu aceleași elemente.

In adevăr, anul 1875, fiind an de zbuciumare politică pentru guvernul conservator, iar d-nii Maiorescu, Teodor Rosetti, Carp, Negruți, fiind absorbiți cu politica, noi căpătarăm marele succes de a decide pe d-l Pogor să țină și d-sa o conferință în ciclul propus de noi. Tot în acel an, cu mare ce, hotărâsem pe Eminescu să debuteze și el, iar *Privirea teoretică* trecu de la d-l Jacques Negruți la d-l Alexandru Xenopol.

Iată în adevăr programul din 1875:

PRELECȚIUNI POPULARE

Influențe consecutive asupra poporului român.

1	Duminică	9 Februarie	Privire teoretică.	*A. D. Xenopol*
2	„	16 „	Bizantinii . . .	*P. Verussi*
3	„	23 „	Slavonii	*G. Panu*
4	„	2 Martie	Turcii	*A. Lambrior*
5	„	9 „	Polonii	*St. Vârgolici*
6	„	16 „	Fanarioții . . .	*V. Pogor*
7	„	23 „	Austriacii . . .	*A. D. Xenopol*
8	„	30 „	Francezii . . .	*I. C. Negruți*
9	„	6 Aprilie	Germanii . . .	*M. Eminescu*

Este un proverb:

Când mâța nu e acasă
Șoarecii joacă pe masă

Cam așa ajunserăm și noi, șoarecii. Noi formam majoritatea la *Junimea*, noi emiteam teorii

noui, noi discutam, elementul vechiu era reprezentat prin d-l Pogor, care era foarte schimbător în părerile sale. Numai d-l Negruţi păstra sfânta tradiţie, însă se hotăra din când în când să sacrifice noilor tendinţe.

Un cuvânt despre conferinţa lui Eminescu. Nu ştiu prin ce întâmplare n'am asistat la ea, dar mi s'a spus că a fost deplorabilă. Eminescu nu putea vorbi în public, pe urmă forma lui era totdeauna foarte grea, iar fraza încărcată de tot felul de propoziţiuni incidentale şi de digresiuni. Fondul foarte serios, însă de multe ori inpenetrabil. Mi se pare că de atunci n'a mai ţinut nici o conferinţă ; de altmintrelea trăind într'o lume aparte, lumea capului lui, Eminescu era indiferent, ba chiar dispreţuia toate aceste manifestaţiuni pe care el le găsea ridicole.

Corespondenţa Convorbirelor

Convorbirile literare pentru prima oară în ţară au organizat, la sfârşitul fasciculei, o corespondenţă între redacţie şi diferiţi autori, care-şi trimiteau operile spre publicare. Cel care corespundea cu toţi literaţii anonimi, era şi redactorul revistei, adică d. Iacob Negruţi. Aceste corespondenţe erau foarte reuşite, toată lumea făcea haz, căci d. Iacob Negruţi, spirit eminamente satiric, găsea în răspunsurile sale lucruri foarte nostime. Corespondenţa de pe ultima pagină a *Convorbirelor* era groaza debutanţilor, toţi cei cari trimiseseră manuscriptele lor redacţiunei, aşteptau să-şi vadă soarta la această rubrică. Şi durere! Pe lângă că manuscriptele lor erau refuzate, apoi d. Negruţi îi şi mortifica prin răspunsuri sarcastice.

Erau şi ridicole cele mai multe din lucrările literare sau poetice ce se trimeteau la *Convorbiri*. Astăzi nivelul general e mult mai ridicat.

Să dau câte-va exemple:

Un student din Transilvania trimite o poesie intitulată *Euterpa giocându-se*. Iată cum începea această bucată poetică:

Mă duceam odinioară
La a mea dulce pipină
Şi voiam să-i oferesc
O frumoasă amorină.

D. Iacob Negruţi îi răspunde în corespondenţă următoarele:

„Fiica lui Zeus şi a Mnemosynei, chiar *giocându-se*, nu poate face asemenea versuri."

Un alt poet îi trimite o lucrare întitulată: *Odă la natură*. Era o elucubraţie deplorabilă.

D. Iacob Negruţi îi răspunde:

Ai voit să cânţi natura
Şi te-ai dus, te-ai dus de a dura.

Mici tradiţii

Junimea, societate eminamente de tradiţie în apucăturile ei, avea mai multe cuvinte şi apropouri, care se întrebuinţau în anume cazuri, ori de câte ori acele cazuri se iveau. Să vorbesc de câte-va din ele.

Motto este bun. — Ce însemna aceasta? Ştiţi că mulţi autori au obiceiul de a pune un motto înainte de a începe, adică a cita o frază sau un vers din alt autor. Odată d. Şerbănescu poetul, trimite o poezie: *Primăvara*, care avea de *motto* următoarele:

O primavera, gioventu del'anno,
O gioventu primavera della vita!..
Metastasio.

Poezia:

Vine, vine, primăvara

era slabă. După ce i se dă lectură, d. Negruţi zice:

— Ei, cum o găsiţi?

Tăcere.

După câte-va secunde d. Pogor, cu foarte mare gravitate, rosteşte cuvintele: *Motto este bun.*

O mare ilaritate isbucneşte, poesia era judecată şi condamnată.

De atunci de câte ori o lucrare era slabă şi se întâmpla să aibă şi un motto, totdeauna singura critică care i se aducea, consista în a se spune: *motto este bun!*

Din această cauză, colaboratorii cari erau şi membrii ai societăţei se păzeau ca de foc ca să pue la lucrările lor vre-un motto oare-care.

Faŭl. — Societatea *Junimea* cu spirit eminamente la început german, nu putea să nu aibă în vocabularul ei un cuvânt german de întrebuinţare zilnică.

Cuvântul *faŭl* era întrebuinţat de câte ori o lucrare, în genere o poezie sau alt ceva, era slabă, greoaie sau de rău gust. Abia se începea citirea ei şi îndată auzeai din mai multe părţi: *faŭl, faŭl, faŭl!*

Lucrarea era condamnată şi nici chiar se mai citea până la urmă.

—*Anecdota primează şi porco.* — *Junimea* era o societate foarte nedesciplinată — am mai spus'o. Fiecare vorbia când credea de cuviinţă. Când însă se citea vre-o lucrare, atunci se stabilea tăcere şi se păstra până la urmă. Dar când lucrarea care se citea era prea lungă, se înţelege că răbdarea membrilor era pusă la o mare încercare, toţi fiind deprinşi a-şi exprima la moment părerea sau de a schimba glume. Cum să se împace deci aceste două necesităţi: necesitatea de a păstra tăcere, timp de exemplu de o oră sau mai bine, cu necesitatea impulsivă a membrilor de a întrerupe această tăcere prea îndelungată?

După multe întreruperi intempestive în cursul citirei, chemări la ordine şi ţâştuituri, s'a constatat că este imposibil ca să nu se permită un mic repaus recreativ, un fel de supapă de siguranţă,

fără de care atenţia auditorului nu mai putea fi încordată. Şi atunci s'a admis că se poate face o mică pauză în mijlocul citirei, numai pentru un singur gen de pauză, anume numai pentru istorisirea unei *anecdote* apropo de lucrarea care se citea. Această toleranţă s'a consacrat prin cuvintele: *anecdota primează.*

Bunăoară, se citea odată o traducere din nu mai ştiu ce autor, unde era vorba de un pescar.

Deodată Lambrior strigă: *anecdota primează.*

Imediat lectura se întrerupe şi atunci Lambrior spune următoarea anecdotă:

Un pescar fu ademenit de o fată, în cât se înamoră straşnic de ea. Intr'o zi plecând după peşte, fata îl rugă să meargă şi ea să-i dea şi ei o plasă ca să prindă şi ea peşte; atunci pescarul îi zise: „Ce peşte vrei să mai prinzi, când ai prins pe pescar?“

Cel mai tare în anecdote era de sigur d. Negruţi, care spunea câte două anecdote de multe ori, în mijlocul citirei aceleiaşi lucrări. Insă şi aici era o chestie delicată. Dacă anecdota reuşia, întrerupătorul era ertat, când însă anecdota era proastă, atunci protestări energice se ridicau cu: *faŭl, faŭl!* din toate părţile.

De la anecdota unuia venea gust şi altuia ca să spună o anecdotă. Aşa că nu s'ar mai fi terminat cu anecdotele, dar mai cu seamă cu citirea poeziei.

Atunci intervenia d. Negruţi sau d. Pogor, şi adresându-se cititorului, îi zicea:

— *Porco, porco!*

Ce însemna aceasta? Aceasta însemna să se continue cetirea, *porco* era o degenerare a cuvântului latinesc *porro.*

XVI

Am arătat cu altă ocazie, cum *Junimea*, având deprinderi foarte libere, membrii ei se tratau între dânşii cu mare familiaritate şi întocmai ca la şcoală între copii îşi dădeau porecle unii altora.

Mai toţi aveau porecle. Aşa, d. Caragiani, fiindcă era gras, era numit în stil homerian: *bine hrănitul Caragiani*. D. Naum, am spus deja, era cunoscut sub numele de *André Chénier* şi mai des de *pudicul Naum;* Ştefan Vârgolici, scurt, roş şi gras, răspundea la pronumele de *Cavenco negustor de porci*, etc., etc.

Dar să fac fizionomia câtor-va membri de la *Junimea*.

Bine hrănitul Caragiani

D. Caragiani, profesor de literatură elină la Universitatea din Iaşi, este macedonean de origină. Era pe atunci—şi este încă—un tip foarte simpatic şi original. Crescut în plin orient, el rezuma tradiţiile şi anecdotele tuturor popoarelor din peninsula balcanică şi din restul imperiului turcesc, plus cunoaşterea clasicilor eleni, din care îşi făcuse o specialitate.

De aceea era cel mai bogat anecdotist de la *Junimea*. Insuşi d. Iacob Negruţi îi recunoştea superioritatea.

Cu d. Caragiani şedinţele nu s'ar mai fi isprăvit, la fiecare pas d-sa întrerupea ca să spună o anecdotă,— o anecdotă cu un sârb, cu un bulgar, cu un grec, cu un turc, cu un ţigan, etc. Anecdotele îi erau cam lungi, dar foarte hazlii. D. Caragiani le istorisea cu un farmec nespus; accentul care trăda origina sa exotică dădea istorisirei sale un gust mai mult.

Junimea îşi ţinea coastele de râs, iar anecdotele cam pipărate înebuneau de plăcere pe d. Pogor. Ca şi la teatru, de multe ori noi ceream la altă şedinţă ca să repete o anecdotă care ne plăcuse, iar d. Caragiani, ca un artist bine-voitor, se executa, şi, ca surprindere plăcută, mai adăuga încă una nouă.

Erau clasice anecdotele d-lui Caragiani. Mai ales *Ţiganul şi perjele* a rămas legendară. Imi pare rău că e greu de spus.

De ce i se zicea lui Caragiani *Bine-hrănitul Caragiani?* Din cauza traducerilor sale din Homer. După cum în Homer, Achil este denumit *Cel iute de picior*, iar Minerva, *Minerva cu ochi de bou*, tot aşa d. Pogor, prin imitaţie, văzându-l într'o seară pe d. Caragiani intrând pe uşă, plin la faţă, gras şi gros, a strigat:

— Iată şi *bine hrănitul Caragiani!*

D. Caragiani a dat *Convorbirilor* traduceri din Theocrit (câte-va idile) din Iliada, din Bathrahomyomachia.

Acest simpatic junimist a ţinut şi o conferinţă, dacă nu două; dar aici s'a văzut deosebirea între un povestitor drăguţ în intimitate, şi între un conferenţiar.

Anecdotele sunt făcute ca să fie spuse în cerc intim, în dispoziţii de a le asculta; spuse însă într'o sală mare cu sute de ascultători, anecdotistul fiind îmbrăcat în frac şi cu mănuşi albe, ele perd tot farmecul lor.

Pudicul Naum

D-lui Naum, actual profesor de literatura franceză de la Universitatea din Iaşi, i se zicea *André Chénier*, fiindcă era un traducător pasionat al acestui delicat poet. Mai toate elegiile şi idilele lui André Chenier au fost traduse şi publicate în *Convorbiri literare*. Apoi Lamartine, Boileau, (arta poetică), etc. etc.

Când l'am cunoscut întâi pe d. Naum, la 1873, barba şi mustăţile îi erau albe ca zăpada. Dacă m'aşi lua după aceasta, ar trebui să-i dau d-lui Naum vre-a 80 de ani, căci nu părea atunci după albitul părului mai puţin de 50 de ani.

Dar erau oameni care cunoscuseră pe d. Naum în 1863 şi care afirmau că şi atunci era tot cu părul alb. Iată-l deci pe d. Naum având aparent

vre-o 90 de ani, iar cu oarecare calcule şi mărturii aşi putea să-i împing vârsta aproape până la acea a lui Matusalem. In realitate d. Naum era pe atunci un om tânăr, dar înălbit de timpuriu.

Ne întrebam râzând la *Junimea:* de ce d. Naum a înălbit aşa de curând? Şi răspunsul era: că desigur sentimentele tandre din poeţii francezi pe care i-a tradus, i-au făcut acest serviciu rău.

Mai totdeauna d. Naum avea o traducere cu sine. Era tipul omului delicat, rezervat şi timid. Totdeauna se înroşea când lua cuvântul ca să spună ceva, iar glumele cam piparate ale d-lui Pogor îl făceau să plece ochii în jos şi să se înroşească ca o fată mare. De aici porecla de *pudic*.

D. Caragiani îl punea de multe ori la grele încercări în această privinţă. Intr'o seară se vorbea de Aristofan ca de Molierul antichităţei; d. Caragiani ne zice:

— D-voastră nu cunoaşteţi încă pe Aristofan. In toate traducerile în limbile moderne, Aristofan este ciuntit, expresiile lui pieptănate, modernizate. Textul câte odată e îngrozitor de cruditate şi trivialitate; am să vă aduc într'o seară traduceri textuale din oare-care scene, şi veţi vedea că verva şi spiritul său satiric îmbracă forme foarte pipărate.

Toţi aplaudarăm propunerea, iar d. Pogor zise:

— Bine, dar cu Naum ce facem? Cum are să auză el asemenea lucruri, căci are să se supere André Chénier?

— E în stare să nu vie, adause d. Xenopol.

— Asta nu se poate, replică d. Pogor, îndată ce vom vedea că lipseşte, vom trimite câţiva din noi acasă ca să-l aducă cu forţa.

D. Naum, roş la faţă, zâmbia cu sfială.

Pentru şedinţa viitoare d. Caragiani se ţinu de cuvânt şi ne aduse traducerea textuală a unor scene din nu-mi mai aduc aminte ce comedie a lui Aristofan.

Doi viguroşi junimişti se aşezară de amândouă părţile lângă d. Naum ca să-l împiedice de a pleca; iar d. Caragiani începu citirea în hazul general şi spre bucuria până la delir a d-lui Pogor.

Creangă

Prin 1874—1875 vedem într'o seară că un nou venit se află la *Junimea*.

Noul venit era scurt, gros şi gras, cu figura şi părul cam castaniu blond, cu gâtul scurt apoplectic şi cu figura congestionată, purtând cu stângăcie hainele.

Era Creangă.

La fie-care cinci minute îşi ştergea sudoarea de pe frunte cu o batistă mare, colorată.

Cine era Creangă? In istorisirele lui îşi spune copilăria. Să'i fac eu pe cât mi-aduc aminte biografia, aşa cum l-am cunoscut.

Intâia dată când l'am văzut pe Creangă, era diacon la o biserică oare-care. Pe atunci preoţii făceau multă politică; printre aceştia diaconul Creangă excela, era pasionat de întrunirile publice, pe care nu numai că le frecventa, dar în care lua mai totdeauna cuvântul cu mare succes.

Vorbea frumos. Inzestrat cu o vie inteligenţă, ţăranul Creangă nu'şi pierduse prin modestele studii de seminar ce făcuse, limbagiul viu, colorat şi plin de imagine, popular. Acest fond hrănit la fiecare pas cu anecdote, amintiri, învăţăminte din bătrâni, făcea din Creangă un orator de tribună adevărat original şi foarte gustat. Creangă era un naţionalist fanatic, un duşman neîmpăcat al evreilor, un iubitor al neamului, toate discursurile sale erau pe asemenea temă şi vă puteţi închipui cât succes aveau.

Manierile şi limbagiul său liber displăceau autorităţei bisericeşti superioare. După ce în curs de mai mulţi ani a avut diferite încurcături cu Mitropolia, aplicându-i-se diferite pedepse disci-

plinare, oprindu-l de a sluji, etc., Creangă luă o hotărâre extremă: să se despopească.

Şi într'o bună dimineaţă întâlnesc pe Creangă îmbrăcat în civil. Despopirea lui Creangă a produs un scandal enorm la Iaşi—şi în adevăr era şi de ce—în cercurile cunoscute. Ştiţi că este chiar un proverb: ,,că i s'a dus vestea ca de popă tuns". Mahalalele strigau la scandal, tagma bisericească ridică mâinele în sus. Creangă, pe lângă diacon, era şi profesor la o şcoală primară. Iată-l pe bietul Creangă ameninţat ca să-şi piardă şi catedra, considerându-se despopirea ca un fapt imoral.

Dar Creangă avea un protector, pe d. Maiorescu. Creangă era un fanatic al aceluia. Diacon, el făcuse şcoala normală de institutori, pe când d. Maiorescu era directorul acelei şcoli. Aşa se explică legătura lui Creangă cu *Junimea*, căci cu ideile şi sentimentele lui, *Junimea* trebuia să-i fie mai mult antipatică.

Cu mare ce Creangă îşi păstră catedra.

Până la venirea lui Creangă la *Junimea*, culegătorii şi povestitorii de poveşti erau d-nii Slavici şi Pompiliu, amândoi transilvăneni. Poveştile lor se resimţeau de această origină; scrise într'o limbă grea, de multe ori orăşenească, poveştile lor trădau un fel de combinaţii literare care le stricau farmecul.

Marele merit a lui Creangă a fost că el a scris poveştile întocmai sau aproape întocmai cum ele se spun la ţară.

Când a venit Creangă la *Junimea* şi şi-a citit el singur poveştile, a fost o adevărată sărbătoare. Mi se pare că a început seria sa de poveşti cu *Soacra cu trei nurori*.

Toţi au început atunci a-l ruga pe Creangă să aducă şi altele şi cât mai curând. Apoi a urmat seria cu: *Capra cu trei ezi*, *Punguliţa cu doi bani*, *Dănilă prepeleac*, *Moş Nichifor Coţcaru*, etc.

In ce consistă valoarea poveştilor lui Creangă? Şi cum reuşeşte Creangă ca să fie povestitorul cel mai apropiat de limba poporului? Căci trebue să admitem că dacă este ceva de fermecător în poveştile lui Creangă, este acel aer de ţară, sunt acele expresii plastice, pentru noi cu totul dintr'o altă limbă, sunt acele apropouri naive, acel dialog de o sinceritate primitivă şi acele cunoştinţi foarte naive şi reduse ale ţăranului.

Cum că Creangă era un om foarte deştept, foarte ager la minte, nu mai rămâne îndoială; dar cunoştinţele lui nu erau întinse. Creangă a rămas până la moarte ţăranul din satul Vânători de lângă târgul Neamţului, şi tot ce a învăţat şi deprins peste fondul cu care a venit la oraş, nu s'a prins, nu s'a asimilat cu dânsul. Afară de cunoştinţele căpătate în şcoala preparandală privitoare la profesiunea de învăţător, în colo Creangă a rămas ceea ce fusese.

Aceasta explică succesul ce a avut cu poveştile sale. Dacă Creangă devenea un om cult în sensul nostru, dacă Creangă s'ar fi depărtat de la felul deprinderilor căpătate în copilărie, el ar fi fost un povestitor ca toţi surtucarii de oraşe. Din contră, cultura neputând să'l domineze şi să'i schimbe ideile şi vorba, Creangă, care avea în acelaş timp şi o inteligenţă viuă, a putut să reproducă în limbagiul în care crescuse poveştile pe care le auzise, fără ca deprinderi nouă şi limbagiul nou să le defigureze.

Un povestitor de poveşti populare ca să reuşească, trebue să pună pe un ţăran de la ţară ca să istorisească povestea, iar el să o scrie cuvânt cu cuvânt; altmintrelea este imposibil ca un om care gândeşte alt-fel, care vorbeşte alt-fel, să poată să reproducă un limbagiu, impresii şi imagini care nu sunt din fondul cunoştinţelor sale obicinuite.

De aici vine artificialitatea celor mai multe colecţii de poveşti populare. Regretatul Ureche care a scris şi poveşti, este un exemplu izbitor de cele ce spun.

Creangă n'avea de cât să se lase târât de suve-

nirurile vii şi neperitoare ale vieţei sale de la ţară, pentru ca poveştile sale să fie aproape ca cele ce se ascultă la şezătoare. Dar despre aceasta voiu reveni mai pe larg ceva mai târziu.

Prietenia între Creangă şi Eminescu

Din cele întâi zile s'a stabilit mare prietenie între Creangă şi Eminescu, sau mai drept Eminescu a fost cuprins deodată de o mare dragoste pentru Creangă.

Eminescu avea, cum am spus, o cultură cu totul de carte. Cu toate aceste, dacă limbagiul şi ideile erau străine, rămăsese însă la dânsul un fond aproape inconştient de aspiraţii şi de năzuinţi naţionale. Creangă a trebuit prin urmare ca să-l captiveze imediat, căci el reprezenta pentru Eminescu tipul românului simplu, natural, nefalşificat de ideile şi cultura modernă.

Eminescu ca să poată găsi un tip de român vechiu, îşi plimbase eroul, *Sărmanul Dionis*, prin veacul lui Alexandru cel Bun, şi ca să poată avea înaintea lui case vechi cu cerdacuri largi şi cu obiceiuri bătrâne, trebuia să le inventeze. Creangă cu tipul său de ţăran îmbrăcat în haine nemţeşti şi cu toate expresiile archaice care-i presărau vorbirea, repet, îi realiza visul lui Eminescu.

Legătura se stabili ast-fel, încât pe urmă mai nimenea nu mai văzu pe Eminescu fără Creangă şi pe Creangă fără Eminescu; amândoi veneau la *Junimea*, amândoi eşiau de la *Junimea*.

Noi ceştilalţi ne duceam după *Junimea* câte odată, pe la cafenelele cele mai cu vază ale Iaşului. Eminescu ne-a urmat une-ori, însă nu cu mare plăcere. Indată ce cunoscu pe Creangă, el se izolă cu totul de noi, dându-se în societatea aceluia numai.

Ce făceau ei? Unde se duceau? Ce vorbeau oare, zile, nopţi întregi?

Ce făceau şi unde se duceau, ştiu. Plecau amândoi şi se înfundau pe la vre-un crâşmar de prin Tătăraşi, Păcurari, sau Nicolina, adică prin părţile exterioare ale oraşului. Acolo nu se puneau pe băut, cum se pretindea, sau cum se crede, —căci mulţi cred că aceasta ar fi ruinat sănătatea şi a lui Eminescu şi a lui Creangă,—nu; ei se puneau să trăiască o viaţă care le plăcea lor, viaţă simplă şi primitivă. Era o plăcere pentru ei ca să se aşeze într'o odae din fundul unei crâşme, pe lăviţi de lemn, cu braţele rezemate de o masă murdară, serviţi de un băeţel naiv.

Ce făceau ei? Drept masă sau dejun, cereau să le frigă o bucată de pastramă, mai mâncau cârnaţi cu usturoiu — şi vai de lume cum erau preparaţi,—ordonau ca să li se aducă o cană de vin, de calitatea cum s'ar fi întâmplat, şi după ce mâncau pastrama, apoi, înaintea unui pahar de vin, stăteau toată noaptea dacă crâşmarul le da voe. Când crâşmarul vroia să închidă, ei plecau în altă parte a oraşului, unde ştiau că localul stă deschis până în ziuă, şi vorbiau, vorbiau, vorbiau, vorbiau, dar şi beau.

Ce vorbiau între ei? Nu ştiu. Eminescu şi Creangă rar primeau câte un al treilea în intimitatea lor, dar îmi închipui ce trebuiau să vorbească. Creangă istorisind poveşti din bătrâni şi dela ţară, Eminescu făcând teorii metafisice şi croind visuri cum ar trebui să fie poporul român. Se înţelegeau, cum se zice, ca gâsca cu raţa; îi uneau aceleaşi aspiraţii.

Câte odată întrebam pe Eminescu:

— Ce vorbeşti tu tot timpul cu Creangă?

El zâmbia, şi cu acea privire vagă şi rătăcită, care-i era caracteristică, răspundea în mod evasiv:

— Vorbim şi noi ce ne trece prin minte!...

Şi atâta tot.

Câte odată Creangă şi Eminescu dispăreau câte trei—patru zile; nu se ştia ce au devenit. In timpul acesta ei eşiau din oraş pe jos, cutreerau

Galata cu târguşorul, treceau în spre bariera Păcurarilor, făceau înconjurul pe la Copou şi Aroneanu, dormiau pe o laviţă la vre-un han sau la vre-o crâşmă, mâncau ce găsiau, şi erau fericiţi.

Când se întorceau, erau de nerecunoscut: hainele neîngrijite, figurile obosite de veghiere, de trudă şi puţin de băutură, însă foarte încântaţi de asemenea escursiuni, gata să le reînoiască a doua zi.

Câte odată noi îi îndemnam să meargă pe la crâşmele noastre boereşti; mai totdeauna refuzau.

— Nu, nu mergem, preferăm să ne ducem la chir Costache crâşmarul, de la Nicolina. Să vezi ce pastramă minunată are! Cer, adăugă Creangă, să-mi aducă pe un hârb de strachină vre-o trei cărbuni şi-mi pun eu singur pastrama pe dânşii de se frige. Apoi este băetul Ghiţă, care e un drac şi jumătate! Vinu-i cam turbure şi cam acrişor, dar bun. Şi stăm de vorbă până în ziuă. Nu-i aşa Eminescule?

Eminescu, cu figura plină de mulţumire, zâmbea.

Apoi amândoi plecau ca oamenii cei mai fericiţi din lume.

D. Carp la „Junimea"

Eu n'am văzut mai mult de patru ori pe d. Carp la *Junimea*. D-sa nu era un junimist practicant, se vorbea la *Junimea* despre d. Carp, dar d-sa nu se arăta, rămânea între culise. Nu aşa a fost la întemeierea *Junimei* pe la 1863. Atunci trio era format din d-nii Maiorescu, Carp şi Pogor. D. Carp era pe atunci conferenţiar obicinuit; erau timpurile eroice.

In epoca prozaică istorică a *Junimei*, d. Carp nu se mai arăta de cât foarte rar. De ce? Nu ştiu. Toată partea activităţei d-lui Carp, până când

intră în ministerul Catargiu, îmi este necunoscută.

Ziceam că din când în când se vorbea la *Junimea* despre d. Carp ca de un membru principal, însă notaţi pe atunci nu ca de un şef. Auziam pe d. Negruţi vorbind cu d. Pogor că văzuse în timpul zilei pe d. Carp. Şeful, adevăratul şef, pe atunci, era d. Maiorescu. El era şeful literar necontestat, dar era de sigur şi şeful politic, influenţa era în jurul d-lui Maiorescu, d. Carp era pe al doilea plan. Mai mult, d. Maiorescu recunoştea în d. Carp un om de merit, dar împărţia în mare parte părerea comună asupra ideilor *bizare* ale d-lui Carp. Mi-aduc aminte că odată d. Maiorescu ne-a vorbit nouă celor trei *Români*, despre d. Carp şi s'a exprimat cam în felul acesta: „Înţelegeţi bine că Carp are multe merite, însă trebue să'l iei cu toate curiozităţile lui."

Când vorbea aşa, vorbea ca un superior despre un colaborator.

D. Maiorescu joacă încă mult timp rolul de şef nedefinit, dar şef real. Aşa, în ministerul d-lui Catargiu, d. Maiorescu intră cel întâi. De sigur că era ceva politic, de care nu'mi dau seamă, între d. Catargiu şi d. Carp, care fusese ministru în cabinetul Manolache Costache, cel pronumit *cloşca cu pui*. Mai târziu, pe lângă d. Maiorescu intră în minister d. Theodor Rosetti şi numai după ce d. Maiorescu e nevoit să se retragă, atunci d. Carp îl urmează la instrucţie şi-i ia locul ca un soldat pe al superiorului.

In adevăr, toată lumea ştie că d. Carp, devenit ministru, declară cu mare îndrăzneală la senatul unde d. Maiorescu căpătase votul de blam, că d-sa *este continuatorul operei predecesorului său*.

Mult timp situaţia a rămas nelămurită între d. Maiorescu şi d. Carp, cu privire la şefie. Aşa, se ştie că cu ocazia revizuirei Constituţiei la 1878, d. Maiorescu s'a despărţit de d. Carp, acesta fiind filosemit declarat, iar celalt naţionalist. Mai târ-

ziu s'a organizat partidul conservator, mi se pare pe la 1879, sub șefia d-lui Manolache Costache.

Mult mai târziu d. Maiorescu a început a aprecia calitățile eminente de om de stat ale d-lui Carp, recunoscându-i francaminte de șef. Cum vedeți d. Carp s'a impus cu greu șef, chiar în sânul *Junimei*, și cât timp *Junimea* a păstrat în principal caracterul literar, natural că șeful trebuia să fie omul cel mai de valoare pe terenul literar și critic.

Dar să mă întorc la chestie.

Intr'o seară, prin Septembrie, nu'mi aduc aminte în ce an, prin 1873 sau '74, eram adunați în *Junimea* la d. Pogor. Aud pe d. Negruți care spune d-lui Pogor:

— Știi că Carp mi-a spus că vine în astă-seară la *Junimea*.

In adevăr, pe când se citea o poezie de a d-rei Matilda Cugler, iată că intră cu mare dezinvoltură un tânăr, cu o brăzdătură în obraz și cu un monoclu. Face doui pași în sală, se oprește, aruncă o căutătură în toate părțile, și cu o familiaritate protectoare, zice:

— Dar ce prostii citiți acolo? De sigur vre-o satiră a lui Negruți, sau vre-o nuvelă a lui Nicu Ganea?

— Carp nu putea să nu spue o obrăznicie, îi răspunde râzând d. Negruți.

D. Carp se îndreptă în spre singura canapea mai lungă ce era în sală, se trânti pe dânsa, își lungi picioarele, își scoate monoclu, ștergându-l cu batista, apoi zise:

— Apropo, care-i Panu, cine-i Panu?

Cititorii pot să'și închipuiască ce am simțit în mine. Știam mai de înainte că d. Carp era un spirit caustic, neîndurat, îi văzusem intrarea, care nu păcătuise prin vre-o modestie oare-care, după ce făcuse gogomani pe d-nii Negruți și Ganea, iată că acuma întreba de mine, care de abia de vre-o 4 sau 5 luni începusem a scrie în *Convorbiri*.

Intrebarea d-lui Carp fu primită cu tăcere, toți își îndreptară căutăturile spre mine. D. Carp se ridică puțin pe o mână, își puse monoclu și zise:

— Este cel mai bun critic istoric pe care l'au avut *Convorbirile*.

Atunci situația s'a înveselit, iar eu am respirat liber.

D. Negruți, care ducea răsboi și cu d. Carp, îi zise:

— De unde știi tu asta? Tu nu citești niciodată *Convorbirile*.

— Nu citesc prostiile tale, adică pe *Mihai Veranu*, dar am citit la țară studiile și criticele lui Panu.

Câți-va junimiști mă arătară și atunci d. Carp, fără a face un pas în spre mine, îmi zise de departe și cu un aer protector:

— Continuă a demasca școala de șarlatani de la București și pe cel mai mare farsor pe care l'am avut noi în istorie, pe Hășdău.

După aceea, se tologi din nou pe canapea, scoțându-și iarăși monoclul, ca să-l curețe.

Intrarea d-lui Carp a produs o răceală și o jenă. Afară de patru-cinci junimiști vechi, care cunoșteau pe d. Carp și erau deprinși cu manierele sale, restul, marea majoritate, nu-l cunoșteam de cât din auzite. Procedeul său cavaleresc și lipsa de ori-ce jenă, natural că ne impresionară, așa că din ceea ce altă dată domnea veselia și familiaritatea, acestea fură înlocuite printr'un fel de constrângere morală. Erau câți-va cari aveau lucrări de citit, ei le băgară cu timiditate în buzunar, așa că dintr'un moment la altul nu mai era nimic de citit pentru acea seară.

Dar iată că intră și d. Maiorescu și o discuție de estetică se născu între d. Carp și d-sa, la care nu participă de cât d. Pogor.

Nu-mi pot de loc aduce aminte despre ce s'a discutat, știu atâta că impresia lăsată de d. Carp a fost bună, foarte bună. Se vedea un om cult,

cu un spirit viu şi pătrunzător. Intr'un moment dat, d. Carp se înfurie în discuţie, ridică tonul, după cum şi acum îi este obiceiul.

D. Pogor îşi astupă urechile cu mâinile şi îi zise:

—Carp, vorbeşte mai încet; când începi a striga par'că se strică toate geamurile de la Palatul administrativ; nu ai coarde vocale, tu ai sfărâmături de geamuri în gât.

Un mare râs isbucni, chiar d. Maiorescu făcu haz—căci în genere d. Maiorescu nu făcea totdeauna haz de glumele d-lui Pogor sau ale d-lui Negruţi, ci îşi păstra un fel de gravitate profesională.

Am eşit încântat în seara aceea de la *Junimea*, primisem complimentele de la cel mai aprig şi dificil critic al *Junimei*. Decât, a fost şi un decât, îmi ziceam pe drum: Oare părerea favorabilă pe care o avea d. Carp despre criticele mele, nu era influenţată de faptul că d-sa polemizase cu d. Hăşdău apropo de *Răzvan-Vodă*, lucrare căreia d. Carp nu-i recunoscuse nici o valoare, trimiţând pe d. Hăşdău la gazeta umoristică *Aghiuţă*, unde zicea că-i era locul?

Ori cum, de atunci am căpătat o simpatie pentru d. Carp, simpatie care cu toate vicisitudinele mizerabilei politici, nu s'a dezminţit niciodată, şi aşi putea afirma cu oare-care mici rezerve, că nici din partea d-lui Carp simpatia ce mi-a arătat de la început nu s'a alterat prea-prea mult.

Şi pentru ca să dovedesc şi să confirm acest lucru, voiu adăuga încă un detail petrecut câţi-va ani după aceea.

Era prin 1880 sau 1881, nu-mi aduc bine aminte, mă întorsesem din străinătate şi mă întâlnesc la Iaşi pe stradă cu d. Carp. D-sa se întorsese de la Viena, unde fusese ministru plenipotenţiar. Cât fusese acolo ministru se ocupase cu toate chestiunile economice, care începuseră a fi la ordinea zilei în Austria şi Germania. Plecarăm amândoi la plimbare pe jos la Copou şi într'un moment dat se opri şi îmi zise:

— Panule, vrei să faci politică cu mine?

Şi atunci îmi expuse hotărârea ce luase de a începe să facă politică serioasă şi militantă, desfăşurându-mi aproape întreg progamul economic pe care mai târziu a căutat să-l pună în practică. Cu foarte mare luciditate de vederi, mi-a arătat situaţia politică a ţărei şi cum în ţară nu este decât un singur om, Ioan Brătianu.

Dar aceasta nu intră în cadrul *amintirilor*.

D. Theodor Rosetti

Origina primului d-sale ministeriat

Iată încă un alt junimist, care îşi făcea foarte rar apariţia pe când eram eu.

Intr'o seară d. Maiorescu venind la *Junimea*, zice:

— Mi-a citit astăzi Theodor Rosetti un studiu foarte interesant şi important, sunt lucruri foarte serioase şi bine gândite, l'am angajat ca Vinerea viitoare să vie cu acel studiu.

D. Theodor Rosetti avea o situaţie privilegiată în societateta ieşană. Cumnatul fostului Domn Cuza, în legătură cu cercurile înalte, bărbat serios, era un om pe care *Junimea* nu putea să nu-l cultiveze. Au vroit să facă dintr'însul chiar şi un conferenţiar, dar în această privinţă n'au reuşit. Am arătat în cursul acestor amintiri cum d. Rosetti, apucat de o emoţie subită, nu a putut să-şi desvolte conferinţa.

Vinerea viitoare, *Junimea* era la d. Negruţi. D. Rosetti veni, acelaş de astăzi, mai puţin anii, tot aşa de afabil şi de politicos. Scoase manuscriptul din buzunar şi începu a-i da cetire. Studiul era intitulat: *Despre direcţiunea progresului nostru*.

Ce să vă spun de acest studiu? D. Theodor Rosetti îşi luase drept punct de plecare acela de a

pune în evidenţă întreruperea firului istoric, prin introducerea prea pripită a ideilor şi legilor noui, confuzia ce a rezultat şi pericolul care ne ameninţă. Afară de unele observaţii juste asupra consecvenţelor ce a rezultat, în colo lucrarea dovedea un spirit cu desăvârşire reacţionar, un fel de critică nedreaptă şi foarte puţine idei lămurite, relativ la ceea ce ar trebui de făcut. Aşa d. Theodor Rosetti înbrăţoşa totul în studiu său, agricultură, căi de comunicaţie, impozit, desvoltarea fizică a poporului, desvoltarea morală, intra în detalii asupra mijloacelor pentru sporirea populaţiunei, pentru desvoltarea economică a ţărei, pentru desvoltarea intelectuală. Aborda chestia influenţei măsurilor economice, pe care trebue să le ia statul faţă cu particularii ; venea la instrucţie şi constata ori ce lipsă de progres. Cu alte cuvinte era un studiu greoiu, pe o temă complect pesimistă; nimic bun nu se realizase în ţara aceasta, starea din timpul regulamentului organic era cel puţin o stare istorică, pe când aceasta nouă nu avea nici o bază, totul era artificial şi factice, tot am copiat de la Franţuzi, nimica bun.

Nu ştiu părerea intimă a d-lui Maiorescu şi a celorlalţi. De formă lucrarea a fost găsită admirabilă şi chiar profundă. Eu bănuesc astăzi că era în această apreciare şi oare-care calcule politice. *Junimea* vroia să-şi păstreze un om de marcă cum era d. Theodor Rosetti.

Este drept că în cursul acestui studiu, d. Rosetti tămâia spiritul de la *Junimea*, tendinţele societăţei şi chiar pe oare-care membri însemnaţi. Aşa, se vorbia în acel studiu de *beţia de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Mie de pe atunci nu mi-a plăcut de loc acel studiu, tema era dacă nu falşă, dar cel puţin foarte exagerată. D. Theodor Rosetti vroia să dovedească, că în cazul cel mai bun, societatea a rămas tot la starea regulamentului organic şi că numai

formele s'au schimbat; în locul formelor de boeri, de ciocoi, etc., s'au introdus formele de deputaţi, senatori, etc. Postulanţii au rămas şi sub regimul nou ca şi sub cel vechiu şi aşa mai departe.

Deja găsim în acel studiu acea apucătură de spirit care a devenit cu totul banală astăzi, precum: profesorii fără şcolari, ofiţerii fără soldaţi, risipă de bani în cheltueli de lux, funcţionarismul devenit o boală naţională, etc.

Ei bine, cine îşi închipue că *acest articol* a fost ocazia pentru ca d. Theodor Rosetti să se facă ministru ? Zic că a fost ocazie aparentă, căci d. Rosetti avea alte drepturi pentru a deveni ministru; dreptul de om cult din familie boerească şi cumnat de fost Domn. Studiul d-sale însă a dat lustru tuturor drepturilor sale reale. In adevăr, d. Maiorescu intră în ministerul d-lui Catargiu în Aprilie 1874, influenţa junimistă începe a se simţi, iar atacurile contra guvernului conservator încep a împrumuta şi caracterul atacurilor care erau îndreptate şi în contra *Junimei literare*. In Ianuarie 1874 vedem intrând şi pe d. Theodor Rosetti în minister. Şi la ce minister? La *lucrările publice*. Pentru ce la *lucrările publice*? Fiindcă în Aprilie 1874 publicase în *Convorbiri* studiul *Despre direcţiunea progresului nostru*, în care vorbia despre căile noastre de comunicaţie, drum de fer, şosele.

Să nu credeţi că este o simplă afirmare, am auzit cu urechile mele la *Junimea* dându-se acest argument. Am auzit junimişti, cari aprobând bine-înţeles numirea d-lui Theodor Rosetti, ziceau:

— Pe Rosetti l'au pus la locul lui la lucrări publice, fiind competent; iată-l în poziţie ca să-şi realizeze programul, pe care l'a dezvoltat în *Convorbiri* în studiul *Despre direcţiunea progresului nostru*.

Şi o ziceau cu sinceritate. Ce timpuri fericite!..

XVII

O privire generală

Scriind bucăţi-bucăţi aceste amintiri, nu-mi scapă din vedere punctul general, şi de multe ori îmbrăţişând întreaga mişcare literară şi ştiinţifică de la *Junimea*, constat ce mare rol au jucat *Convorbirile* şi societatea în cultura românească. *Junimea* a făcut cunoscut ţărei—vedeţi că nu zic cuvântul a produs—oameni de întâia mână, în diferitele ramuri ale activităţei intelectuale. Prin *Junimea* s'a remarcat Eminescu, unul din cei mai mari poeţi ce i-am avut. D. Alexandru D. Xenopol este istoricul cunoscut în străinătate şi ale căruia lucrări sunt apreciate în toate centrele culturale din Europa. Conta, care vine mai târziu la *Junimea*, este singurul român care a conceput un sistem filosofic cu toate desvoltările sistemelor marilor filosofi. Nu apreciez sistemul, apreciez concepţiunea, care este mare şi unitară, şi care dovedeşte puternicia creerului. D. Carp este unul din cei mai însemnaţi oameni de stat ai României moderne. *Junimea* a mai pus în iveală un specialist superior, pe regretatul Alexandru Lambrior, întemeietorul filologiei ştiinţifice la noi în ţară, acel care a fixat legile fonetismului român şi care dacă ar fi trăit, ar fi fost un filolog cu reputaţie europeană în limbile romanice. Dar despre acesta mă voiu ocupa îndată în special.

Nu voesc să uit pe d. Maiorescu, care a fost sufletul acestei mari mişcări şi căruia se datoreşte într'adevăr introducerea metodelor pozitive în critică, în literatură, în artă şi în filologie. Cetiţi *Convorbirile* pînă în 1875 şi veţi rămânea înmărmuriţi de activitatea acestui om în toate direcţiile şi de siguranţa aprecierilor în toate materiile.

Pot zice că fără d. Maiorescu n'ar fi fost *Convorbiri*, n'ar fi fost *Junime*, fără d. Maiorescu şi fără d. Iacob Negruţi.

La *Junimea* erau foarte multe spirite distinse. Aşa, d. Pogor era un amator literar, care preţuia mai mult de cât mulţi profesionişti. Şi alţii. Dar în capul nimănui nu era concepţiunea întemeerei unei şcoli, ca în capul d-lui Maiorescu.

D. Maiorescu era protectorul şi stimulatorul tuturor talentelor pe care le întâlnea, el aduna tinerii, el îi încuraja, el se ocupa de fie-care în parte, el da direcţie, şi aceasta la început fără nici o altă preocupare. Aşa, cititorii acestor amintiri ştiu că eu criticasem nişte conferinţe ale d-lui Maiorescu; aceasta nu l'a împedecat ca îndată ce a văzut că am oare-care dispoziţii pentru muncă, să nu mă îmbrăţoşeze. El a trimis pe Lambrior şi pe mine în străinătate, fiind ministru. El a făcut acelaş lucru cu d-nii Tocilescu şi Teodorescu, reprezentanţii şcoalei duşmane şi ireconciliabile literare şi ştiinţifice din Bucureşti, campionii din jurul d-lor Hăşdău, Ureche, Petru Grădişteanu şi alţii.

Dar mă opresc asupra acestui subiect, căci aşi avea de spus foarte multe.

Alexandru Lambrior la „Junimea"

Pe Alexandru Lambrior şi astăzi îl cunosc Moldovenii, chiar generaţiile tinere, prin tradiţie ca să zic aşa. In Muntenia însă unde n'a locuit nici-odată, îl cunosc numai specialiştii filologi, şi îl cunosc ca pe cel mai mare filolog pe care l'a avut ţara până la 1884, când a murit. Cine ştie în ce hal de înaltă fantazie sau de ordinară ignoranţă era filologia română prin 1872, cine îşi aduce aminte ce sisteme aproape ridicole filologice, ce concepţii cu desăvârşire greşite se înplântaseră în spirite, dealtmintrelea foarte distinse, cum era şcoala transilvăneană şi acea a Academiei române, numai acela poate să-şi facă o idee de înalta operă ştiinţifică pe care Lambrior o începuse şi din care au rămas, din cauza morţei sale, numai începu-

turile, începuturi însă purtând pecetea definitivă a lucrărilor științifice.

Dar n'am a vorbi aici de Lambrior întors din străinătate, după ce fusese elevul serios și strălucit al lui Gaston Paris și al lui Darmsteter la școala de Hautes études de la Paris. Trebue să vorbesc de modestul profesoraș, care într'o seară s'a dus la *Junimea* cu mulți alții, și a rămas până ce *Junimea* s'a strămutat la București, împreună cu d. Maiorescu.

Poate nimeni nu l'a cunoscut mai bine de cât mine, fiindcă am fost colegi nedespărțiți de la clasa I gimnazială—Lambrior a făcut școala primară la Piatra — în liceu, la Universitate și la Paris.

Era un spirit distins și foarte original, original poate mai mult de cât trebuia, fiindcă în fie-care lucru i se părea că vede o parte nouă, neobservată, asupra căreia se asvârlea cu toată ardoarea descoperirilor noui și a propagărei lucrurilor inedite. Avea însă un lucru bun, revenea cu toată sinceritatea asupra erorilor de care apoi își dădea seama, fără să pue nici un amor propriu, calitate aproape exclusivă spiritelor de elită.

Se născuse la țară, trăise la țară. Copilăria sa seamănă cu a lui Creangă. De aceea lui Lambrior i-a rămas totdeauna dragostea pentru țăran, cultul limbei vorbite de țăran, entusiasmul pentru tradițiile, poveștile și literatura poporului, și încrederea că pe aceste baze trebue să ducem mai de parte cultura. Acest lucru i-a determinat cariera de scotocitor al limbei vechi românești și în consecință acea de filolog.

Calificativul ce ne-a dat d-l Pogor la *Junimea*, adică lui Lambrior, Tasu și mie, de cei *trei Români*, nu este exactă: adevărații trei Români au fost la *Junimea:* Lambrior, Eminescu și Creangă, ei aveau cultul de tot ce se apropia de țăran și de trecutul lui.

Mie mi s'a dat porecla de *Român*, fiind-că mă ocupam de Istoria Românilor, dar eu eram departe de a judeca cu căldură și cu dragoste viața acestui popor, de vreme ce eram simplu orășan.

Ași putea face următoarea clasificație cu privire la cei trei adevărați Români:

Creangă rămâne țăran povestitor toată viața.

Eminescu se înstrăinează prin spirit și cultură de viață românească, rămâne însă legat prin iubirea aproape inconștientă către trecutul acestei țări, pe care din lipsa cunoștințelor și din cauza viei sale imaginații, îl transformă așa cum îi plăcea. Eminescu iubește un popor român și trecutul acelui popor, așa cum el și-l creează, dar nu cum era în realitate. Și aici deci o simplă concepție de poet și de imaginativ.

Adevăratul român este Lambrior. Pe un fond comun cu al lui Creangă, el se ridică prin inteligența și cultura sa la înălțimea omului de știință, care își iubește profesiunea, dar mai ales materialul asupra căruia experimentează. Lambrior a iubit mult specialitatea sa, filologia, dar a iubit-o în mare parte și fiindcă îi dădea ocazie zilnică de a se ocupa de trecutul acelui popor, de limba populară în care găsia formele cele mai curate, de limba actuală, pe care o diseca cu cruzime, voind să triumfeze în contra curentelor nesănătoase. Avea și el puțină imaginație în felul lui Eminescu—după cum am spus mai sus—se entuziasma lesne, pleca iute pe o cale, dar fiindcă spiritul său era disciplinat de la natură și prin studii căpătase disciplina științifică, el știa să se oprească la timp; pe când Eminescu se afunda tot mai mult în închipuirile fanteziei sale.

Din această corelație și afinitate între acești trei oameni, s'a stabilit îndată legătura între ei.

Eminescu niciodată n'a făcut haz de mine, nici eu de dânsul; era prea mare deosebire de caracter, de cultură, și de concepțiuni a lucrurilor.

Cu Creangă iarăși n'am avut raporturi, fiindcă bănuia în mine un teoretic crud, căruia nu-i place sentimentalismul sau considerațiile patriotice și naționaliste.

Din contra, lui Eminescu îi plăcea societatea lui Lambrior, şi lui Creangă de asemenea; de cât simpatia acestora pentru Lambrior avea oare-care rezervă. Eminescu şi Creangă n'ar fi putut expune faţă cu Lambrior tot ce-şi închipuiau şi credeau despre poporul român, ei ar fi găsit în inteligenţa disciplinată a lui Lambrior o stavilă. Il iubeau însă fără a-i căuta societatea, dar când îl vedeau, simţeau adevărată plăcere.

Pe Eminescu probabil că-l jena mult prietenia mea cu Lambrior; mai de câte ori îl întâlnea pe Lambrior, mă întâlnea şi pe mine. De la cele întâi cuvinte ale lui Eminescu, care formulau în genere o teorie, eu îl contraziceam, zeflemisându-i părerile. Lambrior mai prudent şi natură mai ascunsă, măcar că simţea acelaş lucru ca şi mine, ori tăcea, ori abonda cam slab în sensul lui Eminescu. Aceasta îl făcea să creadă că eu sunt un fel de intrus între amândoi, lucru ce nu era de loc adevărat cu privire la Lambrior.

De la un timp m'am hotărât să-i fac plăcere lui bietu Eminescu, aşa că, când ne întâlnea, eu după câteva minute pretextam o treabă şi plecam, lăsându-i pe amândoi, adică pe un imaginativ naţionalist şi pe un complezent interlocutor.

Creangă avea un adevărat cult pentru Lambrior, mai ales că erau din acelaş judeţ şi foarte aproape satele lor unul de altul. Când era vre-o controversă la *Junimea* despre vre-o zicătoare sau un cuvânt popular, între Creangă şi alţii, cu toţii făceau apel la Lambrior; cum afirma Lambrior că se zice, aşa rămânea.

Tot apropo de Lambrior

Filologia şi limba română la „Junimea“

Junimea s'a ocupat foarte mult cu limba şi filologia română. După literatură şi critică literară, aceasta a fost cea mai principală dintre îndeletnicirile ei. Polemice teribile s'au schimbat pe această temă. Ea a avut în sânul ei distinşi cunoscători ai limbei, precum gramatici ca Pavel Paicu, Ştefan Vârgolici şi Quintescu, filologi ca d-nii Burlă şi Lambrior, în frunte cu d. Titu Maiorescu.

Căci pe d-nu Maiorescu îl găsim în frunte, atât în literatură cât şi în filologie. Dar să mă explic.

Adevăratul filolog technic al *Junimei* era d. Burlă ; acesta era versat în ştiinţa nouă filologică, acesta lua un cuvânt din limba sanscrită, îl ducea prin limbile indo-europeene, îl aducea la limba latină din timpul decadenţei şi-l scotea nou-nouţ în limba română; era metoda lui Bopp din Germania.

Gramaticii se îndeletniceau a stabili regule, a critica pe ale altora.

D. Maiorescu, fără a fi filolog de specialitate, poseda de ajunse cunoştinţe ca, cu spiritul său şi cu marele lui bun simţ estetic, să poată vedea unde era absurditatea extremelor, să poată stabili o justă mijlocie şi apoi să conchidă. Lucrarea sa *Despre scrierea limbei române* este o lucrare nu atâta de erudiţie, cât de bun simţ şi de gust estetic în cercetările limbistice.

Lmbrior este la început încă, dar veţi vedea îndată că Lambrior abordează chestiuni încă netratate, sau când susţine ideile limbistice ale *Junimei*, aduce argumente cu desăvârşire noi.

* * *

Se pasiona *Junimea* pentru asemenea chestiuni? Toţi nu, desigur. Erau mulţi zeflemişti în frunte cu d. Pogor, pe care aceste chestiuni nu-i interesau de cât din punct de vedere al ridicolului; din acest punct de vedere însă îi interesau, găsind un izvor de glume nesfârşite în sistemele filologice al adversarilor, pe care specialiştii *Junimei* le combăteau. Ridicolul acelor sisteme dădeau ocazie vervei d-lui Pogor să facă apropouri.

In tot cazul asemenea chestiuni nu dezinteresau complect pe nimeni, fie dintr'un punct de vedere, fie dintr'altul.

Astă-zi e greu de conceput asemenea interes.

In adevăr, astăzi, de bine de rău, s'a fixat ortografia limbei, un fel de ortografie fonetico-etimologică, în tot cazul nimeni nu dă mare importanţă ortografiei şi felului cum un autor scrie. Pentru ce? Pentru că autorul n'are de cât o pretenţie, ca să exprime ceea ce gândeşte, nu se prezintă cu un sistem ortografic.

Astăzi chestiile de gramatică sunt numai de domeniul şcoalei şi a celor de meserie. Când iese o gramatică, aceasta nu este un eveniment de cât didactic, ceilalţi autori de gramatică sar asupra noului venit, îl critică mai mult ca chestie de technică şi rutină şi nimic mai mult.

Astăzi filologia este o ştiinţă cu totul specială, cu dânsa nu se ocupă decât un număr restrâns de savanţi, ea nu interesează pe marele public, cu toate că această ştiinţă are un interes mare, foarte mare, din punct de vedere a descoperirilor care se pot face cu ea pe diferite tărâmuri ale trecutului unui popor, pe tărâmul istoriei, al rasei, al obiceiurilor, al ideei de justiţie în trecut, etc.

* * *

Nu tot aşa era acum 30 de ani. Pe atunci chestiunile limbei interesau pe toată lumea, nu numai interesau, dar chiar pasionau, toţi oamenii cari se ocupau pe tărâmul intelectual, sau aproape toţi, erau filologi, limbişti, fiecare avea un sistem şi propunea unul. Bine înţeles că cea mai mare parte erau filologi de fantezie, propuitori de sisteme fanteziste, dar care deşteptau susceptibilităţi de amor propriu incalculabile.

Junimea şi în aceste chestii a avut notă justă, influenţând în bine stabilirea unei ortografii şi

introducând principii sănătoase şi ştiinţifice în materie de limbă.

Care era pe atunci starea acestor chestiuni? Şi în contra cărui sistem şi căror oameni a avut de luptat *Junimea*? Duşmanul, pe care l'a combătut cu înverşunarea *Junimea*, în frunte cu d-l Maiorescu a fost şcoala etimologică transilvăneană, şcoala adoptată de Academia Română de pe atunci şi apoi de ministerul de instrucţie. In contra acestei şcoli, adversarii pe tărâmul literaturei din cele două capitale ale ţărei s'au găsit de acord. Mişcarea nouă atât la Bucureşti cât şi la Iaşi respingea ortografia pe care şcoala transilvăneană vroia s'o introducă.

Pe lângă sistemul etimologic transilvănean, mai era o şcoală contrară, dusă tot aşa de extrem, sistemul fonetic pur, bucovinean. Cum vedeţi Bucovina şi Transilvania, prin savanţii lor, erau ireconciliabile; unii cădeau în extrem cu etimologismul lor, alţii cu fonetismul lor. Oamenii serioşi nu puteau să aleagă între amândouă, ci să le combine cel mult, căci acolo era cea mai mare parte de adevăr.

Dar fiindcă aceste chestiuni acum nu sunt cunoscute de cât de specialişti, cred de folos să dau curs amintirilor mele şi să schiţez acele sisteme, precum şi luptele pe care *Junimea* le-a dus cu acea ocazie. Este o pagină a mişcării culturale de acum 30 de ani şi mai bine, pagină pe care nu o pot lăsa albă.

Şcoala transilvăneană etimologică. Dicţionarul Academiei. Ortografia ministerului de instrucţie

Toată lumea ştie un lucru: că până acum, nu de mult, Românii se serviră de literile chirilice, îndată ce începură a scri româneşte. Când şi unde literile chirilice fură înlocuite cu cele latine? La noi în ţară foarte târziu. Aşa, eu am început în

clasa întâia primară la 1858 a învăța literile chirilice și numai în clasa a doua la școala de la Trei-Erarhi din Iași, profesorul meu Măcărescu— care a avut pe urmă și o gramatică—a început a ne învăța citirea și cu litere latine. Prin celelalte orașe ale Moldovei, literile latine au fost introduse mai târziu. Prin tribunale cam pe la 1859 și 1860 a început transformarea. Am avut în mână dosare din 1859 și 1860, în care o hârtie este scrisă cu litere chirilice și alta cu litere latine. La liceu din Iași, când am intrat la 1861, am avut colegi din provincie, cari nu știau încă a ceti cu litere latine.

In tot cazul, mișcarea latinistă a intrat și s'a generalizat destul de târziu.

Pe cât mi-aduc aminte din ce am știut odată în această materie, Samuel Klain, cunoscutul scriitor român din Transilvania, a scris întâiași dată o gramatică, prin care a introdus litere latine în limbă, aceasta înainte de veacul al XIX-lea, iar adevăratul propagator al limbei latine a fost Șincai, care a scos pe la începtul veacului, prin 1802—1803, o gramatică română, poate chiar a reeditat gramatica lui Klain—nu pot preciza din memorie. Apoi a urmat o serie de gramatice române din Transilvania, din care cele mai cunoscute la noi au fost *Tentamen criticum* a lui T. Laurian și *Principia de limbă și de scriptură* a lui Cipariu pe la 1841.

Acești doi distinși limbiști au fost obiectul criticilor puternice din partea *Junimei*, Cipariu pentru principiile sale, iar Laurian și Maxim pentru dicționarul Academiei, cu redactarea căruia fuseseră însărcinați.

Când mi-aduc aminte sistemele și punctul de vedere din care plecau, îmi vine să surâd. Ei însă erau foarte serioși, ei urmăreau un principiu: latinizarea limbei române. Și erau în această preocupați de sentimentul național, vroind să arate pe Români ca un popor latin, cu o limbă curată latină, lipsită de orice elemente străine.

Caut într'adins în *Principia de limba și de scriptura* ca să reproduc cu termeni proprii ai lui Cipar, ce voește să facă din limba română. El zice: că „semtiesce lips'a de a reduce limb'a (rumânească) la una forma mai omogenia, mai primitiva" și apoi de „a reînsufletî mortele, uitatele, paresitele forme, cuvente și semnari; a lepeda slovenismii, etc. și în locul loru a pleni cu termeni luati, candu alte funtâne ne voru lipsi, dein dialecto romane, a togmi cele împrumutate după formele și esemplele ce ne înfacisieaza structur'a limbei, er'nu dupa linsoretatea buzelor, dupa placutulu oriechielor".

Cu alte cuvinte Cipar voia să dărâme limba veche, să clădească o alta nouă, cu elemente noui și să o scrie cu desăvârșire almintrelea, de cât cum se vorbește. Academia română intră în curentul acestor vederi, iar d-nii Laurian și Maxim încep a lucra în acel spirit dicționarul românesc.

Ați cetit vreodată acest dicționar? Rar găsești pe ici pe colea câte un cuvânt românesc, el mai mult este latinesc. Așa că la *Junimea* petreceam adese ori, cetind pagini din acel dicționar, așa numit românesc, pe care un român, care nu știa latinește, nu l'ar fi înțeles de loc.

Iată câteva exemple, care ne-au exercitat mult timp verva la *Junimea: aborire*: („a naște înainte de timp") *abluire*, *abiecere*, *abscindere*, *acclion*, *addere*, *additare*, *adegere*, *aderare* (a estima în monetă), etc.

In 1872, generalul Tell, ministru de instruție, decretează pe această bază o ortografie a școalelor; trebue să adăugăm că acel ministru nu mergea până a reproduce sistemul întreg, ci caută a-l mai atenua, dar în fond este tot acelaș.

Mai mulți scriitori români adoptară școala lui Cipar și Laurian, precum Eliade Rădulescu.

Barnuțiu o răspândi la Iași printre discipolii săi; mult timp fracționiștii — partid politic— scriseseră așa.

In contra acestei școli se ridică cu putere d. Maiorescu și pe urmă d. Burlă, iar în urma lor

toţi oamenii cu bun simţ din ţară. Opera, pe care *Convorbirile* o făcu în această privinţă, fu o operă folositoare, ea readuse limba la ce era.

Despre modul cum Lambrior a combătut şi el această şcoală se va vedea mai la vale.

Fonetiştii.— A. Pumnul

Pe când în Transilvania înflorea asemenea şcoală, o alta contrară se înfiinţa în Bucovina. iar Pumnul, în gramatica scrisă în nemţeşte, propăvădui sistemul fonetismului pur în scriere.

Pumnul susţinea că fiecare cuvânt trebue să se scrie cum se pronunţă, fără a se ţine seamă de origina etimologică a acelui cuvânt.

D. Maiorescu, în articolele sale despre principiile scrierei şi în o critică a sistemului fonetic, arată imposibilitatea acestui sistem şi consecvenţele la care el ar ajunge.

Rezultatul a fost că *Convorbirile* au adoptat un sistem intermediar, adăogând pe lângă cele 21 de litere luate de la Romani, mai multe semne pentru diferite sonuri, etc.

Toate aceste discuţii şi critice ocupau seri întregi la *Junimea*. In deosebit d. Burlă cu articolele sale: *observări critice asupra gramaticei limbei romane de Cipar*, adusese pe d. Pogor la exasperare

— Bine, când aveţi să sfârşiţi cu caraghioslâcurile astea? zicea el.

Drept este că articolele d-lui Burlă erau foarte indigeste. Acest filolog luase principiile lui Cipar filă cu filă şi la fiecare ideie sau cuvânt a canonicului autor, el opunea altă părere, altă derivaţie a cuvântului; incursiunile prin limba sanscrită erau prea dese, iar forma în care erau scrise prea somară.

De aceea când intra d. Burlă la *Junimea*, mai mulţi zeflemişti se sculau în picioare îşi luau pălăriile şi întrebau:

— Ai ceva filologie în astă seară?

Burlă, natură domoală, răspundea râzând:

— Nu.

Atunci zeflemiştii respirau cu satisfacţie şi se aşezau pe scaune.

Insă polemicele d-lui Burlă, care au rămas legendare, au fost cu d. Hăşdău. O luptă titanică a doi filologi. Câţi autori şi câte dicţionare şi-au aruncat unul altuia în cap campionii! Noroc că şi-le aruncau de la distanţă. Dar despre această polemică voiu vorbi la locul cuvenit.

Ceeace a înveselit mult *Junimea* au fost studiile interminabile şi polemicele d-lui Burlă, apropo de cuvântul *raţă*. Acest cuvânt, care reprezintă o pasăre foarte lacomă şi mâncăcioasă, a fost purtat prin toate limbile indo-europeene spre marea veselie a membrilor din *Junimea*, care cum vedeau pe d. Burlă că intră, începeau să strige:

— Raţă, raţă, iaca raţa.

Iar d. Pogor, după ce i s'a spus, căci el nu citea asemenea lucruri, cum etimologia cuvântului *raţă* derivă de la cuvântul nu ştiu care din limba sanscrită, zise într'o seară:

— Vezi, acum îmi explic gustul particular ce-l simţim mâncând o raţă şi de care nu-mi puteam da seamă; era parfumul indo-european al raţelor mele din curte.

D. Burlă nu se supăra. Un savant nu se supără de glumele profanilor, el se supără mai cu seamă de observările confraţilor. Un savant este un om foarte amabil cu toată lumea; când însă vine vorba ca să discute cu confraţii, numai atunci devine feroce.

Articolele filologice ale d-lui Maiorescu erau citite şi ascultate cu interes, nu fiindcă erau ale d-lui Maiorescu, dar fiindcă erau scrise clar şi elegant, bine gândite şi cu concluzii precise. Ceea ce dovedeşte odată mai mult că nici o specialitate nu este aridă, că totul atârnă de la om, de la specialist. D. Maiorescu dădea articolelor sale filolo-

gice acea turnură literară bine cunoscută și știa să se ridice deasupra chestiilor de derivație, de sufixe și prefixe, și din acel moment el interesa pe toată lumea.

Sistemul prin urmare al *Junimei* era următorul:

Limba trebue păstrată așa cum a eșit din frământarea poporului, fără a înlătura cuvintele de origină străină, care au căpătat împământenire. Cuvinte noui, trebuesc primite numai acele care aduc idei noui, nuanțe noui sau care îmbogățesc realminte limba, iar nu acele, care fără a corespunde la o cerință de mai sus, fac o inutilă și o dublă întrebuințare.

Ca etimologie, limba română în cursul veacurilor a căpătat sunete noui, pentru care trebuesc semne deosebite. Insă în ceea ce privește ortografia, nu trebue să se uite că o scriere este o întrebuințare de semne văzute, cu scop mai mult de a deștepta prin ele anume gândiri și dacă ea, prin natura ei, trebue să fie în cea mai mare parte fonetică, nu trebue să se neglijeze că trebue să fie numai până unde sonul exprimă ideea.

Intâia scriere a lui Lambrior

Continuare cu filologia la „Junimea"

Intr'o seară Lambrior și cu mine ne duserăm la ora obicinuită la *Junimea*, unde cum ne văzu d. Pogor, ne strigă:

— Veniți, *Românilor*, că am ceva pentru voi. Astăzi m'am suit în pod, unde țin o parte din bibliotecă, să caut ceva, și iată ce-am găsit...

El scoase de sub masă un manuscript de vre-o 50—60 de foi și un altul gros de vre-o 500 de foi pe hârtie vânătă, ordinară, veche.

Ne apropiarăm cu toții, iar lui Lambrior îi străluceau ochii de veselie numai la ideea unui manuscript vechiu, de care era foarte amator.

Lambrior luă manuscriptul cel mai subțire și ceti titlul: *Tălmăcire românească a lui Oxenstiern*, anul 1870; iar cel gros era intitulat: *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești adunate de d-nealui Vornicul Iordachi Golescul, fiul reposatului banul Radul Golescul.*

— Lambrior, îi zise d. Pogor, ia vezi ce poți face cu ele.

Ce căuta o carte a contelui de Oxenstiern, suedezul, în pod la d. Pogor, moștenit de la tatăl d-sale?

N'am nevoe să spun că până în veacul al XIX-lea, cărți tipărite erau foarte puține și rare la noi în țară; boerii aveau bibilioteci, dar biblioteci în manuscripte. Printre manuscriptele curente era și acest fel de filozofie practică morală a contelui Oxenstiern. Cine o introdusese în țară, nu se știe, știut însă era că mai multe exemplare se găseau la diferite persoane. Așa, Lambrior a găsit cu această ocazie până la 6–7 exemplare din Oxenstiern. Era un fel de morală curentă, care a trebuit să placă păturei intelectuale din veacul al XVIII-lea. Vădit că poeții Beldiman, Konachi, etc., au trebuit să se inspire din asemenea rare manuscripte, de vreme ce lucrările lor sunt presărate cu maxime și povețe asupra omului, asupra bucuriei, asupra întristărei, etc.

Cealaltă carte-manuscript era mult mai interesantă. Erau aproape 500 de pagini des și mărunt scrise, care au trebuit să ocupe un lung șir de ani pe vornicul Iordache Golescul, pentru ca să adune așa mare material de pilde, de vorbe, povești, istorioare, etc. și pe care le-a așezat întocmai ca un dicționar în ordinea alfabetică. Vornicul Golescul își justifica această mare colecție printr'o prefață care începea cu cuvintele acestea: „vorba fără glume pare ca bucatele fără sare, etc".

Dar această colecție avea ceva particular, avea o parte de glume, povești, istorioare pur pornografice și această parte ocupa, pe cât îmi aduc aminte, aproape jumătate din volum. Nu își poate

închipui cineva ce literatură imensă, bogată, pornografică, se afla în manuscriptul vornicului Golescul.

Acest lucru atrăsese atenția d-lui Pogor și de aceea el zise:

— Acuma, ia să cetim ceva din pornografiile vornicului Golescul.

La aceste cuvinte pudicul Naum se făcu roșu ca focul și se retrase într'un colț, pe când iubitorii de pornografii, ca d-nii Caragiani, Paicu, etc. se apropiară de masă.

D. Pogor ceti vre-o câteva istorioare, — **lăsând genul aparte**—foarte nostime. Iar Pavel Paicu, d-nii Caragiani și Xenopol, împreună cu noi ceștilalți, făcurăm mare haz.

— Păcat, zise d. Negruți, că asemenea lucruri nu se pot publica.

— De ce să nu se publice? zice d. Pogor. Apoi pentru aceasta dau eu manuscriptul d-lui Lambrior!

Mare ilaritate.

— In tot cazul, replică d. Negruți, nu în *Convorbiri literare*, căci se supără *duduca de la Vaslui*.

Deschid un parentez.

Această expresie, *duduca de la Vaslui*, însemna la *Junimea* protestarea cititorilor în contra publicațiilor cam licențioase în revistă. Iată de unde venea origina: Printre abonații *Convorbirilor* se afla și o domnișoară dela Vaslui. Odată s'a publicat în *Convorbiri* niște poezii prea libere. Imediat d. Negruți a primit din partea acelei abonate o scrisoare, care zicea foarte gentil, cam următoarele:

,,*Domnule redactor*,

„Am cetit numărul din urmă și mărturisesc că poe-„ziile cutare m'au scandalizat. Înțelegeți, d-le redac-„tor, că o femee poate orice ceti in mod anonim, dar „ca să știe alții că ea citește asemenea lucruri nu-i „tot una. Ori, d-ta știi că eu sunt abonată la *Convor-*„*biri literare*, prin urmare când se tipăresc asemenea „lucruri, forțaminte d-ta îți închipui că eu le citesc și „aceasta mă jenează. Dacă vei continua cu asemenea „publicații, voiu fi nevoită a mă dezabona și a cum-„păra *Convorbirile* cu numărul, și atunci vei putea „publica lucruri și mai pipărate, căci nu vei mai ști „dacă le citesc, de vreme ce eu nu voiu mai fi abo-„nata d-tale".

Nu știu dacă această scrisoare a fost trimeasă sau nu d-lui Negruți; știu însă că de câte ori se citea pentru *Convorbiri* vre-o lucrare cam liberă, dacă era bună o lua, însă totdeauna adăuga:

— Bine, bine, poezia e bună, dar ce fac eu cu *duduca de la Vaslui?*

Inchid parentezul.

— Știți una, zise d. Negruți, de vreme ce d. Pogor este amator de literatura lui Iordache Golescul, cea pornografică, de ce nu s'ar publica acea parte, purtând editura Pogor-Pavel Paicu?

Pornografiile adunate de vornicul Iordache Golescul nu erau mai grozave de cât alte povești de asemenea natură. Așa, ele nu întreceau *Decameronul* lui Boccacio, care este aproape o carte clasică; erau ceva mai pipărate de cât *Les cents nouvelles nouvelles*, care se citeau la curtea uneia din reginele Franței, mi se pare Margareta de Bourbon — și altele în genul acesta. Decât, este un decât, în veacul nostru fondul pornografic a rămas tot acelaș, numai forma de a-l exprima s'a mai subțiat,—și poveștile și zicătoarele lui Golescul erau ca formă de multe ori foarte crude.

* * *

Dar fiindcă e vorba de acest gen de literatură, să zic un cuvânt.

E sigur că genul în care omul și-a exercitat mai mult verva și spiritul, și a găsit mai multe lucruri hazlii și apropouri, este acel pornografic. Fondul mai tuturor literaturilor populare este pornografia. La țară trei părți din glume, zicători și povești poartă această pecetie. Literatura antică nu cam prea cunoaște deosebirea dintre ceea

ce este pornografie şi ceea ce nu. Grecii şi latinii nu se sfiau de a spune lucrurile pe nume şi a nu lăsa neexploatată această parte, care are totdeauna succes, fiindcă se adresează la instinctele eterne ale omului.

Shakespeare nu se jenează a pune trivalităţi pe scenă. Molière de asemenea. Iar literatura modernă—vorbesc mai cu seamă de cea franceză, pe care o cunosc mai de aproape—excelează în acest gen. Cu toate silinţele senatorului Beranger şi ale parchetului, în Franţa pornografia înfloreşte. Iar la noi d. Marghiloman, ca ministru de justiţie, a trebuit să adauge un aliniat în codul penal pentru protejarea bunelor moravuri.

Dar unul dintre cei mai de spirit şi ingenioşi pornografi literari a fost de sigur d. Hăşdău, în tinereţe, când se afla încă la Iaşi. D. Hăşdău a fost dat chiar în judecată la Curtea cu juraţi pentru atentat la bunele moravuri, din cauza unei nuvele foarte spirituale, dar foarte pornografică, numită *Mămuca*. Dar d. Hăşdău a eşit ca în totdeauna şi din această dificultate în mod glorios, producându-se scandal şi mai mare chipurile cu ocazia reprimărei scandalului. A fost o adevărată petrecere apărarea d-lui Hăşdău în faţa justiţiei.

Ştiţi cum s'a apărat d. Hăşdău? A venit cu toată literatura pornografică antică şi modernă, cu toţi marii poeţi şi marii prozatori, şi ceasuri întregi a cetit bucăţi piperate din toţi autorii, în cât judecătorii, procurorii, etc., ziceau într'una: „Destul, destul, ne-ai convins". D-sa n'a terminat până n'a făcut demonstraţia complectă cum că *Mămuca* sa ar putea figura în colecţia pentru educaţia tinerelor fete, faţă cu grozăviile pe care le citise. D. Hăşdău a fost achitat.

Dealtmintrelea, vornicul Iordachi Golescul, culegând cu îngrijire toate poveştile şi zicătoarele pornografice, nu a avut de gând de loc să facă o lucrare imorală, ci din contră o colecţie de literatură populară.

*
* *

Cu această ocazie s'a încins în seara aceea la *Junimea* una din acele discuţii vii şi interesante: dacă pornografia poate produce lucrări de valoare literară, sau dacă literatura trebue să se limiteze numai în tratarea subiectelor decente şi cu exploatarea sentimentelor morale şi educătoare.

Junimea s'a împărţit în două în discuţie. D-nii Naum, Vârgolici, Culianu, Melik, au apărat pudicitatea în literatură. Când zic că d-nii: Culianu şi Melik au apărat, zic că au dat din cap, aprobând pe ceilalţi, căci papa Culianu n'avea obiceiu să-şi susţină părerile.

Din contra, d-l Pogor susţinea că a lăsa la o parte spiritul şi invenţiunea unei aşa însemnate părţi, care ocupă viaţa omului, este o ştirbire.

— Duceţi-vă la Păcurari, striga într'un elan mare d-l Pogor, d-voastră voiţi să castraţi literatura.

Trebue să adaug pentru înţelegerea cetitorilor, că la Iaşi în Păcurari stau birjarii scopiţi, sau scapeţii.

Noi câţiva am susţinut o mijlocie. Noi am susţinut că orice subiect poate fi tratat în artă şi literatură, cu o condiţie: că cel care-l tratează să caute a nu cădea, fie în trival, fie în obscenitate grosolană. Şi aceasta nu din punct de vedere moral, ci fiindcă atunci nu mai este artă.

La aceasta adversarii ne răspundeau că cu teoria noastră n'am tranşat nimic, fiindcă mijlociile nu rezolvă chestiunile şi nici nu stabilesc teorii.

— Da, adăugam noi, dar nici adevărul nu-l poţi găsi niciodată în extreme.

In timpul acesta Lambrior îşi luase amândouă manuscriptele cu dânsul binişor ca să le ducă acasă.

Mai mulţi se întrebară la eşire ce are să facă Lambrior cu asemenea manuscripte. In adevăr, manuscriptele nu erau vechi ca să aibă o valoare din acest punct de vedere; cel mai vechiu era dela sfârşitul veacului al XVIII-lea. Contele de Oxen-

ştiern nu s'a bucurat niciodată de o reputaţie de mare scriitor, iar o parte din manuscriptul lui Iordachi Golescul nu-l putea utiliza: partea pornografică.

Cu toate acestea, seara viitoare de *Junime* Lambrior veni—şi eu care-l cunoşteam foarte bine, constatam că avea un aer curios, nu aerul obicinuit. Câţi-va colegi, ca Ştefan Vârgolici, Xenopol, observară şi ei acelaş lucru.

— Ce are Lambrior astă seară? întrebară aceştia. E impacient, nervos şi cam agresiv.

— Cloceşte ceva, zise unul.

— Ce să clocească, zic eu, a şi scos pui, sunt sigur. Lambrior trebue să fi adus ceva de cetit la *Junimea*.

D-l Xenopol îl apostrofă cu tradiţionalul cuvânt:

— Scoate-o, scoate-o!

Lambrior făcea nazuri.

* * *

Trebue să zic câteva cuvinte de caracterul acestui om distins.

Lambrior avea un caracter cam ascuns. El nu era făţarnic adică nu se prefăcea că simte ce nu simţea, nici nu spunea ce nu era adevărat, dar ţinea în sine ascunse lucruri pe cari ar fi putut foarte bine să le comunice altuia, şi pe care nu le comunica din cauza unui fel de modestie, amestecat cu îngâmfare — dacă pot să mă exprim aşa.

Lambrior era modest, foarte modest, dar modestia lui ascundea sub ea sentimentul de încredere în valoarea sa personală; nu avea modestia omului care se îndoeşte de ceea ce preţueşte, ci modestia acelui care vroeşte să se arate mai puţin de cât este în realitate. De aceea se întâmpla următorul lucru: dacă nu căutai să-l răneşti în amorul său propriu, Lambrior era fiinţa cea mai blândă; îndată însă ce-l atingeai la vre-o

coardă simţitoare, Lambrior izbucnea cu o violenţă, de care nu credeai că e capabil un om, care de obiceiu era bun, blând şi inofensiv.

In adevăr, era foarte susceptibil şi foarte bănuitor; o vorbă aruncată în aer îl neliniştea, crezând că este vorbă de desconsiderare la adresa lui.

De multe ori mă sfădeam cu dânsul în această privinţă şi-i ziceam:

— Bine, mă omule, nu vezi că te superi şi te înfurii degeaba pe oameni? Tu preţueşti mult, foarte mult, eu care te cunosc şi toţi ceilalţi cu mine ştiu lucrul, însă cu aerul tău pâşav şi modest, tăcând, neamestecându-te în discuţii, cum voeşti să te preţuiască alţii care nu-ţi cunosc valoarea ta? Produce-te, scrie, vorbeşte şi tu.

— Apoi eu nu voesc să fac pe fanfaronul, nu voesc să întreţin lumea cu persoana mea.

— Apoi dacă nu voeşti aceasta, nu te supăra când oamenii nu-ţi dau valoarea cuvenită.

Asemenea scene se petreceau, bine înţeles, când Lambrior încă nu era cunoscut decât într'un cerc intim. Căci acest fel de nătângie a lui, l'a făcut ca dintre noi el să fie cel din urmă care a început să publice în *Convorbiri*. De mult Xenopol tratase diferite chestii, de asemenea şi eu. Iar cele două manuscripte, de care am vorbit mai sus, nu fură pentru Lambrior de cât o ocazie ca să-şi expue o serie de idei pe care le avea, adică de atunci de când începuse şi el a se ocupa ca şi mine de chestii de istorie, de filologie, etc.

In deosebire de mine, lui i-au plăcut totdeauna cărţi vechi, manuscripte. Iar pe când pe mine mă atrăgeau studiile istorice, el avea o mare slăbiciune pentru limba românească şi prin urmare pentru filologie.

La *Junimea* erau două curente limbistice. Intâi era curentul dominant al d-lui Maiorescu, care era de părere ca limba să fie scrisă ţinându-se seamă de influenţa culturei noui, recent căpătată, limba *Convorbirilor* şi a tuturor literaţilor buni

de la Iaşi, precum d-nii Iacob Negruţi, Nicu Gane etc. Era aproape limba pe care o vorbim şi scrim astăzi cu neologismele ei. Acest curent era predominant şi am vorbit deja mai sus de dânsul. Celalt era curentul celor *trei Români*, care voiau să reînvieze limba scrisă în veacul al XVIII-lea şi în jumătatea celui al XIX-lea, sau mai drept limba poeţilor Konachi, Beldiman şi a scriitorilor Costachi Negruţi precum şi Vasile Alexandri înainte de 1858, neadmiţând nici un neologism, îndată ce cuvânt românesc sau romanizat exista.

Era o reacţiune extremă, pentru a combate altă extremă: a transilvănenilor şi latiniştilor, care, precum am arătat, voiau să alunge din limbă chiar cuvinte româneşti frumoase, pentru a le înlocui cu neologisme latine sau latinizate.

Lambrior era partizanul acelei şcoli; el voia, după cum se va vedea îndată, ca noi să scrim limba pe care poporul o vorbia şi pe care o cultivaseră poeţii şi scriitorii din veacul al XVIII-lea şi de la începutul veacului al XIX-lea. Partizanii acestei şcoli însă, partizani mai moderaţi, erau Alexandru Xenopol, eram şi eu până la oarecare punct.

De aceea scrierile noastre din acel timp se simţesc de această preocupaţie.

Aşa cel dintâiu studiu, pe care l'am publicat în *Convorbiri*, am căutat să-l scriu în această limbă; zic că am căutat, fiindcă îmi venea foarte greu să scriu o limbă, pe care n'o vorbeam întocmai. Aşa, primul studiu al meu îl intitulasem: Studiu asupra *atârnărei* sau *neatârnărei* Românilor, etc. Un capitol era întitulat: *Inrâurirea* slavonă.

Dar, o repet, acest fel de a scrie îmi dădea mare muncă, căci scriind eram preocupat deodată de două lucruri: întâi de ceeace am să scriu, şi al doilea de cuvintele de care să mă servesc. Natural îmi venea în minte cuvântul de *influenţă*, trebuia să-l înlăturez şi să mă gândesc a-l înlocui cu *înrâurire*; în minte îmi venea cuvântul *independenţă*, trebuia să-l îndepărtez şi să pun *nea-*

târnare. Această muncă merge la un mic studiu, dar nu se poate perzista într'o lucrare mai mare.

In adevăr, cât timp am scris studii pur de doctrină şi fără polemică, m'am silit să-mi plătesc luxul unei purităţi de limbă în senzul şcoalei de noi concepută; dar când îmi cetiam articolele publicate, ideile mi le recunoşteam, iar limba parcă era a altuia, nu a mea.

Şi cu această ocazie să zic o vorbă de Vasile Conta. El vine în ţară din Belgia în 1874. Intr'o zi văd că intră la mine şi îmi spune:

— Panule, am cetit studiile tale, sunt foarte bune, dar ce fel de limbă întrebuinţezi? De unde ai scos tu limba asta? Ce însamnă acest archaism? Lasă-l la dracu şi scrie cum vorbeşti, ca toată lumea.

Trebue să adaug, că despre Conta ca junimist voiu vorbi mai târziu, căci acest om superior s'a dus la *Junimea* după ce plecasem eu la Paris şi îl regăsesc acolo când mă reîntorc.

Ceeace mă sfătuia Conta să fac, am făcut de nevoe. Când am început a face critica istoriei d-lui Hăşdău, o furtună s'a ridicat de la Bucureşti în contra mea, am trebuit să polemizez, polemici foarte acerbe, după cum se va vedea foarte târziu. Şi atunci, preocupat ca să răspund şi să atac pe adversari, am lăsat deoparte limba curat românească, cu care nu eram deprins şi am început a scri în fuga condeiului limba obicinuită, aşa cum mai toţi o vorbim.

Lui Lambrior i-am spus:

— Ascultă, omule, ştii că m'am hotărât să renunţ la propaganda unei limbi curate, căci tare îmi vine greu să fac pe propagandistul. Tu ai trăit la ţară, tu cunoşti perfect limba ţăranului, eşti foarte obicinuit cu ea, prin urmare îţi vine uşor ca să gândeşti în această limbă. Eu însă sunt un covrigar de oraş, mai departe decât pe dealurile Galatei şi a Cetăţuei, iar din partea Basarabiei până la Ungheni, n'am fost. Deci scriind trebue să gândesc într'un fel şi să traduc apoi gândirea în

cuvinte care nu-mi vin de odată în minte. Apoi cu aceasta îmi şi mai îngreuiez stilul şi păcat, fiindcă trebue să răfuesc straşnic pe Teodorescu şi Tocilescu, discipolii lui Hăşdău.

Acestea le arăt pentru a lămuri scena de la *Junimea*, pe care am să o descriu.

Spusesem rândul trecut că Lambrior venise cu două studii asupra manuscriptelor pe care i le dăduse d. Pogor.

In seara aceea nu-mi aduc aminte dacă era d. Maiorescu la *Junimea*.

Lambrior citi studiile sale despre limba română veche şi nouă, şi despre literatura poporană (manuscriptul lui Iordache Golescu). Fu ascultat cu atenţie, căci Lambrior era stimat şi iubit la *Junimea*. După lectură, urma să se facă discuţia.

Cel dintâi care luă cuvântul, fu d. Iacob Negruţi:

— Bine, Lambrior, d-ta ai lucruri minunat de bune, dar prea mergi departe cu limba veche; adică de ce nu zici *traducător* şi zici *tălmăcitor*. Pe urmă, ia dă manuscriptul să caut o frază, care m'a izbit.

In adevăr, d. Negruţi citi următorul pasaj: „Ca limbă, care poate sluji de pilduire a celor care vor să mai vorbească şi să scrie limba românească şi nu ţintesc la dărăpănarea ei desăvârşită, fără nici un temeiu poreclită propăşire".

— Asta-i ca în psaltire, zice d. Pogor. Căci în definitiv, ce voeşti? Voeşti să ne întoarcem la limba de acum 100 de ani?

— Nu voesc de loc, strigă Lambrior încălzindu-se, voesc ca să vorbim o limbă curată, iar nu o limbă stâlcită şi schimonosită ca cea de astăzi. Când am cuvântul *noroc*, de ce să întrebuinţez pe acela de *fortună*, când am cuvântul de *prieten* de ce să-l înlocuesc cu acela de *amic*, când am *dragostea* ce-mi trebue *amorul*, când am cuvântul de *dar* pentru ce să introduc pe acela oribil de *cadou*?

— Dar unele din aceste cuvinte sunt slave, obiectă cu timiditate Miron Pompiliu, care în calitatea sa de transilvănean era partizanul ascuns al limbei lui Cipar, Laurian şi Maxim.

— Slavii? ripostă Lambrior înfuriat. Apoi să-ţi dovedesc că cuvintele acestea, deşi slavone, sunt mai româneşti decât ale d-tale latine, fiindcă ele au intrat în geniul limbei noastre, s'au cristalizat; pe când cuvintele d-tale latine sau franţuzeşti nu le mai poţi introduce de cât stricând structura limbei şi lovind în geniul ei. Aşa, mă întreabă cineva: De unde ai cuţitaşul acesta? In limba poporului răspund: *Il am de dar*. Cu limba franţuzită trebue să zic: *Il am cadou*. Iată deci că am schimbat construcţia, căci trebue să dau afară prepoziţia *de*.

— De ce, continuă Lambrior, *madame* în loc de *doamnă*? Iată ce caraghiozlâc ese ca limbă: Mă adresez cuiva şi-i zic: *Să spui doamnei închinăciuni. Doamna* este un substantiv femenin şi are terminaţia feminină. Ia să vedeţi cum ese cuvântul *madame* în loc de *doamnă: Să spui lui madame X închinăciuni*. Prin urmare iată un cuvânt femenin care în româneşte are articolul ca substantivele bărbăteşti. Tot aşa şi cu cuvintele Marie, Sofie. Să spui lui Marie, să spui lui Sofie, etc.

Observaţia lui Lambrior fiind foarte justă, nimeni nu găsi să-i obiecteze ceva.

— Foarte bine, zise Ştefan Vârgolici, şi eu sunt de părerea ta, decât trebue o măsură: până unde să mergem în trecutul limbei?

— Sunt şi eu, continuă Lambrior, în contra archaismelor şi a construcţiilor archaice. Aşa de exemplu nu sunt pentru limba zicătorilor şi a proverbelor, nu sunt pentru inversiunile ce găsim în cronicari, dar sunt pentru orice formă, care astăzi încă se poate întrebuinţa şi sunt contra chiar alungărei cuvintelor slavone, de care sunt legate idei şi cu care s'a format fraze plastice, reprezentând în limbă nuanţe de idei.

— Eşti pentru cuvântul *nădejde* şi a *a nădăjdui*? întrebă d. Negruţi. Mie mi se par prea ruseşti; părăseşte-le, Lambrior.

— Ba nu le părăsesc de fel, răspunse Lambrior, din ce în ce mai încălzit, fiindcă dacă le părăsesc însamnă că trebue să părăsesc nişte expresii foarte frumoase. Aşa, pot zice eu „*a trage speranţă*?“ pe când zic perfect „*a trage nădejde*“. Apoi am pierde prin această frumoasă zicătoare: *Cumintele făgădueşte şi nebunul trage nădejde*.

Aici *Junimea* izbucni în râs, fruntea tuturor se descreţi şi glumele începură.

— Bine, hai să-ţi concedăm şi pe *nădejde* şi pe *a nădăjdui*. Dar Lambrior, fii modest, nu abuza de indulgenţa noastră, nu cere să-ţi concedăm prea mult, zise d. Pogor.

— Cuvântul *vreme* în loc de *timp* trebue să rămâie? întrebă un junimist pe Lambrior.

— Se înţelege că da, răspunse cu vivacitate Lambrior, din cuvântul *vreme* avem *devreme* şi diminutivul *devremior*. Se poate ceva mai graţios?

— Apoi cu tine şi cu explicaţiile tale, toate slavonismele sunt graţioase şi necesare, zise Xenopol.

Veselia fiind generală, Lambrior se veseli şi el, căci simţi că are succes cu exemplele sale şi Lambrior era un om foarte curios: o mică contrarietate îl făcea mut şi morocănos; îndată ce i se linguşea puţin amorul propriu, atunci devenea de o veselie scânteietoare, cuvintele şi glumele curgeau din gura lui, unele mai hazlii de cât altele.

— Am să vă cer, adăogă Lambrior râzând, încă o graţie. Să nu surguniţi cuvântul *dragoste;* căci ce ar fi lumea asta fără dragoste?

— Ar fi lumea cu *amor* şi tot ar fi, zise d. Pogor.

— Da, replică Lambrior, mai în vervă decât ori când, dar n'ar fi tot una. Aşa de pildă: O babă bătrână iubeşte pe un flăcău. Cum să-l ademenească? In limba poporului este răspuns: Baba va căuta *ca să-şi facă de dragoste*. Traduceţi-mi cu *amorul* d-voastră *a-şi face de dragoste!* Poate *a-şi face de amor*? Apoi, este ceva mai gingaş de cât expresia *a se da în dragoste*? Intreb la ţară pe o femee: „Da Anica ce mai face?—Ce să facă, *s'a dat* în dragoste cu Ion“. Vede cine-va doui tineri, un flăcău şi o fată, îmbrăţoşaţi, îndată mă chiamă şi pe mine şi mi-i arată:—Ia uite Lambrior cum se *drăgostesc* cei doui. Aveţi un echivalent în limba d-voastră cea nouă? E drept că puteţi zice de o femee că e *gentilă* sau că-i *picantă*. Eu prefer să-i zic că are *drăgănele*.

La această tiradă nostimă ca formă şi foarte serioasă în fond, *Junimea* izbucni într'o veselie şi mai mare. S'a pus la vot dacă cuvântul *dragoste* trebue să rămâie şi cu unanimitate, ba chiar cu entuziasm, se votă menţinerea acestui cuvânt.

— Aşa filologie mai înţeleg şi eu, strigă d. Pogor, iar nu sanscrita lui Burlă şi sufixele şi prefixele din gramatica lui Vărgolici. Bravo Lambrior, să ştii că din astă seară ai *dragostea* mea.

Lambrior, din ce în ce mai în vervă adause:

— Este aşa de adevărat că odată ce o limbă şi-a stabilit structura ei, orice elemente noui intră ca corpuri străine, încât chiar dacă voeşti să o îmbogăţeşti cu alte cuvinte din limba maternă, încă nouile cuvinte nu mai pot să se asimileze şi să facă trup cu cele vechi, măcar că, o repet, pot să aibă aceeaşi origine. Aşa, din cuvintele *titio* şi *plecatio* poporul a făcut *tăciune* şi *plecăciune*. Poţi însă astăzi din cuvintele *natio*, *factio*, să faci *năciune* şi *făcciune*, aşa cum câţiva caraghioşi se silesc? Nu, ci va fi *naţie* şi *fracţie*, cel mult *naţiune* şi *fracţiune*.

* * *

M'am întins asupra acestora pentru a arăta ce spirit distins şi ce original observator era Lambrior, şi cum avea toate aptitudinele ca să devină

un mare filolog, dacă ar fi trăit. Evident însă că în fond teoria lui Lambrior cu o limbă curată românească, era exagerată; el nu voia să ţie seamă în ruptul capului de influenţa irezistibilă a culturei noui, care vrând-nevrând lasă urme în limbă, în ciuda regulelor şi chiar a naturei limbei. De altmintrelea, după ce s'a întors de la Paris, unde a făcut cum am spus cursul la „Hautes études" cu profesorul Gaston Paris, a revenit asupra acestei intransigenţe, la sentimente mai moderate şi mai juste.

Lambrior în studiile sale, pe care le citise la *Junimea*, a cam abuzat pe socoteala inovatorilor, pentru a-şi bate joc de dânşii. Aşa pentru ca să se vadă cum literatura pierde din farmecul ei cu neologismele, a pus în comparaţie o bucată de a lui Eliade scrisă cu neologisme şi alta a poetului Konache, dintr'o scrisoare „către Zulnia".

Nu mă pot opri de a nu reproduce aceste bucăţi. Iată versurile din *Oracol la România* a lui Eliade:

De atâţi s'atâţia *seculi* un *geniu* te *protege*
Ca scutitorul *angel* şi *mistic* ca o *sphynge*
Aceasta e credinţa ce avuşi *d'eterna* lege;
Că bunele *principe* dau *consequenţi* mai bune
Că ceea care semeni, aceea vei culege.
Licurg spre a'ntări legea în cuget îşi *propuse*
S'abdice la coroană, la interes'umane,
L'affecţiune, la patrie, căminele străbune
Şi zice o *viri* ai Spartei, prunci, *virgini* şi *matroane*
Juraţi a ţine legile *intacte, inviolate*
Juraţi că numai legile au drept de *suverane*. etc.

Acum, iată scrisoarea poetului Konache „Către Zulnia":

Din toţi muritorii lumii cel mai în nenorocire
Şi dintre toţi pătimaşii cel mai mult în osândire
Este omul care-ţi scrie! Mai pomeneşte-l tu oare?
Ah! de nu-l vei mai cunoaşte de pe slove şi scrisoare!...
Cunoaşte-l de pe-a lui lacrămi ce le-i găsi pe hârtie...

Evident că o bucată nu se poate compara cu cealaltă. Numai Lambrior uită că Konachi a fost poet, însă Eliade nu.

XVIII
Aniversările „Junimei"

Intr'o seară, *Junimea* fusese la d-l Pogor. In momentul când eram să plecăm cu toţii, d-l Jacques Negruţi ne opreşte, zicându-ne:

— Apropo, să ştiţi că de Sâmbătă în două săptămâni are loc banchetul aniversărei *Junimei*...

— Şi a *Convorbirilor literare*? întrebă un nou venit.

— Nu, rectifică d-l Pogor, ci numai a *Junimei*. Noi n'avem nimic a face cu acea revistă proastă, în care Jacques tipăreşte tot felul de lucruri, care nu se citesc aici. *Junimea* a existat înaintea *Convorbirilor* şi va exista şi după ele. *Convorbirile* nu pot trăi fără *Junimea*, dar *Junimea* trăeşte fără *Convorbiri*, ea este eternă.

* * *

Trebue să fac două digresiuni.

Intâia.

Convorbirile nu erau proprii ale societăţei *Junimea*, ci mai mult ale d-lui Negruţi, care le dirija şi se ocupa cu ele. De multe ori se publicau în *Convorbiri* lucrări, care nu se citiseră la *Junimea* sau care citite, se găsiră mediocre sau proaste.

La reproşurile care i se făceau d-lui Negruţi, în această privinţă, d-sa răspundea cu drept cuvânt:

— Revista trebue să iasă regulat în atâtea coli. Dacă ar trebui să public numai lucrurile bune, atunci *Convorbirile* ar trebui să iasă cel mult odată la trei luni.

De *Convorbiri*, când ele publicau ceva mediocru, sau vre-o farsă de a d-lui Hăşdău, se lepăda toată lumea; d-l Maiorescu cel întâiu. Aşa cu ocazia publicărei celei a doua farse „*la noi e putred mărul*" a d-lui Hăşdău, d-l Maiorescu—după cum se va vedea — a făcut o întâmpinare, declarând că d-sa nu răspunde decât de aceia ce subsemnează.

Cu toate acestea, era o legătură între *Junimea* şi *Convorbiri literare*, necontestat. In cei întâi ani *Junimea* contribuia la întreţinerea revistei, şi a încetat subvenţia numai când *Convorbirile* au început a-şi scoate cheltuelile. Ba chiar când *Convorbirile* au început, chipurile, a produce ceva, d-l Negruţi, s'a crezut dator ca să comunice acest lucru *Junimei* şi să-i propue ca să împartă câştigul între toţi.

Aşa, într'o seară, d-l Negruţi ne zise:

— D-lor, anul acesta *Convorbirile* au adus profit doui galbeni jumătate. I-am adus ca să-i împărţim, adăogă râzând.

Junimiştii răspunseră şi ei prin râs.

A doua digresiune.

D-l Negruţi, pe lângă directorul *Convorbirilor*, mai era şi factotum al societăţei *Junimea*. Nimic nu se făcea fără d-sa. In toate chestiile, d-sa lua iniţiativa. Iubea *Convorbirile*, iubea societatea şi era activ şi întreprinzător. De aceea, pentru banchetul aniversărei, tot d-sa luă iniţiativa: alegea localul banchetului, stabilea preţul, incasa cotizaţiile, etc.

Când cineva avea ceva, care se raporta la *Junimea*, tot la d. Negruţi se adresa. D-l Pogor cu indolenţa sa cunoscută, nici nu voia să audă de asemenea lucruri. Şi ceea ce e mai nostim, este că tot el învinuia — în glumă bine înţeles — pe d-l Negruţi, că se amestecă în toate.

— Al dracului ţiganul ista, zicea, se amestecă în toate.

La care d-l Negruţi răspundea:

— Apoi dacă ar rămânea treaba ca Pogor să facă ceva la *Junimea*, de sigur că noi n'am avea nici şedinţă, nici gazetă, nici prelegeri populare, nici banchet. Este un adevărat lazzarone, deviza lui este: „un dolce farniente".

Iată de ce în acea seară tot d-l Negruţi ne înştiinţa despre ţinerea banchetului aniversărei *Junimei*.

* * *

Acest banchet se ţinea în toţi anii aproape regulat. De când? Nu ştiu. El avea particularităţile lui, despre care voiu să mă ocup.

Am spus că *Junimea* era o societate deschisă, cu deviza cam pretenţioasă: „entre qui veut, reste qui peut".

Nu era de mirare ca într'o seară să vezi pe cineva nou venind la *Junimea*. După prezentaţiile cuvenite, noul venit îşi lua loc şi nimeni nu se mai ocupa de dânsul. Câte odată nici prezentaţii nu se făceau, cei vechi se întrebau încet unul pe altul: Cine-i domnul? Şi atâta. Dacă noul venit mai continua încă câteva seri, atunci cunoştinţa se făcea în mod natural, iar persoana devenea de fapt junimist. Din contra, dacă acest aer de indiferenţă şi de răceală a *Junimei* îl intimida sau îl supăra pe noul venit, acesta înceta de a mai frecventa Vinerile şi nimeni nu se mai ocupa de dânsul.

Câte odată, vre-un membru curios întreba:

— Apropo, ce s'a făcut d-l X?

— Nu ştiu, răspundea d-l Negruţi; nu mai vine la *Junimea*. Il întâlnesc pe stradă, mă salută, dar atâta.

Iar d-l Pogor repeta cu emfas deviza:

— „Entre qui veut, reste qui peut".

La banchetul de aniversare nu era aşa; nimeni nu putea să vină, de cât având o invitaţie personală, şi numai junimiştii serioşi sau constanţi, vechi şi noui, primeau invitaţie.

Să explic. La literatură, ştiţi că nu se prea îngrămădeşte lumea, dar la banchete, da. Cu douăzeci şi cinci de lei tacâmul, ar fi vroit mulţi să-şi plătească luxul de a participa la banchetul societăţei *Junimea*, pentru ca a doua zi să povestească cele auzite şi văzute, cu mândrie. De cât, în acest caz, banchetul n'ar fi fost în adevăr al *Junimei*, ci un fel de banchet, fără nici o culoare determinată.

De aceea d. Negruţi era foarte riguros asupra invitaţiilor. Pe cât mi se spunea, el avea o listă veche de numele celor întâi junimişti. In fiecare an, el consulta acea listă, ştergea pe cei morţi, adăoga pe cei noui, iar părăsirea frecventărei *Junimei* din cauze independente, nu făcea să se piardă dreptul de junimist şi acela de a fi invitat la banchet.

Aşa, un junimist oarecare era nevoit să părăsească Iaşul şi să se mute la Craiova, de exemplu; natural că nu mai putea frecventa un an sau doui *Junimea*. El primea însă, la Craiova, invitaţia pentru banchet, şi făcea tot posibilul ca să vină. Aşa de exemplu, colonelul Cerchez şi colonelul Scheletti, erau în garnizoană în diferite oraşe; asta nu-i oprea ca să figureze pe lista d-lui Negruţi şi să fie regulat invitaţi la banchet.

Pe urmă, era un fel de solidaritate între membrii *Junimei*. Cine fusese junimist practicant, rămânea junimist în ori ce parte locuia. Serile vedeai intrând pe cineva, necunoscut pentru noi cei tineri, dar care era salutat cu strigăte de veselie de cei bătrâni. Era un vechiu junimist, care având afaceri în Iaşi, nu putea să plece acasă până nu venea să petreacă o seară la *Junimea*. Cam în asemenea împrejurări am văzut odată acolo pe colonelul Cerchez.

* * *

Revin la preparativele pentru banchet.

— Fiind unii dintre d-voastră noui, zise d-l Negruţi, poate nu cunoaşteţi obiceiurile banchetului

aniversărei. Iată-le: Intâiu trebue să domnească veselia cea mai mare; cine nu se simţeşte că poate fi vesel, să nu vină. Al doilea, trebue să se facă mult spirit. — fiecare trebue să fie de spirit...

— Valeu, strigă Miron Pompiliu, şeful caracudei, atunci ce ne facem noi?

— D-voastră, continuă d. Jacques Negruţi răzând, ne veţi servi nouă, ăstorlalţi, ca să facem spirit, şi prin urmare tot aveţi să serviţi la ceva.

Apoi uitându-se la Mirmilik, care-şi trăgea teribil musteaţa, continuă răzând:

—Al treilea, Mirmilik nu-şi va mânca musteaţa la masă căci am comandat un menu foarte copios. Al patrulea, fiecare junimist trebue să aducă o bucată literară plină de spirit, iar Culianu este special invitat să prepare asemenea bucată, căci toată speranţa noastră de veselie o punem în verva lui Culianu şi în calităţile sale literare.

Aici Papa Culianu plecă ochii în jos şi mormăi ceva. *Junimea* zbucneşte în aplauze.

— Papa Culianu a vorbit, strigară cu toţii, şi l-a pus la rezon pe Negruţi.

In mijlocul hazului general, d. Negruţi continuă:

— Bucăţile literare vor fi sărate, pipărate chiar, nu mă tem de duduca de la Vaslui, fiindcă ele nu se vor publica în *Convorbiri*, iar invitaţie la banchet nu-i trimet. Ştiu că Pogor are să fie în largul lui, căci el nu poate vorbi două vorbe, fără să nu zică vr'o....... Naum este obligat să asculte toate compoziţiile pipărate şi sărate, poate aşa va mai pune oare care sare în versurile sale, făcute din lapte cu orez.

Aici d. Naum se înroşi, şi fiindcă era foarte susceptibil, nu i-a cam plăcut gluma d-lui Negruţi.

In timpul acesta d. Maiorescu rădea, apoi cu un aer cam constrâns zise şi el:

— Da, d-lor, cu toţii trebue să aducem câte o lucrare.

— Chiar și Bodnărescu o lucrare veselă? întrebai eu.

Bodnărescu trecea la *Junimea* drept poetul și literatul cel mai sombru, mai toate lucrările sale se terminau cu *pustiu și cu nimica*.

— Desigur că da, adause Lambrior. El ne va ceti un pasaj din nuvela sa: „*O casă părăsită*".

Era o nuvelă lungă și foarte anostă, plină de reflecții pesimiste.

Bodnărescu începu să râdă, căci cum am spus, el era un om foarte bun, foarte blând și căruia îi plăcea să asiste la veselia altora.

D. Pogor rămăsese de câteva minute pe gânduri, în fine zise:

— Am înțeles acuma, maistrul (Maiorescu) are să ne aducă și el o lucrare la banchet.

D. Maiorescu dădu din cap și își trase barbișonul.

— Eu, d-lor, zise d. Caragiani, am să vă spun la banchet din nou povestea „*țiganului cu perjele*".

— Ce dracu, zise d. Negruți, tocmi la banchet!..

Ședința se ridică.

Era la *Junimea* un profesor, Ionescu—care-i mort mi se pare acuma—și care luase la serios discursul d-lui Negruți. Eșind în stradă el îmi zise:

— D-le Panu, trebue cu toții să aducem o bucată comică?

— Ia taci, d-le, i-am răspuns, n'ai înțeles că era glumă? Spiritul nu se comandă.

Bietul om ușurat de această povară, se duse acasă, unde probabil dormi liniștit.

* * *

Din *Junimea* făceau parte mulți militari. Mai întâi, doui coloneli și anume: colonelii Scheletti și Cerchez; apoi Șerbănescu—mi se pare căpitan pe atunci—și căpitanul Bengescu, actual general în retragere; pe atunci căpitanul Bengescu făcea parte din linie, nu din intendență.

Ce însamnă patima teatrului! De pe atunci d. Bengescu avea această patimă. In 1871 deja *comisese* o piesă: *O palmă la bal mascat*, comedie într'un act, publicată în *Convorbiri*. Mi-aduc aminte că cetind'o nu mi-a plăcut, era o comedie pe calupul celor franțuzești, îi lipsea însă verva și spiritul; dealmintrelea, ca mișcare scenică d. Bengescu arăta de pe atuncea calități.

Amintesc acest detail, fiindcă d. Pogor în bucata sa umoristică, cetită la banchetul aniversărei, vorbea, după cum voiu arăta, și de un *pompier* mare și lung.

Curioasă impresie făcea căpitanul Bengescu asupra d-lui Maiorescu. Maistrul nu găsea nimic de reproșat d-lui Bengescu, însă de câte ori venea vorba de acesta, d. Maiorescu zicea:

— E un băiet, dar îi prea lung.

Intrebat odată d. Maiorescu, ce înseamnă acest reproș, de care d. Bengescu nu era de loc vinovat, el ne-a făcut atunci teoria oamenilor lungi, scurți și mijlocii, teorie care natural nu era în favoarea d-lui Bengescu.

* * *

In Vinerea, în care numai o zi ne despărțea de banchet, *Junimea* era curioasă să afle cine a lucrat pentru banchet.

— Ai lucrat ceva? se întrebau unii pe alții.

Fie care răspundea: Nu.

Numai d-nii Maiorescu, Pogor și Negruți aveau un aer misterios. Se cunoștea pe figura lor că vor să ne prepare o surpriză.

— Apropo, ne zice d. Negruți, știți că mâine seară o să avem de față și autoritățile: pe prefect și pe primar.

Era în timpul guvernului Lascar Catargiu, d. Leon Negruți devenise prefect de județ și d. Nicu Gane primar.

Fracțiunea liberă și independentă ducea o mare

campanie în contra administrației locale, mai cu seamă prin *Uniunea Națională*, dirijată de d. A. D. Holban, pe atunci dușman neîmpăcat al junimismului. D. A. D. Holban calificase cu mare noroc administrația d-lor Negruți și Gane cu porecla de: administrația *negruțigănească*.

— Să vină, zise d. Pogor cu verva sa, însă binevoiască să nu aducă Leon Negruți pe sub-comisarii lui, nici Nicu Ganea pe măturătorii de la primărie.

Banchetul

A doua zi, Sâmbătă seara, membrii societăței *Junimea* invitați, începurăm la orele 8 jum., 9, a ne îndrepta spre localul banchetului.

Banchetul se regulase a fi în casele d-lui Vasile Sculi, atunci otel și mai târziu Jockey-Clubul. Intrarăm în grup mai mulți, masa era așezată în salonul cel mare, iar pentru lectură ni se rezervase o odae din fund, la stânga. Odaia din dreapta era închisă. Cetitorii au să înțeleagă îndată de ce amintesc acest din urmă detail.

Cu această ocazie am văzut un număr de junimiști vechi, pe care-i cunoșteam numai după tabloul portretelor membrilor *Junimei*, căci trebue să știți că și junimiștii se pozaseră în grup, ca orice societate care se respectă. Printre aceștia erau: d-nii Ciupercescu, Gheorghieș Racoviță, etc. Acești junimiști se uitau la noi cam curios, având aerul să se întrebe:—Ce caută caracuda asta aici? Iar noi la rândul nostru ne întrebam:—Cu ce au putut servi acești oameni, avocați, moșieri, *Junimei* literare?

Lambrior, Tasu, eu și alții am fi dorit să se suprime lectura, să ne punem la masă, căci nouă ne era foame și masa avea un aspect foarte apetisant. Dar sunetul unei *talance* (clopot pentru oi și boi) colosale, ne chemă la lectură.

Și apropo de această *talancă*, pe care d. Pogor o cumpărase expres, d-sa ne-a povestit convorbirea ce a avut'o cu negustorul, și care e de toată nostimada.

Acestui om de spirit i-a venit în gând să se ducă să cumpere o *talancă*, care să servească de clopoțel la întrunirea *Junimei* din seara banchetului.

Intră la un negustor de fierărie, un evreu, la care se găsesc asemenea obiecte.

— Jupâne, îi zice d. Pogor, te rog să-mi dai o talancă.

— De oi sau de boi? întreabă evreul.

— Ba de boi, s'a grăbit d. Pogor să răspundă.

Această anecdotă prețuia cât o bucată umoristică și a avut un succes nebun.

La sunetul talancei de boi a d-lui Pogor, junimiștii ascultară, ca și cum ar fi fost deprinși cu dânsa toată viața. Intrară în odaia preparată pentru lectură.

— Ei, acum să vă citesc ceva, zise d. Maiorescu, cu acelaș glas care la alții ar părea a fi afectat, dar care la d-sa s'a asimilat așa cu însuși natura-i, încât pare firesc.

Zicând aceste, scoase un caet și începe a ceti. Era o bucată cu pretenție de spirit, în care d. Maiorescu trecea în revistă mai multe incidente de la *Junimea* și în care vorbea și de mai mulți junimiști.

Nu pot să'mi aduc aminte de loc de nici un detail din această lectură; dar impresia, atât a mea cât și a celorlalți, mi-o amintesc perfect.

Intâi însă un parentez. Orice bucată scrisă pentru banchetul aniversărei *Junimei* trebuia să trateze despre *Junimea*, despre *Junimea* intimă, familiară, cu defectele ei; trebuia să fie o satiră, cetită între acei care aveau un rol în ea.

Prin urmare lucrarea d-lui Maiorescu era și ea de această natură. A cetit'o frumos, a căutat să-i dea haz, a subliniat cu măestrie așa numitele cuvinte de spirit... dar vai!... satira n'a avut efect,

ea a provocat zâmbete de complezenţă, a avut cum se zice un simplu succes de stimă, dar atât.

Admiratorii d-lui Maiorescu, adică cu toţii— căci cu toţii eram admiratorii d-sale, şi cu drept cuvânt,—se uitau pe furiş unii la alţii, ridicând din sprincene cu disperare.

Unul dintre noi, chiar avu curajul să ne şoptească:

— Hai să ne gâdilim unul pe altul ca să putem râde.

Maistrul care avea totdeauna succes la tribună, în conferinţe şi în scrieri, când a voit să facă o lectură de intimitate, pe tema veseliei şi a spiritului, nu reuşise.

De ce? Ca să răspund, trebue să fac o digresiune cam lungă.

* * *

De ce? Am să afirm o aşa numită enormitate: Pentru că d. Maiorescu nu-i om de spirit. Da, are toate feţele inteligenţei unui om de valoare, însă îi lipseşte faţeta uşoară, briliantă, scânteitoare, care face podoaba efemeră a inteligenţei cuiva.

Ar fi de scris o carte asupra acestui subiect foarte curios şi complicat.

Sunt oameni foarte inteligenţi, fără să aibă ceea ce se numeşte spirit. Sunt oameni de spirit, dar care nu au inteligenţă serioasă, care nu pot să meargă mai la fund de suprafaţa lucrului. Sunt unii care maniază ironia, fără a atinge fondul. Alţii, spirite drepte şi de bun simţ, fără nici un lustru şi podoabă. La rar capete se găsesc întrunite calităţile şi de fond şi de podoabă. Rar oameni au şi inteligenţă profundă şi spirit şi ironie.

Iată d. Maiorescu. Pe lângă inteligenţa superioară necontestată, are ironia muşcătoare sau cuvântul de spirit malicios, care loveşte, care răneşte chiar. Această din urmă parte necontestat

că este un fel de spirit, o faţă scânteitoare a inteligenţei.

Dar aceasta nu e încă spiritul propriu-zis. Spiritul nu loveşte, nu răneşte, el încântă, delectează,—el delectează chiar pe acela pe socoteala căruia se face. Un om de spirit face spirit pentru spirit, fără vre-o intenţie, fără să se gândească a muşca pe cineva. Un om de spirit face spirit chiar pe socoteala lui.

Ce este spiritul? Aşi fi mulţumit ca să mi-l definească cineva. Aşi îndrăzni să zic că este un fel de exagerare de raporturi dintre lucruri cunoscute şi ştiute, pornind însă de la o observaţie justă; este a pune în lumină viuă o parte neprevăzută din observaţia unui lucru, lăsând în întunerec celelalte calităţi ale lucrului; este acea ciocnire a două sau trei idei disparate, apropiate între dânsele în mod artificial, şi scoţând din acea ciocnire o observaţie, care normal nu ese din nici una din acele idei, luate separat.

Dar iată-mă pe cale de a da o definiţie a spiritului; aceasta m'ar duce prea departe.

De aceea în loc să umblu cu definiţii, să iau o cale mai practică, să iau calea exemplelor.

Aşa, cine a cunoscut pe Costică Bobeică, ştia că era un om foarte de spirit. Dar atât, el era incapabil să facă un rezonament de cinci minute; era de spirit fără să aibă o inteligenţă consistentă.

Neuitatul C. A. Rosetti era şi inteligent, dar era mai cu seamă de spirit, şi iubea spiritul mai mult ca orice. Pentru a face glume, el lăsa o chestie serioasă, el nu se sătura de societatea lui Costică Bobeică şi a lui Mişu Cornea. Acesta era o inteligenţă frumoasă, dar care era în stare să-şi dea toată inteligenţa lui pentru un cuvânt de spirit.

D. Sturza, inteligent, o inteligenţă foarte serioasă, dar îi lipseşte spiritul, şi nu ştiu, poate fiindcă îi lipseşte spiritul îl ureşte, sau îl ureşte fiindcă i se pare frivolitate. Cu toate acestea, nu este om care să nu facă câte odată spirit, chiar

dacă nu voeşte. Şi pe d. Sturza l'am văzut astă iarnă la Senat făcând spirit pe socoteala celor două partide conservatoare.

Iată d. Carp. Vezi, acesta are şi inteligenţă şi spirit, are şi adâncime de cugetare şi joc strălucit de minte. Iar lumea e deprinsă ca să întâlnească aşa de rar întrunite aceste două calităţi, încât de multe ori d-lui Carp îi strică când face şi spirit pe lângă lucrurile pe care le spune serios. Decât, în acest caz, mă întreb: Oare această critică ce i se face d-lui Carp, nu porneşte din invidia celor care nu au spirit?

Să închid însă digresiunea.

* * *

Dar închizând chiar digresiunea şi intrând în subiect, am să dau un exemplu şi mai tipic cu privire la observaţiile de mai sus.

Cel care urmă d-lui Maiorescu în cetirea lucrărei sale, fu d. Pogor.

Ei bine, iată tipul omului de spirit, spirit natural, fără pretenţie şi fără tendinţă. La d. Pogor spiritul zbucnea în mod brusc, dintr'un izvor absolut curat.

Natural că d. Pogor este un om foarte inteligent, dar n'are acea inteligenţă consistentă, sistematizată, în care se încrustează ideile şi gândirea, adâncind lucrurile şi făcând un tot. Superior d-lui Maiorescu într'o privinţă, necontestat că era inferior în cealaltă.

Succesul d-lui Pogor în acea seară la banchet a fost enorm. Era o satiră scrisă în versuri. Mi-aduc perfect aminte de cele mai mici detaile, dar e greu s'o relatez cetitorilor, fiindcă tema era scabroasă, foarte scabroasă.

Voiu atinge totuşi chestia, modificând oarecum tema şi transformând intenţiile.

Aşa, d. Pogor îşi închipuia oare-cum *Convorbirile literare* ca un fel de otel liber, unde fiecare

putea să intre şi să iasă fără să dea vre-o socoteală cuiva. Scriitorii de la *Convorbiri* erau figuraţi ca diferiţi călători, care trăgeau în gazdă pentru o zi sau două la otelul *Convorbirilor*, îşi aşezau bagajele, îşi băteau joc de otel şi plecau fără să plătească. Nu era aceasta tema, era alta absolut pornografică, dar eu o deghizez sub forma aceasta, căci altmintrelea nu aşi putea vorbi nimic.

D. Pogor lua în revistă pe toţi care şi-au bătut joc de otel, adică pe toţi care au scris în *Convorbiri*, şi făcea cu spirit tot felul de observaţii asupra genului de scriere şi asupra prostiilor scrise.

Se înţelege că pudicul Naum trebuia să aibă rolul principal, căci de, ca pudic, ce căuta în asemenea otel! Şi atunci d. Pogor, după ce descria platonismul literar al d-lui Naum, îl punea într'o situaţie mai practică şi mai decisivă, şi sfârşia cu următoarele versuri:

Iar când este ca să fie,
El face filosofie.

O parte nostimă a acelei lucrări era relativă şi la căpitanul Bengescu, actualul general în retragere, membru în clubul conservator numărul *einz*.

D. Pogor, după ce descria halul în care ajunsese otelul (*Convorbirile literare)*, după ce găzduise atâţia şi atâţia voiajori (scriitori), într'un fel de comizeraţie pentru otel, adăoga în versuri, a cărora idee era:

„In urma tuturor mai vine şi un *pompier înnalt şi lung*, etc., etc."

Această parte şi cea privitoare la pudicul Naum au fost cuiul poeziei şi succesul serei.

A mai cetit o bucată, şi d. Negruţi, care a plăcut foarte mult. Căci trebue să spun că unul din cei care avea spirit umoristic la *Junimea* şi ale căruia bucăţi satirice aveau mai mult succes, era d. Iacob Negruţi.

La masă

Trecurăm cu toţii în sala banchetului. Aici iar, conform democratismului celui mai larg, fiecare îşi luă loc la întâmplare şi veselia cea mai liberă începu a domni.

O paranteză. *Junimea* care deşteptase atâtea animozităţi în ţară din cauza superiorităţei de cultură şi a ascuţimei criticei membrilor ei, nu putea scăpa şi de reputaţia că membrii ei iubesc orgiile şi se dedau la petreceri şi beţii.

Când voiu vorbi de lupta între Bucureşti şi Iaşi, am să mă ocup şi despre o satiră bucureşteană intitulată: *Muza de la Borta rece*.

Borta rece era şi este o crâşmă renumită, iar Bucureştenii nu crezură a critica mai cu fineţe *Junimea*, decât susţinând că şedinţele acestei societăţi se ţin la crâşmă de la Borta rece.

Ei bine, şi aceasta era o calomnie ca multe altele. Membrii *Junimei* erau de o sobrietate rară în privinţa băuturei, nu zic aceasta cu privire la sexul frumos.

La banchet d. Pogor mai n'a băut, d-nii Maiorescu, Iacob Negruţi, etc., de asemenea. Greul l'a ridicat răsposatul Leon Negruţi, care era un om aproape de două ori de înalt şi de gras cât d-l Iacob Negruţi, şi era deci natural ca să mănânce şi să bea bine. Greul l'am ridicat şi noi cei tineri, care am băut ţapăn; l'a ridicat Eminescu. Dar eram oameni prea bine crescuţi şi cuviincioşi ca vre-unul din noi să treacă măsura.

Ne-am pus la masă la 10 ore şi ceva, ne-am sculat la 2. Pînă la 12 am mâncat şi băut, de la 12 încolo s'au ţinut discursuri, discursurile cele mai mirobolante, fantastice şi glumeţe, posibile. Nici un toast ceremonios. Nu s'a băut în socoteala nimănui în mod formal, aşa cum se obicinueşte la alte banchete. Ne încălzisem cu toţii de glume şi de veselie.

Cel întâi care a luat cuvântul a fost d-l Iacob

Negruţi. In toţi anii d-sa lua întâi cuvântul. Pentru ce? Pentru ca să facă istoricul societăţei *Junimea*, să caute să-i determine data înfiinţărei, fără să reuşească vre-o dată. Când d-l Iacob Negruţi cerea cuvântul, o aclamaţie generală îl saluta, căci toată lumea ştia că are să pronunţe acelaş discurs ţinut de 14 ani, presărat cu evenimentele din urmă şi cu incidentele proaspete. Din acel moment, veselia începea în mare.

— D-lor, începu d-l Negruţi, sărbătorim aniversarea *Junimei*. Ca să sărbătorim aceasta, trebue să ştim când s'a născut ea...

— Nu se ştie, nu se ştie, întrerupseră mai mulţi.

— Origina *Junimei* se pierde în noaptea timpurilor, striga d-l Pogor, este o îndrăzneală a o cerceta.

— Daţi-mi voe, nu mă întrerupeţi de la început, strigă d-l Negruţi. Chiar dacă s'ar pierde în noaptea timpurilor, încă avem datoria să mergem până acolo ca să o găsim, daţi-mi voe deci ca să vorbesc. La 1862...

Intreruperi.

— Nu 1862, ci 1863...

— Fie 1863, continuă d-l Negruţi, Vasile Pogor s'a dus într'o seară la Maiorescu la şcoala din Trei-Erarhi, nu ştiu pentru ce. A stat acolo toată seara.

— In ce lună din 1863? strigară mai mulţi.

— In luna lui Februarie, replică d-l Negruţi.

Mai multe voci:

—Nu în Februarie, nu, nu-i adevărat.

— In sfârşit era iarna, strigă exasperat d-l Negruţi. Reîncep. In 1863, iarna, Vasile Pogor se duce la Maiorescu în curtea Trei-Erarhilor, iar de acolo ese împreună cu Maiorescu.

— Era şi Carp, replică unul.

— Ba nu era Carp, replică altul.

D. Negruţi continuă:

— Discuţia care se începuse între Maiorescu şi Pogor în casă nu era sfârşită; ca s'o sfârşească

ei se opresc în dreptul fanarului din fața clopotniței...

— Nu e adevărat, strigă d-l Pogor, ne-am oprit în dreptul fanarului de la biserica catolică, nu pentru a sfârși discuția ci pentru altă ceva....

Aici un mare hohot de râs.

D. Negruți continuă:

— Maiorescu susține contrariul. Prin urmare, nu știu sub ce impresie erau amândoi, atâta știu că lui Maiorescu i-a venit bizara idee ca să înființeze societatea a căreia aniversare benchetuim...

— Nu lui Titu i-a venit ideea, întrerupse d-l Pogor, ci mie, toate ideile mari vin de la mine.

— Ba lui Maiorescu, întrerupseră mai mulți.

— Această societate, continuă d-l Negruți, a trecut prin multe peripeții...

La aceste cuvinte d-l Pogor se sculă cu paharul în mână și întrerupând pe d-l Negruți, începu:

— D-lor, nu vă potriviți minciunilor lui Negruți, el nici n'a fost atunci, nici nu știe, vorbește din auzite. Eu chiar care am fost, nu pot să precizez nimic, nu știu dacă geniala idee a înființărei *Junimei* ne-a venit în 1863; nu știu mai la urmă chiar dacă era vre-un fanar, fie înaintea Trei-Sfetitelor, fie înaintea bisericei catolice; nu știu, fiindcă este foarte mult de atunci, este un veac de om. De aceea, de cât să vă potriviți palavrelor lui Iacob Negruți, să declarăm cu toții că asupra naşterei *Junimei* nu se poate ști nimic, *căci origina ei se pierde în noaptea timpurilor*.

Aclamațiile cele mai călduroase subliniară discursul d-lui Pogor. Iar până la anul viitor, adică până la un nou banchet, rămase ideea stabilită că *Junimea* n'are origină sigură.

Discursurile se succedară discursurilor, însă și aici *Junimea* se deosebia de alte societăți.

Care a avut de spus ceva de spirit pe socoteala producțiilor literare ale altuia, acela a luat cuvântul, arătând în mod comic calitățile literatului și serviciile aduse literaturei române de *Convorbirile literare* și de *Junimea*. Nimeni n'a fost trecut cu vederea, toți ne-am zeflemisit reciproc. Poeții, sentimentalii mai cu seamă, au fost obiectul a marei ironii.

In sfârșit d-l Negruți n'a uitat să închine și în sănătatea duducăi de la Vaslui.

— D-lor, dacă n'aşi avea de abonată pe duduca de la Vaslui, și dacă Pogor ar scri mai des, *Convorbirile* n'ar mai putea fi cetite în locuri cum se cade. Duduca de la Vaslui este simbolul moralităței acestei reviste, pe care Pogor din fericire o profanează foarte puțin și numai din când în când cu proza sau cu versurile lui scandaloase.

Discursul fu aplaudat. Iar d-l Pogor replică:

— D-lor, romanuri sentimentale ca *Mihai Vereanu* al lui Iacob Negruți au făcut pe lumea de gust să părăsească cetirea *Convorbirilor*. Această revistă, grație lui Negruți, a ajuns a fi citită numai de fete bătrâne, urâte și sentimentale, ca duduca de la Vaslui...

Animația era generală. Intr'un colț Eminescu, pe care un pahar de vin îl făcea foarte expansiv— căci de natura lui era tăcut — ciocnea și se înbrățoșa cu un junimist nou, proaspăt venit. In mijlocul zgomotului general, am tras cu urechea, fiindcă eram pe aproape, să aud ce vorbește Eminescu cu noul venit și am surprins următorul dialog:

Noul venit: — Eminescule, dragă, în sănătatea *Venerei și Madona.*

Eminescu: — Lasă de oparte *Madona*, să închinăm pentru *Venere.*

Noul venit: — Și pentru *poet* și pentru *proletar.*

Eminescu: — Bravo! Scumpe amice, știi că-mi placi! Apropo, cine ești și cum te chiamă? dragă prietene.

Noul vnit: — Mă chiamă Ionescu.

Eminescu: — Poate să te cheme și Bandraburgă, poți chiar să n'ai nici nume, tot prieten îmi ești, să bem!

* * *

In timpul acesta observ că par'că se prepară ceva. Aşa, d-l Ciupercescu şi încă unul-doi bătrâni junimişti se scoală în mod misterios de la masă şi vorbesc cu un chelner, apoi revin şi se aşează lângă d-l Naum, uitându-se impacienţi spre uşa din stânga, din fundul salonului.

Am spus de la început că la stânga sălei banchetului era o cameră, a cărei uşă era închisă. Intr'un moment dat, aud deschizându-se încetişor pe jumătate acea uşă, şi două capete de femei, una blondă şi alta brunetă, se iviră râzând.

Tablou. Erau două actriţe franceze, dintr'o trupă de operetă, mi se pare a d-nei Keller, care şedeau în acel otel, două actriţe tinere şi frumuşele.

Am înţeles ce vorbise Ciupercescu în mod misterios. Era o farsă care i se prepara lui Naum.

Dar este un proverb care zice: „Nu-i pentru cine se găteşte, ci pentru cine se nimereşte".

D. Pogor zărind pe actriţe se uită la d-l Maiorescu şi făcându-i semn, strigă:

— La Centrala! la Centrala!

Atunci *Junimea*, uitându-se la d-l Maiorescu, repetă îndată în cor, formidabil!

— La Centrala! la Centrala! la Centrala!

D. Maiorescu făcu mare haz şi primi aceste ovaţii fără nici o displăcere.

Cu toate aceste, gluma aceasta: „la Centrala" aducea d-lui Maiorescu amintiri triste, şi pentru ca cititorii să înţeleagă şi gluma şi aluzia să deschid un parantez.

* * *

Cu mult înainte, pe la 1862—1863, mi se pare, d-l Maiorescu era să fie victima unei urzeli infame din partea numeroşilor săi duşmani. Venit în Iaşi, cultura şi talentul său impun celor puţini, dar deşteaptă ura în cei neculţi mai cu seamă din cauza ideilor sale cu desăvârşire deosebite. Fracţioniştii, după cum am arătat, îi jurară ură de moarte şi căutară să-l lovească prin toate mijloacele.

Iată cum li se prezintă ocazia. D. Maiorescu se însărcină ca să predea un curs de pedagogie la *şcoala Centrală* (şcoală normală de fete). Tot atunci este schimbată directoarea de la acea şcoală, care începe a urzi intrigi.

Cursul mi se pare era de la 5—6, prin urmare în timpul ernei seara; o mulţime de invenţiuni începură a circula în jurul acestui curs, versiuni pe care o ceată de profesori fracţionişti le exploatau cu răutate.

Dar lucrurile nu trebuiau să se mărginească aci, răutăcioşii căutară a preciza, şi iată ce găsiră. Când d-l Maiorescu se ducea la ora 5 la şcoala Centrală natural că stătea 3 sau 5 minute în salonaşul de aşteptare al directoarei. Sub-directoare era domnişoara R., o fată şi bătrână şi urâtă şi cam gheboasă. Aceasta îi eşea înainte şi-l primea, deci o mică conversaţie de câte-va minute. Aceastâ conversaţie fu punctul de plecare a tot felul de cancanuri şi pe urmă a scandalului.

Un număr de eleve, fete de câte 20 ani, începură a fi intrigate, poate chiar din gelozie. Ele începură a spiona pe la uşi, a se uita pe borta cheiei şi a colporta bucăţi de frază, pe care în realitate nu le auziseră, ci le inventaseră ele. Atâta a trebuit pentru ca câţi-va belferi (profesori) fracţionişti să ia afacerea în mână şi să facă o denunţare din cele mai infame contra d-lui Maiorescu.

Nu-mi aduc aminte bine, fiindcă eram copil încă, dar ştiu că d-l Maiorescu a fost dat în judecată şi suspendat pentru imoralitate. Şi atunci s'au petrecut fapte în adevăr scandaloase. S'au improvizat martore, fete din şcoala centrală, care veniră să debiteze mărturii preparate şi care prin absurditatea lor se vedeau cât colo că sunt mincinoase. S'a pus totul în mişcare ca un nevinovat să fie condamnat. Afacerea mi se pare că a durat

mai bine de un an, iar d-l Maiorescu a arătat şi în acea împrejurare o mare tărie de caracter şi demnitate. Calomniatorii n'au izbutit.

Şi lucru curios şi scandalos! Acuzatorii d-lui Maiorescu erau în adevăr vinovaţi. Câţi-va din ei aveau relaţii cu unele fete de la şcoala Centrală, din care unele veniră ca martore în contra d-lui Maiorescu.

Iată ce însemna în seara aceea la banchet strigătul: „*la Centrala! la Centrala!*

* * *

Deodată însă mai mulţi junimişti se reped la d. Naum îl iau cu forţa şi-l îndreaptă spre odaia celor două actriţe, care fiind deja înştiinţate făceau mare haz de scenă.

Bietul d. Naum, roşu, căuta să reziste, dar mâini viguroase îl împinseră pe uşa camerei actriţelor şi o închiseră după dânsul.

Vă puteţi închipui hazul nostru.

D. Naum bătea cu pumnii în uşă ca să i se deschidă, făcea eforturi supreme, dar uşa era bine ţinută.

Obosit de a mai bate, vuetul încetă, şi atunci iată ce se petrecu înăuntru, după spusa celor două actriţe.

Una din actriţe îi zise:

— D-le, nu te alarma, noi nu mâncăm pe nimeni, suntem cu toţii artişti, d-ta poet, noi actriţe. Voeşti să facem lectură împreună?

D. Naum dădea cu capul în semn negativ, roş şi furios.

Cealaltă actriţă îl duse la un biurou şi-i zise:

— Iată, scumpe poete, cărţi de lectură, alege. Aici am pe un autor clasic latin, pe Ovid, scrierea lui: *Despre arta de a iubi*. Voeşti să facem lectură împreună?

Cealaltă:

— Văd că nu-ţi place *Arta de a iubi*..., a lui Ovid, să-ţi prezint ceva conform gusturilor d-tale, am aici altă artă: *Arta poetică* a lui Boileau. Asta cred că-ţi convine?

Actriţele pretind, dar noi n'am crezut, că d. Naum chiar în situaţia în care se afla, n'a putut să nu tresară la vederea volumului lui Boileau şi chiar a început a declama:

C'est en vain qu'au Parnasse qu'un téméraire auteur
Pense de l'art des vers atteindre la hauteur
S'il ne sent pas du ciel l'influence secrète
Si son astre en naissant ne l'a formé poète.

Atât ştiu că cei cari ţineau uşa pe din'afară, au auzit declamaţii şi: bravo! bravo!

Cealaltă blondă îi prezentă un mic volum, zicându-i:

— Noi îţi cunoaştem gusturile, iată gustul d-tale preferat.

D. Naum deschide volumul şi citeşte entuziasmat.

Au banquet de la vie, infortuné convive
J'apparus un jour et je meurs, etc.

— Bravo! Bravo! am auzit glasurile femeilor.

In fine, când am socotit că gluma este de ajuns, păzitorii au deschis uşa, iar d. Naum se repezi în sală, roş ca focul.

Noi cu toţii l'am primit în aplause, cântând în cor versurile d-lui Pogor:

Iar când este ca să fie
El... face... filosofie.

* * *

In acest cerc de veselie generală, să descriu ce se petrecea la un colţ de masă, unde eram şi eu.

D. Caragiani ne înveselea cu glumele şi anecdotele sale, când cu toţii i-am cerut să ne repo-

vestească istoria țiganului cu perjele (prunele).

D. Caragiani s'a executat cu plăcere.

Ei bine... adică de ce n'așî spune-o și eu? Anecdota nu e pornografică, ci e simplu trivială, și eu aici sunt mai mult povestitor, prin urmare am o scuză.

Iată anecdota.

Un țigan pleacă de la sat la târg ca să vândă linguri, etc., de ale meseriei lui. La marginea unui sat vede o grădină cu perje foarte frumoase. Țiganul, după ce se uită în dreapta și în stânga și nu vede pe nimeni, sare binișor pe un pârlaz în grădină și-și umple sânul cu perje, apoi o rupe de fugă.

Pe drum începe a mânca; mănâncă țiganul cât mănâncă, însă fiindcă furase prea multe, nu le poate mânca pe toate. Ce să fac, își zice țiganul, cu acestea care-mi rămân? Să le duc la târg? Acolo am să am parale, fiindcă am să-mi vând lingurile și pot găsi altele. Ia mai bine să le pun la marginea drumului ca să le găsească cineva.

Țiganul depuse perjele lângă drum și era gata să plece, când o idee măgărească îi vine.

Țiganul începe a râde și zice: Adică de ce nu mi-așî bate joc de cei care vor mânca perjele? Ia să le aghezmuiesc puțin cu aghiazmă de țigan că sunt sătul de aghiazma popei.

Și cum să zic... țiganul se apucă și stropi perjele bine și plecă râzând.

Se duse la târg, dar îi merse rău, nu vându nici o lingură. Parale n'avea, apucă drumul spre sat foarte necăjit. Pe drum îl apucă o foame grozavă, mâncare n'avea. Iată pe țigan că ajunge la locu' unde lăsase perjele; găsește perjele toate, nu se atinsese nimenea de ele.

Țiganul se oprește, se uită la ele și își zice: Al draculuii Românii, n'au mâncat nici una, o fi mirosit aghiazma țigănească! Dar vezi că Românul îi prost, nu-i ca țiganul. Dacă Românul nu era prost, el trebuia să se uite de aproape, care

sunt stropite și care nu sunt stropite, și să mănânce pe cele nestropite, cum am să fac eu...

Și atunci țiganul se plecă jos și începu a lua una câte una și uitându-se la ele zicea: Asta nu-i stropită, și o mânca. Asta iar nu-i udă. Nici asta; asta-i numai puțin udată... Și continua țiganul să mănânce înainte.

In sfârșit țiganul le mâncă mai pe toate; rămăseseră vre-o patru-cinci, despre care nu putea să rămâe nici o indoială că nu erau stropite bine. Țiganului îi era foame, evidența însă era evidență.

Atunci țiganul își zice: Aestea îs stropite al dracului, dar dacă ar trece un altul nu le-ar mânca? Atunci de ce să nu le mănânc eu?

Și țiganul le înghiți una după alta repede ca să nu aibă timp ca să se răzgândească.

Anecdota nu-i mare lucru în sine, se poate face dintr'însa o fabulă cu morala tradițională la fine, dar modul cum o spunea d. Caragiani, aceea ne plăcea nouă. Este ca cu cântăreții cei mari: publicul cere să repete bucata, nu pentru frumusețea atâta a ariei, cât mai cu seamă pentru modul cum ea e executată.

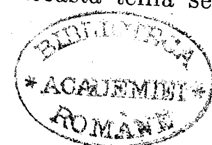
Așa era cu d. Caragiani. Aceeași anecdotă spusă de un altul n'avea nici un haz, istorisită de d-sa, făcea minuni.

Și fiindcă vorbesc despre trivialități și pornografii, trebue să spun ceva relativ la acestea.

Junimea nu era o societate pudică. La *Junimea* se făcea destulă pornografie, însă subțire, dar niciodată nu se vorbea despre femei sau despre legăturile sau intrigile pe care membrii societăței ar fi avut. Fiecare să făcea că nu știe nimic, căci *Junimea* era mai înainte de toate o societate de oameni bine crescuți și civilizați și în asemenea societăți nu se obicinuesc asemenea lucruri.

Din când în când oarecare mici aluzii, și încă și acele foarte discrete.

Așa, de când cu „*Centrala*“, d. Maiorescu avea reputația de cam ștrengar. Această temă se cam

exploata în lipsa d-sale, bine înțeles în glumă și nu de noi cei tineri și mititei, ci de d-nii Pogor, Negruți.

Așa, d. Maiorescu avea obicei, când era *Junimea* la d. Pogor sau la d. Negruți, să vie cam târziu; venea pe la 9 jumătate, câte odată la 10 ore, noi ne adunam cam pe la 9. Intârzierea d-lui Maiorescu lăsa d-lui Pogor loc la bănueli.

Am istorisit deja scena când d. Nicu Ganea îl dă de gol fără să voiască, pe d. Maiorescu că nu este acasă la d-sa, îl credea că e la *Junimea*, și la *Junimea* nu era.

O caracteristică a „Junimei"

Zeflemeaua era una din caracteristicele *Junimei*. Ea a rămas caracteristica partidului politic junimist, caracteristică pe care a imprimat'o șeful, d. Carp.

La *Junimea* zeflemeaua era în onoare. Toți făceau zeflemele... adică toți care puteau, căci o zeflemea proastă era primită cu strigări de: *faul, faul, faul*, iar pseudozeflemistul rămânea rușinat.

Zeflemeaua se confundă de unii cu ușurătate și mai adeseori cu flecăria.

Ce deosebire!

Flecarul sau caraghiosul este un om cu spirit mărginit, cu pretenții de spirit și cu lipsă totală de simț moral sau mai cu seamă de bună cuviință. El zeflemisește totul și toate, fără spirit, iar cinismul lui trece câte odată de lucru hazliu. Ca să facă să râdă pe ceilalți, el ia în râs pe tată-său, pe mă-sa, pe femeea lui, prinicipiile, pe el însuși.

Un exemplu. Cunoșteam un servitor la liceul din Iași. Intr'o zi văd un individ cu fes în cap, cu canaf lung și cu tunică de soldat, vânzând bragă; observ că individul râde la mine, mă uit și recunosc pe fostul servitor de la liceu.

— Bine, mă, de ce ți-ai pus fesul și tunica?

— Conașule, de caraghioslâc ; lumea mă ia de băet cu duh și vând mai multă bragă.

Asemenea tipuri sunt multe.

Zeflemeaua junimistă era de altă natură. Ea se exercita pe tema oricărui ridicol ce se observa, fie în societate, fie în literatură, fie în politică. Ignoranța patentă din partea unui pretins savant, fraza umflată și ridicolă, emiterea de idei baroce, portul deșanțat și exagerat, totul dădea loc la zeflemele.

Era ceva mai mult. *Junimea* avea un mare album, în care se incadrau toate prostiile publicate sau debitate, fie în presă, fie în cărți, fie în Parlament.

In fiecare seară a *Junimei* membrii veneau cu câte vre-o bucată de lipit la album. Se cetia și dacă se găsea în adevăr proastă și ridicolă, atunci se reținea; dacă nu, adică dacă nu era decât o simplă banalitate, ea se respingea.

Pe la 1865 albumul era deja gros de 5 degete. Nu-mi aduc aminte cine-l ținea, d. Pogor sau d. Negruți, nici nu știu cine-l are, știu atât că o prostie făcea deliciile d-lui Pogor.

Indată ce bucata se găsea ridicolă, d. Pogor lua hârtia și cu o mare plăcere o lipea cu colă pe una din paginele albumului.

Când ați ști câți și cine figurau în acel album? Figurau o mulțime de ilustrații de pe atunci ale politicei și ale literaturei. Fiindcă *fracțiunea liberă și independentă* publica prea multe prostii, s'a hotărât să nu se lipească decât o singură dată la două săptămâni ca să nu se îngroașe prea tare albumul.

Pentru fracționiștii belferi, proști și inculți, spiritul zeflemist al *Junimei* constituia o imoralitate. Iar faptul că bucăți din discursurile lor erau reținute în album, îl considerau ca o lipsă de patriotism.

De multe ori discutam cu un anume fanatic profesor. El îmi zicea:

— Bine, dar aceşti oameni n'au nimic sfânt, ei îşi bat joc de ţară, de instituţiile ţărei, de libertăţile noastre.

— Dar de loc, te înşeli, îi răspundeam, *Junimea* îşi bate joc de felul cum se manifestează patriotismul, de felul cum se apără instituţiile constituţionale, de modul cum se laudă libertăţile. In totul este bunul simţ, dreapta judecată, sentimentul relativităţei. Fie fondul cel mai respectat, îndată ce clădeşti pe dânsul lucruri ridicole, *Junimea* te pune la dosar, adică la album.

— Puţin ne pasă, replică cu violenţă belferul, pe dânşii are să-i pue ţara la index, la stâlpul infamiei!...

Şi se desparte furios.

Zeflemeaua a fost şi va rămânea, cât timp vor fi oameni de spirit, în ciuda proştilor şi a nesăraţilor.

XXI

„Junimea" când d-l Maiorescu ajunge ministru

Când d. Maiorescu devine ministru de instrucţie, o mare bucurie cuprinde *Junimea*—şi nu bucuria căpătuelei, căci pe vremea acea nu se lucra, cel puţin pe faţă, pentru căpătuială — era bucuria şi mândria unor oameni de litere, care vedeau pe conducătorul lor literar, ajuns în capul ministerului de instrucţie.

Dealmintrelea, de bucurie interesată nici nu putea fi vorba, vorbesc de membrii permanenţi iar nu de cei cari s'au îngrămădit la *Junimea* după ce d. Maiorescu devenise ministru. *Junimea* nu' se formase în scop politic, nimeni cu câţiva ani în urmă nu se gândise că această societate va putea odată să joace un rol politic. In special d. Maiorescu avusese atâţia duşmani şi deşteptase atâtea animozităţi, încât nimeni în mod interesat nu s'ar fi alipit pe lângă d-sa.

D. Maiorescu ajungând ministru, nu uită de loc *Junimea*, se ocupă de membrii ei şi aproape de fiecare în parte cu o delicată atenţie. Celor mai nevoiaşi şi meritoşi le dă locuri: aşa Eminescu fu numit bibliotecar la biblioteca din Iaşi, altora mici onoruri, n'a uitat pe nimeni.

D. Maiorescu se face ministru în 1874, prin Aprilie mi se pare. Nici pe mine nu mă uită. Aşa, în Iunie mă trezesc, şi cu mine Bodnărescu, cu delegaţia ca să mergem şi să asistăm la examenele liceului bulgăresc din Bolgrad.

Şi fiindcă chestia aceasta bulgărească a revenit zilele acestea întru câtva pe tapet, cred apropo de a înprospăta suvenirurile mele în această privinţă.

* * *

Prin 1874, adică cu trei ani înainte de războiul ruso-turcesc, o mare agitaţie exista printre bulgarii de dincolo de Dunăre. Centrul de unde se răspândea agitaţii era Bolgradul, sau mai drept liceul din Bolgrad. Acest liceu era întreţinut din fonduri bulgăreşti din Bulgaria şi ruseşti. Profesorii erau toţi agitatori. Faimosul Stambulov mi se pare că de acolo a eşit. Era o circulaţie continuă între Bolgrad şi Bulgaria. In Basarabia de jos bulgarii erau ca la dânşii, autoritatea românească era foarte slabă, îi lăsa să facă ce voiau.

D. Maiorescu ajuns ministru, se îngrijeşte de această situaţie, şi pentru ca să-şi dea seamă exact, de ce se petrece la liceul din Bolgrad, se serveşte de ocazia examenelor, pentru ca să ne delege, pe Bodnărescu şi pe mine, ca să mergem să vedem ce se petrece acolo.

Ne-am dus. Nici nu ne închipuiam că lucrurile vor fi aşa cum le-am găsit. Liceul era absolut independent, spiritul de revoltă în contra Românilor era făţiş. Ne-am prezentat ca delegaţi ai ministerului, aproape am fost refuzaţi, căci ni s'au refuzat registre, matricole şi orice infor-

mațiuni. Cursurile se predau în bulgărește, istoria Bulgariei domina cursurile. Era un profesor de limba română, deconsiderat și batjocorit. In acel liceu erau mulți români, din partea Cahulului — adică a nordului Basarabiei românești, —aceia erau obligați să învețe bulgărește.

Fața cu primirea rea ce ni s'a făcut, ne-am plâns prefectului. Prefect era un Moruzzi, un om bun, dar bătrân și moale. Acela ne-a zis:

— Ce voiți, d-lor, așa sunt bulgarii aici!

Am telegrafiat ministrului, iar d-l Maiorescu a și răspuns imediat prefectului, că dacă nu ni se dă satisfacție și nu ni se pun la dispoziție registre, matricole, etc., atunci prefectul să suspende examenele și să raporteze.

Acest act de energie și-a avut efectul. Directorul ne-a pus la dispoziție ce a crezut el de cuviință: registre în limba bulgărească,— așa că noi n'am fost mai folosiți.

Ași puta scrie o mică broșură, asupra celor ce-am văzut, auzit și suferit în curs de trei săptămâni, cât au ținut examenele.

Am făcut un raport foarte lung și detailat, care probabil trebue să se afle în cartoanele prăfuite ale ministerului.

Mi-aduc aminte că era vorba ca să se ia măsuri serioase în contra acelei scandaloase stări de lucruri, dar... peste trei ani izbucnește războiul ruso-turcesc și pierdem Basarabia.

* * *

După finitul examenelor, prefectul mă îndeamnă ca să vizitez Ismailul și partea de jos a Basarabiei, spunându-mi că am să văd lucruri interesante. Am să văd, îmi spunea, între altele, colonii de toate neamurile Orientului. Două sate, îmi zicea, nu sunt de aceeași limbă: turci, tătari, bulgari, sârbi, arnăuți, nemți, etc., iar pe ici pe colo sate vechi românești din timpul Moldovei mari și independente.

Doream să văd Marea Neagră, încă nu văzusem marea. Inconvenientul, mi s'a zis, este că pe întregul litoral din acea parte a mărei nu era de cât un singur sat, Gibrienii, locuit de o populație de lipoveni, fanatică și inospitalieră.

Cu toate acestea m'am hotărât să fac această excursiune. Prefectul însă mi-a dat un soldat ca precauțiune: întâi, pentru că drumurile erau foarte periculoase, — se ucideau oameni în fiecare zi în ziua mare, — și al doilea fiindcă bulgarii erau foarte agresivi.

Măcar că ce am să povestes nu intră în amintrile propriu-zise, nu mă pot împiedica totuși, fiind un episod nostim.

Ajung la Gibrieni, un sat mare, chiar lângă mare. Era cam în spre seară. Văzând trăsura, lipovenii închid ușile. Mă duc la primărie, nu găsesc pe nimeni. Mă adresez la mai multe case, proprietarii fug și închid porțile. Caut un român, nu găsesc nici unul, nu era nici un român în sat.

Imi închipuesc că trebue să fie o școală și la școală trebue să fie un învățător. Cu mare greutate găsesc școala. Abia dau peste învățător, care și el se ascunsese; însă el se ascunsese din alte motive, el credea că vin ca să inspectez școala. Cum mă văzu începu a se ruga să-l ert dacă n'are elevi, nici clasă — lipovenii nevoind cu nici un preț a da copiii lor la școala românească. Din „d-le inspector“ nu mă scotea.

— D-le, îi zisei eu, află că eu nu sunt inspector, am venit să văd marea.

Cu mare greutate îl fac să se convingă.

— Acum este altă ceva deocamdată, îi zisei. Unde pot dormi aici în sat?

Invățătorul îmi arată o odaie mizerabilă, singura odaie, și îmi zise:

— D-le inspector, (tot inspector) vedeți unde dorm; aveți însă trăsură, trimiteți-o la satul prin care a-ți trecut, ca să aduceți pe primar și pe no-

tar, căci primarul şi notarul, singurii români împreună cu mine, nu stau în sat.

Trimisei trăsura şi peste un ceas sosi primarul cu notarul. Voiră să uzeze de autoritatea lor ca să-mi găsească o gazdă; imposibil, toţi refuzau. Atunci recursei la un mijloc eroic. Soldatul cu baioneta la puşcă intră în curtea celui dintâi lipovan, iar primarul declară că va fi împuşcat cel care va rezista. Lipovanul cu toată familia părăsi frumuşel casa şi mă lăsă pe mine şi pe soldat stăpân pe ea.

Odăile erau foarte curate. Imi preparai aşternutul singur, iar soldatul se culcă la uşa mea în tindă.

Am dormit admirabil. A doua zi des-de-dimineaţă văd pe la garduri nişte capete, era lipovanul cu familia, care aştepta ca să plec. M'am grăbit a părăsi odaia ca să mă duc la învăţător, unde eram învitat la dejun.

Abia părăsisem curtea şi am văzut pe lipoveni repezindu-se în casă şi aruncând pe fereastră, în curte, aşternutul pe care dormisem, cu semnele celei mai vădite spaime şi scârbe.

Sosesc la învăţător. Femeea acestuia pregătise după aparenţă un dejun bun. Ne punem la masă. Era un castron întreg de icre moi.

Observ cu nemulţumire că pe masă era o garafă cu apă tulbure. Sunt nevoit să beau din ea. Mă uit însă la nasul învăţătorului şi observ că avea culoarea unei lanterne de la o locomotivă. Mi-am zis în mine: omului acesta nu i s'a putut înroşi nasul cu apă...

Torn din garafă în pahar apă, gustând simţesc că apa mirosea a vin; concluzie: a fost deci în aceastǎ garafă foarte de curând vin.

Invăţătorul avea aerul încurcat; văzându-mă că beau apă a trebuit să facă şi el acelaş lucru. Puse paharul la gură, înghiţi odată din apă şi făcu o strâmbătură oribilă.

Eu zâmbesc uitându-mă drept în ochii lui. Atunci el încurcat, îmi zise:

— D-le inspector, (rămăsesem inspector) iată ce apă mizerabilă bem în satul acesta.

Atunci eu mă hotărâsc să grăbesc lucrurile.

— D-le învăţător, i-am zis, icrele acestea sunt admirabile, iar scrobul care-l simţesc că se prăjeşte are un miros delicios. N'ai putea d-ta găsi pe aici puţin vin, că apa aceasta nu e de băut?

Ochii omului îi străluciră. Văzui o luptă interioară că se petrecea într'însul, se uită de vre-o două-trei ori la mine şi în fine zise:

— Nevastă, mi se pare că acum trei zile, când a fost frate-tău pe aici, a adus puţin vin, vezi n'a mai rămas o picătură?

Femeea se uită cu repros la bărbatu-său şi cu bănuială la mine. In fine răspunse:

— Zău, nu ştiu, fiindcă vezi, d-le inspector, că noi nu bem vin, dar am să caut.

Peste două minute veni cu o garafă mică de vin. Natural că turnându-mi mie, am turnat şi gazdelor. Gărăfiţa se deşertă. Băui din vin, era bun. Invăţătorul cu ochii aţintiţi la vin nu îndrăznea să bea.

— D-le învăţător, să ştii că dacă nu bei d-ta, nu beau nici eu.

Cu o mişcare febrilă luă paharul şi făcu o înghiţitură enormă, dar ravizat se opri la jumătatea paharului neputându-şi deslipi buzele de pe el.

Inţelesesem totul.

— D-le învăţător, plăcintele acestea sunt nu se poate mai gustoase, dar fără vin ce ne facem? Ia vezi, cumnatul d-tale când a venit pe aici n'a mai lăsat vre-o garafă de vin?

Atunci bietul om se sculă în picioare şi 'mi zise:

— D-le inspector, dacă te duci la minister, te rog să nu mă înegreşti. Iţi mărturisesc că-mi place un pahar cu vin, dar oamenii fiind răi, pretind că sunt beţiv. De aceea....

— D-le învăţător, ospitalitatea mi-i scumpă, înţelegi că nu din partea mea vei auzi alt-ceva decât recomandaţii bune.

Atunci omul meu, vesel strigă:

— Nevastă, ia ia gărăfiţele astea de aici şi adu călugăriţa (garafă de mai multe oca şi cu sticla neagră) cea mare.

Dejunul ţinu vre-o oră jumătate, în care timp învăţătorul îmi povesti toate nevoile lui.

Tipul învăţătorului de la Gibrieni mi-a rămas şi până acum în memorie.

XX

Reiau firul nu atât al amintirilor cât mai cu seamă al impresiunilor mele de la societatea *Junimea*.

In general cei care fac asemenea lucrare, sunt observatori tăcuţi, care stând într'un colţ al camerei, în care se discută şi se vorbeşte, notează cu îngrijire tot ceea ce îi izbeşte; aceia sunt adevăraţii autori de memorii, la dânşii găseşti fapte şi date precise şi metodă în povestirea celor desvălite, cu fiecare observaţie la locul ei.

Cititorii au observat deja că eu nu fac parte din această categorie; niciodată nu m'am gândit, fiind la *Junimea*, ca să reţin ceva, pentru ca în viitor să scriu asupra celor ce am auzit şi văzut. La *Junimea* nu stăteam într'un colţ, nici tăceam, eram un membru dacă nu turbulent, dar de sigur în veşnică mişcare. Cu mare greutate, pe câţiva, printre cari eram şi eu, ne putea ţinea în disciplină. Cetitorul era întrerupt de noi adesea, iar Lambrior şi cu mine, când puteam să plasăm vre-o răutate, nu ne sfiam de loc.

Până se stabilea liniştea în *Junimea* era o istorie întreagă, iar unul din cei cari se liniştea în urmă de sigur că eram eu. După ce d. Maiorescu sau d. Negruţi reuşea să ne facă să tăcem, începea o altă comedie; ceeace nu mai puteam spune tare — răutăţi, bine înţeles — le comunicam la ureche.

Şi atunci se întâmpla următorul lucru: eu comunicam ceva la urechea vecinului meu — în genere vre-o observaţie privitoare la cel care citea—; vecinul meu o transmitea la urechea vecinului său, aşa că gluma făcea rondul tuturor, în cât ajungea până şi la caracude. Unii se puteau stăpâni de râs muşcându-şi buzele, alţii însă începeau a râde, liniştea se turbura, cetitorul se întrerupea supărat, iar Pogor striga, foarte mulţumit dealmintrelea de liniştea întreruptă:

— Panu, el e capul răutăţilor!

Intocmai ca la şcoală.

D. Iacob Negruţi hazarda câteva observaţii şi mustrări, la care d. Pogor răspundea:

— Să tacă „carul cu minciunile!"

* * *

Trebue să vă spun că d. Negruţi era numit la *Junimea „carul cu minciunile"*.

De unde îi venise această poreclă?

Iată de unde.

Intre cei întâi care veneau la *Junimea* era d. Iacob Negruţi.

Cum intra începea a istorisi tot ce auzise, văzuse, cetise în timpul săptămânei, şi acestea le spunea cu haz, cu spirit, exagerându-le astfel, în cât mai nu le cunoşteai dacă le ştiai şi tu. Incepea cu cele ce se petrecuseră în Iaşi în politică, la tribunal, pe stradă, în gazetele ieşene. De acolo trecea la anecdotele aflate la Bucureşti, precum şi la cele ce i se mai spusese de prin diferite părţi. Nimic nu găsea graţie înaintea verveí lui: spunea, clevetea, ridiculiza aproape totul. Noi ascultam cu mare plăcere şi făceam mare haz.

Se întâmpla câte odată, foarte rar, ca d. Iacob Negruţi să vină mai târziu; atunci până la deschiderea şedinţei nu era nici o animaţie. De odată se deschidea uşa şi d. Negruţi apărea.

D. Pogor striga:

— Iacă a venit și „*carul cu minciunile*“, hai descarcă-le că suntem grăbiți!

* * *

Nu pot să nu vorbesc din nou de Bodnărescu. Bodnărescu a fost o adevărată creațiune a societăței *Junimea*, în special a d-lui Maiorescu. Și lucru straniu, tocmai poate din această cauză și a fanatismului lui în materie de literatură, era obiectul tuturor epigramelor noastre, la care răspundea prin o tăcere absolut senină. Și tocmai poate pentru aceasta, el a fost cel mai atacat în polemici. Așa *Muza de la Borta rece*, a făcut din el personagiul principal.

Discuțiile estetice se nășteau cu ocazia cetirei poeziilor sau nuvelelor lui, discuții care erau vii, aprinse și care țineau toată ședința. De abia Bodnărescu începea a ceti câteva versuri, și imediat glasuri de protestare se auziau:

— Iar metafizică!

— Iar pesimism!

— Iar lucruri nebuloase!

Pe urmă discuția începea, Bodnărescu rămânea cu caetul în mână. Peste un ceas toată lumea uita pe Bodnărescu și versurile lui, toți fiind adânciți în chestiuni de estetică, filozofie, etc. La sfârșitul ședinței Bodnărescu se scula, închidea caetul, necitit întreg.

Cu timpul, versurile lui Bodnărescu începuseră a fi mai limpezi, mai ușor de înțeles, dar fondul de idei îl păstra.

Aceeași filosofie disperată, aceeași iubire de neant, aceeași vagă îngrijire de ce are să fie în cursul nepătruns al veacurilor viitoare, aceeași idee de micimea omului și de trecerea lui neînsemnată în lume, se vedea la acest poet.

Mi-a aduc aminte prin 1874 Bodnărescu vine cu o poezie: *Pe mare*.

Poetul și de astădată se ocupa tot de tainele lumei ca în alte poezii ale sale, dar de astădată într'o limbă mult mai curată și pătruns de o reală și înaltă inspirație. Fiindcă această poezie frumoasă a dat loc la discuții estetice vii în acea seară, voiu începe prin a reproduce partea ei din urmă:

II

De e sară peste lume
Când pe ape rătăcesc,
Toate stelele cu mine
Mi se pare că plutesc.

De sunt valuri și mă legăn
Cerul încă-i legănat,
Ca și cum ar fi pe ape
Tot văzduhu 'ntemeiat.

Mă gândesc atunci la taina
Inălțimilor cerești —
Stele cad, se stâng în mare
Par'că totu-i din povești.

III

Calea robilor de veacuri
Printre stele ochiul duce,
Și nici una călătoare
Despre dânsa știri n'aduce.

Incotro să meargă oare
Și drumeții cine sunt?
Ori pe acolo nu se'ntâmplă,
Cum se'ntâmplă pe pământ?

Carul mic și carul mare
Depărtate stau de ea —
Rătăcit-au vr'un nimernic
Și nu o mai poate afla?

O, de este cum se pare,
El atunci e fericit,
Printre mii și mii de stele
E frumos de rătăcit.

Un murmur de generală aprobare sublinià citirea poeziei.

— Bravo Samsoane! (Pe Bodnărescu îl chema Samson) strigarăm cu toţii.

— Bravo Samsune! adăogă d. Paicu, care în calitatea lui de filolog şi de gramatic, credea că singurul spirit ce se poate face cu o limbă, este acela de a stâlci cuvintele.

Bodnărescu, care nu era deprins cu asemenea complimente, se înroşi până în vârful urechilor de plăcere.

D. Pogor adresându-se celor *nouă*, care după cum se ştie nu înţelegeau niciodată nimic, îi întrebă:

— Aţi înţeles şi voi poezia lui Samson?

— Inţeles, înţeles, strigară Beldiceanu, Cernescu, etc.

— Şi preşedintele lor Drăgănescu? adăugi d. Pogor. (Drăgănescu era d. Nicu Ganea).

— Şi el, răspunse d. Nicu Gane.

— Chiar caracuda a priceput? mai adăugi d. Iacob Negruţi.

— Chiar caracuda, răspunse Miron Pompiliu, preşedintele caracudei.

* * *

Această scenă, ca să fie înţeleasă, trebuesc date oarecare detaliuri, sau mai drept să revin asupra unor detaile deja date.

Bodnărescu era reputat ca cel mai întunecat şi nepriceput literat din *Junimea*. Era admis că numai d. Maiorescu pricepea ceeace el scria.

D-lui Maiorescu îi venea uşor să pretindă aceasta.

In general d-sa făcea o supoziţie, o supoziţie a sa proprie, ce a înţeles Bodnărescu, şi apoi o expunea adăogând sentenţios:— „Iată ce a vrut poetul să zică".

Poetul niciodată nu protesta, nici nu contraria pe d. Maiorescu, şi aceasta pentru un motiv de

regulă estetică, inventat tot de d. Maiorescu. Am vorbit deja despre acest motiv.

După d. Maiorescu, poetul îndată ce a isprăvit lucrarea, acea lucrare nu mai este a lui, este a cititorilor şi a comentatorilor, aceştia sunt singurii competenţi ca să spună ce a înţeles poetul; poetul n'are dreptul ca să aibă a părere asupra propriei sale lucrări.

Iată de ce d. Maiorescu înţelegea lucrările lui Bodnărescu. Şi iată de ce noi ceştilalţi, care nu împărtăşeam părerea d-lui Maiorescu, nu înţelegeam *aforismele*, sau cum zicea d. Nicu Gane, *anaforalele*, *epigramele* şi *satirele* lui Bodnărescu.

Erau unele care ajunseseră proverbiale în *Junimea* pentru obscuritatea lor şi pe care le ştiam pe de rost cu toţii şi cu care îl întâmpinam pe Bodnărescu când intra la *Junimea*. Aşa, cine nu ştie faimoasa epigramă a lui Bodnărescu, de care făceam atâta haz. Iat'o:

„Sus pe Olimp ori pe Tempe 'nflorită mă chiamă a mea zână;

„Colo pe pisc eu între amândouă pe plaiu te voiu duce".

O alta era şi mai puţină celebră în analele glumelor *Junimei*. Iat'o:

„Sboară pământul din veacuri în veacuri şi tot pe acea cale."

„Dar şi scânteia divină în noi liberă fi-va cu "dânsul".

Inţelegeţi acum de ce, când Bodnărescu venise de astădată cu o poezie limpede şi plină de gânduri poetice, frumos spuse şi clare, *Junimea* în corpore îl aclamase strigând: Bravo Samsoane!

Şi lucru curios, mulţumirea d-lui Bodnărescu exprimată la început nu fu de lungă durată, el sfârşi prin a crede că poezia n'avea nici o valoare de vreme ce d. Maiorescu nefiind acolo nu-şi dăduse părerea, şi de vreme ce chiar „caracuda" o înţelesese. Acest lucru mi l'a confiat mie la eşirea de la *Junimea*, cu un aer foarte melancolic:

— Panule, crezi tu că poezia *Pe mare* este bu-

nă? Apoi atunci de ce cei *nouă* au înţeles'o împreună cu *caracuda*? Aştept cu nerăbdare pe Maiorescu să vină de la Bucureşti, până atunci pun poezia la carantină.

* * *

Iată discuţia ce a avut loc cu ocazia cetirei poeziei lui Bodnărescu : *Pe mare*.

Printre diferitele curente estetice, care agitau *Junimea*, erau două mari care o separa în două tabere opuse.

Intâiul curent consta a se susţine că materialul poetic, de unde un poet poate să-şi ia inspiraţia este mărginit şi anume: din credinţele antice mitologice, din credinţele şi eresurile omenirei, fie şi chiar cele populare ale noastre. Iar din contra, ştiinţa modernă şi toate teoriile şi descoperirele noui nu numai că nu sunt un element poetic, dar dimpotrivă ucid inspiraţia şi scoboară nivelul poeziei.

Al douilea curent susţinea din potrivă că ştiinţa modernă şi descoperirele ei sunt un puternic material de o inspiraţie şi o fecunditate poetică mare, mult mai mare decât credinţele naive mitologice şi eresurile băbeşti, şi că poezia viitoare va avea o desvoltare mult mai înaltă şi mai impunătoare de cât cea eşită din vechile credinţi.

Intâiul curent era reprezentat prin marea majoritate a *Junimei*, în frunte cu Ştefan Vârgolici, Naum, etc.

Al doilea curent, mult mai restrâns, fusese adus în *Junimea* de Lambrior şi mai cu seamă de mine, susţinut în parte de Alexandru Xenopol şi mai târziu de Vasile Conta.

D. Maiorescu nu se pronunţase categoric contra nici unui sistem, înclina evident însă pentru cel dintâiu, de vreme ce de multe ori stabilea teoria că: poezia îşi are materialul ei propriu şi nu orice materie sau orice gen de cunoştinţe pot da

loc la creaţiuni poetice. Aşa, de câte ori n'am auzit pe d. Maiorescu susţinând că tema patriotică nu poate da loc la adevărate inspiraţii poetice, materialul fiind impropriu, de asemenea politica şi altele. Pe baza acestora condamna întreaga mişcare de poezie patriotică din ţară. In această privinţă avea şi nu avea dreptate, după cum voiu arăta în curând.

D. Negruţi şi el era mai mult partizanul vechei credinţi estetice.

Cât despre d. Pogor, nu avea o părere pozitivă, d-sa susţinea când o teorie, când alta, după cum era prezentată mai bine sau mediocru, iar spiritul său eminamente estetic, aproba tot ceea ce era frumos şi simţit, fără a voi să se încurce în chestii de doctrină şi de şcoală.

* * *

Ca o consecvenţă a celor două doctrine de mai sus, decurgea o altă deosebire mult mai profundă între noi. Subt influenţa filosofiei metafizice germane şi a unui panteism nou, una din temele preferate ale lui Bodnărescu mai cu seamă, era punerea în versuri a neastâmpărului sufletului omului pentru a afla ce este dincolo de lumea cunoscută. După această şcoală, ca şi după filosofii care o inspiră, omul este vecinic chinuit de întrebarea : Cine a făcut lumea? Cum s'a născut ea? Ce are să devină universul? Ce loc avem noi în lume? Etc.

Din contră, adepţii filozofiei pozitive al cărei reprezentant eram eu, ne ridicam vecinic în contra acestui fel de chinuri artificiale pe care poeţii pretind că le simţesc, căutând a rezolvi problema cauzelor finale şi a celor primordiale. Noi nu admiteam ca să se facă oftaturi şi plângeri pe această temă, reducând'o numai la oarecare juste proporţii.

* * *

Odată pus în cunoştinţă cetitorul de acestea, îi va veni uşor ca să înţeleagă discuţiile estetice din *Junimea*.

După citirea poeziei *Pe mare* a lui Bodnărescu, d. Pogor zise:

— Discuţia este deschisă, care are de spus vre-o prostie s'o spună.

Ştefan Vârgolici, căruia pe lângă porecla de *negustor de porci* îi mai ziceam noi în *Junimea* şi: *om şi om*, zise:

— Se înţelege că poezia e frumoasă cu stelele ei călătoare şi cu întrebarea oare ce se petrece pe acolo printre stele; dar eu mărturisesc că mi se pare mai poetică concepţiunea antică, care făcea din cer o boltă statornică ţintuită cu cuie de aur strălucitoare. Iar Apolon eşind cu carul său măreţ şi trăbătând cerul cu cursierii lui de foc, era ceva de toată frumuseţea.

— Contestez, am răspuns eu, aceste aprecieri care mi se par greşite. Cei antici având un orizont mărginit de cunoştinţi, în care eroarea de multe ori domina observaţiile juste şi având cunoştinţi foarte reduse geografice, etnografice, astronomice, etc. inspiraţia lor nu a fost de cât foarte rar grandioasă, iar poezia lor destul de mărginită ca perspectivă.

Evident că exageram, dar fondul îl cred şi acuma foarte just.

— Cum, sări preşedintele *caracudei*, Miron Pompiliu, dar se poate ceva mai frumos şi mai poetic de cât mitologia greacă precum şi ideea ce-şi făceau ei de zei, de lume? Da, acele frumoase metamorfoze! Dar credinţa despre semizei? Dar lupta între dânşii? Se poate ceva mai frumos!

Aceste cuvinte ale lui Miron Pompiliu fură aprobate de mulţi, iar Beldiceanu, Xenopol şi alţii îmi ziseră:

— Lasă, Panule, nu mai susţinea asemenea lucruri, aceste sunt paradoxe.

Aceste cuvinte mă înfierbântară şi răspunsei cu multă vivacitate.

— Aşa, apoi să vă arăt că nu ştiţi ce susţin şi că confundaţi două lucruri deosebite. Eu susţin că cei vechi au avut foarte puţină fantezie poetică şi că noi modernii o avem incomparabil mai mare. Să nu uitaţi, că ceea ce numiţi d-voastră imaginaţia poetică, la cei vechi nu era fructul fanteziei poetului, ci erau credinţele religioase, sociale şi cosmice ale lor, era sistemul religioso-filosofic al grecilor, în care ei credeau cum credem noi în adevărurile pozitive ale ştiinţei. Când din soare făceau un Apolon cu carul său, nu era imaginaţie pentru dânşii, era o credinţă, fabulele din mitologia lor erau dogme religioase, ei credeau în metamorfoză, metempsichosă, în zei, în zeiţe, etc. Prin urmare poeţii lor, afară de cei lirici care descriau şi analizau sentimentele şi foarte puţin încă şi acestea, nu făceau de cât să copieze şi să reproducă credinţele contimporane. Este ca un poet modern care ar pune în versuri credinţa noastră despre fulger, despre ploae şi alte fenomene metereologice. Noi modernii care avem alte credinţe, luăm drept fantezie poetică credinţele celor vechi. Noi găsim în ele poezie, fiindcă nu mai credem întrânsele, cei vechi nu găseau decât adevăruri, partea poetică era foarte puţină.

Această tiradă cam linişti pe cei care se ridicaseră în contra mea taxându-mă de paradoxal.

Atunci d. Pogor se amestecă şi el în discuţie şi-mi zise:

— Foarte bine, dar crezi d-ta că cunoştinţele noastre pozitive pot provoca inspiraţie poetică? De vreme ce totul e cunoscut, ce-i mai rămâne poetului?

— Mai întâi totul nu poate fi cunoscut în domeniul ştiinţei, îi răspunsei eu; pe urmă poezia nu consistă în a inventa teme, ci a exploata o temă cunoscută din puncturi de vedere necunoscute, fie de gândire, fie de sentiment. Dacă până acum nu avem poeţi mari, în sensul filozofiei pe care o susţin, este că adevărurile ştiinţifice au fost până acum exploatate numai din punct de

vedere utilitar şi n'au pătruns nici nu sunt aşa răspândite pentru a fi exploatate din punct de vedere literar şi estetic.

Discuţia continua pe această temă amestecându-se într'ânsa principalii membri, Lambrior şi Xenopol, până la oare care punct susţinându-mă, alţii combătându-mă.

De unde luasem sau mai drept cum îmi venise mie această teorie? Căci trebue să spun — şi nu e o laudă — că teoria aşa cum o luasem eu şi o susţineam, nu o citisem nicăeri. Propriu-zis, era dacă voiţi o teorie estetică a mea. Dar când zic a mea, înţeleg ca parte proprie mie ceeace în genere aparţine unui om, care a cetit, s'a inspirat din lucrările altora, căci nimenea nu inventează nimic din nimic.

Fiindcă cred că este interesant, să spun cum ajunsesem eu la aceste credinţi estetice.

După cum am arătat deja, eu eram adeptul şi admiratorul lui Auguste Comte, a cărei lucrare mare complectă o cetisem şi o recitisem (nu ediţia cea mică de miss Martineau). Mă pătrunsesem de principiile filozofiei pozitive. Lucrarea lui Auguste Comte scrisă în 1830 prezintă multe lacune. Aşa, partea psihologică este cu desăvârşire neglijată, fiindcă pe atunci nu luase enorma desvoltare pe care o are astăzi.

Un lucru mă isbise în uvragiul său filozofic: partea estetică lipseşte cu totul. El prezintă un sistem întreg, un sistem complect de credinţe, care să înlocuiască pe toate celelalte vechi, un sistem cu care un om cult să se poată mulţumi şi din care să poată să găsească un răspuns la toate chestiunile privitoare la om şi la lume. Şi cu toate acestea, acea parte indispensabilă omului şi societăţei, literatura, arta, poezia, nu aveau în ea teoria estetică, pe care să se bazeze. Auguste Comte se mulţumia în treacăt în partea aplicaţiei lui sociale să zică numai câteva cuvinte. Nu am vreme ca să le caut, dar sensul lor era cam acesta : „se înţelege că şi literatura şi arta trebue

să se inspire din acelaş sistem de credinţă pe care îl are omul cult".

Aceste două-trei rânduri au fost o adevărată revelaţiune pentru mine, întreaga parte neglijată putea fi suplinită prin aceste cuvinte, care exprimau o adevărată teorie.

In adevăr, mi-am zis, sistemul nostru de credinţe pozitive, modul nostru de a concepe societatea şi lumea, nu au o literatură şi o artă complectă. Veniţi mai târziu, prin forţa lucrurilor, noi am adoptat şi ne-am deprins a admira o artă şi o literatură care însă nu sunt productul gândirei şi simţirei noastre, ci sunt productul gândirei şi simţirei omenirei înainte de noi, care avea alt sistem filozofic şi religios şi alte credinţi.

Şi mi-am mai zis: că este cu neputinţă ca din concepţiunea ce avem noi despre lume şi de adevărurile pozitive câştigate, să nu se poată trage profite artistice, literare, pe tema unei fantezii mult mai bogate şi mult mai variate.

Iată cum mi-am stabilit teoria, pe care o expusesem la *Junimea* cu ocazia poeziei lui Bodnarescu: *Pe Mare.*

Imi trebuia însă exemple pentru a o ilustra. Am început a le căuta. Pe atunci eşia o revistă *La Philosophie positive* redactată de Littré, unul din cei mai iluştri adepţi al lui Auguste Comte. Mi-am zis că trebue să aibă acea revistă şi o parte literară şi m'am abonat la ea. N'am găsit mare lucru în această privinţă, afară de câteva nuvele pe temă pozitivă.

Mi-aduc aminte de una: Un doctor îngrijeşte pe un epileptic. Se ştie că epilepsia face în multe cazuri iresponsabil pe individ. Agravându-se boala, epilepticul prinde ură pe doctorul care îl îngrijea.

Urma în nuvelă o serie de scene foarte interesante, care puneau în relief caracterul maladiv al epilepticului. Ţin minte desnodământul acelei nuvele; iată-l. Epilepticul se hotărăşte să omoare pe doctorul, binefăcătorul său. Intr'o zi el se as-

cunde după uşă şi când doctorul intră, el îi împlântă un cuţit în piept. Doctorul cade, înainte însă de a expira el are puterea de a zice, celor ce-l înconjurau:

— „Să nu se urmărească Germain (aşa era numele clientului), fiind epileptic, el este iresponsabil“.

Vedeţi că tema nuvelei era concepută în alt spirit de cât cel obişnuit, ideea de responsabilitate sau iresponsabilitate era pusă; iar doctorul arăta că convingerea unei credinţi medicale este mai tare chiar de cât sacrificiul vieţei, explicând la urmă că moartea sa este rezultatul unei cauze pe care o cunoştea de mult, iar nu rezultatul voinţei omorâtorului.

Tot din *Philosophie positive* am aflat numele unei poete, M-me Akerman, ale cărei poezii cu un caracter ce-i drept mai mult social, se deosibesc de elucubraţiile comune poeţilor, putând servi la oare care punct ca model de literatură nouă.

Dar scriitorul, care pe atunci m'a captivat mai mult şi mi-a deschis orizonturi nouă în sensul teoriei estetice ce susţineam, a fost desigur faimosul romancier Jules Verne.

* * *

Un intermediu înainte de a continua cu chestia estetică.

Am zis rândul trecut că lui Ştefan Vârgolici, pe lângă porecla de negustor de porci, noi îi ziceam la *Junimea* şi *om şi om*.

Ştefan Vârgolici era profesor de limba şi literatura franceză la Universitate. Erudit, muncitor, Vârgolici a dat *Convorbirilor* o mulţime de traduceri din diferiţi poeţi francezi, spanioli, etc., precum din Musset, François Coppée, Lamartine, Schiller, Lord Byron, Lope de Vega, din poeţi greci precum Anacréon, etc. Traducţiile lui erau corecte şi conştiincioase.

Lui Vârgolici însă îi venea din când în când poftă să scrie poezii originale, măcar că-i lipseau talentul şi vocaţia; de aceea compunerile sale erau cele de mai multe ori simplă proză rimată, lucru de care noi râdeam şi-l glumeam. E drept că el nu era susceptibil cum sunt în general poeţii şi nu se supăra pe noi.

Intr'o seară vine la *Junimea* cu o poezie: *Om şi om*. Subiectul era de un prozaism şi de-o naivitate excepţională. Poetul punea în evidenţă faptul, că ori care ar fi deosebirea de rang şi de situaţie socială, oamenii sunt tot una... când dorm. Aşa, poezia începea cu descrierile unui rege sau împărat, arătând cum împăratul când nu doarme se deosibeşte de ceilalţi oameni, apoi adaogă următoarele:

Ins'a lui putere, fală şi mărire
Ţine numai ziua, el deştept fiind,
Dar vremea cât doarme nu-i deosebire
Intre el ca rege şi un om de rând

Şi pe această temă urmau încă vre-o cinci-şease strofe.

Chiar *caracuda* şi cei *nouă* care nu înţelegeau niciodată nimic, s'au revoltat de banalitatea ei.

— Ce dracu, zise unul din ei, cum că Bodnărescu nu este prea înţeles,—lucru de care ne plângem—nu însamnă ca Vârgolici să ne dea lucruri pe care şi copiii de cinci ani să le poată înţelege.

Iar d. Caragiani adaugă:

— Frate, apoi eu ştiu o cimilitură, care spune acelaş lucru ca şi *Om şi om*, deşi trivial dar nu banal.

— Care? care? întrebară mai multe glasuri.

De câte ori d. Caragiani lua cuvântul, iubitorii de glume şi de lucruri sărate deveneau atenţi.

— Iată cimilitura, zise d. Caragiani: „Cinel, cinel, ce nevoe face pe împăratu să se scoboare de pe cal ca orice om“?

— *Om şi om*, răspunseră în cor cu toţii.

De atunci lui Vârgolici îi rămase şi porecla de *Om şi om.*

* * *

Dealtmintrelea toţi la *Junimea* aveau câte o poreclă, dacă nu şi două. Ne distram liberi ca copiii la şcoală.

Cred că trebue să rezum încă odată poreclele junimiştilor.

D. Maiorescu avea o poreclă, dar întocmai cum fac copiii la şcoală care pun porecle la profesori, dar nu îndrăznesc să le spue. In *Junimea* era cunoscut de *Titu*, între noi şi pe din dos îi ziceam *Centrala.*

D-lui Jacques Negruţi i se zicea *Carul cu minciunile* — am arătat de ce.

D-lui Pogor i se zicea *Biblioteca contimporană.* Pe acea vreme începuse publicarea *Bibliotecei Contimporane* la Paris, şi fiindcă d. Pogor era abonat şi susţinea părerea celei din urmă cărţi apărute în acea bibliotecă, de aceea îi rămăsese acest nume.

Lui Lambrior, Tasu şi mie ni se zicea: *cei trei Români.*

D-lui Culianu: *Papa Culianu.*

Lui Melik: *Milmelik, Irmilik.*

Lui Miron Pompiliu, transilvănean: *Keşkekemet.*

D-lui Nicu Ganea: *Drăgănescu.* (Am arătat cu altă ocazie de ce).

D-lui Caragiani: *Bine hrănitul Caragiani.* Am arătat de ce.

Căpitanului Bengescu (actualul general Bengescu-Dabija): *Pompier.*

D-lui Naum: *Pudicul Naum.*

Lui Creangă: *Bărdăhănosul Creangă.*

D-lui Carp de pe atunci i se zicea *Excelenţă.*

D-lui Xenopol i se zicea: *Bonne à tout faire*, fiindcă nu era însărcinare sau treabă, la care el să nu se ofere de bună voe s'o facă.

D-lui Burlă i se zicea: *rață*, de la o polemică ce avusese cu d. Hăşdău asupra originei sanscrite a acestei păsări foarte lacome.

De aceste mi-aduc aminte, măcar că erau şi alte multe.

Dar să reiau firul discuţiei.

* * *

Ziceam că autorul care mi-a luminat mai mult sistemul de estetică pozitivă, a fost Jules Verne. Nici atunci, cu atât mai puţin acuma, nu pot lua pe Jules Verne, care în definitiv nu-i de cât un vulgarizator al ştiinţei, drept un autor literar, nici scrierile lui nu le pot considera ca adevărată literatură. Aceasta nu împiedică însă ca Jules Verne să nu fie unul din cei întâi care a tras efecte literare dramatice din principii de ştiinţă absolut seci.

Nu-şi poate închipui cineva ce impresie colosală au produs asupra spiritului meu în 1870, romanurile care apăruseră până atunci şi care au rămas şi până acuma fondul geniului lui Jules Verne: *Voyage au centre de la terre.—De la terre à la lune.—Cinq semaines en ballon.— Autour de la lune* etc., au făcut deliciile mele nopţi întregi.

Citeam aceste lucruri cu un îndoit interes: întâiu cu interesul care se degajează din ele, independent de sistemul de credinţă, şi al doilea cu plăcerea omului care avea o teorie, a căreia realizare în parte, în foarte mică parte, mi-o dădea Jules Verne.

Eşit proaspăt din liceu, niciodată nu-mi trecuse prin cap că principii aride ca acela al căderei corpurilor, al gravităţei, al atracţiei şi toate celelalte cu privire la electricitate, lumină, căldură, etc., puteau să fie exploatate pentru a pune în mişcare personajele unui roman, fie chiar cu o intrigă cam copilărească.

Dar romanul care confirma credinţa mea, şi a-

nume, că cunoştinţele pozitive moderne prezintă o platformă mult mai largă pentru artă şi literatură şi că imaginaţia omului modern întrece mult pe a omului antic, a fost: *De la terre à la lune*.

Cum am spus de mult, eu fusesem în liceu admiratorul şi al literaturei italiene clasice. Dante, Petrarca, Ariosto şi Tasso, îmi erau familiari. Cetind *De la terre à la lune* a lui Jules Verne mi-am adus aminte că un poet, cu câteva sute de ani înaintea lui, Ariosto, a tratat acelaş subiect ca şi Jules Verne. In epopeea sa: *Orlando furioso*, Ariosto are un cântec *Suirea lui Astolfo în lună*. Şi atunci m'am gândit să recitesc din nou această ascensiune.

Am recitit din nou pe Ariosto şi am rămas izbit de superioritatea lui Jules Verne faţă cu acel faimos poet. Notaţi că Jules Verne nu e poet, el este, o mai repet, un răspânditor al cunoştinţelor pozitive, pe când Ariosto este unul din cei mai mari poeţi ai Italiei, cu o imaginaţie desigur mult mai fecundă şi mai strălucită de cât la mulţi poeţi chiar moderni.

Şi cu toate aceste, când comparezi modul cum ambii prezintă suirea în lună, eşti isbit de superioritatea unuia faţă cu cellalt, superioritate datorită numai cunoştinţelor celor două epoce.

Aşa, mi-aduc aminte cum făceam deosebirea pe atunci între aceşti doi autori şi cum se întăria în mine ideea, cum că cunoştinţele moderne, vaste şi variate, sunt un material mult mai propriu pentru dezvoltarea imaginaţiei.

Să dau câteva exemple apropo de Ariosto şi Jules Verne, exemple pe care le-am prezentat la *Junimea*, cu ocazia altor discuţii tot pe acea temă.

Astolfo din *Orlando furioso* se suie la lună în un car cu patru cai roşii ca focul... Este concepţia veche a lui Apollon care străbate cerul cu cursierii săi de foc. După credinţele de la începutul veacului al XVI-a — cel puţin Ariosto se face ecoul lor, sau poate chiar este invenţia lui

(nu am timp să controlez) — în spaţiul interplanetar domneşte un foc etern. Cum face Ariosto ca Astolfo cu caii săi să treacă prin focul etern? Natural că recurge la miracol, acest expedient antic şi modern încă în credinţele religioase şi populare, prin care se înlătură toate imposibiltăţile şi se aplanează toate greutăţile pentru eroi. Astolfo avea cu dânsul un bătrân evanghelist care permite ca carul să treacă fără să fie atins de flacări.

Acest lucru Ariosto îl spune în două versuri numai, el aşa de prolix. Pentru ce? Pentru că neştiind nimic asupra acelor regiuni şi neavând măcar ipoteze, cum avem astăzi asupra spaţiilor interplanetare, nu putea nici să zică, nici să inventeze alt ceva de cât focul etern, admis pentru infern.

Cetiţi toată partea din Jules Verne în care este descris voiajul înainte de a sosi la lună, şi veţi vedea câte detalii, câte observaţii, câtă imaginaţie ştiinţifică. Imi aduc aminte — căci n'am cetit de mult pe Jules Verne — cum el exploatează legile fizice aplicate într'un mediu îndepărtat de pământ; cum de exemplu paharele când stau la masă rămân suspendate în aer ne mai având greutate ; cum aruncând pe fereastră un câne mort, acesta începe a se învârti împrejurul bombei ca un satelit, etc.

Ariosto nu ştie nimic din interiorul lunei, decât că şi ea are fluvii, lacuri, câmpuri, munţi, văi şi s'ar părea că crede că este locuită. Atât.

Ce sărăcie, faţă cu cunoştinţele precise, pe care Jules Verne le intercalează asupra lunei, cu ocazia voiajului inventat de dânsul!

Dar mă opresc, măcar că ar fi chiar acum un interesant studiu de desvoltat în această privinţă. Şi trebue să adaug un lucru: Cu toate că de la 1870 încoace s'a scris, pe ici pe colea, oare care cărţi pe această temă, cu toate că prin uvragele unor savanţi celebri, precum Herbert Spencer s'a arătat superioritatea şi din acest punct de ve-

dere a cunoştinţelor noastre pozitive, totuşi mărturisesc că nu cunosc un uvraj complect în această privinţă şi n'am cetit nimic, care să mă satisfacă cu totul.

Şi lucrul se explică pentru ce uvrajul pe care-l doresc nu a apărut încă: omul care ar trebui să-l scrie ar trebui să aibă cunoştinţi vaste în toate ramurile ştiinţei şi în acelaş timp să cunoască perfect atât literatura cea veche, cât şi cea nouă. Acest lucru se întâmplă foarte rar, savanţii nefiind literatori în genere şi literatorii nefiind oameni de ştiinţă.

Iată cum ajunsesem ca să-mi stabilesc teoria estetică, care de multe ori, atât înaintea plecărei mele la Paris cât mai cu seamă după întoarcerea mea de la Paris, a dat loc la interesante discuţii la *Junimea*.

Trebue să adaug că mai târziu *Junimea* asculta cu o ureche distrasă ideile sau teoriile nouă, pe care noi cei tineri căutam ca să le introducem. Epoca de plămădeală de idei şi de teorii fusese la *Junimea* între 1865 şi 1875. In acest timp teoriile d-lui Maiorescu se cristalizaseră mai în toate capetele, aşa că acele teorii erau lucruri admise definitiv şi eu cred că nu noi cei tineri şi fără autoritate am fi putut să le zdruncinăm, dar chiar un om de valoare şi cu mare autoritate ar fi căzut în această întreprindere.

Societăţile literare au tinereţa şi bătrâneţa lor, ca orice fiinţă vie. *Junimea* a dat tot ce putea da ea, mai cu seamă până pe la 1875. De fapt la acea dată rolul ei este deja sfârşit, măcar că mai are şi după aceea vre-o câţiva ani de vitalitate, însă mai mult aparentă.

Cine regretează desfiinţarea *Junimei* de la Iaşi exprimă o idee mai mult sentimentală, de cât un lucru posibil; *Junimea* nu mai putea să meargă. La sfârşitul acestor memorii voiu arăta lucru pe larg. Mai ales după ce se strămută d. Maiorescu la Bucureşti, s'au făcut încercări ca ea să continue a exista ; zadarnice încercări.

Tot aşa de puţin reuşite au fost şi silinţele d-lui Maiorescu ca să întemeeze o *Junime* la Bucureşti: alte împrejurări, alte persoane, alte idei.

XXI

Chestii de metafizică

Multe şi frumoase discuţii au mai avut loc la *Junimea*. Când era de faţă d. Maiorescu şi venea din întâmplare şi d. Carp, discuţia era mai totdeauna pe tema socialo-filosofică, la care noi cei tineri nu participam de cât incidental—fiindcă faţă de profesori elevii trebue mai mult să asculte de cât să vorbească.

D. Carp şi atunci, ca şi acum, era, ca să mă exprim printr'un cuvânt franţuzesc, tranchant. Intra cu monoclul în ochi, făcea o roată cu privirea-i despreţuitoare, în tot cazul indiferentă pentru cei noui veniţi, pentru caracudă, şi apoi cu ocazia cetirei vre-unei lucrări, arunca vre-un aforism sau formula vre-o teorie, pe tema căreia se năştea discuţia cu d-nii Maiorescu, Pogor şi Iacob Negruţi.

Noi formam galeria.

Unul care era mai totdeauna de altă părere, era d. Iacob Negruţi. D. Negruţi îl combătea sistematic pe d. Carp în teoriile sale, şi mi-aduc aminte că de multe ori l'am auzit zicându-i d-lui Carp:

— Sistemul tău e foarte simplu şi comod : vii din şase în şase luni la *Junimea*, scoţi sabia din teacă, formulezi sau mai bine inventezi o teorie, tranşezi toate chestiile cu vârful săbiei, condamni şi reprobi tot ce nu-ţi convine şi apoi pleci. Apoi nu se discută aşa !...

— Taci gogomanule, tu nu ştii să discuţi, îi replica d. Carp.

Iar d. Negruţi ridica din umeri, se uita la noi, îl arăta pe d. Carp şi tăcea, dând a înţelege că-i de prisos ca să mai vorbească.

Din contra, felul de discuţie a d-lui Maiorescu era cu totul altul. D-sa îşi expunea părerea, pe urmă asculta pe contrazicător cu mare atenţie şi cu multă bunăvoinţă, chiar dacă acela era unul din cei noui sau vre-o caracudă. După ce contrazicătorul sfârşia, d. Maiorescu, cu un aer foarte liniştit, lua cuvântul şi răspundea la toate punctele arătate, şi astfel discuţia urma cu regulă şi cu şir. N'am văzut niciodată pe d. Maiorescu impacientându-se, sau făcând o exclamaţie, sau luând un aer despreţuitor faţă de orice şi ori cine. Pe când cu d. Carp nu îndrăzneai să discuţi, iar d-nii Pogor şi Iacob Negruţi scoteau toate interjecţiile şi exclamările limbei, artându-şi către alţi membrii părerile lor în cursul discuţiei d-lui Maiorescu.

* * *

Când însă lipseau fruntaşii şi mai cu seamă d. Maiorescu, când se întâmpla ca cei bătrâni să fie duşi la Bucureşti la Cameră şi rămâneam noi numai, atunci fiecare îşi dădea curs vervei şi ideilor sale, atunci, pot zice, aveau loc discuţiile cele mai interesante, fiindcă se făceau pe teme noui. Iar cei care luau parte la asemenea discuţii erau: Alexandru Xenopol, Lambrior, Eminescu, Vârgolici, Grigore Buicliu şi eu.

Afară de noi, mai erau încă membri care ar fi putut foarte bine să ia parte la discuţie, precum d-nii Naum, Nicu Gane; dar aceştia împreună cu mulţi alţi preferau să asculte şi numai din când în când să plaseze câte un cuvânt.

In asemenea ocazie am discutat noi chestia pesimismului în poezie şi a temei desperate ce adesea era exploatată de Bodnărescu—şi până la un oarecare punct de Eminescu— cu privire la neştiinţa omului de cum s'a născut lumea şi cum are să se sfârşească. Şi cu aceasta revin la discuţia care a stârnit poezia lui Bodnărescu, *Pe mare*, din care am reprodus mai sus câteva strofe.

Pe mine, adept al filozofiei pozitive, această temă mă exaspera, şi de câte ori o vedeam pusă în versuri desperate şi lugubre, zbuciam şi protestam.

La aceste discuţii lua parte şi Bodnărescu, nu apropo de poeziile lui, ci apropo de credinţele filosofice în sine.

— Bine, omule, îmi zicea Eminescu sau Bodnărescu, pe tine nu te interesează marea problemă cum a eşit lumea din haos, ce a fost înaintea ei şi ce va deveni? Această idee nu te preocupă, nu te munceşte?

— Nu mă munceşte de loc, şi dacă mă preocupă, este în margini cu totul restrânse. Voi aveţi aerul, în poeziile voastre, a arăta pe om muncit de dimineaţa până a doua zi de ideea cum s'a născut lumea şi cum va sfârşi ea; aveţi aerul că nici nu mâncaţi, nici nu beţi, că sunteţi adevăraţi nefericiţi pe pământ, fiindcă nu ştiţi cum s'a creat lumea şi mai cu seamă cum are să se sfârşească; faceţi din aceasta preocuparea unică a omului, absorbindu-i gândirea întreagă şi aruncând-l în disperare, din cauza neputinţei de a dezlega problema. Faceţi din om un fel de Faust din actul I-iu, când se plânge că a ajuns la bătrâneţe fără să dea vre-o deslegare chestiilor filosofice. Ei bine, eu, o mai repet, sunt foarte mulţumit, mă ocup cu o mulţime alte chestiuni şi numai din când în când mă gândesc în treacăt la această problemă.

—Apoi atunci, îmi răspundea Eminescu, înseamnă că nu ai capul tăiat pentru asemenea probleme.

— Ba nu, aceasta înseamnă că am o disciplină a minţei mele, pe când voi lăsaţi să vagabondeze ale voastre fără frâu şi fără nici o rezervă; şi în aceasta consistă superioritatea filozofiei pozitive, adăugeam eu, faţă de metafisică. Marele progres ce a adus ştiinţa cu legile ei positive a fost între altele că a dat minţei o normă sigură pentru a judeca lucrurile şi fenomenele. Acele pe care a reu-

şit să le explice au intrat în domeniul cunoştinţelor ; cât despre rest, între care figurează şi chestiunile pe care le discutăm acum, ipotezele, constituesc toată ştiinţa, ipoteze bazate pe principii deja cunoscute, dar ipoteze. In asemenea chestii nu-i nimic nici de turmentat, nici de nenorocit în om ; disciplina minţei mă face să mă mulţumesc cu cele cunoscute, şi să întrevăd pe cele necunoscute sau să mă mărginesc a spune pur şi simplu că pentru asemenea chestiuni, ştiinţa nu are încă răspuns. Aşa de exemplu, relativ la sfârşitul lumei noastre se ştie că soarele se răceşte încetul cu încetul, când pământul nu va mai avea căldură şi lumină...

— Apoi aceste le ştim şi noi.

— Apoi dacă le ştiţi, de ce nu vă mulţumiţi cu dânsele şi pentru ce căutaţi, cum zice francezul, ,,midi à quatorze heures" ! Să vă spun eu, toată munca şi nenorocirea pe care pretindeţi în poeziile voastre că o simţiţi faţă cu necunoscutul, este inventată, este ceva artificial, este o temă convenţională pe care o găsiţi proprie a o exploata. Nu simţiţi, ci vă faceţi că simţiţi, este o neonestitate literară....

Şi pe această temă discuţiile se prelungeau până la miezul nopţei, fiecare eşind cu părerea pe care o avusese intrând.

In asemenea discuţii, Lambrior era cu mine.

Cealaltă tabără se compunea mai din tot restul *Junimei*.

XXII

Poveşti şi poezii populare

Junimea aşa cum se formase la 1866 nu iubea poeziile populare şi gusta pe jumătate poveştile noastre. Curentul literaturei populare mai pronunţat, l'au adus cei intraţi pe urmă, precum

Xenopol, Lambrior, Slavici, Miron Pompiliu, Creangă, etc.

De câte ori şi mai târziu n'am auzit pe d. Pogor şi chiar pe d. Carp vorbind cu dispreţ de poeziile noastre poulare ! Noi le susţineam chiar cu oarecare exageraţie, iar d. Pogor ne răspundea :

— Ce-mi vorbiţi de poezii populare, poezie descriptivă lipsită de orice sentimente !

Iar d. Carp adăuga :

— Poezii populare !... Ele se reduc la : frunză verde şi vântul bate.

Vă puteţi închipui protestările noastre. De câte ori se întâmpla o asemenea discuţie, când intram acasă, căutam, recitind colecţia lui Alexandri, bucăţi în care un adânc sentiment era fondul însuşi al poeziei, sau altele unde un spirit de observaţie străbătător sărea la fiecare vers. Luam colecţia cu noi şi la data viitoare a *Junimei* citeam poeziile acelea şi iar discutam.

De multe ori prindeam pe d. Pogor că discuta a priori, fără să fi cetit poeziile ; atunci d. Negruţi care nu scăpa ocazia ca să se înţepe cu d. Pogor, adăuga :

— Are scuză Pogor că n'a cetit poeziile, ele n'au fost tipărite la ,,Biblioteca contimporană".

Iar d. Carp replica sentenţios :

— Degeaba umblaţi cu patriotism, că literatură populară nu există de cât Iliada lui Homer.

De aici discuţii şi glume.

Pe mine aceste discuţii mă puseseră la ambiţie şi mai ales fiindcă aveam de gând să ţin o prelegere asupra acestui subiect, am arătat acest lucru. Am căutat prin toate cataloagele şi mi-am procurat tot ce am găsit tradus în franţuzeşte şi italieneşte din poeziile diferitelor popoare. Mi-am procurat în traducţie şi poeziile populare sârbeşti şi cetindu-le am constatat o mare asemănare cu ale noastre ; de multe ori era evident că acelaş subiect a fost comun ambelor popoare, numai modul de tratare al subiectului difera ; şi pe cât mi-a rămas de atunci impresia, poeţii noştri populari

sunt superiori ca imaginaţie şi mai cu seamă ca delicateţă de sentiment.

Cu toate acestea, oficialmente poezia populară avea un loc însemnat în *Convorbirile literare*, iar d. Maiorescu o admitea ca un gen literar respectabil. Cauza era fiindcă Vasile Alexandri intrând aproape de la început în acest cerc literar şi bucurându-se de acel prestigiu meritat, de care am vorbit altă dată, *Junimea* nu putea să facă altceva de cât să vorbească cu respect şi cu oarecare atenuată admiraţie de nişte poezii pe care Alexandri le adunase şi le prelucrase de multe ori, şi din care se inspirase vădit în *Doinele* şi în *Lăcrămioarele* sale.

Şi se explica foarte bine prevenţiunea *Junimei* contra literaturei noastre în genere şi prin urmare şi contra literaturei populare. Tineri veniţi din străinătate, cu educaţie germană şi franceză, sub influenţa marei civilizaţii a acestor două popoare, ei cad pe la 1871 în ţară în mijlocul unei literaturi factice, care merita severitatea criticei d-lui Maiorescu. Bolintineanu, Grigore Alexandrescu şi Alexandri erau singurii care rămâneau în picioare. Necunoscători ai istoriei naţionale, ai literaturei populare, acei tineri, care înfiinţează *Junimea*, cred că cea mai bună treabă ce pot face în ţară, este să traducă din alte limbi, cea naţională neavând modele.

In aceste împrejurări în *Junimea* s'a creat un fel de aforisme: Nu avem literatură, n'avem istorie, nu avem artă. Şi când noi, a doua formaţie, venirăm la *Junimea* cu alt spirit, mai bine înarmaţi din punct de vedere naţional, evident că trebuia să se întâmple ciocniri în credinţe şi în doctrine.

Culegători de poezii populare erau mulţi la *Junimea:* erau Miron Pompiliu şi Slavici pentru Transilvania, Petrino pentru Bucovina; nu mai vorbesc de poeziile populare din România, pentru care erau foarte mulţi colectori.

Eminescu era admiratorul poeziei populare;

nu doar că o găsea atât de frumoasă, cât mai cu seamă fiindcă era produsul poporului român, pe care îl iubea în toate manifestaţiunile lui, nefăcându-şi nici o rezervă. Era un fel de sensibilitate bolnăvicioasă la dânsul când era vorba de român. L'am văzut mai ales la un pahar de vin, cu ochii în lacrămi, vorbind de un eres băbesc din popor. Tot ce face, tot ce zice ţăranul, pentru dânsul era perfect. De câte ori nu discutam cu dânsul, arătându-i ridicolul susţinerilor sale, când admira toate absurdităţile populare, numai fiindcă vin de la popor.

Cu poveştile era altă chestie. Poveştile erau gustate la *Junimea* nu ca un gen superior literar, cum nici nu sunt în realitate, ci ca o formă plăcută a unor minţi naive şi poate chiar ca o amintire a fiecărui din noi din timpul copilăriei.

Povestitori erau: Slavici, Miron Pompiliu, afară de alţii de care nu-mi aduc aminte, şi mai cu seamă Creangă.

Creangă avea la *Junimea* poveşti scrise şi poveşti spuse. Acele ce nu le putea scri şi publica din cauză că erau *corozive* (prin cuvântul *coroziv* la *Junimea* se înţelegea *măscărăcios)* el le istorisea. Şi atunci *Junimea* se schimba în şezătoare— bine înţeles în şezători unde nu erau femei şi fete. In genere se alegeau serile în care d. Maiorescu lipsea; d-sa nu gusta acest fel de petrecere pe teme *corozive*. D. Naum, pudic cum era, asculta—şi chiar cu multă plăcere. Se retrăgea într'un colţ, se înroşia din când în când, dar nu pleca; avea o scuză în contra pudicităţei sale, d-sa fiind literat nu putea să protesteze plecând la povestirea de literatură populară.

Când intra Creangă la *Junimea* şi dacă nu era nimic altceva de făcut, atunci d. Pogor, care gusta cel mai mult dintre noi poveştile sărate ale lui Creangă, îi zicea:

— Creangă, ia spune-ne o poveste!

— *Pe uliţa mare* sau *pe uliţa mică?*

— *Pe uliţa mare*, strigau mai mulţi.

O explicaţie a acestor cuvinte. Păpuşerii, (cei cari umblau cu hârzobul cu păpuşi în timpul carnavalului) aveau două feluri de piese pe care le jucau; unele *corozive* şi altele pentru copii. Când chemai un păpuşar acasă, el se uita întâi la persoanele prezente şi dacă nu-şi explica bine situaţia, întreba:

— Cuconaşule, *pe uliţa mare sau pe uliţa mică?*

— *Pe uliţa mică* se grăbea stăpânul casei să spună. *Junimea* prefera *uliţa mare*, căci celelalte poveşti se publicau în *Convorbiri*.

Şi atunci Creangă începea să spună *povestea lui Ion cel prost* sau chiar povestea lui *Moş Nichifor*, însă cu versiuni şi detaile alte de cât în cea publicată.

* * *

Dar să ajung la o discuţie foarte interesantă cu privire la poesiile populare, provocată de d. Xenopol printr'un articolaş al său: „*Ceva despre literatura populară*".

Pe d. Xenopol îl cunoaşte toată lumea ; el promitea de pe atunci ceea ce a devenit. Era şi pe atunci cel mai fecund scriitor al *Convorbirilor literare*.

Se ocupa de toate şi scria despre toate. Nici nu te aşteptai cu ce venea la *Junimea*. Era inepuisabil, ceea ce făcea bucuria d-lui Iacob Negruţi, directorul *Convorbirilor literare*.

— Ascultă Xenopol, îi zicea d. Iacob Negruţi, n'am manuscript destul pentru numărul viitor al *Convorbirilor*.

— N'ai grijă, că îţi voi aduce, chiar mâine trec pe la redacţie ca să-ţi las ceva.

— Despre ce? întrebam noi.

— Nu ştiu încă bine, dar desigur că aduc mâine.

Şi se ţinea de cuvânt. Se ducea acasă, se punea

pe scris, scria, scria şi a doua zi d. Iacob Negruţi avea manuscriptul necesar.

Despre ce n'a scris d. Xenopol în *Convorbiri!* Cum am spus, despre toate: *Studii asupra stărei noastre actuale. Studii asupra vechilor noastre aşezăminte. Studii economice. Despre artă şi literatură.* Nenumărate *Recensiuni* despre tot felul de cărţi. *Despre epigramă, filosofie, etc., etc.*

Avea obiceiul pe care l'a păstrat şi până astăzi, ca să pună pe hârtie tot ce observa, tot ce vedea, tot ce-i venea în cap. Cu o idee fabrica un articol, pe care îl trimetea iute la *Convorbiri*. Orice propunere care i s'ar fi făcut, de întreprins vre-un studiu sau de format vre-o societate ştiinţifică, o primea cu entusiazm. Odată era foarte entusiasmat de ideea d-lui Burlă de a înfiinţa o societate pentru studiarea limbei sanscrite. Ceva aşa nu cunoştea de cât d. Burlă.

Se înţelege că de pe atunci d. Xenopol era un scriitor neegal; avea lucruri admirabile, dar şi lucruri mediocre. Ceea ce-l caracteriză în diferitele sale scrieri, însă, este că în ele găseşti totdeauna o idee; o idee greşită, bună sau falşă, dar o idee. Niciodată nu scria numai ca să scrie.

De multe ori la *Junimea* trecea în biroul din fund şi se punea să scrie ceva. Noi râdeam şi ziceam:

— Iată Xenopol care produce o nouă capod'operă.

El zâmbea şi scria înainte.

D. Xenopol era foarte indulgent în aprecierile şi criticele sale; rar la *Junimea* găsea o poezie cu desăvârşire proastă sau o lucrare rea; totdeauna găsea o parte pe care o aproba, în tot cazul niciodată nu era absolut şi intransigent în judecarea operelor. D. Xenopol se entusiazma foarte uşor şi pentru puţin. Aceste două însuşiri i-au rămas— precum dealtmintrelea toate celelalte—şi până astăzi. Şi azi este indulgent în critică, şi azi se entusiazmează pentru puţin.

* * *

Intr'o seară, prin 1872 sau prin 1873, vine d. Xenopol la *Junimea*. Seară foarte săracă, mai nimenea nu avea nimic, buzunările d-lui Iacob Negruţi era goale. După ce d. Iacob Negruţi îşi descărcă obicinuitul *car cu minciunele*, d. Pogor întrebă :

— Cine are ceva, să scoată ?

Nimeni nu răspunse.

D. Xenopol vorbea cu d. Burlă într'un colţ.

— Va să zică n'avem nimic de cetit? repetă d. Negruţi.

Aceste vorbe îl deşteptară pe d. Xenopol din conversaţia ce avea, şi atunci răspunse:

— Ba am eu ceva, am o critică.

— Apoi de ce nu spuneai? Scoate-o, scoate-o, repetă d. Pogor.

Şi d. Xenopol scoase din buzunar vre-o trei file de manuscript. La vederea acestor trei file, noi începurăm a ne strâmba, zicând:

— Numai atâta?

Căci d. Xenopol ne obicinuise cu studii lungi, lungi. E drept a spune în parentez, că şi studiile mele istorice precum şi critica istoriei Românilor a d-lui Hăşdău, erau interminabile; puteam ţine recordul lungimei cu d. Xenopol.

D. Xenopol începu a ceti.

Un mic parentez. Deşi atunci d. Xenopol scria ceva mai bine, dar aproape tot aşa de indiscifrabil ca şi astăzi. Aşa că nimeni nu-i putea ceti manuscriptele, trebuia să le citească el.

Autorul începe: *Ceva despre literatura populară.*

— Iar literatura populară? exclamă d. Pogor cu dispreţ.

— *Porco*, *porco*, zise d. Negruţi.

Am explicat altă dată că *porco*—o denaturare a latinescului porro—însemna la *Junimea* ca să fie tăcere, pentru ca cetitorul să poată continua.

D. Xenopol punea în articolaşul său o interesantă chestie: Cum se naşte cântecul, povestea, doina, în popor, adică de cine şi cum se face această literatură?

La această întrebare răspundea printr'o generalitate: cum că autorul este însuşi poporul întreg. Pe urmă mai adăoga ceva mai precis: că autorii acelor cântece, poveşti şi doine, nu există, că un fapt trece din gură în gură, fiecare îi adaugă ceva, fiecare îl îmbogăţeşte, aşa că la urmă dacă te întrebi cine a făcut poezia sau doina poţi să răspunzi: nimeni.

Tot aşa explica d. Xenopol producerea muzicei populare.

Apoi sfârşea, arătând deosebirea între literatura scrisă şi cea populară, iar deosebirea cea mai fundamentală o găsea în faptul că: pe când în literatura scrisă opera este a unui singur autor, în cea populară ea nu este a unui singur, ci a mii şi mii de autori.

Eu mă ocupasem de această chestie şi mult îmi frământasem mintea ca să înţeleg cum se face o poezie populară şi de cine. Mi-aduc aminte că am căutat prin autorii români, cari culeseră şi se ocupaseră de poeziile populare, să văd tratată această chestie. Mi se spusese că în *Revista română* a lui Odobescu, acesta tratase chestia felului cum se naşte o poezie populară şi comandasem întreaga colecţie. Dar n'am găsit nici acolo nimic precis, generalităţi şi numai generalităţi. Toţi făceau mai mult lirism şi sentimentalism pe această temă, şi tot prin generalităţi o dezlegau cum făcea şi d. Xenopol. Cine a făcut poesia populară? La această întrebare se răspundea: poporul. De unde s'a născut ea? Din sufletul poporului român, se adăoga. Dar aceasta ori nimic este tot una, îmi ziceam eu atunci, căci evident că poporul, în termeni generali, a creat poesiile populare, şi ele au eşit din nevoile şi sentimentele lui ; dar cum ? Iată chestia.

O notiţă însă din poesiile poulare culese de Alexandri mi-a confirmat părerea pe care mi-o făcusem prin simplu rezonament. Eu îmi ziceam:

nu se poate ca poesiile populare să n'aibă şi ele un autor, o persoană în carne şi oase, căci altmintrelea nu s'ar putea explica unitatea subiectului şi desvoltarea lui logică.

In adevăr, în colecţia lui Alexandri mă izbise o poesie sentimentală foarte frumoasă de vre-o 6—7 strofe. In josul acelei poesii, Alexandri punea cam următoarea notiţă: (n'am colecţia sub mână ca să cercetez) ,,această poesie a fost compusă de o fată anume Smaranda, cu ocazia trecerei peste Prut a unui flăcău pe care îl iubea". Mai ştiam un lucru, că foarte multe din poesiile cari se cântau la mesele boereşti, unde era vorba de fapte de boer şi de Domn, erau compuse de lăutari, care jucau rolul de un fel de trubaduri—tot ei compunând poesiile pe cari tot ei *le ziceau*. Din aceste şi alte rezoane ajunsesem la concluzia că poesiile populare au şi ele fiecare un autor şi că singura deosebire între ele şi poesiile scrise este: că la cele populare numele autorului se uită cu încetul, poesia capătă cu timpul oarecare modificări de formă nu de fond, şi că cel mult alte versiuni înlocuesc compunerea originală.

Asupra acestei chestii avusesem lungi discuţii nu la *Junimea*, ci într'o cafenea, unde ne adunam noi câţiva, anume Lambrior, Conta, Verusi, etc. Şi în acest cerc divergința era mare între noi : Lambrior susţinea teoria d-lui Xenopol, Verussi şi cu mine o teorie contrară.

Articolul d-lui Xenopol: *Ceva despre literatura populară* ne prezenta deci ocazia ca această discuţie să fie adusă la *Junimea*, iar eu cum se vede eram destul de înarmat ca să dau atacul.

După ce d. Xenopol sfârşeşte a ceti, d. Pogor întreabă:

— Cine vorbeşte despre *lătrătură populară?*

D. Pogor în genere la literatură zicea *lătrătură*, dar cuvântul îl păstra mai ales pentru cea populară.

— Mă rog, aşi întreba, am zis eu, ce înţelege Xenopol cum că în literatura populară nu este un autor, ci mai mulţi? Cum? Adică o poesie populară se naşte în mod general, nu trebue să fie la început un individ care să o compună? Poţi concepe în mod material şi mecanic ideea unei poesii eşite din sufletul poporului fără un autor, care dacă nu-i ştim numele, nu-i mai puţin adevărat că a trebuit să fie la început în oase şi în carne, compunând cu creerul şi spunând cu gura sa poesia?

Intrebarea aşa de naturală produse un fel de mişcare şi zăpăceală, căci mai toţi, deprinşi cu explicaţii vagi şi generale, erau surprinşi printr'o întrebare precisă şi de pură factură poetică.

— Desigur, răspunse Vârgolici, că poesia începe prin a fi spusă de cineva; dar unul concepe începutul, iar ceilalţi, o continuă şi o complectează, aşa că la urmă ea nu mai este opera celui întâiu, fiindcă foarte puţin făcuse pentru întregul ei, autorul ei primitiv.

Această explicaţie păru a mulţumi pe mulţi, pe mine însă de loc, de aceea am adăogat:

— Ba să mă ertaţi, eu nu înţeleg de loc lucrul aşa; d-voastră aveţi aerul a spune că autorul primitiv a compus o strofă sau zece versuri şi s'a oprit; că altul a luat acele zece strofe şi a mai adaus încă zece dela sine; că un al treilea a compus şi el de la dânsul încă zece versuri, şi aşa mai departe, până s'a complectat poema sau balada. Xenopol are aerul să creadă că şi în muzică tot aşa s'a întâmplat: unul compunând jumătate de melodie, iar altul restul. Este imposibil a se admite aceasta; totul contribue a admite din contra că şi poporul a avut şi are adevăraţi poeţi, adevăraţi muzicanţi, cu dispoziţii proprii pentru aceasta; că ei sunt consideraţi în popor întocmai ca şi în clasa noastră, de poeţi, ceilalţi mulţumindu-se a le cânta producerile lor. Faptul că ele mai târziu ajung la noi mai alterate, mai modificate de cât cum au fost create, se datoreşte mijlocului nesigur prin care poesia populară se transmite de la o generaţie la alta, adică memoriei şi amintirei,

care nu poate să păstreze exact opera, cum tiparul o face. Cu aceste explicaţii primesc şi eu teoria lui Xenopol, cum că poesiile populare sunt anonime şi eşite din sufletul poporului român.

Discuţia a mai continuat mult pe această temă şi fiindcă deosebirea între noi era mai mult fructul generalităţei termenilor în care Xenopol se exprima, am sfârşit prin a cădea de acord, afară de câţiva recalcitranţi, bunăoară ca Ştefan Vârgolici şi Lambrior, cari nu-şi puteau închipui cum *Mioriţa* sau *Păunaşul codrilor* să fie operele unui singur ţăran.

Iar noi îi râdeam, făcându-le următoarea obiecţie:

— Voi credeţi că *Mioriţa* nu a putut să iasă din creerul unui singur ţăran, şi tot voi credeţi că a eşit din creerul a mai multora, apoi ce-i un ţăran şi ce-s mai mulţi ţărani? Nu-i aceeaşi pătură socială, aceeaşi cultură, aceeaşi mentalitate?

Iar d. Pogor încheiă discuţia zicând în mod emfatic şi sentenţios: (Acest ton îl lua în chestii de zile mari):

— Ce tot umblaţi ridicând la ceruri o poesie descriptivă de o naivitate primitivă! Ce grozăvie coprinde:

Mioriţă lae
Lae bucălae;

asta-i poezie? ce mare treabă a inventat cel care a zis întâiu;

Păunaşul codrilor
Voinicul voinicilor,

şi pentru a afla paternitatea unor asemenea versuri copilăreşti, vă sfădiţi, faceţi teorii şi contra-teorii ?

Noi cu toţii de astădată protestam, iar d. Iacob Negruţi repeta cunoscuta *şarjă* la adresa d-lui Pogor:

— Mă mir ce vă miraţi de părerea lui Pogor! Cea din urmă carte pe care a cetit-o din *Biblioteca contimporană* nu vorbeşte despre poezia populară la Români !

Apoi ridicam şedinţa, mergeam pe stradă grupuri-grupuri, de astă dată glumind, fără să mai discutăm, şi intram târziu, târziu acasă.

XXIII

Politica la „Junimea"

Am spus altă dată că la *Junimea* nu se făcea politică; notaţi că zic că nu se făcea, dar nu că *Junimea* nu făcea politică.

Cei cinci tineri, cari au fundat societatea *Junimea* în 1864 (măcar că originele *Junimei* se pretinde că se pierd în noaptea timpurilor), d-nii Rosetti, Maiorescu, Carp, Pogor şi Negruţi, nu făceau atunci politică determinată, nici nu se gândiră la aşa ceva înfiinţând *Junimea*. In adevăr, d. Rosetti era cumnatul lui Cuza-Vodă, care era încă pe tron atunci. Ce politică putea să facă? D. Maiorescu era profesor şi nu se gândea de cât să se distingă şi să atragă atenţia asupra sa prin frumoasele sale prelegeri populare. D. Pogor în viaţa sa n'a făcut politică serioasă, cu atât mai puţin în 1864. D. Negruţi abia sosise din străinătate. Numai d. Carp probabil avea veleităţi şi dispoziţii de politică, nu ştiu însă care îi erau ideile pe atunci.

Pe patru din aceşti cinci tineri îi lega ceva mai de aproape. D-nii Carp, Maiorescu, Theodor Rosetti şi Negruţi îşi făcuseră studiile în Germania, prin urmare aveau o comunitate de educaţie intelectuală şi de idei; numai d. Pogor studiase în Franţa.

Cum s'a transformat încetul cu încetul *Junimea* literară, în *Junime* politică? Adevărul e că *Junimea* pe lângă caracterul literar, care a rămas fondul ei principal, a mai căpătat cu timpul şi o

tinctură politică, împrumutând culoarea principalilor ei membrii.

Aşa de la 1866, cu ocazia discuţiei asupra prinţului străin sau român în locul rămas vacant prin detronarea lui Cuza, d-nii Maiorescu, Carp, Negruţi, luară o poziţie definitivă.

De atunci şi până la 1870, aceştia împreună cu d-nii T. Rosetti şi Pogor duseră lupta în Iaşi contra liberalilor reprezentaţi prin *Fracţiunea liberă şi independentă*, iar ca idei simpatizau cu conservatorii în contra *roşilor*, adică liberalilor, reprezentaţi prin Brătianu şi Rosetti.

Mi-aduc aminte că d. Iacob Negruţi ne spunea adesea, cum în seara întrunirei de la sala Slătineanu, când cu cunoscutul scandal şi manifestaţie contra consulului Prusiei, scandal care afectase atât de mult pe Rege, pe atunci Domnitor, s'a dus la palat noaptea târziu împreună cu alţii pentru a arăta Domnitorului sentimentele lor.

* * *

Cu venirea guvernului d-lui Lascar Catargiu, toţi aceştia începură a face o politică conservatoare militantă, cu o mică nuanţă junimistă, nuanţă care se vede că există şi astăzi.

Imprejurul acestor trei tineri, cititorii ştiu deja că s'au grupat o mulţime de profesori, avocaţi, ingineri, care deveniră colaboratorii *Convorbirilor*. Marea majoritate din aceştia, când intrară la *Junimea*, nu făceau politică, nici nu aveau idei concepute politice; era natural ca încetul cu încetul ei să împrumute ideile politice ale d-lor Maiorescu, Carp, Th. Rosetti, Negruţi. Era întâiul contingent politic al grupului; cu alte cuvinte contingentul literar de la *Junimea* forma cel dintâiu contingent politic, când *Junimea* începu a face politică.

Aşa se explică că şi astăzi d-nii Naum, Culianu, Grigore Buicliu, Petru Missir, etc., etc., sunt junimişti; junimişti au fost până la moartea lor Ştefan Vârgolici, Melik, Eminescu, Bodnărescu, Vasile Tasu, Ciupercescu, Miron Pompiliu, general Cerchez, colonel Scheletti, Lambrior, Creangă, etc., etc.

* * *

Dintre membrii *Junimei* literare care nu au fost sau n'au rămas junimişti în politică, sunt foarte puţini.

Mai întâi este d. Nicu Gane care a făcut politică junimistă până pe la 1879—dacă nu mă înşel—şi care venind în contact mai de aproape cu fermecătorul de oameni, Ioan Brătianu, a fost cuprins de admiraţie pentru dânsul şi a părăsit lagărul junimist.

Vasile Conta, care când vine la *Junimea* era un om deja copt şi format cu ideile proprii în toate chestiile, aşa că era refractar la orice influenţă nouă.

Eu, care după cum am arătat la începutul acestor memorii, aveam înainte de a veni la *Junimea* un fel de idei politice fracţioniste, sau mai drept simpatizam şi votam cu liberalii fracţionişti din Iaşi. Intrarea mea la *Junimea* a avut influenţă şi asupra ideilor mele politice, căci am început a cunoaşte insuficienţa şi câte odată chiar ridicolul grupului liberal din Iaşi, cu care făceam politică. Junimist însă mi-ar fi fost foarte greu să devin, din cauza direcţiei pe care citirea şi studiile sociale au imprimat spiritului meu. Am căpătat însă în *Junimea* un lucru: a stima şi aproape a iubi chiar pe aceşti oameni culţi, care dacă nu aveau idei largi, dar aveau sentimentul de măsură şi de disciplină intelectuală în toate. Aşa se explică de ce până şi astăzi, cu toate vicisitudinele politice, în cursul atâtor ani, simpatiile şi înclinaţiunile mele au rămas constante cu privire la junimismul politic, căci cel literar nu mai

există, după părerea mea, deşi *Convorbirile* continuă a apărea.

Cu d. Alexandru Xenopol chestia e mai încurcată. D-sa, unul din cei întâi şi mai străluciţi tineri a căreia achiziţiune a făcut-o *Junimea*, potrivit naturei sale entuziaste, care îl face ca într'un moment dat să se dea fără rezervă, a fost mulţi ani şi junimist politic; de la o vreme a încetat de a fi, nu ştiu anume de când. Dealtmintrelea cred că nici d. Xenopol singur nu se poate supăra, când voiu spune că d-sa n'a avut niciodată aptitudini politice, nici n'a făcut politică serioasă într'un sens sau altul. D. Xenopol era eminamente un savant, pe d-sa un fapt istoric, social sau chiar literar, îl interesează mai mult de cât toată politica.

Asupra membrilor *Junimei* literare deveniţi junimişti politici, s'a superpus mai târziu contingentul pur politic, care n'a cunoscut şedinţele de la *Junimea*. Vechii junimişti literari, însă, totdeauna au considerat pe recruţii politici ca pe un fel de intruşi sau mai bine ca pe un fel de junimişti de formaţie nouă inferioară.

* * *

Cel care însă făcea mai dese escursiuni în *Junimea* pe terenul politic, era desigur d. Iacob Negruţi. Acest om viu, cu spirit, foarte impacient, se stăpânea cu foarte multă greutate ca să nu vorbească politică.

Din contră, d. Pogor era intratabil când era vorba ca să vâre politica la *Junimea*. Făcând parte din *Junimea* literară, natural că a devenit şi el junimist politic, şi a rămas, dar politica nu numai că nu l'a atras, dar nici chiar nu l'a interesat.

Cu venirea la guvern a d-lui Lascar Catargiu în 1871, în Iaşi li se dă junimiştilor aproape întreaga situaţie politică. Iată deci pe d. Maiorescu,

fraţii Negruţi, Nicu Gane, etc., băgaţi în politică până în gât, iar unii dintr'ânşii ocupând funcţiile de prefecţi şi primari. Iată-i nevoiţi ca să lupte mai cu seamă în alegeri în contra liberalilor numiţi *fracţiunea liberă şi independentă*, care erau foarte tari şi aveau multe simpatii printre alegători.

Liberalii, printre care era şi d. A. D. Holban, duceau o campanie teribilă în contra junimiştilor, pe care îi arătau alegătorilor şi ţărei ca francmasoni, ca vânduţi străinilor, ca duşmani ai religiei şi ai ţărei.

Această campanie, pe care nimic nu o justifica, afară de câteva uşurinţi de limbă şi de condeiu, prindea în massa electorală. Şi cu toate că junimiştii aveau administraţia în mână, totuşi fracţioniştii le dădeau mult de furcă în luptă, aşa că principalii junimişti trebuiau să desfăşoare mare activitate pentru a reuşi. Cel mai aprig şi mai neastâmpărat luptător şi agent din partea junimiştilor era d. Iacob Negruţi. Acesta era într'o veşnică mişcare, făcea vizite alegătorilor şi căuta să-i îndoctrineze ; pe stradă aborda pe fiecare, discuta, căuta să-l convingă, căuta să risipească calomniile pe care liberalii le aruncau în contra conservatorilor. In timpul alegerilor avea registre în regulă în care alegătorii erau notaţi cu diferite particularităţi sociale. Era aproape singurul dintre conservatori şi junimişti care lupta şi ştia să lupte.

De aceea d. Iacob Negruţi eşea cu cele mai multe voturi şi câte odată reuşea singur dintre colegii săi, ba chiar mi se pare că s'a ales şi în opoziţie.

Din contră, d. Vasile Pogor era cel mai indolent, cel mai apatic, cel mai dezinteresat dintre junimişti în luptele electorale. Şi acest lucru făcea exasperaţia d-lui Iacob Negruţi, care nu se putea opri ca să nu facă reproşuri amare sau să-şi bată joc chiar la *Junimea* de această atitudine a d-lui Pogor.

Tot felul de anecdote cu privire la nepăsarea

d-lui Pogor ne spunea la începutul şedinţei, când îşi descărca *carul cu minciunile*.

— Acest om e imposibil! exclama d. Negruţi. Nu se duce la un alegător, nu cere un vot, nu vine nici în ziua de alegeri, îi e ruşine că-i candidat. Dacă am avea pe toţi ca pe Pogor, apoi halal de alegeri!

Odată d. Negruţi ne-a spus o anecdotă foarte nostimă, privitoare la nepăsarea d-lui Pogor.

D. Pogor era primar şi candidat la deputăţie.

— In comitetul electoral, ne spuse d. Negruţi, eu îi făceam reproşuri că de ce nu ia şi el o listă electorală să o studieze, să facă câteva vizite. După multă dojană Pogor pare că se decide la un act energic şi îmi zice:

— Bine, să fac cum zici, dar n'am o listă electorală şi nici nu ştiu de unde să o iau.

Atunci un râs omeric ne-a apucat pe toţi, de vreme ce d. Pogor, măcar că era primar, nu ştia că listele electorale le face el şi se găsesc la primărie la dânsul.

La asemenea zeflemele din partea d-lui Negruţi, d. Pogor râdea şi el.

Dezinteresarea d-lui Pogor în politică a mers până acolo, în cât sub guvernul d-lui Catargiu, mi se pare, a fost numit într'o combinaţie ministru, şi nici măcar nu s'a deranjat să plece la Bucureşti, refuzând, declinând telegrafic acea onoare. Aşa că d. Pogor a figurat ca ministru numai în „*Monitorul Oficial*", timp de 24 de ore.

D. Iacob Negruţi, cu spiritul său neastâmpărat, încă de la început n'a putut să rabde ca să nu introducă în *Convorbiri*, sub formă de satiră, politica, căutând să ridiculiseze pe adversarii săi fracţionişti.

Situaţia politică în 1871 în Iaşi era astfel: Factorii principali erau trei: profesori, preoţi şi negustori, mulţi-puţini câţi erau.

Fracţioniştii aveau pe profesori şi pe preoţi, adică majoritatea; conservatorii împreună cu junimiştii se rezemau pe negustori, care erau la

discreţia guvernului. Ura conservatorilor era îndreptată contra profesorilor şi a preoţilor. Pe aceştia d. Iacob Negruţi îi ridiculiza într'o satiră, *Electoralele*, în *Convorbiri* în 1871. Reprezentantul profesorilor în acea satiră este *Tiberiu Lehăescu* (Neculai Ionescu), *Părintele Smântână* (popa Pompilian sau Enăchescu).

Această compoziţie,*Electoralele*, e ca toate de această natură; ea reprezintă o întrunire publică la primărie, în care preoţii, profesorii şi negustorii se dispută sub ochii bine-voitori ai prezidentului, doctorul Fătu, şi care se termină printr'o bătălie generală, în care profesorii mănâncă bătae, iar potcapii preoţilor zboară prin aer.

D. Maiorescu, cel mai atacat pe acele vremuri de adversarii săi pe toate terenurile, a avut tăria de caracter ca să înlăture mai în totdeauna politica şi personalităţile, ca neintrând în cadrul *Convorbirilor*, şi ca nefiind determinate în discuţie. După ce curăţa astfel terenul, apoi răspundea adversarului cu răutate, dar cu răutate literară, dând un model de discuţie adversarilor, care model nu era urmat niciodată.

Politică deghizată. Dosarul „Junimei"

Dacă la început în *Junimea* nu se făcea politică pe faţă, însă deghizat, s'a făcut. De aceea în această chestie este foarte greu a mă pronunţa precis şi în scurte cuvinte. Ar fi mai drept să zic că se făcea şi nu se făcea.

Cum se făcea politică în mod deghizat? Iată cum *Junimea*, societate literară şi eminamente critică, avea datoria ca să urmărească scrierile ce apăreau, fie pe calea jurnalismului, fie acele din reviste. Oameni culţi şi inteligenţi, cum erau d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, I. Negruţi, Teodor Rosetti, nu se puteau împedeca să nu fie izbiţi în ceea ce se publica, de o mulţime de prostii, e-

xagerări, idei baroce, exprimate într'un stil ridicol de înflorit sau extravagant. Acele scrieri nu se raportau totdeauna la chestii literare, ci cele mai multe la politică.

Ca să relevezi asemenea enormităţi în *Convorbiri*, nu se putea, politica fiind acolo exclusă. Şi chiar când acele scrieri erau cu caracter literar, *Junimea* credea că nu e de demnitatea unei reviste ca *Convorbirile* ca să releveze în ea toate nimicurile şi să pună în vază autori obscuri, făcându-le onoarea de a-i ridiculiza.

De aceea se găsise un mijloc de a împăca lucrurile. *Convorbirile* rămâneau revista serioasă şi critică în mişcările literare şi ştiinţifice a lucrărilor mai însemnate din ţară; pentru extravaganţele însă politice sau chiar literare de un gen inferior, s'a întocmit *Dosarul Junimei*. Am atins deja chestia *Dosarului;* cred nemerit să mai adaug câteva detalii.

Nu ştiu cine a avut ideea înfiinţărei *Dosarului Junimei*; eu când am venit la 1872 l'am găsit deja înfiinţat şi chiar voluminos. Probabil că el a fost deschis odată cu *Convorbirile*, sau poate chiar mai înainte.

In ce consista acel *Dosar?* Era un album mare şi voluminos, cu culoare roşie, pe ale cărui pagini albe se lipeau tăeturi din gazete cotidiane sau chiar din reviste, când scrierea se preta ridicolului, fie prin prostia ideei, fie prin exagerarea formei sau lipsa de cunoştinţă a limbei. Cu această ocazie se făcea politică deghizată, iar *Junimea* îşi arăta chiar părerile ei în politică.

In adevăr, mai toate bucăţile aduse pentru a se lipi în *Dosar* erau luate din scrierile adversarilor, adică ale liberalilor. Este drept că liberalismul pe atunci, cu forma nouă constituţională, cu libertatea tribunei, a presei, a întrunirilor, oferea mai multe ocazii. Novici în maniarea acestor libertăţi, precum şi în exercitarea formelor constituţionale, liberalii şi în special *fracţioniştii* din Iaşi, se dădeau la o adevărată orgie câte odată, de

cuvinte bombastice, de fraze fără înţeles, de exprimări de sentimente exagerate, într'o limbă înflăcărată. Junimiştii, spirite sobre şi măsurate, lipsiţi de orice avânt mare sentimental, eminamente critici, găseau materie de ridicol în toată această manifestare exuberantă; şi o făceau cu plăcere, cu atât mai mult cu cât politiceşte ei erau contra formei parlamentare şi a instituţiilor, care produceau asemenea ridicularităţi. Căci vădit că junimiştii erau contra instituţiilor ce se introduseseră de curând, nu făţiş totdeauna, dar în forul lor interior desigur; şi nu numai în forul lor interior dar chiar şi la *Junimea*, care era o societate, ca să zic aşa, publică. (Entre qui veut, reste qui peut).

Principalii junimişti mergeau chiar mai departe; ei gândeau, şi de multe ori spuneau, că instituţiile parlamentare nu pot produce altceva mai serios de cât ceeace ei lipeau la *Dosarul Junimei*. Cu nedreptatea caracteristică spiritelor celor mai distinse, când sunt în joc idei adverse, ei credeau că din regimul parlamentar nu pot eşi de cât fraze deşerte, declamatorii ridicole.

Iată de ce *Dosarul Junimei* se îngroşa în fiecare an cu extracte din ziarele liberale. *Dosarul Junimei* era oare-cum gazeta săptămânală a societăţei, gazetă care era citită numai de membrii *Junimei;* hazul se făcea în familie.

* * *

Amatorul cel mai înfocat al *Dosarului Junimei* cred că ghiciţi cine era: era d. Pogor. Acest bărbat delicat şi simţitor la tot ce era exagerat şi umflat, făcea mare haz de asemenea colecţie, el chiar era depozitarul *Dosarului*. *Colaboratorii*, adică cei ce aduceau bucăţile de lipit, era întreaga *Junime;* fiecare membru aducea câte ceva, de cât nu de aceeaşi calitate; nu se puneau în *Dosarul Junimei* prostiile fără haz, simplele prostii sau insanităţi ordinare. De aceea cei care se ocupau cu

găsirea bucăţilor pentru *Dosar* trebuiau să aibă şi ei miros şi gust literar.

Când d. Pogor găsea câte ceva, şi găsea câte ceva bun, sau când i se aducea ceva bun, era o adevărată sărbătoare pentru dânsul, făcea un haz de nedescris, lua tăetura din gazetă cu mare precauţiune,deschidea albumul încetişor, pe urmă cu penelul şi guma ungea frumuşel pagina albă, pe care cu mare precauţiune lipea preţiosul document. Apoi îl mai citea odată, râdea cu hohote, se învârtea prin casă şi de bucurie ne mai ştiind ce să facă, lua o pernă şi o arunca în capul d-lui Nicu Gane, strigându-i:

— Tu, Drăgănescule, nu înţelegi ce nostim este acest lucru !...

Erau vânători iscusiţi pentru furnizarea *Dosarului*. Cel mai fin desigur că era d. Grigore Buiciu ; el aducea bucăţile cele mai nostime, alegerea lui era totdeauna sigură şi vânatul ce aducea totdeauna primit.

Nu acelaş lucru se întâmpla şi cu alţii. *Caracuda* şi ea se încerca să aducă bucăţi pentru *Dosar* dar nu reuşia, căci nimerea lucruri nesărate şi nepipărate, prostii de acele care nu te fac să râzi —şi la *Junimea* cu drept cuvânt, după râsul mai mare sau mai mic ce provoca o bucată, se hotărea dacă merita sau nu merita a fi pusă la Dosar.

Un membru asidu în colecţionarea aceasta era Vasile Tasu, dar n'avea niciodată noroc, mai toate bucăţile lui erau refuzate.

— *Faul*, *faul*, strigau toţi din toate părţile.

Iar bietul Tasu se înroşea până în vârful urechilor şi punea ziarul în buzunar.

Şi îmi explic de ce. Il vedeam în cursul săptămânei pe Tasu ocupându-se în orele lui libere numai cu căutarea de prostii pentru *Dosar*, şi toată lumea ştie ce se întâmplă în asemenea cazuri: când cauţi într'adins o prostie, ţi se pare că o găseşti la fiecare pas, pierzi spontaneitatea pe care spiritul trebue să-l păstreze pentru a putea fi izbit cu succes de un ridicol deosebit.

In aducerea de bucăţi pentru *Dosar*, fiecare îşi arăta temperamentul. Aşa, când *Junimea* era la d. Pogor, îndată ce-l vedeam în uşa salonului râzând, şi dând din picioare, de pe scări înţelegeam că a găsit ceva nostim pentru *Dosar*. De altmintrelea chiar dacă n'am fi înţeles, d. Pogor se grăbea ca să ne-o spună, nu putea să tacă, nici să aibă răbdare măcar câteva minute. Era Pogor în toată întregimea lui.

D. Negruţi proceda altfel. D-sa venea, îşi descărca *carul cu minciunile*, fără să amintească nimic de *Dosar*, începea apoi o anecdotă politică şi încetul cu încetul venea la extractul, pe care-l scotea apoi din buzunar. Aceste precauţiuni erau luate în vederea vre-unui *eşec*, mai ales că era veşnic pândit de d. Pogor cu verva lui îndrăcită. Apoi d. Negruţi mai avea un gen comic de citit, care făcea bucata mai ridicolă încă, aşa că ea era primită, chiar când nu era de prima calitate.

Cu d. Maiorescu era lucru mai interesant, căci şi d. Maiorescu aducea multe lucruri pentru *Dosar*. După ce intra în salon şi se aşeza pe scaun zicea :

— Ei, ei, unde e *Dosarul?* Am ceva.

D. Pogor, vesel, se repezea în bibliotecă şi-l aducea triumfal. Atunci d. Maiorescu, cu o mare gravitate şi seriozitate, scotea jurnalul în care era însemnat cu creion verde partea încriminată. Apoi citea. Dacă bucata era înflăcărată, o cetea serios, bufnind din când în când de râs. Efectul era irezistibil. D. Pogor se repezia de-şi aducea pensonul şi guma şi o nouă capo d'operă venea să se adaoge la celelalte capo d'opere ale *Dosarului*.

La asemenea ocazie se răsfoia din nou *Dosarul* cetindu-se bucăţile care provocau mai mult haz. Dintre acele bucăţi, mi-aduc aminte că *Junimea* făcea mare haz de o proclamaţie a lui Dumitru Brătianu către locuitorii Capitalei, în calitate de primar— mi se pare—cu ocazia venirei, cred, a Domnitorului Carol.

Contribuitorii cei mai obicinuiţi ai *Dosarului* erau d-nii Misail şi Aricescu.
Din Iaşi, *fracţioniştii* cu fraţi Tacu, Lateş, aveau şi ei locul lor rezervat.
Poeţii din Transilvania nu erau de asemenea cruţaţi. Apoi urmau o serie de lucrări anonime, foarte preţioase din punct de vedere al *Dosarului*.

* * *

Dar şi aici o observaţie. Când zic că la *Junimea* se făcea mare haz de asemenea lucruri, înţeleg pe cei zece sau doisprezece membri principali, restul.... Este drept că la cetirea *Dosarului* toţi râdeau, dar dacă te-ai fi uitat la *caracudă* şi la alţi membri ai *Junimei*, îndată vedeai că ei râdeau, fiindcă vedeau pe ceilalţi că râd, râdeau de ruşine, ca să facă ca ceilalţi ; altmintrelea poate dacă i-ar fi pus şi pe dânşii să scrie asupra unei teme, ar fi scris întocmai ca autorii din *Dosar*.
Dar aceasta era indiferent, hazul era general şi într'un moment dat îţi făcea iluzia că membrii *Junimei*, de la cel mai mare până la cel mai mic, sunt toţi plini de spirit şi plini de cultură.
A doua zi prin oraş se ştia cele petrecute la *Junimea* şi se afla bunăoară că discursul cutărui fracţionist a fost pus în *Dosar*. Mare furie şi indignare ! Păcatul fracţioniştilor era că nu înţelegeau gluma şi nu erau oameni de spirit ; toate le luau la serios şi le judecau în mod dramatic. *Dosarul Junimei* era considerat ca un act de sacrilegiu la adresa instituţiilor parlamentare şi sentimentelor patriotice. Pe această temă ei declamau din nou dând astfel din nou ocazia ca *Dosarul* să se îmbogăţească.
Mi-aduc aminte că erau câteva bucăţi din discursurile sau broşurile fracţioniştilor cu privire *la descentralizare*, de toată frumuseţea.
O explicaţie e necesară.
In urma înscrierei în Constituţia de la 1866

a dezideratului pentru o *mai mare descentralizare*, oratorii liberali din Iaşi făceau din acest deziderat tema a mai tuturor discursurilor lor.
Este incalculabil numărul discursurilor, pe care în adolescenţa mea le-am auzit pe tema descentralizărei, în întrunirile publice. Oratorii se succedau la tribună, dar tema rămânea aproape aceeaşi : *descentralizare* şi *iarăşi descentralizare*. Cel care însă avea specialitatea acestei teme, era răposatul Dimitrie Tacu.
Şi lucru curios, măcar că de nenumărate ori am auzit de la tribună în întrunirile publice, ce e descentralizarea, eu n'am înţeles aceasta de cât târziu, după ce uitasem de acele discursuri; căci nu ştiu cum se face, însă eşeam totdeauna după sfârşitul unei întruniri mai nedomirit de cum venisem, de ce este descentralizarea, măcar că numai despre dânsa se vorbise.
Junimiştii natural că nu scăpau ocazia ca să adauge o pagină la *Dosar*. Şi o repet, când a doua zi se afla că *descentralizarea* a fost pusă la *Dosar*, o mare indignare cuprindea pe d. Dimitrie Tacu, care nu perdea ocazia de a striga peste tot locul:
— Am să le arăt eu acestor cosmopoliţi, schopenhauriani, vânzători de ţară, acestor epicuriani şi liber cugetători !

XXIV

Chestia evreească

Şi ca să sfârşesc cu politica la *Junimea*, voiu adăuga : o singură chestie cu caracter politic se discuta liber la *Junimea* şi dădea loc la discuţii de ceasuri întregi, când nu era nimic de citit şi când venea d. Carp mai cu seamă, era *chestia evreească*.
Prezenţa d-lui Carp era necesară ca să se poată isca discuţia, fiindcă d-sa era *singurul*, dar absolut singurul partizan de pe atunci al evreilor,

iar în toată ţara, dintre oamenii politici, mai era încă Manolache Costache. A, uitam încă pe d. C. A. Rosetti; dar ideile sale în această privinţă erau foarte complexe şi iese din cadrul acestor amintiri.

La Iaşi toţi eram mai mult sau mai puţin antisemiţi şi *Junimea* nu se deosebea în această privinţă.

Aşa eu tocmai mai târziu, după ce m'am întors din străinătate şi mai cu seamă cu discuţiile care au avut loc în 1878 cu ocazia revizuirei articolului 7, am încetat de a fi antisemit. Inainte de a pleca în străinătate însă eram antisemit în regulă, nu fanatic, dar neamicul evreilor.

Şi nici nu se putea altmintrelea. Crescut într'un oraş ca Iaşi, cu o populaţie eminamente evreiască, făcând la început politică cu fracţiunea liberă şi independentă, duşmanul neîmpăcat al evreilor, îmbuibat de ideile ei, neavând timpul să mă gândesc prin mine asupra chestiei, alte ocupaţii literare şi ştiinţifice absorbindu-mi gândirea, era natural ca să primesc gata preparate în politică ideile pe cari le profesau şi ceilalaţi—şi aceasta cu atât mai mult, cu cât în chestia de care vorbesc nu era deosebire de vederi între partide: conservatorii ca şi liberalii din Iaşi, gândind în fond aproape identic; zic aproape, căci era deosebire în ceea ce priveşte modalitatea.

Aşa, era o deosebire între *Junimea* şi *fracţiunea liberă şi independentă*. Această din urmă grupare avea ca cal de bătălie aproape zilnic chestia evreiască, care pe lângă chestia descentralizărei, forma fondul de rezistenţă al întrunirilor liberale. Discursuri interminabile se rosteau împotriva evreilor, toate relele din omenire erau cauzate de evrei, iar Românii erau arătaţi ca trebuind să dispară peste 10 sau 15 ani cel mult şi ţara românească devenea o nouă Palestină.

*
* *

De altmintrelea era explicabilă pe atunci acea duşmănie şi mai cu seamă îngrijirea ce această chestie inspira celor mai moderaţi.

Şi astăzi sunt evrei în Iaşi şi foarte mulţi în Bucureşti; dar ce deosebire între evreii de acuma,—vorbesc de pătura superioară—şi între evreii de atunci!

La Iaşi, pe atunci, afară de un număr de familii mai vechi, evreii erau emigraţi din Rusia şi din Galiţia, de 15-20 ani, şi în fiecare zi, grupuri-grupuri de familii soseau proaspăt. Totul îi deosebea de Români, şi totul îi făcea pe aceştia să se revolte sau să se îngrijească. Portul atât la evrei cât şi la evreice era deosebit; bonetele cele de catifea garnite cu blană, antereele lungi, barbele inculte şi prolixe şi perciunii cei interminabili, iar la femei perucele mari şi păroase de pe cap (femeile la măritare îşi tăiau părul) cu cărarea lor lată, care se vedea de o poştă că-i artificială, toate acestea te izbeau ca ceva straniu şi neadaptabil.

Nu era evreu pe atunci care să vorbească, nu perfect, dar măcar corect româneşte; toţi doctorii, architecţii, etc., evrei, vorbeau o limbă oribilă! In şcoli abia începuse câte un evreu a-şi trimite copilul; şcoli speciale lor, în care erau profesori de o ignoranţă fenomenală, serveau copiilor, mai cu seamă celor de clasa de jos, de a le dota o cultură primitivă şi informă. Ceea ce ne izbea pe noi, între altele, era felul cum copiii în timp glodos erau duşi la şcoală în spete de nişte purtători numiţi *belferi*, care aveau mi se pare chiar în şcoală, un rol oarecare. Cuvântul de *belfer* s'a dat pe urmă profesorilor liberali, în semn de râs şi de batjocură.

Moravurile acestor emigraţi erau nu mai puţin izbitoare. Cei mai mulţi evrei nu ştiau mai de loc româneşte, nici nu puteau să înveţe, trăind cu desăvârşire numai între dânşii. Sărbătorile lor le petreceau în mod zgomotos: cântece, plânsete, vaete, toate erau asurzitoare, spre marele scandal

al Românilor, care nu înțelegeau că și evreii exercită mai la urmă un cult; ei considerau aceste manifestări religioase ca niște provocări la adresa lor.

Adaugă pe lângă aceasta și chestia economică. Iașul părăsit pentru București, devenind sărac, comerțul și meseriile toate în mâna evreilor.

In adevăr, era imposibil ca cineva să nu fie antisemit, punându-se din orice punct de vedere, fie din acel al limbei și culturei, fie din al curățeniei moravurilor, fie din acel economic.

De chestia politică nici nu putea să fie vorbă; nimeni nici că se gândea a da evreilor drepturi politice sau măcar la posibilitatea unei asemenea întâmplări.

Constituția de la 1866 regulase după credința generală în mod definitiv această îngrijitoare chestie, excluzând pe evrei de la putința de a deveni cetățeni români.

Numai o singură chestie preocupa pe toată lumea, acea a înmulțirei necontenite a evreilor și aceea de a găsi un mijloc ca să scape țara de dânșii.

Despre asimilarea lor sau posibilitatea asimilărei, nici nu era vorbă, aceasta era considerată ca un lucru imposibil, după cum voiu arăta mai la vale.

*
* *

In mijlocul acestei stări generale, *Junimea* nu se putea să nu se resimtă și ea; dar cu moderația care o caracteriza în toate manifestările ei, natural că *Junimea* nu putea să-și exprime în mod zgomotos și declamator ceea ce păstra numai pentru dânsa, cu atât mai mult cu cât chestia eșea în definitiv din cadrul preocupărilor societăței.

Noi tinerii eram toți antisemiți și nu ne jenam a arăta aceasta. Eminescu mai cu seamă, natură impulsivă, era teribil când îl puneai pe această temă. Eminescu voiajase mult în țările locuite de

Români, nu știu de unde chiar căpătase un accent muntenesco-ardelean, în cât mulți n'ar fi crezut că e moldovan și încă din Botoșani, orașul unde se vorbește mai mult moldovenește ca accent, de cât peste tot locul.

Mi-aduc aminte că odată se întorsese de la o escursiune de la Suceava. Era așa de emoționat, în cât nu putea vorbi.

— Auzi, orașul Suceava, oraș boeresc, cetate a sfântului Ștefan cel Mare, cetatea care a rezistat la asalturile Leșilor și Ungurilor, cuibul zmeilor și al vulturilor, în prada verminei jidovești! Iar Iașul, scaunul lui Lăpușneanu și atâtor domni români, de batjocura tuturor străinilor de limbă și de neam!

D. Maiorescu rar își exprima ideea în chestia evreească. Cum că era contra, o spunea; de altminterelea a dovedit-o cu ocazia revizuirei articolului 7.

D. Pogor se dezinteresa de chestie, dar nu iubea pe evrei.

Alexandri era un antisemit vesel și glumeț, ceea ce nu-l împiedeca ca să disprețuiască mai mult de cât să urască pe evrei. Toată literatura cea ușoară de teatru a lui Alexandri se învârtește în jurul grecului și a jidanului, mai cu seamă a jidanului. Ba chiar a făcut o piesă cu tendinți sociale: *Lipitorile satelor*, în care jidanul este dat ca o adevărată plagă la sate.

*
* *

Un singur junimist era antisemit pasionat, neastâmpărat, având vecinic preocuparea evreilor, acela era d. Negruți. D-sa nu mai sfârșia când începea a vorbi despre evrei: teorii, lucruri observate, anecdote, totul exploata pentru a-și susținea părerea.

D. Negruți nu scăpa nici o ocaziune ca să nu spună în treacăt o răutate la adresa evreilor. De

multe ori ne povestea anecdote despre jidanii din Berlin, arătându-ne că evreii peste tot locul sunt aceeaşi, la Berlin ca şi la Iaşi; că numai în aparenţă se deosibesc, că evreii la Berlin sunt urâţi şi despreţuiţi, că aşa trebue să facem şi noi.

Insă nu avea contrazicători, cum am zis, toţi fiind în fond de aceeaşi părere. Când însă venea d. Carp la *Junimea*, atunci d-sa găsea într'acesta un contrazicător, tot aşa de violent şi tranşant, în celalt sens. Erau interesante discuţiile în chestia evreilor, când azista d. Carp. Toţi se coalizau în contra d-lui Carp, luând mai mult sau mai puţin apărarea d-lui Negruţi.

In adevăr, d. Carp era atunci ceea ce este astăzi, un om cu unghiuri şi cu ascuţişuri, un om cu sentenţe şi cu formule, care provoacă pe cei mai blânzi şi mai răbdători.

— Ce vă plângeţi de jidani—de multe ori zicea—fără jidani n'am avea comerţ, n'am avea meserie, ei ocupă un loc, care fără dânşii, ar trebui să fie gol; românul este leneş şi viţios.

La aceste cuvinte se ridicau mari protestări, până şi *caracuda* îşi eşea din atitudinea ei modestă şi tăcută pentru ca să protesteze.

— Românul este inteligent, strigau glasuri.

— Inteligent cât veţi voi, adăoga în mod nemilos d. Carp, dar leneş şi beţiv; jidanul din contră, este harnic şi sobru, aceasta-i tăria lui...

Iar discuţia urma înflăcărată.

Terenul discuţiei teoretice, anume dacă evreul este asimilabil sau ba, nu-l preocupa pe d. Carp, nu cerea de la acela ca să ştie limba sau să se adapteze ţărei. Nu ; se mulţumea pur şi simplu să constate două fapte : că românul este leneş şi viţios şi că din contră evreul este harnic şi cumpătat. Şi cu aceasta d. Carp rezolva întreaga chestie economică, care era în discuţie.

Şi coincidenţă curioasă, faptele într'o seară i-au dat d-lui Carp un succes uşor.

Esiam târziu de la *Junimea*, pe la unu, după o discuţie furtunoasă în chestia evreiască. Il

conduceam pe d. Carp discutând, când iată întâlnim un om beat, de abia se ţinea pe picioare, făcând zig-zaguri imense în mijlocul străzei. Drept acolo, într'o casă mică şi murdară, zărim o mică lumină la o fereastră. Era un ciobotar evreu, care la lumina unui glob umplut cu apă servind de reflector, lucra penibil la această oră înaintată.

D. Carp triumfător se opreşte şi arătând pe omul beat, ne zice :

— Iată românul d-voastră!

Apoi cu un gest cam dramatic, arătând pe lucrătorul evreu, adăogi:

— Iată şi evreul meu! Acum înţelegeţi deosebirea între unul şi între altul şi înţelegeţi de ce unul este superior celuilalt?

Acest argument viu, nu era de loc convingător ; sau, dacă voiţi, pentru antisemiţi el era un argument mai mult contra evreilor.

In adevăr, ce susţineau pe atunci fracţioniştii, şi care erau argumentele cu care evreii erau combătuţi?

De atunci s'a schimbat mult terenul de luptă, s'a mai subţiat; atunci însă, toate argumentele erau bune contra evreilor, ba cu cât erau mai puţin temeinice, erau mai uşor primite. Evreul era considerat ca o fiinţă periculoasă din toate punctele de vedere: religios, economic şi social.

Erau în Iaşi foarte mulţi oameni culţi care credeau că la sărbătorile cele mari de toamnă ale evreilor, aceştia trebuiau să se înfrupte cu sânge de creştin. Iată cum se pretindea că se face aceasta : Evreii pândeau împrejurul havrelor lor (şcoli unde se închină) trecerea vre-unui copil creştin. Când observau că nu-i nimenea străin prin prejur, ei se repezeau, înconjurau copilul şi iute îl târau în şcoală. Acolo, după ce-l omorau, conform ritului lor, îl puneau într'un boloboc tapisat cu cuie ascuţite şi-l învârteau până i se scurgea tot sângele. In sângele creştinesc, ei muiau o pânză mare şi o lăsau până când se im-

biba, apoi acea pânză era tăiată în mici bucăţele, câte familii de evrei erau în Iaşi, cărora li se da câte una. Aşa o bucăţică de pânză muiată în sânge o purtau membrii familiei de la cei mai mari până la cei mai mici prin buzunarele lor. Această practică o certificau oameni serioşi. In fiecare an, cu ocazia sărbătorilor, se semnala dispariţia vre-unui copil român şi poliţia de multe ori făcea să se acrediteze asemenea zgomote; cu toate acestea, niciodată nu s'a văzut un părinte care să reclame un copil dispărut.

* * *

Dar oamenii învăţaţi aveau alt mijloc de a combate pe evrei. Acest mijloc era a arăta că după legile lor, după talmud, evreii sunt datori să fie lacomi, cruzi şi înşelători faţă de alte rase.

Iar pe de altă parte se susţinea că evreii au rămas şi vor rămâne totdeauna neschimbaţi, că ei sunt neasimilabili, neaccesibili la orice cultură alta de cât a lor, incapabili de a se apropia vre-o-dată de Români sau de a se interesa de ţara lor adoptivă.

Câte nopţi n'am petrecut în discuţii furtunoase de asemenea natură! D. Hăşdău cu vasta sa erudiţie de pe atunci tipărise un opuscul intitulat, mi se pare: „Evreii şi Talmudul" şi mai scrisese încă o broşură intitulată: „*Istoria toleranţei religioase la Români*". In primul opuscul d-sa adunase tot ce se poate extrage din „Talmud" nefavorabil evreilor, cu comentariile celor mai iluştri antisemiţi din Europa.

Acest opuscul avu un răsunet mare, toţi îl citeau şi-l aprobau. D. Hăşdău era duşmanul *Junimei*, dar în această materie, unde nu erau păreri deosebite, d. Iacob Negruţi aproba cartea, precum şi alţi junimişti.

In asemenea stare era vădit că noi pe atunci eram foarte intoleranţi faţă de evrei; deja de pe

atunci evreii foarte puternici în Europa, stăpâni pe capitaluri şi pe presă, începură o campanie în contra României, tratându-ne de ţară barbară şi netolerantă. Mai ales această campanie deveni violentă cu ocazia unor mişcări populare din 1869—dacă nu mă înşel—de la Bacău şi din alte părţi, precum şi cu ocazia trimiterei înapoi peste Dunăre a unor evrei prinşi fără paşapoarte, din care s'a înecat unul sau doi în graba cu care au fost trimeşi înapoi de unde veniseră.

Necesitatea unui răspuns defăimătorilor noştri şi presei evreeşti din Europa se impunea, şi atunci d. Hăşdău scrise „*Istoria toleranţei la Români*" în care arată lipsa de fanatism religios a românului în cursul veacurilor.

Mai era un mijloc de a sprijini campania în contra evreilor, un mijloc de asemenea pentru oameni culţi, acela de a cita părerile tuturor oamenilor mari din toate veacurile, cari s'au pronunţat contra evreilor. Eşise o broşură, în care erau reproduse aceste păreri, începând cu proconsulii romani din Palestina, apoi cu împăraţii romani, apoi veneau citaţii din sfinţii creştini, catolici mai cu seamă, şi aşa mai încoace până la Napoleon I, ale cărui părerei antisemite erau puse la locul de onoare. Mai pe urmă veneau citaţii din filosofii germani şi din toate ilustraţiile contimporane antisemite.

Un antisemit îndârjit era Vasile Conta.

Cu Conta aveam foarte multe discuţii, Lambrior şi cu mine, cu toate că nici noi nu eram filosemiţi. Conta însă avea idei aşa de absolute în această chestie, antisemitismul lui era aşa de tranşant şi de ireductibil, în cât nu-l puteam admite. Acest om superior, nu era un temperament combativ, şi în toate chestiunile puteai discuta cu dânsul, având spiritul conciliant; când venea vorba însă de evreu, nu-l mai cunoşteai, din bun şi blând el devenea rău, iar glasul lui dulce şi plăcut lua accente aspre şi violente. Nu era chip să sfârşească când începea pe această chestie.

Adunase un material vast în contra evreilor, punea la contribuţie toate scrierile cunoscute, şi-şi formase o doctrină implacabilă. Acest om bun şi această inteligenţă superioară, nu se dedea înapoi înaintea oricărei soluţii, ori cât de extreme, numai ca să poată scăpa ţara de evrei; căcî Conta neadmiţând nici asimilare, nici măcar o împăcare cu evreii, propunea ca singura soluţie alungarea în massă, pe care el o credea posibilă.

După ce Conta a intrat la *Junimea*, pe la 1876, elementul antisemit a căpătat o forţă mare, iar între el şi d. Carp niciodată nu s'a putut stabili măcar relaţii de toate zilele. In adevăr, deosebirea trebuia ca sĕ se arate şi mai mare în Camera de revizie de la 1879, căci Conta reuşeşte pe tema antisemitismului să se aleagă la Iaşi deputat. In Cameră el fu unul din cei mai aprigi protivnici a modificărei art. 7, şi lucru curios, acestui om cu cunoştinţe aşa de variate şi de serioase, îi era rezervat ca să se distingă în Cameră cu discursuri în contra evreilor, adică pe o chestie pasionantă şi nedreaptă. Mi s'a spus—eu nu eram pe atunci în ţară—că discursul său a făcut o profundă impresie şi l'a ridicat sus de tot în ochii Camerei; nici nu se putea altmintrelea, dat fiind inteligenţa şi cultura lui Conta, dat fiind de asemenea şi spiritul de antisemitism care domnea. Dar şi acum stăruesc a crede că Conta s'ar fi putut distinge pe alte subiecte, cu mult mai mult temeiu şi merit.

Reîntors în ţară, am întâlnit pe d. Carp şi vorbind mai mult l'am întrebat între altele cum a fost Conta în Cameră în discursul său, iar d. Carp violent mi-a răspuns textual :

— Conta? Conta a adunat tot glodul care s'a debitat în contra evreilor, a făcut din el un mare gogoloţ şi l'a aruncat în mijlocul Camerei. Iată discursul lui Conta.

Natural că d. Carp ca filosemit n'a putut să guste discursul d-lui Conta ; natural că expresia de mai sus nu se poate potrivi cu discursul, chiar

nedrept şi pătimaş al unui om de talia lui Conta. Dar când mă gândesc la argumentele şi la aşa numitele dovezi ce se aduceau atunci în contra evreilor şi la teoriile absolute care se susţineau, trebue să recunosc că campania de atunci în contra evreilor aşa cum era dusă, era cel puţin trei pătrimi fără temeiu.

Conta a devenit astfel aproape idolul Iaşului, din cauza convingerilor sale antisemite. Bieţii fracţionişti rămaseră pe planul al treilea, ei luptători pe această chestie de la 1866; acest nou venit le luă locul şi le fură simpatia publicului într'o singură campanie.

Pentru ce? Apoi de—Conta era Conta—un om ca dânsul pe orice punea mâna se simţea. Chestia evreilor devenise banală în discursurile liberalilor din Iaşi, ei se mărgineau a reedita aceleaşi clişeuri, a se ţinea în un cerc restrâns de vederi, servindu-se cu aceleaşi fraze stereotipe. Noi adolescenţii ştiam mai de înainte nu numai ce au să zică oratorii, dar până şi frazele şi locul în care au să-şi exprime indignarea sau să plângă că ţara este în pericol. Le lipsea cultura pentru a-şi reînoi materialul şi nu aveau destulă inteligenţă pentru ca să lărgească câmpul de operaţie.

Vine Conta, vine şi reînoeşte modul de a trata chestia evreească. El combate pe evrei în numele ştiinţei şi a teoriilor absolute, iar fracţioniştii văd cu mâhnire că acest partizan al ideilor lor este în realitate un rival serios, de vreme ce-i bate la alegerile de revizuire a Constituţiei, chiar pe propriul lor teren.

Printre multele pericole semnalate pe atunci, mi-aduc aminte de unul foarte original. S'a susţinut că evreii nu numai că nu trec la creştinism, dar că au un spirit mare de proselitism şi convertesc pe creştini la mosaism. Urma de aici— ne spuneau antisemiţii — că dacă nu vom băga de seamă, Românii vor îmbrăţişa cu încetul religia mosaică! Nu mi-aduc aminte cine susţinea aceas-

tă idee originală, dar sunt sigur că ea a fost susținută.

Mai pe urmă, mult mai pe urmă, am găsit de unde antisemitismul nostru împrumutase această idee, căci nu era a lui, ci era luată dintr'un autor german bavarez, al cărui nume nu-mi vine în minte în momentul acesta.

Teoria bavarezului este foarte curioasă și ea pare a se baza pe fapte. Iată cum argumentează el: Toți evreii emigranți în Europa din Palestina în diferite veacuri, au fost de rasă brună; blonzii nu sunt cunoscuți în Palestina. Cum se explică atunci că majoritatea evreilor din Germania și Austria sunt blonzi sau roși? Dacă ții seamă, argumentează autorul, că rasa germană e blondă, nu-ți poți explica prezența de oameni blonzi, aparținând mozaismului, de cât că toți aceștia sunt vechi germani, rasă indo-europeană, convertiți la mozaism în cursul veacurilor, de evrei bruni veniți din Palestina.

Autorul bavarez uită numai un lucru, *încrucișarea raselor*, a rasei blonde *dominante masculine* cu rasa supusă *brună* femenină!

Cum zic, până și această teorie a fost utilizată, care cel puțin la noi lovea bunul simț și spiritul cel mai elementar de observație. In adevăr, evrei deveniți prin botez Români am văzut și vedem în fiecare zi, Români însă convertiți la mozaism, acest lucru nu se vede; ba pardon, am auzit că anii trecuți un tânăr român s'a convertit la mozaism ca să ia o fată a unor părinți foarte habotnici evrei; dar această convertire, cum vedeți, se datorește dragostei și cu dragostea nu se glumește.

PARTEA II

I

Dar ce voia societatea *Junimea* în literatură, ce scop urmărea? Se adunau toți oamenii despre care am vorbit, odată pe săptămână, numai ca să glumească, să facă spirit pe socoteala altora și să ciritice tot ce nu aparținea *Junimei* și *Convorbirilor*? Când *Junimea* înființă *Convorbirile literare* avut-a ea un scop definit sau membrii ei au căutat să aibă un organ unde să scrie tot ce le venea prin cap? Și în sfârșit, această societate dat-a ea roade, determinat-a ea un curent în țară?

Iată întrebări care se impun în mod natural.

Deja am răspuns în o bună parte în mod indirect la aceste întrebări; căci partea anecdotică, căreia i-am dat un loc așa de însemnat, nu m'a făcut să las cu desăvârșire deoparte arătarea scopului ce urmărea *Junimea*. De astădată însă mă voiu ocupa mai pe larg de această din urmă parte, să arăt marele lupte ale *Convorbirilor*, marele polemice ale *Junimei* cu restul țărilor ocupate de Români, și în special mai târziu cu Bucureștii.

* * *

Am spus în mod anecdotic că originele *Junimei* se pierd în noaptea timpurilor; în realitate societatea *Junimea* se înființează în 1864, iar ocazia înființărei ei sunt prelegerile populare pe care le inaugurează d. Maiorescu la început în

saloanele Băncei din Moldova în Iaşi, iar înfiinţătorii sunt d-nii: Maiorescu, Carp, Teodor Rosetti, Pogor, Burgheli şi Iacob Negruţi.

Se ştie că lucrul cel mai greu—tocmai fiindcă e uşor— este de a da nume unei cărţi pe care ai scris'o, unui jurnal pe care vroeşti să-l deschizi sau unei societăţi pe care voeşti s'o înfiinţezi. Când este ca să botezi cu nume asemenea lucruri, tot felul de cuvinte pretenţioase sau deşanţate îţi vin în cap, care nu te mulţumesc, sau dacă te mulţumesc pe tine, nu mulţumesc pe ceilalţi. Aşa s'a întâmplat cu botezul acestei societăţi.

D. Iacob Negruţi ne spune că, deşi în 1864 se hotărăşte înfiinţarea unei societăţi literare, dar membrii mai sus amintiţi au ţinut mai multe Duminici şedinţe ca să găsească un nume societăţei, fără a cădea de acord. Nu ştiu cine propusese în fine ca să se dea societăţei numele de *Ulpia Traiană*, care fu primit în lipsă de alt ceva. Dar acest nume era contrar tendinţelor ce trebuia să manifesteze societatea, adică tendinţe de a combate latinismul cu orice preţ. De aceea Duminica viitoare membrii revenirǎ asupra hotărârei luate. Şi iată cum d. Negruţi, în numărul jubilar al *Convorbirilor literare* din 1892, povesteşte găsirea numelui:

„După multă discuţie, Theodor Rosetti ne zise de pe patul unde era culcat: — Măi băeţi, vreţi să vă dau eu un nume fără pretenţie, care are să vă placă la toţi, fiindcă nu zice mare lucru? — Vorbeşte!—Hai s'o botezăm *Junimea*, zise Theodor Rosetti.— Foarte bine găsit! strigarăm cu toţii. Atunci Pogor, ridicându-se de pe canapeaua pe care se aruncase, începu să cânte ca un preot pe nas şi întrebă de trei ori: „S'a lepădat copilul de Satana pedantismului?“ De trei ori răspunserăm cu toţii râzând: S'a lepădat“.—In numele Domnului, boteze-se dar *Junimea*, exclamă Pogor, şi *Junimea* a rămas până în ziua de azi!”

Cuvântul *Junimea*, în sens de reprezentanţi ai tinerimei faţă de bătrâni, fu utilizat mult timp.

Aşa, în multe articole ale d-lui Maiorescu, dela început vedem spunându-se: că *Junimea*, adică *tinerii*, au datoria, etc. Dar mai târziu, bine înţeles, acest cuvânt a pierdut semnificaţia lui primitivă şi mai târziu precum şi astăzi el numai însemna nimic. Ba chiar el contrastează cu vârsta fondatorilor *Junimei*, contrast din cauza vârstei adepţilor.

Societatea se înfiinţează deci la 1864 iar *Convorbirile literare* apar în 1867. Trei ani societatea n'are organ. Ce face ea în acest timp? A făcut conferinţe. D. Carp a vorbit odată asupra *tragediei antice şi moderne*, căci atunci era preocupat de chestia tragediei; nu-i vorbă că nici politica nu-l lăsa indiferent, dovadă că a mai ţinut o conferinţă despre *cei trei Cesari*. Eu eram atunci, în anul întâiu al conferinţelor, în clasa IV-a gimnazială şi urmăream ca băet cu mare răvnă acele conferinţe.

Probabil că în aceşti trei ani ai *Junimei* s'a acumulat materialul pentru cel întâiu an al *Convorbirilor*, adică membrii au dat cetire la lucrări care mai târziu au fost publicate în *Convorbiri*. Printre acele lucrări a fost şi o traducţie a lui *Othello* de d. Carp.

D. Negruţi de multe ori în *Junimea* ne spunea cu câtă seninătate d. Carp şi-a cetit traducţia, apoi adăugea:

— Nu ştiu în ce dispoziţii eram atunci, de vreme ce am găsit traducţia bună, acuma când am cetit'o din nou în *Convorbiri*, văd că lucrarea lui Carp este oribilă.

— Apoi de ce ai publicat'o? întrebă unul.

— Intâiu fiindcă era de Carp, şi al doilea—lucru mai principal— fiindcă e lungă.

*
* *

Şi cu această ocazie o anecdotă.

D. Carp totdeauna—şi prin urmare rezon mai mult în tinereţe—a fost un glumeţ de spirit.

Era la Iaşi, când a apărut *Othello* în *Convorbiri literare*, un jurnal *Curierul*, redactat de unul numit Balasan, un om foarte cumsecade, dar care nu ştiu dacă ştia să scrie ceva mai inteligibil. Un fracţionist răutăcios s'a dus la acea gazetă şi a pus cam următoarea notiţă :

,,In *Convorbiri literare* se publică tragedia *Othello* a lui Shakespeare, am vroi să ştim din ce limbă a tradus'o d. Carp : din nemţeşte sau din franţuzeşte, de vreme ce d. Carp nu ştie englezeşte ? Este cazul de a zice : traduttore traditore".

A doua zi după ce d. Carp ia cunoştinţă de această notiţă, se duce la redacţia *Curierului* şi întreabă de d. Balasan. Apropiindu-se de acesta, cu pălărie înaltă pe cap şi cu monoclu în ochiu, îl întrebă în englezeşte ce mai face. Bietul Balasan nu numai că nu înţelegea nimic, dar nici nu pricepea în ce limbă i se vorbeşte. Atunci d. Carp zâmbind, se retrage zicându-i: ,,Să spui redactorului care a scris notiţa, că am fost pe aici şi că ţi-am vorbit în limba în care *Othello* a fost scrisă".

Ca farsă era bună, dar convingătoare nu era, căci lui bietu Balasan puteai să-i vorbeşti orice limbă şi să-i spui că-i englezeşte şi era silit să creadă ; afară de româneşte el nu ştia decât armeneşte fiindcă era armean, şi turceşte, fiindcă ca toţi armenii bătrâni învăţase a vorbi această limbă.

*
* *

Eram în clasa VII-a a liceului când apar în 1867 *Convorbirile literare*. Pentru noi băeţi mari, în curent cu literatura română şi în parte cu cea străină, apariţia *Convorbirilor* a fost un eveniment. *Convorbirile* pe atunci nu se vindeau cu numărul, dar tot-deauna căutam de mi le procuram.

Pe d. Maiorescu îl cunoşteam în afară de ocazia prelegerilor sale populare, fiindcă îmi fusese director la liceu, pe când fusesem în clasa IV-a. A fost vre-o trei ani director. Nu pot spune că noi elevii îl iubeam ; d-sa era rece şi ceremonios cu elevii, având totdeauna o intenţie muşcătoare în tot ce spunea, dar îl stimam şi aveam mare idee de învăţătura sa, ceeace este suficient.

Convorbirile de la început iau caracterul, care trebuiau să-l păstreze până la urmă, acel de revistă eminamente critică. Dacă te gândeştĭ bine, *Convorbirile* nu puteau să aibă altă raţiune de a fi, şi iată de ce : Din tinerii ce se grupaseră, nu mai unul avea dispoziţii şi mai cu seamă pretenţii de a face literatură, d. Iacob Negruţi. D. Pogor nu era de cât un diletant, iar ceilalţi, d-nii Maiorescu, Carp şi Teodor Rosetti, critici. Apoi în calitate de critici, aceştia din urmă trebuiau să adopte un sistem sever, altmintrelea scoaterea unei reviste în acest scop, nu ar fi avut rost.

Cum că *critica* se impunea la noua revistă, este că prin studii anterioare te poţi pregăti pentru aceasta; pe când nu te poţi pregăti pentru a fi literat, poet sau autor, şi talente nu se improvizează...

*
* *

Când apar *Convorbirile*, situaţia literaturei noastre lăsa mult de dorit, lăsa aproape tot de dorit; nu exista nici o revistă literară cu un caracter mai permanent, ele apăreau, trăiau câteva luni şi dispăreau. E drept că erau reprezentanţi autorizaţi ai literaturei române, precum Alexandri, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu şi Costache Negruţi; dar dedesubtul acestora mişunau o mulţime de oameni de litere fără nici un talent, care scriau şi scriau lucruri dedesubtul mediocrului. Toţi aceşti literatori găseau încurajare în public. Nu exista propriu-zis nici un fel de spirit critic, operele literare nu se judecau din punct de vedere al valoarei estetice, ci din acela al utilităţei

şi al patriotismului. Fiindcă ne lipsea o literatură naţională, fie-care se pusese pe lucru ca s'o creeze, şi ca s'o creeze se credea că este destul ca cineva să scrie, şi cu cât mai mulţi vor fi scriitorii cu atât literatura va deveni mai de valoare şi mai temeinică.

Spiritul de critică nu exista am zis, şi nici nu putea să existe, admis punctul de mai sus. Indată ce era convenit că toţi Românii trebue să contribue la formarea literaturei naţionale, o critică estetică nu mai avea loc. Acest spirit bine-voitor, această lipsă de ori-ce critică, ne venea mai cu seamă din Transilvania.

Trebue să spun că la acea dată influenţa literaţilor şi oamenilor de ştiinţă Transilvăneni şi Bucovineni era mare încă în România. Din cauza luptei politice ce Românii duceau în Transilvania şi în Bucovina chiar, ei îmbrăţişau tot ce se scria în româneşte, ei aveau nevoe de o literatură naţională de opus literaturei maghiare şi germane; ar fi fost în asemenea împrejurări de neînţeles ca ei să facă pe dificilii în această ramură. Aşa, e destul să spun că Pumnul în Bucovina scosese un *Lecturar rumănesc* în 6 volume, rezumând literatura noastră naţională. Notaţi, şease volume! In Transilvania se lucra la aşa ceva, iar gazetele ca, *Familia*, *Transilvania*, *Albina*, *Telegraful*, *Federaţia*, înălţau până în ceruri tot ce se scria în româneşte.

In *România liberă* autorii se lăudau unii pe alţii, în tot cazul nu se criticau, lucrarea fie-căruia era bine-venită, de vreme ce era scrisă în româneşte şi însufleţită de bune intenţii naţionale.

In asemenea împrejurări, oameni ca d. Maiorescu şi Carp, educaţi la critica esteticei germane şi însufleţiţi de exemplele acelei literaturi, oameni cu gust estetic distins ca d. Pogor, oameni hotărâţi să lucreze ca d. Iacob Negruţi, nu puteau să rămâe impasibili şi indiferenţi, nu puteau ca să nu intre în luptă pentru a pune literatura pe terenul ei adevărat, dezbrăcând'o de caracterele străine de ea; nu puteau ca să nu pună chestia pe valoarea reală şi intrensecă a producerilor, indiferent de spiritul de naţionalitate.

De altă parte zilnic se debitau atâtea naivităţi sau enormităţi în domeniul literar, în cât o elementară critică putea să-şi facă drum şi să aibă succese.

Iată raţiunea apariţiei *Convorbirilor literare*.

* * *

Convorbirile literare apar după trei ani de la înfiinţarea societăţei *Junimea*, pentru că nu se putea altminterelea. In adevăr, dacă cei cinci cari au înfiinţat acea societate s'ar fi hotărât ca a doua zi să deschidă şi un organ literar, ce ar fi publicat într'însul? Bune intenţii erau, dar materialul nu.

Ar fi fost nevoiţi ca să primească manuscripte de la poeţi şi literaţi necunoscuţi şi nepreparaţi, şi ar fi primit în cantitate considerabilă acest material, chiar pe atunci, mai cu seamă pe atunci.

Aţi observat un lucru: nimic mai uşor de cât a căpăta colaboratori (?) la o gazetă literară. Este destul ca să anunţi că în ziua cutare va apărea, de exemplu, *Fluerul ciobanului*, gazetă literară bimensuală, pentru ca a doua zi să înceapă să curgă tot felul de scrieri, poezii, nuvele, drame tragedii, etc. Te întrebi de unde acest potop subit de lucrări literare? de unde? de unde să vă spun. In ţară, jumătate din acei cari au trecut prin liceu sau prin gimnaziu, şi au deschis un volum de poezii sau au citit o nuvelă, devin la rândul lor poeţi sau autori. Ar fi un fenomen de analizat, acela că mai orice băet sau fată, de la 13 sau 14 ani în sus, începe a compune în diferite genuri literare; cât despre poezie, nici nu mai încape vorbă, poezia este moneda curentă a debutanţilor. Dar mulţi se încearcă în drame, în tragedii, în romanuri.

Mi-aduc aminte că în clasa mea în liceu erau vre-o cinci autori de tragedii, alţi cinci poeţi lirici şi vre-o zece scriitori de nuvele. Restul, afară de doi sau trei, toţi poeţi; printre aceşti doi-trei eram şi eu. Apoi pe lângă tinerime, mai este clasa funcţionarilor şi a militarilor, cari compun şi ei considerabile şi voluminoase lucrări literare. In saltarele birourilor de pe la prefecturi, în provincie, la o percheziţie vei putea găsi voluminoase corpuri delicte literare, printre care sonetele, acrostişurile, sunt peştişori mici pe lângă somnii dramatici şi nisetrii epopeei.

Mai sunt pe lângă aceştia, rentieri, oameni în vârstă, bătrâni chiar, care compun şi scriu din tinereţe, şi care păstrează cu religiozitate toate operele lor, opere destinate, vai! a nu vedea lumina zilei! Dacă ai socoti literatura scrisă şi netipărită în comparaţie cu cea tipărită, aceasta din urmă reprezintă o infimă parte. Cum se explică această manie de a compune, de a scri versuri, de a întocmi romanuri sau drame? Nu-i loc ca să răspund la asemenea întrebare foarte interesantă psichologiceşte. Un lucru e sigur, este că literatura are un număr de forme şi de calupuri căzute în domeniul public, pe care fiecare îşi închipueşte că le poate umplea, şi că umplute ori cum, ele devin bucăţi literare. Aveam un prieten, care dacă citea un volum, era în stare să scrie două pe aceeaşi temă. Ce erau acele două volumuri ale lui? Era frazeologia volumului cetit. Cam aşa se face literatura în licee, în birourile civile şi militare, la pensionatele de fete, la universitate şi chiar în unele cercuri literare.

Iată de ce ziceam mai sus, că-i destul ca să anunţi apariţia unei reviste literare, ca a doua zi să te trezeşti cu nenumărate trimeteri de manuscripte din toate unghiurile ţărei şi de toate speţele. Toţi aceşti literaţi necunoscuţi de care am vorbit mai sus, stau la pândă, urmăresc revistele literare, apariţiile altora noui, fiindcă în genere ei au avut decepţii cu cele ce apar, operele lor fiind refuzate; ei se aruncă cu lăcomie asupra noilor publicaţii, la care speră mai mult succes. Aşi putea zice că la cetirea vestei fericite că o nouă gazetă literară va apărea, printr'o mişcare uniformă şi la comandă, o mulţime de autori deschid saltarele pentru a scoate preţioasele lor producţii, şi la aceeaşi oră diferite birouri poştale din ţară primesc pentru aceeaşi adresă voluminoase pachete.

II

Prin urmare, dacă cei cinci întemeietori ai societăţei *Junimea* ar fi procedat cam cum se procedează acuma, adică ar fi scos a doua zi o gazetă literară, *Convorbirile* ar fi deviat de la început de la direcţia pe care îmtemeietorii trebuiau s'o dea, sau ar fi lâncezit în lipsă de manuscripte.

Din contră însă, cei cinci întemeietori încep regulat a ţine şedinţe odată pe săptămână, la început Duminicele, nu seara mi se pare, ci în timpul zilei. Vestea acestor întruniri în societate nouă înfiinţată începe a circula prin oraşe. De altmintrelea este destul să spun că printre întemeietori era şi d. Iacob Negruţi, ca pentru cei care-l cunosc să înţeleagă că această veste s'a împrăştiat imediat. In adevăr, rar am cunoscut un om căruia când îi intră în cap o idee sau îl interesează un lucru, să dezvolte mai multă activitate.

Pe atunci Iaşul era în plină dezvoltare şi maturitate intelectuală, adevărată capitală în această privinţă; tineri cu viitor, talente în formaţiune, oameni studioşi şi în curentul mişcărei literare europene, formau o elită care dacă nu lua parte la mişcarea generală a oraşului, ci stăteau retraşi ca nişte delicaţi, feriţi de contacturi profane, nu mai puţin ei erau totuşi cunoscuţi şi ştiuţi, prin urmare era lesne membrilor *Junimei* ca să se pue în contact cu aceşti delicaţi.

La Iaşi mai erau doi fruntaşi ai literaturei noastre: era Vasile Alexandri, cunoscutul şi drăguţul poet de pe atunci al *Doinelor* şi *Lăcrămioarelor* şi a mai multor piesişoare de teatru; mai era Constantin Negruţi, clasicul prozator, autorul neîntrecut al nuvelei *Alexandru Lăpuşneanu*, precum şi poetul jalnic şi emoţionant, a cărei producţie, *La şalul negru*, era în toate memoriile şi pe toate buzele.

Nu ştiu cum se face apropierea între tinerii de la *Junimea* şi Vasile Alexandri, dar ea se face îndată, căci din anul I-iu al apariţiei *Convorbirilor*, Vasile Alexandri devine colaboratorul revistei şi continuă a fi o serie lungă de ani. Alexandri în *Convorbiri* are a doua a sa manière; nu mai este poetul *Doinelor* şi *Lăcrămioarelor*, poetul lui *Mergi la Lido barcarolo* şi a veselei *Dridri*. Talentul lui emancipat, suvenirurile voiajurilor din tinereţe iau o formă mai matură; el inaugurează în *Convorbiri* pastelurile, un gen nou literar, gen descriptiv ce e dreptul, dar foarte adaptat cu natura talentului său. Iar cu privire la teatru, începe a publica în *Convorbiri* acea serie de piese pline de spirit şi de haz, ca *Cucoana Chiriţa*, *Harţa răzăşul*, *Ginerile lui Hagi-Petcu* şi altele, adaptări care nu-i întunecă cu totul originalitatea. Apoi încetul cu încetul se ridică la genul epic în *Dumbrava roşie*, pentru a atinge mai târziu înălţimile genului dramatic cu *Fântâna Blanduziei*.

Apropierea *Junimei* cu Constantin Negruţi se înţelege că este explicabilă, de vreme ce d. Iacob Negruţi fiul, era unul din întemeietori. D. Iacob Negruţi, în articolul său din *Convorbiri literare*, număr jubilar, *Infiinţarea societăţei „Junimea"*, ne spune cum tatăl său l'a dus la toţi oamenii cunoscuţi din Iaşi, după ce se întorsese de la Berlin.

Dar cu Vasile Alexandri şi Constantin Negruţi, societatea *Junimea* nu putea să zică că-i o societate cu o nouă direcţie, ci mai degrabă s'ar fi

putut pretinde că cei tineri se pun sub direcţia celor doi.

Trebuiau deci elemente noi, elemente care să se desvolte în direcţia întemeietorilor şi care să servească de model în favoarea teoriilor estetice ce erau a se formula. Acest lucru era greu, foarte greu; cum se putea improviza o literatură în scopul teoriilor, pe care d. Maiorescu le expunea în prelegerile sale populare din salonul Băncei Moldovei?

Ei bine, s'a găsit mijlocul. Fiindcă societatea formată reprezenta ca fond cultura germană, toate elementele care îşi căpătaseră educaţia în Germania, s'au grăbit a se grupa în juru-i. Cel mai însemnat aderent în acest sens a fost regretatul Niculae Scheletti, pe atunci mi se pare maior, mai târziu mort colonel, care adapat în literatura practică germană, de la începutul *Convorbirelor* dădu numeroase traduceri din toţi cei mai iluştri poeţi germani, traduceri foarte reuşite. Aproape pentru prima-oară în România, publicul cel mare făcu cunoştinţă cu poezii din Schiller, Goethe, Uhland, Heine, Lessing, pentru a nu numi de cât pe cei principali. Scheletti nu se mărgini numai aici, el culese poezii germane din autori de mâna a doua şi le traduse în *Convorbiri*.

Se înţelege că capo-d'operele literaturei germane erau exemple model pentru o literatură nouă, exemple însă foarte sus pentru o mişcare literară foarte joasă încă.

Nici literatura franceză, care deşi mai cunoscută, dar încă nu era la îndemâna tuturor, nu fu neglijată, şi bucăţi din Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, fură reproduse în traducere în noul jurnal literar.

Dar poeţii originali? Se găsiră şi de aceia şi cu valoare oare-care. Aşa, poetul român care ştiuse să dea în versuri româneşti tonul poeziei germane şi să se inspire din fondul acelei literaturi, fu domnişoara Mathilda Cugler, germană de o-

rigină. Mathilda Cugler fu în cei dintâi ani ai *Convorbirilor* cea mai fecundă poetă, poeziile sale drăgălaşe în spiritul şi în felul mai cu seamă al lui Heine, aduceau o notă nouă în literatura noastră şi cadrau perfect cu ideile şi teoriile estetice ale *Convorbirilor*.

Aceşti doi poeţi, Scheletti şi Mathilda Cugler, reprezentau spiritul literar al nouei reviste. Pe lângă dânşii se adunară încetul cu încetul şi alţi tineri poeţi sau cu pretenţii de a fi, precum şi amatori de o gingăşie de talent deosebită. Printre amatorii distinşi, au să fie mulţi astăzi surprinşi când voiu cita un nume, care mai târziu a ilustrat baroul ieşan şi pe urmă cel bucureştean, acela al lui Mihail Cornea.

Mihail Cornea, ale cărui calităţi superioare le cunoaşte toată lumea, a fost unul din cei întâi colaboratori ai *Junimei* şi junimist ab ovo. Tânăr inteligent, de o inteligenţă cam farniente şi de o simpatie atractivă, el la 20 de ani se distrează, făcând poezii, care se întâmplă să fie unele din ele adevărate juvaeruri. Societatea *Junimea* îi deschide braţele, el devine un colaborator gentil şi foarte mult gustat în saloane. Pe atunci n'avea nici o carieră, s'ar fi părut că el voia să îmbrăţişeze pe aceea de poet diletant. Era copilul răsfăţat al *Junimei*. I se întâmplă să aibă o altercaţie dintr'o cauză de ordin privat, şi atunci Mihail Cornea e nevoit să părăsească Iaşul pentru cât-va timp. Ce să facă şi unde să se ducă? Se duce în Belgia şi face dreptul. Când se întoarce, Cornea devine imediat unul din cei mai iluştri avocaţi, el nu se mai poate întoarce la *Junimea*, din cauză că avusese neînţelegeri cu ea, deci adio diletantismului poetic! Şi cu toate acestea, Mihail Cornea păstrează până în ultimul moment al vieţei, dragostea pentru literatură şi gustul de a face poezii.

Dealtmintrelea pentru un mare orator, orator de temperament, eu cred că este uşor ca să fie şi poet, sunt puncte de atingere şi toată lumea

ştie că Mihail Cornea era un mare orator al baroului.

Târziu încoace, de multe ori el mă oprea în sala paşilor pierduţi, în palatul justiţiei, şi îmi zicea:

— Panule, ia ascultă versurile aceste care mi-au venit în minte în trăsură când veneam la curte.

Şi începea a-mi recita o strofă sau două.

Eu ca să-l şicanez, îi răspundeam.

— Bine, tu nu vezi că aceste sunt prostii! Lasă versurile pentru băeţii cei mediocri.

Cornea se uita un moment la mine ca să-mi ghicească gândirea.

— Ia ascultă, celebrule, îmi răspundea, nu căuta să mă prosteşti, eu sunt sigur că tu le găseşti frumoase, dar amorul propriu de om superior te face să le despreţueşti.

Aceste cuvinte măgulitoare se înţelege că mă mişcau şi atunci schimbam tonul glumeţ în altul semi-glumeţ şi-i replicam:

— Evident că ai ghicit că glumesc; cine nu ştie că tu ai talent în toate prin urmare şi în poezie; crezi tu că nu cunosc poeziile tale drăguţe din *Convorbirile literare*?

— Dar volumul meu de poezii scrise în franţuzeşte, Panule, cele scrise în franţuzeşte? Acele sunt mai frumoase!

— Le ştiu şi le am, îi răspundeam.

Cornea rămânea încântat. După 30 de ani el avea tot temperamentul din cei întâi ani ai *Convorbirilor* şi de multe ori îmi repeta cuvintele:

— Eu urăsc pe junimişti, mi-a plăcut foarte mult *Junimea*.

III

E drept că poeziile lui Mihail Cornea nu aveau profunditate, nici originalitate, dar erau drăguţe şi nostime ca şi persoana sa, ca tot ce emana de la acest om fermecător.

Şi aproape de aceasta îmi vine o reflecţie, care trebue să o pun, căci ea are un caracter mai general.

Poezia mai cu seamă cea lirică, este oare-cum apanagiul tinerimei şi al tinereţei. La o vârstă oarecare mai toţi suntem poeţi. E aşa uşor de a versifica, e aşa uşor de a cânta câteva sentimente simple, inherente în inima omului : amorul, bucuria, tristeţea! E aşa de uşor de a pune aceste sentimente sub forme variate! Cel puţin poetul o crede aceasta, căci în realitate toată acea presupusă varietate se reduce la una şi aceeaşi formă fundamentală. Mai adaugă că natura cu aspectul ei variat îţi dă subiecte multiple de poezie subiectivă, şi cu aceasta îţi explici pentru ce în tinereţe fiecare încearcă să fie poet. Luaţi numerele dintâi ale unei reviste literare şi veţi vedea o mulţime de nume noui şi necunoscute, iscălind poezii. Peste câţiva ani nu le mai întâlniţi nicăerea, doară în vre-un volum părăsit în vre-un raft de librărie. Ce-au devenit acei poeţi ? Nu se ştie, sau mai bine au intrat în viaţa practică, unde fac operă mai folositoare.

Aşa s'a întâmplat şi cu *Convorbirile* şi cu societatea *Junimea.* La început aproape toţi membrii erau poeţi. Odată la *Junimea* am făcut noi socoteală să vedem câţi din cei vre-o 30 de membri activi n'au scris niciodată un vers. Au eşit foarte puţini, vre-o 5 sau 6, între care şi d. Maiorescu. Dar imediat d. Negruţi s'a sculat să protesteze, susţinând că şi d. Maiorescu a făcut versuri. In adevăr, d. Maiorescu în criticele sale, citând versuri din poeţii germani, a fost nevoit să traducă câte o strofă sau două.

La această afirmare, noi ne-am ridicat combătând pe d. Negruţi. I-am replicat că nu înseamnă a face pe poetul, traducând versuri în interesul unei teze sau a unei teorii a tale. Dar cu d. Negruţi, care ştia toate tainele *Junimei* şi tot ce s'a scris sau s'a tipărit la *Junimea*, era greu de discutat.

— Am să vă dovedesc că şi Maiorescu a păcătuit versuri ! ne răspunde.

— Când ? Cum ? Unde ? strigarăm.

— Intr'o scriere umoristică cetită la unul din banchetele *Junimei*, replică d. Negruţi victorios.

Apoi din vorbă în vorbă şi din scrutarea trecutului fiecărui membru, a eşit mai la urmă că numai trei n'au comis nici un vers, anume : Papa Culianu, Melik şi Vasile Tasu. Şi încă de Vasile Tasu era îndoială, căci Lambrior adăugea glumind :

— Tasu ista e foarte ascuns ; cine ştie dacă el nu are buzunarele pline de poezii, pe care le împarte pe la mahala! căci de don Juan nu se mai încape că-i don Juan, şi de, ori-ce don Juan e poet!

La acestea Tasu ţintea ochii drept în pământ şi se înroşea ca racul până în vârful urechilor râzând. Probabil că-i plăcea rolul pe care i-l dădea Lambrior, fiindcă râdea.

Pentru a susţine ideea mea, iau tabla de materie a *Convorbirilor* din anii întâi, unde citesc o mulţime de nume de poeţi, precum : Bodnărescu, Brociner, Capşa, Cornea, Nicu Gane,, Gregoriade-Bonachi, Pogor, Pruncu, Miron Pompiliu, Creţeanu, Mathilda Cugler, Şerbănescu, etc.

Câţi au rămas peste 10 sau 15 ani dintre aceştia ca poeţi ? Afară de Şerbănescu, nici unul. Un om de o producţie prodigioasă era d. Iacob Negruţi. Nu era număr din *Convorbiri* în care să nu fie o poezie de a d-sale; dealtmintrelea d-sa aborda toate genurile literare : poezii, poeme, nuvele, romane, etc. Astăzi numai contimporanii săi sau cei în curentul literaturei române, ştiu că d. Negruţi a fost un bogat lucrător pe câmpul literaturei româneşti. Azi d-sa îşi caută de afaceri şi nimeni n'ar presupune că odată a simţit şi a scris aşa de mult. D. Negruţi nici n'a voit să păstreze măcar direcţia *Convorbirilor literare*, de mulţi ani a trecut'o altora.

Un alt scriitor prolix a fost Bodnărescu, care de

asemenea a abordat toate genurile literare: poezii lirice, epigrame, tragedii, etc. De la un timp numele lui Bodnărescu dispare din materia *Convorbirilor literare*. Ce devenise? Luase direcţia liceului de la Pomârla şi se ocupa în mod prozaic cu dirijarea acelui institut.

Cine vede astăzi pe d. Pogor pe stradele Iaşului, nu-şi poate închipui că a fost şi el un poet de gust în orele lui pierdute.

Unii nu se pot lecui de boala tinereţei şi din când în când tot mai revin la vechile şi plăcutele distracţii literare din tinereţe. Aşa e cazul d-lui Nicu Gane, care acum un an a scos un volum de amintiri, iar mai deună-zi am cetit în foiletonul *Voinţei Naţionale* ceva care aşi paria că trebue să fie de d. Nicu Gane.

Din toată pleiada de poeţi ce se grupase în jurul *Convorbirilor*—vorbesc de poeţii de mâna a doua — colonelul Şerbănescu şi-a menţinut mai mult de cât toţi reputaţia lui de poet; dar mi se pare că şi el la urmă se desinteresase de predilecţia lui din timpul tinereţei.

Pentru ce oare numai Vasile Alexandri şi Eminescu, din cercul *Junimei*, lucrează şi rămân poeţi până la sfârşitul vieţei lor? Răspunsul nu e greu de dat: fiindcă şi unul şi altul aveau un talent superior. La dânşii poezia nu era o distracţie, era o necesitate impulsivă a naturei lor. Asta distinge pe poeţii de ocazie, poeţi de tinereţe, de poeţii ca să zic aşa de carieră, care rămân poeţi până la adâncul bătrâneţelor, precum Victor Hugo şi alţii.

Vezi că şi aici sunt multe de zis. Poezia lirică sentimentală are margini foarte restrânse; căci în definitiv ea se reduce la un sentiment sau două şi de descris diferitele impresiuni pe care acele sentimente le produc poetului în raport cu lumea exterioară. Trebue să fii mare meşter, trebue să ai mare talent, pentru ca să-ţi variezi impresiile aşa, în cât să se pară cetitorului că vecinic este un sentiment nou, o impresie nouă. Cu *frunză verde* şi cu *iubita* nu poţi merge prea departe în poezia lirică şi nu poţi găsi mai cu seamă accente noui şi originale. De aici oboseala şi plictiseala chiar a poetului pentru acest gen, el simţeşte banalitatea aşa numitei inspiraţii, care îi face să-i treacă gustul unor asemenea jucării literare.

Zic, că-i foarte greu genul liric, plângător, greu, monoton şi câte odată chiar plicticos. Aşa, să dau un exemplu clasic. Petrarca, clasicul poet care a cântat amorul în sonete, în mare parte a cântat amorul său pentru Laura cât ea era în viaţă, *In vita di Laura*, şi apoi s'a văicărat tot în versuri, după moartea aceleia, *In morte di Laura*. Când citeşti 10—15 sonete din acest dulce poet, simţeşti o mare mulţumire sufletească şi interes chiar, pe urmă oboseala începe a veni, căci ori-cât este de fin, subtil şi variat, cântând acelaş sentiment şi mai cu seamă ocupându-se de aceeaşi persoană, monotonia începe a domina.

Adevăratul poet trebue să cuprindă în inspiraţia sa întreg câmpul de cugetare şi de simţire a omului; numai aşa, dacă are talent, el rămâne poet toată viaţa lui, iar nu simplu diletant, efectul tinereţei sau al altor împrejurări oarecare.

Să iau pe Alexandri. Alexandri la început este un simplu poet liric, drăgălaş. *Doinele* şi *Lăcrămioarele* lui sunt jucării drăguţe şi cu puternice reminiscenţe din poeziile populare, cu care se ocupase. Ce ar fi acum Alexandri, dacă ar fi rămas la *Doine şi Lăcrămioare*, sau dacă ar fi scos alte volume tot în genul *Doinelor şi Lăcrămioarelor?* Ar fi rămas un poet drăguţ şi alta nimic.

Alexandri însă simţeşte că cu acest gen literar şi-a epuisat inspiraţia şi verva, el trece la altele. El abordează pastelurile, poezie, o mai repet, ce e dreptul descriptivă, unde sentimentul lipseşte, însă este înlocuit cu folos de frumuseţea versului şi descrierea naturei, în care partea omisă nu este cea vie şi însufleţită. Apoi el abordează genul epic, după aceea îmbrăţoşează drama, comedia,

ridicându-se la fiecare doi-trei ani cu o treaptă mai mult şi coprinzând un cerc tot mai mare de activitate şi de gândire literară.

Iată de ce Alexandri rămâne poet până la sfârşitul vieţei.

Cu Eminescu acelaş lucru. Desigur că noi n'am avut un poet cu simţiri mai adânci şi cu un fel mai fermecător în a se exprima mai mare decât Eminescu. Şi el a cântat amorul. Dar ce deosebire între felul original al lui şi banalităţile şi platitudinele altor poeţi înamoraţi!... Dacă însă Eminescu s'ar fi mărginit numai la acest gen literar, desigur că ar fi rămas clasic, dar meritul său în literatura românească ar fi fost împuţinat. De la genul sentimental să nu ceri mai mult decât ce el poate să-ţi dea. Cei care nu înţeleg acest lucru cad în banalitate, inspiraţia devine o meserie.

Dealtmintrelea, pentru un om cu un creer în care toate problemele lumei sunt cuprinse, îi este imposibil ca să se mărginească a cânta numai câteva sentimente şi a aborda numai o problemă. Aceasta ar însemna mutilarea creerului, ceea ce psihologiceşte este imposibil. De aceea Eminescu abordează încetul cu încetul în poeziile sale întreaga simţire şi activitate omenească. Aceasta îi dă lui Eminescu durabilitatea lui de poet superior.

Un poet care cântă totul şi toate, nu se poate găsi într'un moment dat la strâmtoare şi la încurcătură, el are de simţit şi de gândit pentru toată viaţa.

Desigur că în determinarea carierei literare a cui-va mai sunt şi alte elemente care influenţează, precum acela al situaţiei materiale a individului şi altele şi altele. Aşa, se poate pune întrebarea: Oare dacă Alexandri ar fi fost sărac şi ar fi fost nevoit să-şi câştige viaţa cu munca de toate zilele, ar fi fost tot Alexandri de acum şi cariera lui poetică ar fi fost tot aşa de bogată? Iată o întrebare. Şi dacă Eminescu ar fi fost un om bogat, putând trăi o viaţă uşoară, ar fi rămas tot acel poet sombru, pesimist şi amărât, care face caracteristica talentului lui? Iată o altă întrebare. Dar mă grăbesc a adăogi că asemenea întrebări sunt oţioase, în tot cazul n'au nici o însemnătate. A pune asemenea întrebări este a face ca unii istorici, care au scris volume întregi pe următoarea altă întrebare: Ce ar fi devenit Europa, dacă Napoleon I bătea pe Prusieni şi pe Englezi la Waterloo?

Mă opresc căci digresiunea este deja prea lungă.

IV

Aş putea zice apropo de *Convorbiri literare*, că, cu cât o gazetă pune mai mult timp pregătire de a apărea, cu atâta ea are mai multă durată. Iată în adevăr un semn bun pentru mintea aşezată a celor cari au înfiinţat *Convorbirile*. Am spus că societatea literară *Junimea* exista de la 1864.

Adevărul e, că, pe la 1864 era foarte greu de a scoate o gazetă literară. Existase înainte numai câteva cu reputaţie: *Dacia literară* a d-lor Kogălniceanu, Constantin Negruţi şi Vasile Alexandri în Moldova, şi alte câte-va în Muntenia, între care şi acea a d-lui Odobescu. Incercări de scoateri de reviste se făcuseră multe, dar nu reuşise nici una, toate acele gazete apăruse, durase câteva luni şi murise.

Desigur că acest lucru a făcut pe membrii *Junimei* să stea mult timp la îndoială; însă cercul intelectual la Iaşi, dealtmintrelea ca în toată ţara, era destul de restrâns pentru ca *Junimea* să nu aibă mult timp nevoe de un organ de publicitate, cât timp *Junimea* nu a avut organ de publicitate.

Prelegerile populare în fiecare an ţineau loc de un fel de literatură vorbită. D. Maiorescu le introdusese şi erau, cum am spus altădată, în mare favoare. Mi-aduc aminte de acele prelegeri când d. Maiorescu era directorul liceului (eu eram

prin clasa a 2-a sau a 3-a a liceului). Pe la unu jumătate d. Maiorescu pleca la prelegeri, Duminicele; noi îl aşteptam pe scările de eşire ca să-l vedem cum se duce. Sub pardesiul său galben îi zăream fracul. Eram ameţiţi. Apoi o mândrie ne umplea inimele noastre de copii, de vreme ce, cel care ţinea asemenea prelegeri frecventate de aristocraţia intelectuală şi cea de sânge din Iaşi, era directorul nostru şi trecea cu drept cuvât, de cel mai învăţat dintre profesori.

Avusesem, înaintea d-lui Maiorescu, doi directori pe care îi iubisem până la entuziasm, anume doi munteni trimeşi de la Bucureşti, pe Gheorghe Petrescu şi pe urmă pe regretatul şi talentatul poet N. Niculeanu, amândoi naturi entuziaste, partizani înfocaţi ai Unirei, naturi ca să zic aşa patruzeci-optiste. Gheorghe Petrescu mai cu seamă era mai tot timpul printre noi şi la fiecare pas ne improviza câte un discurs patriotic. Eram de exemplu în refector, pe când mâncam pilaful de grisă; de odată directorul nostru apărea şi imediat auzeam: „—Băeţi..." Aşa începea discursurile sale, şi ne vorbea câte o jumătate de oră despre Unire, Mihai Viteazul, Ştefan cel Mare, etc. Apoi ne anunţa că la masă vom avea şi câte un pahar de vin, ceeace ducea entusiazmul nostru până la delir.

Niculeanu, care i-a succedat, era o natură mult mai profundă şi sub entusiazmul lui aparent se trăda un mare desgust de viaţă. Natură poetică în toată puterea cuvântului, Niculeanu s'a apropiat imediat de *Junimea*. Ne iubea în felul lui, brusc şi foarte puţin comunicativ, dar ne iubea, asta se vedea în tot felul lui de a vorbi cu noi. In volumul său de poezii, astăzi uitat, se găsesc lucruri admirabile.

Ni se vorbeşte şi vorbim în tot timpul de inspiraţie. La cei mai mulţi poeţi, aşa numita inspiraţie este o pregătire laborioasă şi înceată a subiectului şi o căutare trudelnică a expresiilor, este ca acele discursuri aşa numite improvizate, pe care oratorul le-a pregătit acasă timp de două săptămâni. Ei bine, citiţi poeziile lui Niculeanu, dacă le veţi mai găsi—eu nu le mai am—şi vă veţi face idee ce înseamnează un poet de temperament, aşi putea zice ce înseamnă inspiraţia. Să nu credeţi că aveţi să găsiţi o inspiraţie înaltă, largă, superioară, dar în tot ce scrie îl vezi că a pus creerul lui şi mai cu seamă inima lui.

Amândoi aceşti directori de scurtă durată de la Iaşi, au avut un sfârşit trist, au murit tineri şi nebuni.

Vă puteţi închipui ce efect a produs venirea d-lui Maiorescu ca director, nouă, care aveam amintirea lui Petrescu şi Niculeanu. Natural că nu-l puteam iubi şi natural că luam partida profesorilor cu care d. Maiorescu nu trăia bine. Nu-mi aduc aminte bine, de aceea nu pot afirma positiv, dar mi se pare că la cursul superior a fost şi d. Hăşdău profesor, pe când era d. Maiorescu director. Aceste două naturi superioare şi deosebite trebuiau să se ciocnească în raporturile lor zilnice, şi printre noi elevii cei mici circulau versiuni de aceste ciocniri. Aşa una, un calambur a d-lui Hăşdău, a cărui autenticitate iarăşi nu o garantez. Intr'o zi d. Maiorescu se duce în cancelarie la ora 8 fix ca să controleze venirea profesorilor. Negăsindu-l pe d. Hăşdău, notează în registrul de prezenţă a profesorilor în dreptul numelui d-lui Hăşdău, următoarele cuvine: d. Hăşdău *e absinte*. Apoi pleacă.

Peste câteva minute soseşte d. Hăşdău şi vede adnotaţia; imediat adăugă şi d-sa următoarele: „Nu sunt *absinte*, ci sunt Hăşdău şi am venit la clas".

Calamburul era asupra cuvântului *absinte*, planta care a dat nume odioasei băuturi alcoolice cunoscute.

Noi făceam, cum vedeţi, mare haz de aceste mici înţepături.

*
* *

Cu toate că *Junimea* nu avea încă organ de publicate, dar noi urmăream manifestările ei, iar ecoul de ce se petrecea acolo ajungea până la internatul nostru.

Un detail. Nu departe de liceu (*Academie* i se zicea) pe aceeaşi stradă, aşi putea zice alături aproape cu partea externatului, era o cafenea numită *Franţoze*, una din cafenelele de lux de pe atunci a Iaşului; ea era frecventată numai de aristocraţime şi de elita intelectuală a Iaşului. De la ferestrele internatului se vedea foarte bine cine intră şi cine ese de la acea cafenea. Seara mai ales, auzeam duruitul cupelelor şi trăsurilor de lux care intrau în curtea cafenelei. De la observatorul nostru (ferestrele dormitoarelor) vedeam adeseori intrând la *Franţoze* pe d. Carp, Iacob Negruţi, Leon Negruţi şi d. Maiorescu, acest din urmă mai rar. Ne făcea o impresie mare.

In naivitatea noastră nu ne închipuiam că oameni pe cari îi văzusem în frac şi mănuşi albe în saloanele de la Banca Moldovei, ţinând prelegeri despre Shakespeare, Napoleon, revoluţia franceză, să meargă ca simpli muritori la cafenea. Idealul nostru era cam ştirbit. Ce ar fi fost dacă am fi ştiut pe atunci, lucruri cari le-am aflat mai târziu, că conferenţiarii cu Napoleon şi cu toţi ceilalţi Cezari din lume, veneau seara la *Franţoze*, petreceau până foarte târziu, până în spre ziuă de ~~multe~~ ori, bând şampanie şi mai cu seamă cognac. D. Carp aşa cum îl vedeţi uscăţiv, tot aşa era şi pe atunci, avea reputaţia în cercul cel intim de un amator foarte fervent a cognacului fin Champagne. Aşa că discuţiile de la *Franţoze* erau întovărăşite în totdeauna de mai multe butelii în fiecare seară. Rămăsese la *Junimea* până târziu şi un cuvânt de la acele seri memorabile, şi cuvântul era al d-lui Leon Negruţi. Dar fiindcă anecdota primează să o spun:

* * *

Regretatul Leon Negruţi, o inteligenţă deschisă, o natură leală şi francă, era de o veselie inalterabilă. Făcându-şi studiile în Germania,—împreună cu fraţii săi, era fratele cel mai mare—în timpul când studenţimea era o adevărată instituţie, îşi făcuse probele sale de a ţinea piept cu paharul de bere în mână, studenţilor germani.

La *Franţoze* acest om bun şi cum se cade îşi mai amintea de petrecerile de student, aşa cum îşi poate aminti un om deja apucat de nevoile vieţei. Leon Negruţi era un causeur viu şi interesant, îi plăcea mult să discute, avea talent literar, a scris şi a publicat chiar câteva nuvele interesante în *Convorbiri*.

Noaptea târziu la *Franţoze*, unul dintre junimişti striga pe băiet şi îi zicea:

— Haide socoteala!

—Da, adăoga Leon Negruţi, socoteala *şi un cognac*.

Protestări din partea celor care erau grăbiţi; dar discuţia se înfierbânta din nou. Peste un ceas d. Carp striga din nou pe băet şi îi zicea:

— Socoteala!

— *Şi un cognac*, adăuga Leon Negruţi.

Aşa că lucrul devenea interminabil.

Mai târziu mult, când eram şi eu la *Junimea*, Leon Negruţi, grav, preocupat, deşi vecinic bun, venea din când în când.

Cum îl vedea d. Pogor, striga:

— Socoteala!

Iar noi în cor adăogam:

— Şi un cognac!

Leon Negruţi zâmbea cu oarecare tristeţă. Zâmbetul lui însemna: s'a dus, au trecut acele timpuri.

V

Apariţia „Convorbirilor literare"

Inceputurile *Convorbirilor literare* au fost modeste. Nici o lucrare care să atragă atenţia în opinia publică, sau să aşeze deodată acea publica-

ție pe linia întâia; este o gazetă literară fără pretenție, de bun gust, dar atâta.

Doui fruntași ai literaturei îi dau de la început colaborația: Vasile Alexandri și Constantin Negruți. Este singura recomandație, și serioasă recomandație către public. In colo debuturi de necunoscuți. In adevăr, necunoscuți erau poeții, precum: Bodnărescu, Cornea, Mathilda Culger, Iacob Negruți, Șerbănescu, etc. Eminescu scria pe atunci prin gazete din Transilvania. Poezia ocupa cel mai însemnat loc în *Convorbiri*. Partea originală este că poate pentru întâia oară, o altă literatură de cât cea franceză este pusă de traducători la contribuție, acea germană.

Neculai Scheletti, maior, este acel care face cunoscut Românilor cele mai frumoase și gingașe poezii din literatura germană. Traducerile lui delicioase și fidele au mare succes. Uhland, Heine, Lessing, Geibel, Goethe, etc. sunt arătați cetitorilor *Convorbirilor literare*, iar publicul ales găsește imediat intr'înșii ceva adânc, vag, filosofic, ceva care nu seamănă de loc nici cu geniul nostru, nici cu școala literară de la noi. Aceasta e partea, o repet, originală de la început a *Convorbirilor* și una din direcțiile nouei reviste literare ce se inaugura.

Aceasta dă chiar loc la un început de invidie literară între *Convorbiri* și alte reviste românești.

Curioasă este opinia publică din toate timpurile!

Neculai Scheletti când traduce pe poeții mari germani nu se gândește să facă politică. *Convorbirile literare* publicându-le, și ea este departe de o asemenea politică.

Junimea reprezentată prin d-nii Maiorescu, Iacob Negruți, Theodor Rosetti, Carp, care își făcuseră studiile în Germania, nu se gândesc de cât să facă cunoscut țărei pe poeții iluștri ai Germaniei. Dar fără de voia lor, ei căutară să stabilească superioritatea literaturei germane, față cu literaturile neolatine, franceză, italiană, spaniolă, la izvorul cărora oamenii noștri iluștri se adăpaseră încă dela începutul Renașterei. Mai pune încă un lucru, mai pune presumpția tinereței și inflexibilitatea teoriilor, lucru ce găseai în abondență la d. Maiorescu și ceilalți, mai ales la d. Carp. In adevăr, d. Maiorescu în discuții generale era mai conciliant, sau cel puțin mai rezervat în judecățile pe cari le da, dar d. Carp cu intransigența sa cunoscută, o spunea fățiș și tare: că afară de literatura germană și de cea engleză shakesperiană, nu există altă literatură. Am asistat de multe ori la discuții între d. Carp deoparte și d-nii Naum, Vârgolici, etc., partizanii clasicismului francez. De multe ori l'am auzit pe d. Carp strigând:

— Ce mai vorbiți de Racine și de Corneille, aceștia sunt tragediani de salon, personajele lor imitate din tragicii Greci și Romani poartă peruca pe care o purta Ludovic al XIV-lea, stăpânul lor, și contimporanii lui! Iar sentimentele lor sunt sentimentele curtezanilor de la curtea regelui precum și acele ale metreselor.

Mari protestări. Partizanii literaturei franceze replicau; răspunsul lor cel mai puternic era acesta:

— Dar Molière, ce zici de Molière?

— Molière? răspundea imperturbabil d. Carp. Molière era fructul școalei spaniole, pe care a imitat'o și dacă are și originalitate, fiind singurul clasic francez de valoare, aceasta o datorește meseriei lui de cabotin, care îl îndepărta din când în când de curtea marelui rege.

Toate aceste păreri tranșante jigneau convingerile multora, iar cei cari erau crescuți în școala franceză, deprinși după comentatori de a admira fiecare vers din Racine și a se extazia de eroismul ce se degajează din versurile lui Corneille, contractau un fel de animozitate față cu lite-

ratura germană, pe care germanofilii i-o opuneau la fiecare pas.

Nu era numai atâta. Prin stabilirea pe tron a unui principe german, actualul nostru Rege, se lovise în susceptibilitatea ţărei de rasă latină, în convingerile celor mai mulţi. Se vedea un pericol în viitor ; lumea fie naivă, fie interesată, credea în o apropiată germanizare a ţărei; câteva întreprinderi mari în ţară, având în frunte oameni de afaceri din Berlin, indispusese opinia publică; politica, mizerabila politică îşi deslănţuise patima în jurul principelui şi tânărului Domn de origină germană; toate aceste adunate, exploatate şi detailate, stabilise o atmosferă germanofobă în ţară.

In asemenea împrejurări, publicarea în traduceri de poeţi germani şi direcţia în acest sens a *Convorbirilor*, punea încă unt-de-lemn pe foc. De aceea asemenea publicaţii nu erau judecate din punct de vedere literar, ci din punct de vedere politic şi de partid.

* * *

O amintire personală. Noi elevii de clasa VII-a, în anul când au apărut *Convorbirile*, ne procuram această revistă. Mi-aduc aminte că cele dintâi lucrări la care îmi aţinteam ochii, erau traducerile lui Scheletti. Uhland avea un farmec deosebit pentru mine. Aşa ştiam pe de rost *Blăstămul cântăreţului*, precum şi poezioarele drăguţe ale lui Heine. Dar într'o clasă de liceu, ca şi în societate, sunt progresişti şi reacţionari. Printre reacţionari era un coleg Anastase Pompil, care toată ziua ne urmărea mişcările şi ne critica la orice făceam sau ziceam noi. Când noi câţiva ascultam citindu-se traducerile lui Scheletti, el sta deoparte, clătina din cap şi se uita cu jale la noi, apoi ne zicea:

— Admiraţi, admiraţi, aveţi să vedeţi voi când peste zece ani nemţii au să fie stăpâni în ţară!

— Ce are a face, îi răspundeam noi, dacă poezia e frumoasă.

— De la duşman, ne replica el, să nu primiţi nici ceeace e frumos.

* * *

Nivelul politic pe atunci era foarte jos în Iaşi, măcar că cel cultural era sus. Nu e de mirare lucrul dacă şi astăzi el este în halul în care toţi îl ştiu. Căci e de remarcat un lucru: în genere nu făceau pe atunci politică militantă în Iaşi cei cu cultură, oamenii culţi făceau numai literatură, aşa că aproximativ erau două tabere: tabăra oamenilor inculţi cari făceau politică şi acea a oamenilor culţi care făceau literatură. Ciocnirea între ambele tabere era inevitabilă.

Politicianii citeau *Convorbirile literare* — când le citeau—cum ar fi citit o gazetă politică, ei tălmăceau şi restălmăceau cele scrise acolo, dându-le înţelesuri denaturate, citind aproape prin versurile lui Uhland ameninţări contra naţionalismului. Apoi se mai ştie un lucru : invidia este soră dreapta cu ignoranţa sau cu inferioritatea. Duşmanii *Convorbirilor* simţeau un fel de răutate, văzând că acolo se publică poezii de poeţi, a căror nume măcar nu le auziseră înainte, traduse dintr'o limbă pe care n'o învăţaseră.

Iată cum *Convorbirile* de la început căpătară porecla de *gazetă cu simpatii nemţeşti*, iar aceste simpatii fură de la început, şi mai târziu şi mai mult, exploatate în politică.

Mai adaugă încă un lucru: zilnic de la apariţia *Convorbirilor*, poeţi români inediţi sau nu, începură a trimete producţiile lor, producţii care erau sistematic refuzate. Şi dacă ar fi fost numai refuzate! Dar d. Iacob Negruţi nu se mulţumea

numai cu aceasta, d-sa, cum am spus deja, deschisese o rubrică la sfârşit cu titlul de *Corespondenţă*. In acea rubrică d. Negruţi persifla cu spirit şi câte odată chiar cu răutate pe nenorociţii trimiţători de poezii, ceeace lovea adânc în amorul propriu al poeţilor. Aceştia deveneau aprigi duşmani ai *Convorbirilor* şi mai cu seamă ai traducătorilor din poeţii germani. Locul ocupat de asemenea traduceri îl considerau ca usurpat, acel loc trebuind să fie al lor.

Aşa încât nu trecuse doi ani de la apariţia *Convorbirilor*, şi prin cercurile anti-junimiste domina următoarea idee: că la *Convorbiri* nu se publică de cât lucrări din nemţeşte şi nu se consideră de bun, de cât numai ce vine de la nemţi.

Inspirat de acest curent, d. Hăşdău mai târziu—după cum vom vedea—joacă *Convorbirilor* o farsă, trimiţând o poezie fabricată de d-sa, iscălind-o cu numele nemţesc Gablitz.

O altă critică care s'a făcut de la început *Convorbirilor*, a fost aceea că membrii *Junimei* îşi publicau lucrările lor chiar mediocre şi proaste, pe când altele bune, venite din afară, erau respinse; această acuzare a fost mai târziu poreclită sub cuvintele: „Societatea *Junimea* este o societate de admiraţie mutuală".

Critica aceasta numai în parte era întemeiată, dar faptul se explică foarte natural.

E drept că în *Convorbiri* s'au publicat în cea mai mare parte numai opere şi lucrări ale membrilor *Junimei*, rar, foarte rar, se publicau şi lucrări trimise prin poştă.

De la început *Convorbirile* îşi au poeţii, nuveliştii, istoricii lor, iar cercul este în mare parte închis pentru poeţii, nuveliştii şi istoricii din afară.

Ce însemna aceasta?

Cine nu ştie că la o gazetă literară, ca şi la una politică, complezenţa nu poate fi exclusă, iar colegialitatea te face să publici lucruri care nu sunt

tocmai meritoase. Când noi 30 ne adunam în fiecare seară, cum voiţi ca să nu fi fost indulgenţi unii faţă de alţii. Desigur că *în Convorbiri* s'au publicat multe lucruri slabe din partea membrilor *Junimei;* critica nu poate să-şi exciteze în libertate toată verva, dar acest lucru nu se făcea din sistem.

Evident că lucrurile primite prin poştă erau mai sever judecate, săreau cu toţii în adevăr asupra acelor lucruri ca lupii; cei *9 care nu înţelegeau niciodată*, înţelegeau perfect, *caracuda* eşea şi ea din rezerva ei, până şi Papa Culianu devenea elocvent.

Să fi văzut cum era depănat, smuls şi pieptănat bietul autor! Să fi auzit bietul om ce se zicea pe socoteala lui, ar fi fugit în lume. Toţi erau critici, toţi cunoscători, de aceea numai dacă lucrarea era în adevăr de valoare putea să treacă.

Pe când, de, când unul de *ai noştri* venea cu o lucrare, era greu să faci pe emancipatul şi pe independentul. Cei *nouă* declarau îndată că nu înţeleg nimic, *caracuda* tăcea ca chiticul cum şi era, Iacob Negruţi se scărpina în cap, d. Maiorescu căuta să inventeze o teorie ad-hoc, d. Pogor făcea o strâmbătură, iar noi ne ghionteam pe furiş sau ne comunicam la ureche impresiile. Cu toate acestea lucrarea se publica.

Totuşi să fiu drept, multe lucrări, poezii sau nuvele de ale membrilor *Junimei* erau respinse, însă se păstra în respingerea lor oare-care formă. Aşa dacă un junimist venea cu trei poezii, una i se respingea, dar două i se primeau ca să nu fie descurajat. In tot cazul una trebuia să i se primească de rigoare.

Acelaş lucru cu nuvelele. La început *Convorbirile* aveau un nuvelist în persoana d-lui Dimitrie Morţun. Acest autor îşi trimetea nuvelele prin poştă. I se refuzase vre-o două. Peste o lună d. Morţun mai trimete o nuvelă întovărăşită de o scrisoare, care zicea cam acestea:

„D-le redactor, cred că-mi veţi primi această nuvelă, *de vreme ce mi-aţi refuzat două*".

Junimea găsi că omul are mare dreptate şi pe acest considerent, poate pe singurul, i se publică nuvela : *Movila lui Dobreanu.*

VI

Inceputuri de luptă

Până la apariţia *Convorbirilor literare*, mai că aşi putea afirma că *critica* era rezervată numai *politicei.* O, aici ea domina pe toată linia, luptele politice erau tot aşa de violente ca şi acum, gazetele se combăteau cu ardoare, cu o singură deosebire : că pe atunci ziaristica era reprezentată prin oameni de valoare şi sus puşi în societate, precum C. A. Rosetti şi Cesar Boliac. Pe atunci gazetăria nu era încă o meserie, toată lumea, tot tineretul amestecat în politică lucra la gazete ; de aceea gazetele pe atunci conţineau articole remarcabile, dar numai atâta, partea informaţiilor şi de reportaj nu exista, pe când astăzi când există gazetari de profesiune, partea de informaţii, reportaj, etc., a luat o aşa de mare desvoltare încât a ucis articolele şi pe gazetarii cari mai înainte se ocupau cu asemenea lucru.

Pe atunci era o mare eflorescenţă de gazete în Transilvania şi chiar de scriitori de valoare, precum Cipariu etc. Iar ca gazete existau: *Telegraful Român*, *Albina*, *Gazeta Transilvaniei*, *Federaţiunea*, *Familia.* In Bucovina : *Foaia societăţei*, *Bucovinenii*, etc. Să nu uităm de asemenea că Transilvania dăduse naştere la o însemnată pleiadă de savanţi şi scriitori, precum şi Bucovina. Pot de asemenea zice că în România liberă preponderenţa istorică şi limbistică o aveau Transilvănenii şi Bucovinenii. In adevăr, scrierile lui Petru Maior şi a lui Şincai erau clasice. Papiu Ilarian redija importantul său *Tezaur ;* Laurian făcuse şcoală cu istoria şi etimologia sa ; Barnuţ domina în Iaşi cu filosofia ; iar Cipariu şi Pumnu din Bucovina îşi împărţeau terenul culturei limbei române.

Pe lângă acestea, corpul didactic era împănat cu Transilvăneni şi oare-care Bucovineni ; Iaşul, Bârladul, Bucureşti, Craiova, erau centre de influenţă ardelenească. Scriitorii de origină din România liberă sufereau şi urmau acea direcţiune ca elevi docili şi supuşi, afară de câte-va excepţii, precum un om de talia d-lui Hăşdău.

Aceasta era situaţia literară când apar *Convorbirile.* Această revistă fiind la început blajină şi cam ştearsă, este foarte bine primită de confraţii luptători din acelaş ogor şi dacă d. Maiorescu secondat de alţi câţi-va nu ar fi început a publica *criticele* lor în *Convorbiri*, ar fi deşteptat mari simpatii în cercurile literare. Mai ales în Transilvania, *Convorbirile* sunt la început bine primite ; poeziile şi proza *Convorbirilor* încep a fi reproduse de celelalte gazete. Dar şi aici se vede un semn al timpului. Fiecare gazetă reproducând din *Convorbiri*, omitea de a menţiona de unde e luată lucrarea şi după teoria admisă lucrul era explicabil. In adevăr, de vreme ce toţi care lucrau în literatură erau consideraţi ca solidari, era indiferent ca să se spună cine a publicat întâi lucrarea. Era o apropriare a unei gazete în detrimentul alteia pe terenul naţional.

Şi apropo de aceasta, nu mă pot opri de a nu face repede o observaţie. Plagiatul a fost mult mai întins la începutul mişcării noastre literare de cât acum. Autorii de atunci, învăţătorii noştri, aveau mai puţine scrupule de cât noi asupra acestui delict capital. Luaţi mişcarea de la 1821 încoace, cetiţi pe fruntaşii literaturei noastre de pe atunci şi până mai încoace, şi veţi găsi plagiaturi mai la fiecare pas, scriitorii omiţând de a spune de unde au luat sau de unde s'au inspirat.

Aveau şi un motiv pentru aceasta, controlul era mult mai greu pe atunci, dat fiind cercul îngust al cunoscătorilor: dealtmintrelea ei erau grăbiţi să scrie şi să producă româneşte şi omul când e grăbit nu se uită la asemenea piedici care le consideră ca neînsemnate.

Ca să revin la subiect, redacţia *Convorbirilor* se plânge de mai multe ori de asemenea omisiuni regretabile din partea foilor care reproduceau fără să spue de unde. Dacă am insistat asupra acestui detail, este ca să arăt buna primire care se face *Convorbirilor* în Ardeal. In adevăr, gazetele *Perseverenţa*, *Ţara*, *Albina*, *Telegraful român*, *Nepărtinitorul*, reproduc din fiecare număr al *Convorbirilor* poezii şi nuvele. Asemenea gazete nu erau scandalizate de curentul german, ştiut fiind că în Transilvania şi Bucovina aveau o educaţie germană.

La început, prin urmare, traiul este destul de bun între confraţi şi nici nu putea să fie alt-fel, date fiind începuturile *Convorbirilor*.

Aşa, Bodnărescu publicând tragedia sa *Rienzi*, cu aceasta nu lovea în nimeni, din contra. Lucrătorii literari erau încântaţi că din ogorul literaturei române a eşit o tragedie în versuri, chiar fragmentele publicate de *Othello* traduse de d. Carp nu puteau face de cât onoare naţiunei. D. Ioan Maiorescu, tatăl d-lui Maiorescu, publica un itinerariu în Istria; d. Chintescu îşi publica un discurs ţinut în memoria lui Vasile Lupu; d. I. Caragiani publica un studiu despre Românii din Macedonia şi poezia lor populară. Cel mult puteau să ridice oare-care critică aforismele d-lui Titu Maiorescu, ele erau foarte abstracte şi prin urmare nu erau la uzul inteligenţei comune.

Şi aici iarăşi trebue să deschid un mic parentez.

Multe discuţii au mai avut loc apropo de aceste aforisme, aproape tot atâtea ca şi apropo de faimoasele epigrame ale lui Bodnărescu. D. Maiorescu venea la *Junimea* şi anunţa că are cu sine o serie de aforisme. Se stabilea îndată tăcere şi fiecare din noi luam aerul atent obicinuit când maistrul vorbea sau mai cu seamă când maistrul cetea. Aforismele, toată lumea ştie care trebue să fie calitatea lor; în puţine cuvinte ele trebue să conţie o idee, un sens de cele mai multe ori adânc, dar în acelaş timp de la sine e evident ca înţelesul care conţine trebue să reiasă în mod clar. Un aforism confuz sau a cărui înţeles este aproape imperceptibil nu este un aforism.

D. Maiorescu aducea aforisme şi foarte scurte dar şi foarte lungi, care conţineau adevărate dezvoltări. Cetirea lor dădea loc la obiecţiuni şi discuţii foarte interesante. Şi acum îmi aduc aminte de aforismele care au dat loc la discuţii mai furtunoase.

Aşa în seara întâia a cetirei aforismelor, d. Maiorescu ceteşte următorul: „Prima treaptă pe care ne urcăm spre mărirea omenească e un altar de sacrificii“.

Acest aforism e urmat de o tăcere generală.

D. Pogor obiectează:

— Aforismul e scurt, prin urmare e bun ca formă.

D. Negruţi, care vedea o răceală în atmosferă, voeşte să producă o diversiune veselă şi adresându-se către cei *9 care nu înţelegeau nici odată nimic* îi întreabă:

— Aţi înţeles ceva?

D. Nicu Gane răspunde:

— N'am înţeles nimic.

— Dar *caracuda*?

— Nici noi, strigă vre-o şapte-opt.

Atunci d. Pogor se adresează în spre noi, adică în spre Lambrior, Tasu şi mine şi ne zice:

— Ce zic cei *trei Români* la acest aforism?

Tasu se înroşeşte, Lambrior care era timid până se înfierbânta în discuţie, mormăeşte ceva neînţeles, iar eu cel mai curagios dintre dânşii răspund:

— Eu am înţeles aforismul, dar ideea care o exprimă mi se pare că nu e cu totul justă.

D. Maiorescu cu afabilitatea lui îmi răspunde:

— Ei, ei, să vorbească Panu.

Când deschid gura să încep, deodată d. Carp care şedea ghemuit într'un fotoliu larg, cu genunchii la gură, ţinându-şi cu braţele genunchii, sare din locul său, îmi ia cuvântul din gură şi zice:

— Apoi are dreptate Panu.

De aici se încinge o lungă şi interesantă discuţie asupra chestiei dacă efortul pe care îl face un om suindu-se tot mai sus şi situaţia dominantă care o capătă treptat, poate fi numită un altar de sacrificii.

Pe atunci încă nu era numită banca ministerială *bancă de durere*, dar altarul de sacrificiu a aforismului d-lui Maiorescu cam semăna cu *banca de durere* a miniştrilor.

Cu toate explicaţiile şi argumentele d-lui Maiorescu, au rămas câţiva neconvinşi, după cum ca studenţi ai d-sale la filosofie, nu ne convinsese când la curs definise procreaţiunea ca un sacrificiu pe care generaţia prezentă îl face pentru cea viitoare.

D. Maiorescu citeşte apoi un alt aforism: „O măsură a oamenilor şi a lucrurilor este propria lor umbră".

— A, da, acesta este bun, strigă d. Carp, şi adevărat!

— E şi poetic adaugă Bodnărescu.

D. Maiorescu continuă cetind un al treilea, lung-lung de tot cu explicaţii şi desvoltări.

— Acesta nu numai că nu este aforism, ci este o adevărată *anaforă*, strigă d. N. Gane.

Cuvântul a rămas.

— Ai călcat, îi spune d. Carp, forma scurtă şi sentenţioasă a aforismului.

Iar d. Pogor hazliu ca totdeauna zice:

— Ascultă Titule, ai putea să faci o prelegere populară din aforismul tău.

Dar, trebue să închid acest parentez căci almintrelea nu mai sfârşesc.

Revin iarăşi la subiect.

* * *

Nu trecu mult după apariţia *Convorbirilor*, şi armonia se strică în confraternitatea română şi aceasta din vina d-lui Maiorescu, care începu seria criticelor sale, începând cu acea a *poeziei române*.

Mi-aduc aminte de impresia ce o făcea criticele sale, asupra noastră, a şcolarilor şi studenţilor; era şi nu era simpatică acea campanie. Natural că pe atunci nu puteam să ne dăm seama bine ce era drept şi întemeiat sau falş şi exagerat, în campania ce d. Maiorescu întreprinsese, dar sentimentul de jenă care ne lăsau unele din criticele d-lui Maiorescu, exprima în noi o stare sufletească nelămurită, dar de sigur nu tocmai favorabilă luptătorului.

Şi lucru de mirat, astăzi când îmi dau seama de toată această campanie, văd că adolescentul de atunci simţea just în multe părţi a lucrărei întreprinse de d. Maiorescu, şi că acel sentiment de jenă, neexplicabil pe atunci, reprezenta un fond de intuiţie adevărată.

D. Maiorescu ca ori-ce luptător lovea, dar nu lovea totdeauna just sau mai bine înfigea sabia mai adânc de cât trebuia.

Ia să discutăm puţin. Desigur opera sănătoasă, pe care d. Maiorescu a făcut-o acum 25 de ani a fost critica poeziei române. Acolo d. Maiorescu a văzut just şi s'a întemeiat pe norme estetice sănătoase, pe care—mă grăbesc a adăogi—nu le inventase, ci şi le apropriase din şcoala germană; dar lucru este în această privinţă indiferent.

Ceeace este important este că d-sa ne-a adus norme sigure şi a ridiculizat cu drept cuvânt o tendinţă a literaturei noastre de atunci, care putea cu timpul să cadă în copilărie.

Această operă, o mai repet, a fost sănătoasă, de o reală utilitate, însă opera în sine nu a fost mare, adică nu a fost una din acele care stabilesc pe un om, punându-l sus, sus.

Mă explic. D. Maiorescu tratând chestia poeziei române, a făcut operă mai mult didactico-estetică, un mic compendiu admirabil de regule în această privinţă, cu exemple foarte fericite. Dar sarcina era aşa de uşoară! Nu-şi poate închipui cineva, în ce stare de copilărie era pe atunci literatura noastră curentă! Afară de câţi-va poeţi de real talent, Alexandri, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, şi încă vre-unul, doi, pe care d. Maiorescu nu-i critica, ci din contră îi lăuda, încolo toată mulţimea de aşa numiţi poeţi erau scriitori de ocazie, sau lipsiţi de talent.

Ce imens progres am făcut de atunci şi în această privinţă! Nu mă gândesc, zicând acestea, la poeţii de astăzi de frunte sau la poeţii de mâna doua, dar pot afirma şi dovedi la nevoe, că astăzi tinerii începători în ale poeziei sunt superiori aşa numiţilor fruntaşi de pe atunci, cu rezervele arătate mai sus. Poeţilor noştri de astăzi le lipseşte originalitatea, dar afară de aceasta ei posedă cultura, au sentimentul estetic, scriu frumos şi cu gust, adică au toate calităţile pe care instrucţia şi educaţia le pot da cui-va; pe când poeţilor de atunci le lipsea cultura, le lipsea nu numai gustul estetic, dar chiar şi bunul simţ, nu numai că nu erau poeţi, dar nu erau scriitori, în sensul comun al cuvântului.

Vă închipuiţi pe asemenea poeţi, supuşi la critica acerbă şi muşcătoare a spiritului d-lui Maiorescu!

Nu vroesc să mă ocup în special de regulele estetice stabilite atunci de d. Maiorescu, ar fi a merge prea departe; acele regule erau de o simplicitate clasică şi ca toate regulele simple erau lipsite de elasticitate şi conţineau numai o parte de adevăr; sau mai bine, acele regule erau întemeiate, dar pe lângă dânsele mai existau o mulţime altele pe care d. Maiorescu le înlătura, şi din această cauză dădea lucrărei sale un aer de mic-ime, de ceva îngust, fără atmosferă în jur. In regulele estetice ale d-lui Maiorescu, un poet original şi de un mare avânt intelectual nu putea intra, normele erau prea înguste, conţinutul prea mic; acele regule sunt admirabil de bune pentru talente mediocre şi pentru poeţi a căror calitate este corectitudinea şi cuminţenia.

Dealtmintrelea aceasta caracterizează talentul şi spiritul d-lui Maiorescu. Acest bărbat duce la perfecţie calităţile intelectuale care le are, dar îi lipseşte sborul, îi lipseşte lărgimea de vederi, îi lipseşte puterea de a generaliza, criticele sale sunt juste, însă ele privesc adesea ori numai o faţă a lucrurilor şi prin urmare sunt nedrepte. Acest lucru îl voiu arăta când mă voiu ocupa cu criticele stărei generale a spiritului publicului din ţară. Iată după mine explicaţia pentru ce d. Maiorescu în politică şi în judecarea chestiilor sociale nu s'a ridicat la înălţimea la care talentul d-sale ar fi fost îndreptăţit să aspire.

Să dau un exemplu apropo de regulele estetice stabilite atunci de d. Maiorescu. Nu am cartea d-sale în mână, prin urmare voiu cita din memorie. O regulă principală estetică pe care o stabilea era: că poetul trebue să se servească de materialul sensibil, păzindu-se de cel abstract şi că toate imaginele sale trebue să fie sensibilizate, adică puse în forme concrete. Poezia, adăogia—repet, citez din memorie— trebue să fugă de abstracţiuni, domeniul ei este acela al imaginilor plastice. Şi-mi aduc aminte că între alte multe exemple, aducea versul cunoscut al lui Bolintineanu:

„Stă bătrânul Mircea *încărcat* de ani.“

şi adăugea că cuvântul *încărcat* materializa ideea făcând-o plastică.

Necontestat că d. Maiorescu avea dreptate, dar

acest adevăr nu este din acele care exclud orice altă formă poetică, nu este o normă unică, ci este numai una din normele estetice ; iar eroarea d-lui Maiorescu era că dădea regula ca unică şi prin urmare condamna mai dinainte orice altă formă abstractă, cu care un poet original s'ar fi putut servi şi cu mare succes.

Aşa, necontestat că dacă iei poeţii antici şi poezia populară modernă, teoria d-lui Maiorescu se găseşte deplin justificată. In Homer întâlneşti foarte puţine abstracţiuni, poezia noastră populară e plină de imagini plastice şi sensibile, care sunt admirabil de frumoase. Comparaţii cu idei sau cu concepţiuni abstracte întâlneşti foarte puţine, aşa ideea repeziciunei în poezia populară o găsim exprimată :

Epureşte,
Păsăreşte.

Prin urmare sensibilizare.

Dar tot în poezia şi poveştile populare găsim exprimată repeziciunea prin cuvintele :

Iute ca gândul.

O imagine foarte abstractă, în care ideea sensibilă este comparată cu ideea cu totul abstractă a operaţiei gândirei.

Iată deci că întâlnim şi în poveştile şi poeziile populare o imagine tocmai contrară regulei estetice a d-lui Maiorescu.

D. Maiorescu când stabilea acea faimoasă lege estetică, care o mai repet, este şi ea *alăturea* cu altele întemeiată, nu ţinea seamă de oare-care lucruri generale.

Mai întâiu, este o greşală literară de a voi să separi o limbă în două, în limba poeţilor şi în limba vorbită de oameni. Cum că prin natura poeziei ea comportă oare-care particularităţi de expresie şi de material, acest lucru e adevărat, dar de aci nu urmează că limba poetului trebue să fie alta de cât cea literară a oamenilor culţi. Când d.

Maiorescu cerea ca poetul să-şi sensibilizeze gân-
dirile sale abstracte, cerea o lucrare aproape im-
posibilă pentru mulţi, în tot casul o lucrare for-
ţată, laborioasă. Inchipueşte-ţi un poet, un ade-
vărat talent poetic, deprins a gândi şi a se expri-
ma cu imagini abstracte, silindu-se ca să pue în
forme plastice inspiraţia sa, şi pentru aceasta, a-
lergând după asemenea material care nu i se pre-
zintă spontaneu în minte, alergând zic cu dispe-
rare după căutarea unui asemenea material şi
fiind silit să-l împrumute din poezia şi din expre-
siile poulare ! Ce devine originalitatea lui ?

Cele ce d. Maiorescu scăpa atunci din vedere,
erau următoarele: limba fiind exprimarea gândi-
rei, ea se modifică, se lărgeşte, se sensibilisează
sau se abstractisează după progresul şi desvolta-
rea culturei omeneşti. O limbă la început este
totdeauna plastică, conţinând imagini sensibile şi
foarte puţine cuvinte abstracte. Pentru ce, n'am
nevoe să spun, căci lucru se înţelege de la sine.
Când cercul de gândire a omului se lărgeşte tot
mai mult, când el are alt material de cât numai
cel sensibil, atunci tendinţa de abstracţiune se
impune, iar cuvintele, care la început exprimau
înţelesuri materiale, servesc a exprima noţiuni
abstracte, aşa că cu încetul cercul noţiunilor ab-
stracte se măreşte într'o limbă. Când cultura ia
o dezvoltare foarte mare, atunci pentru nevoia
exprimărei unui imens material al gândirei şi al
ideilor, operaţia abstracţiunei devine dominantă,
iar elementul abstract dominează pe cel material.

Prin urmare, a cere de la un poet cu cultură
abstractă, care în producţiile sale nu se mulţume-
şte a cânta câte-va sentimente sau câmpia cu flo-
rile, ci caută a exprima varietatea sentimentelor
şi a cugetărilor sale, a-i cere zic, ca el să se pă-
zească ca de foc de idei şi imagini abstracte, în
tot casul de a prefera pe cele sensibile, este a-i
cere ceva imposibil, este a ştirbi domeniul poetic
şi a-l reduce la o simplă armonie poetică, la sim-

ple jucării de versificaţie sau cel puţin a exclude din materialul poetic, întreg materialul imens, cu care desvoltarea ştiinţei şi a culturei a înzestrat spiritul omenesc.

Astăzi un om cult are un vast domeniu nou, din care poate să-şi ia expresiile, comparaţiile, imaginile. Este necontestat că noi astăzi exprimăm altmintrelea ideea repeziciunei, a mişcărei, servindu-ne de alte comparaţii când le facem, de cât cele a ţăranului. Deosebirea dintre limba noastră şi a ţăranului este o anomalie, trebue să tindem a o suprima în interesul universalităţei culturei.

Dar anomalia există mai mult de cât în ţările culte. Este un fapt: En ţăran poet nu poate să se exprime în limba noastră abstractă, nici nu poate îmbrăţişa cercul larg a gândirilor noastre. Poţi să ceri de la un poet cult ca el să se scoboare la expresiile simple şi la concepţiunea simplă a poetului popular? Este numai aceea poezie?

Şi atunci se pune marea chestie, cunoscuta chestie, mult desbătută: dacă civilizaţia noastră, rezultatul progreselor ştiinţei, este proprie poeziei sau nu?

Dacă judeci după regulele de estetică, stabilite acuma 25 de ani de d. Maiorescu, s'ar părea că d-sa resolva pe atunci chestia de mai sus în mod negativ, aceasta este însă numai o deducere a mea.

Eu cred că poezia— dezbrăcată sau îmbrăcată în versuri,—este una din feţele multiple ale gândirei şi ale sentimentelor omeneşti şi ca atare va exista totdeauna, ea însă se va modifica ca formă şi ca material, după cum creerul şi cultura omului se vor modifica, că prin urmare poezia este compatibilă cu orice sistem de credinţă şi ori-ce civilizaţie, că inspiraţia îşi va găsi totdeauna materialul său propriu şi că separaţia între materialul sensibil şi cel abstract este în tot casul prea absolută.

Dar iată-mă departe, prea departe, de cadrul restrâns al acestor amintiri.

Revenind, critica poeziei române a d-lui Maiorescu acum 25 de ani, măcar că conţinea regule, în tot cazul discutabile, însă ea a fost de o mare valoare practică pentru starea literară în care ne aflăm.

Nu acelaş lucru pot zice şi despre celelalte chestiuni cu un caracter mai general, pe care le-a abordat d. Maiorescu. Acolo d-sa a fost mai nedrept, mai ales când s'a atins şi de domeniul politic, parte unde acest eminent bărbat păcătueşte mai mult şi se distinge mai puţin.

* * *

In camapania pe care d. Maiorescu a întrprins'o în criticele sale în coloanele *Convorbirilor literare*, d-sa îşi alegea în genere bine obiectul de criticat şi scopul de urmărit. Acea campanie, chiar când era nedreaptă, purceda dintr'un spirit cu desăvârşire nou.

Dar, i s'a întâmplat să atace, dacă nu pe nedrept dar cel puţin fără o utilitate mai însemnată şi fără un rezultat mai plausibil, pentru simpla plăcere de a critica şi a întoarce în ridicol lucruri foarte explicabile.

Aceasta a fost cazul cu critica limbei române din ziarele din Austria.

Intr'o bună dimineaţa ne trezim noi, cititorii *Convorbirilor*, cu începutul unei serii de articole, în care d. Maiorescu cita exemple de numeroase nemţisme din ziarele transilvănene, continuând apoi în mai multe numere acelaş lucru şi silindu-se să dovedească că această limbă stricată are o mulţime de inconveniente, fie din punct de vedere naţional, fie din acel al formărei noţiunilor în creerul omului.

Aceste critice nu ne-au plăcut nouă, nouă pe care d. Maiorescu deja ne deprinsese cu lucruri mai substanţiale.

O simplă notiţă sau cel mult un articol ar fi

fost suficient ca să atragă gazetarilor din Transilvania atenţia asupra prea multor nemţisme.

Dar ia să vedem care era pe atunci situaţia limbei scrise în Transilvania.

Până la începutul veacului al XVIII-lea, când o parte din Români fac uniunea cu biserica catolică recunoscând autoritatea Papei, până atunci nu exista propriu-zis o literatură deosebită scrisă, românească, exista numai un lucru, existau cărţi româneşti bisericeşti ; şi, trebue să adaug : şi această literatură bisericească fusese creată tot prin înboldiri cu caracter religios, căci ideea de a traduce cărţile bisericeşti în româneşte fu sugerată Românilor cu ocazia lăţirei protestantismului în Transilvania.

Din diferitele documente şi acte de pe atunci, rezultă că Românii vorbeau acolo o limbă care nu se deosebea mai de loc de limba vorbită în ţările noastre.

Românii făcând uniunea bisericească, tineri clerici fură trimişi la Roma, astfel ei începură a învăţa limba latină şi a se înflăcăra de limba vechilor Romani, a căror— şi se întâmplă ca limba română să fie şi cea a bisericei catolice—descendenţi erau.Atunci, o nouă literatură românească începe a înflori, literatură în care limba română este adusă cât se poate mai mult la ortografia şi formele latine, iar cercetările istorice sunt îndreptate exclusiv să dovedească continuitatea etnică şi culturală pe aceste locuri a vechilor Romani, deveniţi Românii de astăzi.

Această literatură domnea şi acum două-zeci şi cinci de ani. Scriitorii Transilvăneni, adică literaţii şi oamenii de ştiinţă creau o asemenea limbă şi se inspirau din asemenea idei.

Se mai întâmplase însă în timpurile din urmă şi altceva. Transilvania aparţinuse, până la 1866 domniei directe austriace; Românii, fatalmente, crescuţi în şcoli unde limba austriacă era obligatorie şi nevoiţi a-şi forma educaţia şi cultura din literatura germană— nemăsurat superioară faţă

cu începuturile rudimentare ale unei culturi româneşti— se influenţară de acea cultură şi literatură; apoi neavând o limbă formată propriu literară, ci aproape o limbă artificială fabricată din elemente latine, Românii nu puteau să se sustragă de la influenţa limbei culte germane.

Cu o asemenea limbă, presărată de nemţisme, se serveau mai cu seamă gazetele politice. Nimic mai explicabil, dacă nu mai natural.

Ei bine, d. Maiorescu găseşte, cum am zis, cu cale ca să facă o chestie din limba scrisă de gazetarii din Transilvania, şi o chestie serioasă, cu consecvenţe incalculabil de rele. In fond, lucrul nu era serios şi scritorii Transilvăneni ar fi putut foarte bine să întoarcă argumentele cu germanismele din limba lor, arătând franţuzismele din limba vorbită în România pe un fond de grecisme, turcisme, etc.

Am avut curiozitatea ca să văd în *Convorbiri* această polemică. In adevăr, exemplele pe care d. Maiorescu le da, luate din diferite gazete româneşti transilvănene, sunt vădite ca germanisme, şi de multe ori traduceri ad-litteram a expresiilor şi locuţiunilor germane. Insă cu această ocazie am constatat că unele nu numai că nu au fost stârpite din limbă, dar s'au introdus şi în limba scrisă în România. Iată un exemplu:

Gazeta Transilvaniei vorbind despre un general strămutat de la Pozonium la Brünn, adăugea: „o-muzică de pisici i se pregătea în Pozonium".

D. Maiorescu critica această expresie, care e o traducere literară a lui *Katzenmusik*. Foarte bine, dar e întrebarea : care este expresia românească, care ar putea exprima ideea de Katzenmusik ? In româneşte nu este ; iată-ne deci în situaţia displăcută de a renunţa la o idee aşa de nostimă, numai pentru cuvântul că nu avem expresie. Şi atunci d. Maiorescu adăugea că scriitorul Transilvănean trebuia să scrie fraza de mai sus în următorul mod : „un *charivari* i se pregătea în Pozonium". Cu alte cuvinte propunea ca cuvântul

nemţesc să fie înlocuit prin unul franţuzesc şi cu acesta, adică cu cuvântul *charivari*, se purifica limba românească.

Ei bine, după douăzeci şi cinci de ani limba a condamnat pe d. Maiorescu, căci *charivari* din ce în ce este întrebuinţat mai puţin, pe când toată lumea azi înţelege ce înseamnă o muzică de pisici. Dealtmintrelea, *o muzică de pisici* este o exprimare mult mai plastică de cât *charivari*, a cărui etimologie este necunoscută.

Printre exemple nimerite, d. Maiorescu dădea unele îndoelnice. Aşa găsise în *Federaţiunea*, expresia :

,,Franţa se pregăteşte, numai *sufere* îndoială".

D. Maiorescu corecta; pretinzând ca să se zică: ,,nu mai *încape* îndoială". Astăzi noi zicem : ,,nu mai face umbră de îndoială" adică un franţuzism vădit şi nimeni nu se mai scandalizează. Iar expresia criticată ,,nu mai *sufere* îndoială", astăzi este curent întrebuinţată. Critică mică, meticuloasă !

Tot acea foae îndrăznise să scrie : ,,Pot spune din *fântână* credibilă". Expresia nu era nimerită, dar d. Maiorescu ca să arate enormitatea ei, adăugea : ,,Inchipuiţi-vă un francez care ar zice : ,,Je peux affirmer d'une fontaine croyable."

Dar un francez care ar zice : Je peux affirmer d'une source certaine"?

Oare cuvântul de *source* nu exprimă în franţuzeşte, ceeace *fântână* exprimă dincolo? Azi în româneşte se zice curent : dintr'un *izvor sigur*, dintr'un *izvor îndoelnic*, ba poţi zice şi dintr'un *izvor credibil*.

Aceste lucruri le arăt pentru ca să confirm ceeace la început am zis, adică că din toate criticele d-lui Maiorescu, desigur că acea a limbei române din ziarele din Austria a fost cea mai slabă şi cea mai puţin fondată, privită în generalitatea lucrurilor.

*
* *

La aceste critici *Gazeta Transilvaniei* răspunde d-lui Maiorescu şi cu succes. Aşa, numita gazetă începe prin a recunoaşte că ziarele din Austria scriu rău româneşte, dar se miră pentru ce şi cele din Iaşi scriu poate şi mai rău. Apoi *Gazeta Transilvaniei* face şi spirit, şi spirit nimerit. Nu mă pot împedeca de a-l cita :

,,In marele număr de proverbe româneşti este unul care zice : ,,Satul arde şi baba se piaptănă"; acuma uite-te, în anul 1868 îşi află d. Tit Maiorescu de a cere de la publiciştii de dincoace stil neted, gramatică, ortografie".

Şi mai la vale :

,,A cere de la noi astăzi ca să scrim pe placul d-lui Tit Maiorescu, ar fi ca şi când ai cere de la ofiţeri ca între şuerăturile gloanţelor şi vaetele celor răniţi, să scrie rapoarte şi buletine elegante şi caligrafice" !

Nimic mai just şi mai de spirit; toată critica d-lui Maiorescu cade faţă cu această idee, cu care *Gazeta Transilvaniei* explică admirabil situaţia Românilor de acolo.

In adevăr, de la 1868 începe mai cu seamă — dacă nu mă înşel—lupta grea pentru Românii de acolo, luptă pe care o continuă şi astăzi. Regimul austriac fusese, de bine de rău, suportabil, din punct devedere al desvoltărei culturei naţionale ; dar când în locul aceluia vine după războiul Austro-Prusian regimul unguresc în Transilvania, lucrul se schimbă cu desăvârşire. Cine n'o ştie aceasta. Românii încep a duce o luptă plină de pericole, şi avea dreptate *Gazeta Transilvaniei* când compara starea lor cu acea de războiu în care gloanţele şueră pe la urechile luptătorilor.

Cu bună credinţă, era momentul de a ataca acea ziaristică bravă şi patriotică, care todeauna şi-a făcut datoria ei luptând pentru naţionalitate ?

Dealtmintrelea, nici pericolul pe care îl întrevedea d. Maiorescu atunci, din fericire nu a avut loc ; eminentul critic al *Convorbirilor* prevedea urmări foarte triste pentru limba română din

cauza germanismelor din gazetele transilvănene. In locul acelor prevederi pesimiste, vedem din ce în ce mai mult o stare foarte satisfăcătoare şi un progres mare în limba scrisă în Transilvania.

Astăzi în Transilvania se scrie o limbă — cu puţină excepţie de natură locală — frumoasă şi curată. Suntem departe de limba de la 1868, suntem pe cale de a avea o limbă unică literară scrisă de toţi Românii din toate unghiurile locuite de ei, deosebirea între limba noastră literară şi cea scrisă de Transilvăneni dispare în fiecare zi.

Critica d-lui Maiorescu n'a avut în această privinţă nici o înrâurire, ea a supărat şi încă foarte mult, dar nu a remediat.

Indată ce în România liberă mişcarea literară s'a desvoltat, producând pe lângă Alexandri, Bolintineanu, etc., poeţi şi scriitori de mare valoare, îndată ce mişcarea literară s'a lăţit şi popularizat cu elemente în care cel transilvănean a făcut şi face încă parte, era natural ca şi în acest caz, ca şi în toate, influenţa unei literaturi deja formate şi culte să se resimtă în toate părţile unde se scrie şi se vorbeşte româneşte. Este o lege fatală, de la care chiar rău voitorii nu se pot sustrage.

D. Maiorescu simţeşte dreptatea răspunsului *Gazetei Transilvaniei* şi celorlalte gazete; în loc ca să închidă incidentul, d-sa face greşala de a căuta să lărgească obiectul discuţiei şi să generalizesc ceeace la început se mărginise a aplica asupra unui caz special.

In critica *Poeziei române*, d. Maiorescu uitase a se ocupa de o parte, cea mai veche a literaturei noastre. Acest lucru, îl constatăm chiar noi studenţii de la Universitate.

Nu ştiu cum se face, încă prin liceu noi avusesem în mână pe Konachi şi pe Beldiman. Ba chiar ştiam pe de rost o mulţime de versuri din *Cheia* lui Beldiman intitulată : *Jalnica tragedie a ţărei Moldove.*

D. Maiorescu nu zicea un cuvânt. Mişcarea literară începuse cu V. Alexandri. Cu toate acestea,

cum am zis, poezia n'a încetat niciodată la noi de a înflori : la popor poezia populară, în clasă cultă boerească fabule, poezii lirice şi câte odată epopee sau tragedii, cum am pomenit mai sus.

Aceste poezii boereşti nu se transmiteau ca la ţărani din gură în gură, ci copiile lor treceau din mână în mână în cercurile mai alese ale societăţei. Un boer literat compunea nişte versuri, o epigramă, o odă anachreontică la o iubită, un cântec de veselie. Acele versuri nu se tipăreau, ele rămâneau în manuscript, se scoteau copii de pe dânsele. Nu se tipăreau, mai întâiu fiindcă tiparul era rar şi anevoios, al doilea, fiindcă autorul nu ţinea numai decât să treacă de poet, şi al treilea, poate el nu vroia să se ştie că el e autorul. Nu-şi poate închipui cineva câtă literatură manuscrisă mişuna mai ales în Moldova, de la jumătatea veacului al XVIII-lea în sus. Fiecare boer îşi avea biblioteca lui inedită cu teancuri de poezii, traduceri străine şi literatură.

Pe la 1860 asemenea literatură se găsea prin podurile caselor boereşti. Dacă s'ar fi găsit cercetători ai unei asemenea literaturi, după cum s'au găsit pentru cea populară, ar fi găsit lucruri foarte interesante şi câteodată bucăţi de o reală însemnătate literară, bucăţi scrise fără pretenţie după insipiraţia momentului.

Vasile Alexandri a scotocit pe ici pe colo această literatură, ba în calitatea lui de poet avea privilegiul ca boerii să-i aducă lui manuscripte ce găseau prin gherghire. Era singurul om în curent cu această mişcare a veacului trecut. El aducea din când în când la *Junimea* asemenea curiozităţi din care *Convorbirile* au publicat câteva.

Mult haz făceam noi de catastihurile pe care Vasile Alexandri ni le prezinta cu spiritul său sarcastic. Aşa odată ne aduse socotelile unui boer, care vine în Iaşi şi stă 7 zile. Venirea unui boer din ţara de sus sau de jos, era un eveniment

pe atunci pentru acela. Călătorul își notează cu minuțiozitate toate cheltuelile făcute în Capitală, cheltueli mărunte pentru mici cumpărături de băcănie, pentru câteva rânduri de haine, etc. Apoi urma o cifră de 80 de galbeni, pe care o justifica cu următoarele cuvinte: ,,Cheltuiți pentru ceva știut mie".

La aceasta *Junimea* întreagă pufnește de râs, d. Pogor bătea din picioare și din mâini, iar unii adresându-se d-lui Culianu îi zise:

— Papa, ași vroi să-ți văd catastihul? N'ai și d-ta cheltueli știute numai de d-ta?

Papa Culianu se înroșea.

Printre alte socoteli ale altor persoane se găsea urme de bacșișuri date la slujbași. Așa în contul unui boeraș se vedea următoarele: 27 de lei 15 parale dați lui Bașbulibaș Dumitru pentru *oarece*.

Poeziile boerești de care vorbesc, după cum am spus, sunt mai toate de dragoste; era genul în favoarea veacului. V. Alexandri ne-a citit într'o seară niște versuri de toată drăgălășenia găsite într'un manuscript al lui Jogale, pe care *Convorbirile* le-au publicat apoi. Ele slăvesc amorul. Nu mă pot opri de a le reproduce ca curiozitate pentru cititori deprinși cu versuri muncite, bazate pe suferinți închipuite și pe idei posomorâte.

Iată acele versuri:

CÂNTEC DE LUME

Am hotărât cât trăesc
Să iubesc, să tot iubesc.
Nu vreau să fiu împărat,
Vreau să fiu amorezat,

Lumea 'i tristă, bârfitoare,
Ticăloas'nșelătoare,
Nu'mi pasă, nu vreau s'o știu,
Amorez voesc să fiu.

Strige lumea cât de mult,
Eu nu vreau ca s'o ascult
De cât glasul psichicesc
Care-mi zice să iubesc.

Fie alții împărați,
Fie mari, fie bogați,
Eu sunt mult, mult mai avut,
Când am ochi dulci să sărut.

Un poet dacă ar compune așa ceva astăzi s'ar duce repede ca să caute un editor ca să-și publice capo-d'opera; necunoscutul autor al versurilor de mai sus compunând din vârful condeiului aceste stihuri, nu avea nici o pretenție, el cânta amorul, cum cântă păsările, în mod natural.

VII

Cântecile comice și șansonete

Voesc să vorbesc ceva de un gen literar, aproape dispărut, care atunci se numea *cânticel comic*, un gen luat de la francezi, adaptat la moravurile noastre, foarte răspândite pe atunci.

Convorbirile literare aveau doi șansoniști: unul ilustru, al cărui talent viu nu disprețuia a se coborî și la genuri mai ușoare, Vasile Alexandri, și celalt simpaticul și veselul Ioan Ianov, mort nu de mult.

Acest gen literar consista, în aceea că, autorul lua un tip caracteristic care se preta la ridicol, îl înfățișa pe scenă, făcându-l să-și istorisească personagiul singur, întâmplări comico-nenorocite, sau își expunea ideile sale politice și sociale și toate aceste amestecate din când în când cu versuri. Nu era propriu-zis un monolog, autorul simțea că monoloagele prin natura lor sunt monotone și ori cât ar cuprinde ele lucruri hazlii, tot obosesc cu timpul. Personajul, care era singur

pe scenă, vorbea cu toată lumea, se adresa publicului, îl întreba— nu-i vorbă că tot el răspundea —dar aceasta făcea diversiune. Câte odată se întorcea în spre culise de apostrofa un inamic imaginar, altă dată un glas dintre culise îl speria și îl întrerupea. In *Herșcu Buccingiu*, tipul evreului care vinde *marfă mărunțișuri*, într'o boccea pe care o purta în spinare, când acesta făcea mai pe voinicosul, de odată un câine lătra între culise și atunci Herșcu începea a țipa: ai! vei... In *Cucoana Chirița*, un glas din galerie îi striga: „Aferim cucona Chiriță!" ca în revistele franceze. In fine scena deși era ocupată de un singur personaj, însă fiindcă acesta se certa și discuta cu toată lumea, ea avea un aer de animație.

Acest gen l'a introdus întâi la noi Vasile Alexandri, creând tipuri ușoare, dar foarte hazlii, care făceau deliciu unui public naiv. Ca tip de moravuri ne-a dat cum am spus pe *Herșcu Buccingiu ;* ca tip de reacționar, care nu admite nici unirea, nici vre-o reformă, pe *Timofte Napoilă;* ca tip de liberal intrigant și insiduos pe *Clevitici Demagogul ;* ca tip de cucoană de mahala care se duce la Paris pe *Cucoana Chirița la Paris.* Iar d. Ianov a zugrăvit și el tipuri foarte nostime politice, precum *Rugină Smichirescu* alegător, vestitul *Von Kalickenberg*, etc.

Cucoana Chirița la Paris și *Rugină Smichirescu* a d-lui Ianov sunt publicate în *Convorbiri*, iar celelalte câtece ale lui Vasile Alexandri sunt mai vechi decât apariția *Convorbirilor.*

Actorul Millo, pe care l'a cunoscut toată lumea, era intrepretul obicinuit al acestor creațiuni nostime și ușoare.

Noi copiii făceam mare haz la teatru de verva inepuisabilă a lui Millo. Câte odată el juca în aceeași seară două cânticele de natură deosebite, începea prin *Timofte Napoilă* în care apărea ca un boer ruginit cu ișlic în cap, cu antereu până jos și încins cu încingătoare cu paftale mari.

Alexandri care era un spirit pe atunci liberal, puse în gura lui *Timofte Napoilă* toată critica pe care boerii ișlicari și retrograzi o făceau noilor instituții și noului spirit de sub domnia lui Cuza. *Napoilă* tuna și fulgera în contra legalității și libertăței, în contra reformelor, în contra bonjouriștilor de la Paris și plângea timpurile scumpe când putea pune la scară pe oricine ca să-i administreze 25 de bice.

Cortina cădea ; cinci minute după aceea ea se ridica din nou și vedeam pe un tânăr îmbrăcat în haine moderne, cu părul lung, cu fața aprinsă, gesticulând și perorând, era tot Millo însă de astă dată în *Clevetici Demagogul.*

Am spus că Alexandri era un spirit liberal, liberal în sensul de la 1848 și 1856. Din această pricină, el nu simpatisează mai încoace cu mișcarea de reformă liberală, deși Alexandri nu era un doctrinar, căci în politică n'avea păreri, dar de la 1866, de la noua Constituție, el se alipește pe lângă mișcarea junimistă din Iași, mișcare pe care noi copii pe atunci o consideram ca reacționară, retrogradă, confundând'o cu apucăturile și eresurile vechei clase boerești. In aceasta nu făceam decât urmam declamațiile liberalilor din Iași, împrăștiind felul lor de acuzații politice.

In realitatea *Junimea* pe atunci era *conservatoare* ca și acuma, ea nu avea nimic comun cu vechile idei boerești. Când zic *conservatoare* ca și acum, vorbesc de fond, înțeleg felul de a gândi, felul de a concepe politica, căci în privința ideilor ea s'a schimbat mult, foarte mult din fericire; este drept să spun că și lucrurile s'au schimbat și au progresat de atunci.

Junimea era atunci în contra mișcărei direcției generale, a mișcărei intelectuale, literare și politice, ceeace era nu numai exagerat dar fals. Falsitatea venea de acolo că d. Maiorescu mai cu seamă nu vroia să țină seamă de un fapt, care se impunea atunci ca o necesitate iresistibilă, neînlăturabilă, de prima ordine, acela de a ne da cu

orice preţ, cu mijloace mici, cu oameni insuficienţi, o organizaţie socială şi politică de stat modern. Pe d-sa îl izbea numai artificialitatea înjghebărei, defectele de detail, lipsa de cultură, lipsa de oameni, graba de a improviza ; dar nu se întreba criticând toate aceste : ce ar fi putut face generaţia de atunci, ce organizare alta politică putea ţara să-şi dea, dacă s'ar fi ţinut seamă de justa valoare a elementelor pe care le conţinea? Ce fel de mişcare culturală putea să aibă o ţară, în care lipseau elemente solide şi serios preparate ?

Era explicabil ca spiritele alese şi culte să vadă greşelele şi marele lipsuri ale unei înjghebări pripite ; spiritele culte sunt în genere în toate ţările conservatoare, pentru ca să nu zic cuvântul de reacţionare. Pentru ce ? Pentru că ele sunt puse în mai bună situaţie de a vedea goliciunea formelor şi neseriozitatea încercărilor ; ele însă scapă din vedere că societăţile nu se desvoltă în mod normal şi încet, ci şi în mod pripit şi artificial şi că cu anume forme date, timpul şi progresul fac să dispară artificialul şi din ceeace o societate începe cu creaţiuni factice, poate să ajungă la altele adevărat reale.

VIII

Credinţele politice ale Junimei

Pe cât pe de o parte *Junimea* a făcut şcoală în literatură, pe atâta pe de altă parte şcoala ei politică nu a putut prinde, căci *Junimea* avea o doctrină politică mult mai înainte ca societatea să facă politică militantă. Acea doctrină era, cum am spus mai sus, conservatoare îngustă, înăduşitoare de aspiraţii, fără orizont, fără circulaţie de aer liber, doctrină bazată pe observaţii de fapt scurte, pe deducţii fără privire largă, pe un fel de pesimism încăpăţânat.

Asemenea doctrini politice nu pot reuşi, mai ales în publicul cel mare; opiniei publice nu-i trebueşte raţionamente subtile, nici preziceri descurajatoare, îi trebue un ideal oarecare, îi trebue o parte de optimism, îi trebue formule, care chiar dacă nu se pot demonstra se pot pricepe, pot încălzi sufletele, şi doctrina *Junimei* n'avea nici una din aceste însuşiri.

Zic că *Junimea* avea idei politice înainte de a face politică; acest lucru este natural. Nu este om cu idei şi mai cu seamă cu principii generale, care să nu aibă prin aceasta însuşi o credinţă politică. Politica este considerarea lucrurilor şi a chestiilor sociale dintr'o faţă a lor şi este imposibil ca cineva să le privească din trei feţe şi să se abţină de a le privi şi din cea a patra. Un sistem filosofic te duce fatal la o formulă şi la doctrini politice.

Toţi filosofii care au îmbrăţişat întregul cunoştinţelor omeneşti, au cuprins în el şi organizaţia politică din timpurile cele mai vechi până în cele mai noui. Să iau doi moderni din cei mai însemnaţi.

Auguste Comte, un spirit eminamente ştiinţific, nici nu gândea să facă politică militantă, nici n'avea o părere curentă de partid, dar în uvrajul său, după ce îmbrăţişează întreaga dezvoltare a omenirei, nu poate prin deducţie logică să nu aplice şi la politică aceleaşi principii. Acest filosof admite regimul reprezentativ, fiindcă nu găseşte un altul superior. Admite ca cetăţenii să voteze, dar conform spiritului său ştiinţific, nu admite ca toţi egal să se amestece în toate chestiunile, fără ca să fie competenţi, de aceea el împarte colegiul electoral în o mulţime de categorii după specialităţile mari ale activităţei omeneşti şi fiecare din aceste specialităţi îşi aleg reprezentanţi. El are prin urmare o doctrină politică conservatoare, sau mai drept, o doctrină riguros dedusă din principiile ştiinţifice.

Herbert Spencer şi el este conservator de doctrină; el e contra sufragiului universal ca antiştiinţific, el este partizanul unei elite sociale. După cum el nu permite ca în chestiuni de artă şi de ştiinţă să se amestece oameni necompetenţi, tot aşa nu-i de părere ca cel dintâiu venit să rezolve problemele sociale, care sunt cele mai greu de rezolvit.

Cine nu ştie că toţi filosofii antici sunt mai mult organizatori ai felului de a trăi în societatea omenirei, prin urmare lucrările lor sunt eminamente politice în sensul cel larg al cuvântului.

Revenind la *Junimea*, cei care au înfiinţat'o aveau o doctrină, un sistem de credinţă în artă, în literatură, în ştiinţă, în istorie; era cu neputinţă ca ei să nu aibă unul în politică şi acel unul nu putea să fie decât aplicarea aceleaşi doctrini în chestie de aplicare şi dezvoltare socială.

Doctrina literaro-artistică a *Junimei* era eminamente conservatoare, ea înlătura pe cei nechemaţi, ea făcea din artă şi literatură un domeniu închis, ea impunea celor chemaţi chiar reguli riguroase de estetică, pe care trebuia să le aibă în vedere creând opera lor. *Junimea* îşi crease doctrina din observarea şi studiarea modelelor literaturei alese, fie antică, fie modernă, ea nu admitea pot zice nimic nou, nimic liber, nimic improvizat. Şi această doctrină nu era numai a d-lui Maiorescu, ci era a tuturor fondatorilor. Aşa d. Garp era şi d-sa un doctrinar estetic ca şi d. Maiorescu. De exemplu. Un poet de mediocru talent, Gheorghe Sion, scoate un volum de fabule; volumul era deplorabil, erau fabule fără nici un înţeles, scrise într'o limbă neliterară. Acel volum cade în mâinile d-lui Carp, d-sa se indignează la cetirea lui şi se hotăreşte să facă o critică. Cum procedează d. Carp? In mod cu totul doctrinar. Incepe a stabili regulele privitoare la fabulă, apoi ia la analiză fabulele d-lui Sion şi dovedeşte că ele nu sunt nici concepute, nici scrise conform acelor regule.

Prin urmare vedeţi cum reese doctrina: scoţi regule estetice din modelurile de genuri literare, ilustrate de mari scriitori şi le dai de executat scriitorilor tăi; cine nu se abate dela ele este literat, chiar dacă nu are talent. Aşa Bodnărescu a fost poetul şi tragedianul *Convorbirilor*. De ce? Fiindcă tragedia sa *Rienzi*, absolut mediocră, era scrisă conform tipului clasic de tragedie; iar poeziile sale îmbrăcau totdeauna forma cunoscută în marii poeţi germani.

Din contra, îndată ce un poet nu scria după regulele aşa numite eterne ale artei, ci avea un talent pe care nu-l puteai băga într'un calup estetic, acel poet nu era gustat. Aşa, Bolintineanu, care cu toată partea fantastică şi negligenţa stilului, este poet în toată puterea cuvântului şi unul din cei mai mari ai noştri, nu era gustat de *Junimea*, şi considerat ca inferior altora. Pentru ce? Pentru că talentul lui nu corespundea, ca să pot zice aşa, la nici una din fişele pe care *Junimea* le avea pentru toate genurile şi pentru toate formele artistice şi literare. Numai Eminescu s'a impus în contra, sau mai bine, printre regulele *Junimei*. S'a impus, întâiu, fiindcă avea mult talent şi al doilea fiindcă făcea parte din societate.

Era deci natural deci ca şi doctrina politică a *Junimei*, după cum am arătat mai sus, să fie îngustă, încadrată în puncte fixe, care să nu lase loc vre-unei surprinderi sau la ceva necunoscut.

Şi în această privinţă tot d. Maiorescu a fost primul doctrinar, el a formulat întâiu în *Convorbiri* şi încă din anul 1868 doctrina politică, după cum formulase pe cea estetică. Dar câtă deosebire între una şi alta, fie din punct de vedere al observaţiilor, fie din punct de vedere al adevărului!

Când redactând nişte amintiri cineva este nevoit să se întoarcă cu trei-zeci de ani în urmă pentru a pune în evidenţă ceeace o societate sau un om gândea în materie de organizaţie de stat, este uşor de a arăta dreptatea sau nedreptatea acelei

doctrini. Şi ştiţi pentru ce? Pentru că sunt trei zeci de ani de experienţă, trei-zeci de ani cari infirmă sau confirmă cele susţinute la 1868. Ei bine, experienţa acestor trei-zeci de ani din urmă infirmă doctrina politică a d-lui Maiorescu, ea arată cu prisosinţă că d. Maiorescu s'a înşelat, că pesimismul său şi prezicerile sale nu numai că nu s'au realizat, dar ceeace e mai mult, s'a dovedit că cei pe care d-sa îi combătea au avut dreptate.

Să mă explic. Răspunsul pe care cetitorii îşi aduc aminte că l'a dat *Gazeta Transilvaniei* relativ la observaţiile critice ale d-lui Maiorescu asupra limbei române din Austria, tocmai fiindcă erau juste au enervat pe recele şi metodicul critic. Şi atunci vedem un lucru, vedem pe d. Maiorescu eşind din cadrul discuţiei restrânse a „limbei române în jurnalele din Austria" şi ridicând chestiunea, o generalizează.

Da, zicea d. Maiorescu, cu ocazia polemicei amintite, totul este fals şi artificial în întreaga noastră organizare dată. Inainte de a avea o activitate ştiinţifică am făcut o Academie, prin urmare am falşificat ideea Academiei; înainte de a avea artişti am făcut conservator de muzică; înainte de a avea un singur pictor, am înfiinţat şcoala de Bele-Arte; înainte de avea o singură piesă dramatică de merit, am fondat Teatrul Naţional. Toate aceste sunt forme goale: avem un teatru, mai repetă d. Maiorescu, *după cum avem chiar o Constituţie*, stafie fără trup, iluziuni fără adevăr, totul este formă fără fond. Şi d. Maiorescu ca să dovedească şi cu fapta părerile sale, îşi dă demisia dela Academie. Iar o notiţă în *Convorbiri literare* explică pentru ce îşi dă demisia; cauza este: „lipsa totală de rezultate, amăgirea complectă în speranţele şi aşteptările sale asupra societăţei".

Ca logică şi ca observaţii scurte de fapt, tot ceeace spunea d. Maiorescu era exact, dar ca doctrină lucrul era fals.

Ia să întoarcem teza şi să ne închipuim că cei cari cârmuiau ţara ar fi fost şi ei partizanii unei asemenea doctrini, doctrină care consista în a cere o formă numai când fondul o cere, a consacra o constituţie, numai după ce imperios şi experimental ar fi fost reclamată şi a da drepturi electorale numai aceluia care le merită şi mai cu seamă luptă pentru căpătarea lor.

Căci aceasta este doctrina curentă la *Junimea*. De câte ori n'am auzit fraze ca: *Constituţia este o haină prea largă pentru trupul nostru, drepturile electorale nu se dă ci se iau, în alte ţări libertăţile s'au căpătat cu preţul sângelui, la noi se dă decrete!!!*

Ziceam, să ne închipuim că diriguitorii ţărei ar fi ascultat pe d. Maiorescu în criticele sale şi ar fi desfiinţat Academia, teatru, şcoli care nu aveau profesori buni, tribunale cu noua organizare neavând judecători la înălţime, etc., etc.

Sau mai bine să ne închipuim că acei diriguitori ai ţărei, ar fi ascultat de la început pe d. Maiorescu ca să nu înfiinţeze teatru, decât când vor fi actori eminenţi, să nu deschidă un conservator decât având numai muzicanţi excelenţi, să nu întindă învăţământul primar, secundar şi universitar, decât când s'ar fi găsit în abundenţă profesori pregătiţi pentru aceasta, să nu înfiinţeze o Constituţie cu libertăţile acolo prevăzute, să nu dea drepturi politice cetăţenilor decât când vor deveni luminaţi şi culţi, etc., etc.

Ce am fi astăzi? Unde era să fim ca cultură, ca progres, ca instituţii, ca valoare de stat, ca poziţie internaţională?

Concepţiile doctrinare politice, mai ales cele care sunt produsul gândirei filosofice, cu toate că au caracterul riguros ştiinţific, sunt falşe când cauţi a le aplica la societate, care este un corp viu în vecinică mişcare, a cărei viaţă e compusă din mii şi mii de elemente, care are resorturi ascunse de o putere de expansiune gigantică, care

conţine comori de putere şi de vigoare latentă, pentru care o formă goală, o ocazie, este destul pentru ca să se manifesteze cu o forţă de improvizaţie necalculabilă.

Cu un corp social nu se procedează ca cu un cadavru, nu-l poţi diseca etichetându-i fiecare muşchiu, fiecare articulaţie; unui corp social trebue să-i dai forme largi să se dezvolte; dezvoltarea lui se face în puterea vitalităţei organice, el umple în cursul timpului forma care întâi era goală cu produsul activităţei lui, o modifică, o ciunteşte, o lărgeşte.

Când ni se vorbeşte de formă fără fond, se scapă din vedere un proces foarte real. Un fond poate nu are nevoe de o formă, dar o formă are nevoe de un fond şi forma aduce de multe ori fondul. Aşa, şcoli înfiinţate provoacă cultura, în acelaş timp cultura este consacrată de şcoli. Să dăm un exemplu.

Sunt ţări cari au avut artă, fără să aibe şcoli de pictură sau sculptură: Anglia şi mult timp Franţa. Din contră sunt ţări mai tinere care prin şcoli şi institute bine dotate din punctul de vedere artistic au provocat o mişcare artistică.

Ce ar fi fost la noi dacă am fi înfiinţat drumuri de fier într'o regiune oarecare, numai când s'ar fi dovedit că din anul întâiu vor fi productive?

Dar ce să mai argumentez pe această temă, pe care astăzi nimeni nu o mai neagă.

* * *

Articolul d-lui Maiorescu *contra direcţiei actuale*, pe care l'am analizat, a dat naştere unei protestări aproape unanime; noi cei întâi, studenţi dela Universitate, am rămas indignaţi.

Această indignare la mine personal a fost alimentată încă de un fapt; cititorii îşi amintesc că d. Maiorescu în critica sa asupra stărei de lucruri de atunci, definea acea stare cu cuvintele: *formă fără fond*. Nu trecu mult şi revenind din nou asupra subiectului, anunţă şi ţinu o prelegere populară intitulată: *Forma şi fondul*, în care desvoltă din nou teoria sa.

Cititorii poate îşi aduc aminte că la începutul acestor *Amintiri* am atins această chestie, arătând că am combătut acea părere prin un articol publicat în o gazetă de ocazie.

Până atunci, teoriile estetice ale d-lui Maiorescu supăraseră numai cercul restrâns şi sărac al literatorilor de pe atunci, cantitate neglijabilă în marele public. Acele articole estetice fură primite numai cu rezerve fără protestări, cu atât mai mult cu cât d. Maiorescu avusese poate abilitatea de a lăuda într'însele şi câţiva poeţi români.

Cu părerile d-sale politice lucrul merse mai greu.

Acest virulent atac fu resimţit de toţi liberalii cari trăiau în formele constituţionale, de toată lumea care se mişca în noua atmosferă socială. Gazetele politice începură a ataca.

Aşa *Ţara*, *Perseverenţa*, *Telegraful Român*, *Nepărtinitorul*, etc., etc., începură a se întreba ce voesc *Convorbirile* şi mai ales ce voeşte d. Maiorescu.

Trebue să spun că în momentul când apăreau *Convorbirile* în 1867—1868 nu exista gazetă literară propriu zisă; cu literatura se însărcinau tot gazetele politice, în care vedeai poezii, nuvele, satire, etc. Ceva mai târziu a fost o gazetă de acest gen, care s'a distins de celelalte, *Columna lui Traian* a d-lui Hăşdău. In această foaie d. Hăşdău făcea şi politică—nu-mi mai aduc aminte ce fel de politică—dar făcea mai cu seamă istorie şi literatură.

In *Columna lui Traian* d. Hăşdău a început a publica o serie de preţioase documente istorice, aşa de rare şi necunoscute pe atunci, serie pe care a continuat'o când după aceea a început a scoate *Archiva* sa istorică.

Propriu-zis în 1867 numai *Convorbirile* era gazetă literară, ea domina exclusiv situaţia. Fuseseră ce e dreptul câteva gazete literare mai înainte, între care în Bucureşti *Ateneul*, care a avut o scurtă durată; la Iaşi câţiva tineri—nu-mi aduc aminte cine — făcură *Originea* care a dispărut după câteva numere; la Botoşani fusese o gazetă de efemeră apariţie, *Steluţa;* pe urmă foi obscure, ca *Jurnalul pentru toţi*. Toate aceste nu avură nici o înrâurire asupra publicului, nu fură cetite şi mai puţin remarcate. Incă odată, *Convorbirile* tronau în toată splendoarea lor, atât prin apariţia lor regulată cât mai cu seamă prin oamenii de valoare care colaborau.

In 1868 o nouă încercare se face în Bucureşti—apare foaia literară *Albina Pindului*, redactată de d. Grandea şi de poetul Bolintineanu.

Curioasă soartă literară a mai avut şi d. Grandea! Precoce, la vârsta de 16 ani—mi se pare—începe a scri o serie de poezii din care, considerând acea vârstă, sunt unele admirabile; toată lumea se mişcă. crezând că un geniu puternic apăruse în România. Dar d. Grandea nu ţine ceeace făgăpduise. Când în 1866 scoate *Albina Pindului* reputaţia sa era deja ştirbită în spiritul multora.

Colaboratorul său Dimitrie Bolintineanu avea o reputaţie stabilită de poet. Nu ştiu dacă cineva s'a ocupat pe larg de acel scriitor; ar fi o lucrare interesantă din mai multe puncte de vedere. Bolintineanu, poetul incoherent, dar plin de talent şi scriitorul fantastic şi prolix, este tipul literaturei din faza regenerărei noastre politico-sociale, scrierile lui pline de neglijenţă, de confuzie, de idei falşe, respiră totuşi în totalitate o suflare sinceră sub care se manifestează un temperament viu şi neastâmpărat. Cine îşi mai aduce astăzi aminte de călătoriile sale în Turcia, scrise poate cu mai multă îngrijire decât lucrările lui posterioare! Dacă nu mă înşel, el la 1860 descopere din

nou pe Românii macedoneni grosului public român; cel puţin eu care mă ocupam ceva mai târziu de istoria Românilor neglijasem cu totul această viţă românească, ştiam numai cum ştia oarecare lume aleasă, că sunt în Pind Românii numiţi Cuţovlahi.

Titlul chiar al nouei gazete literare *Albina Pindului* dovedeşte că poetul continua a fi preocupat de acei Români.

Cum apare această gazetă, *Convorbirile literare* se grăbesc a face, cum pe atunci se numea, o *recensiune*. Acea dare de seamă este plină de ironii şi de răutăţi, mai ales la adresa lui Bolintineanu. Este destul ca să reproduc între alte multe răutăţi, următoarele, pe care le scrie redacţia *Convorbirilor*, făcând darea de seamă a primului număr: „*Mania cucoanei Elencu*, este „un alt fragment de d. Bolintineanu, în care se „istoriseşte că un copist dintr'un minister a „fost dat afară din serviciu şi înlocuit prin un „lacheu a unei dame bogate, şi se vorbeşte în „contra ministrului şi a ciocoilor“.

IX

Eminescu şi Veronica Micle

In momentele când scriu se discută în presă, mai cu seamă în cea dela Iaşi, dragostea dintre Eminescu şi d-na Veronica Micle, precum şi consecinţele ce se pretinde că a avut acea dragoste asupra lui Eminescu.

Această chestie intră de a dreptul în cadrul acestor amintiri, căci nu numai că Eminescu a fost membru la *Junimea*, dar şi Veronica Micle a fost poeta *Convorbirilor literare* şi una din cele mai dulci poete care a adus în poeziile sale sentimentele femeeşti la un înalt grad de delicateţă.

Dacă n'am vorbit până acum de Veronica Mi-

cle, este că poeziile ei apar mult mai târziu în *Convorbiri*. Veronica Micle a trebuit să fie o copilă pe la 1868.

* * *

Dar trebue mai întâiu să limpezesc o chestie care revine des sub pana autorului dela *Gazeta Moldovei*, ocupându-se de dragostea dintre Eminescu și Veronica Micle, este chestia amestecului *Junimei* și în special a d-lui Maiorescu în această dragoste și silința de a pune piedici ei.

S'ar părea straniu ca o societate literară să se amestece în sentimentele intime ale unuia din membrii ei, de aceea cine n'ar cunoaște ca mine *Junimea*, ar putea să nu creadă pe d. V. Scânteie (așa se iscălește autorul dela *Gazeta Moldovei)*.

Lucrul este în principiu perfect de adevărat. *Junimea* se amesteca în afacerile private de oarecare importanță a membrilor ei, în tot ce privea onoarea sau determinarea unui fapt important din viața lor.

Așa regretatul Mihail Cornea a fost nu exclus, dar îndepărtat în mod delicat de la *Junimea* pentru o chestie de pur cavalerism. Insultat în mod grav de un ofițer pentru o afacere de natură intimă, Mihail Cornea n'a provocat la duel pe ofițer; faptul neprovocărei a produs mare emoție și scandal la *Junimea*, membrii marcanți s'au constituit într'un tribunal de onoare și au decis în unanimitate îndepărtarea lui Cornea.

Vedeți că *Junimea* nu era numai literară, era și cavalerească.

In timpul când și eu făceam parte, un membru—pot să-i spun numele fiindcă e mort—Ștefan Vârgolici, avea relații amoroase cu o tânără văduvă. Un copil se naște din această legătură; Vârgolici se crede dator a-și legitima poziția lui și a doamnei prin căsătorie.

Nu știu dacă Vârgolici a consultat pe șefii *Junimei* sau aceștia s'au amestecat direct în afacere, auzind din întâmplare de intenția lui Vârgolici; ceeace știu e că *Junimea* s'a ocupat imediat de această eventuală căsătorie. Eu care eram tânăr și n'aveam însemnătate în *Junimea*, eram lăsat la o parte ca și alții în aceste lucruri, dar la vre-o două-trei ședinți înainte de a se începe cetirea bucăților ce se aduceau, prindeam fără voia mea bucăți de fraze schimbate între d-nii Maiorescu, Negruți și Pogor, conversație în care figura înăcrită și severă a d-lui Maiorescu trăda o desaprobare formală.

Cunoșteam familia tinerei văduve, prin urmare aveam ocazia să văd bucuria și fericirea pe care decizia lui Vârgolici o adusese în sânul acestei familii; toți erau veseli, toți considerau lucrul ca absolut hotărât. Când însă am început a simți cele ce se petreceau la *Junimea* cu privire la această chestie, atunci am crezut de datorie de a avertiza pe tânăra văduvă. Intâiu ea n'a luat lucrul în serios având mare încredere în dragostea lui Vârgolici, pe urmă văzu la el oare-care schimbare și mai cu seamă o mare preocupare.

Ea mă chemă și-mi spuse temerea ei, recunoscu că aveam dreptate când am prevenit-o, acuzând formal *Junimea* și mai ales pe d. Maiorescu că voește să o facă nenorocită.

Faptul era adevărat. Șefii *Junimei*, nu știu din ce cauză, sfătuiră și insistară pe lângă Vârgolici să nu contracteze această căsătorie, și acesta cu toată dragostea ce avea pentru tânăra văduvă, se supuse *Junimei* și legăturile fură rupte definitiv. La aceasta desigur contribui și moartea copilului eșit din acele relații.

Vra să zică *Junimea* se amesteca în asemenea chestii delicate, de câte ori era vorba de un membru influent, și rar se întâmpla ca ea să nu izbutească.

Amestecatu-s'a *Junimea* în amorul dintre Eminescu și Veronica Micle? Urmărit-a această socie-

tate-pe biata Veronica Micle cu antipatie? Aceasta nu ştiu ; eu deja nu mai frecventam pe atunci *Junimea*, prin urmare nu sunt în poziţie de a şti nimic pozitiv. Cu toate acestea oare care afirmări ale d-lui Scânteie din *Gazeta Moldovei* se potrivesc cu felul de a gândi şi de a lucra a membrilor marcanţi ai *Junimei* în asemenea chestii. Aşa, îndrăznesc a crede veridică afirmarea lui Scânteie când spune că d. Titu Maiorescu era în contra legăturei lui Eminescu cu Veronica Micle şi prin urmare contra unei căsătorii proectate. Motivul pe care îl dă Scânteie este *maioriscian*, când spune că d. Maiorescu era contra, pentru că în clipa în care Eminescu şi Veronica Micle îşi vor vedea visul realizat, „*cele două talente literare nu vor mai plânge aşa de frumos în versuri*".

* * *

Dar viu la chestia propriu-zisă.

Totdeauna amorurile unui poet însemnat cu o femeie literată mai ales fac zgomot şi dau loc la multe şi multe reflecţii şi comentarii ; căci şi unul şi celalt fiind în vază, cele mai mici demersuri ale lor sunt ştiute, defigurate, colportate, supuse criticei şi câte odată răutăţei.

Aşa, cine nu cunoaşte câte şi câte volume s'au scris asupra amorului dintre Alfred de Musset şi Georges Sand, între dulcele poet al Franţei şi romanciera de primul ordin Madame Sand. Mai cu seamă fuga lor, (fuga în loc de plecarea lor) în Italia şi şederea acestei perechi strălucite la Veneţia, au dat locul la tot felul de aprecieri şi judecăţi.

Şi cu această ocazie, poetul, adică Alfred de Musset a fost plâns şi jelit, iar biata Georges Sand criticată şi învinuită. Alfred de Musset se întorsese în adevăr trist, abătut şi moralmente slăbit. Ce se petrecuse între dânsul şi Georges Sand

nu se ştie precis, toată lumea însă a crezut pe romanţieră cum că ea a fost cauza acestei zdruncinări morale, pe care lumea o observa la Alfred de Musset.

Lumea ţine cu bărbaţii, mai cu seamă cu poeţii, şi este din instinct contra femeilor care-i acaparează, mai ales un poet dulce care cântă amorul şi-şi comunică iubirea lui cetitorilor. Lumea cetitoare este egoistă, ea voeşte să aibă pe poet întreg al ei şi al nimănui altuia. Cât timp poetul cântă iubirea şi are legături numai pasagere, publicul e mulţumit, căci poetul este întreg al lui, publicul neglijează micile infidelităţi comise de poet. Indată ce o pasiune mare cuprinde pe poet, pasiune care se resimte în activitatea aceluia, publicul se interesează, află, şi este nemilos pentru aceia care-i fură iubirea poetului, care-l ia pentru ea, luându-l oare-cum de la dânsul.

Aceasta este în genere psichologia amorului poeţilor.

Aşa trebue să se explice şi cabala în contra Veronicăi Micle, relativ la amorul ei cu Eminescu.

De unde s'a născut această chestie? Un ziarist francez într'o revistă, *Le penseur*, probabil servindu-se de isvoare germane şi probabil şi româneşti, se lasă înduioşat de sfârşitul tragic al lui Eminescu şi alunecă pe povârnişul încriminărilor până a afirma că nebunia poetului se datoreşte zguduelei morale ce a resimţit, văzându-se trădat de Veronica Micle.

Ideea e romantică şi ar putea admirabil cadra cu tragedia vieţei lui Eminescu, dacă n'ar fi vorba de o femee cunoscută şi dacă trădarea prin urmare nu s'ar încarna într'o fiinţă reală.

In adevăr, nimic nu e mai duios, poetic şi romantic decât a dramatiza sfârşitul unui poet nenorocit, atribuindu-i nebunia şi moartea tot escesului său de simţire, tot naturei sale pasionate. Tabloul e frumos, dacă—o mai repet — o femee, poeta Veronica Micle, n'ar eşi ponegrită.

Mai este un lucru, care a făcut pe mulţi să

caută ceva special în nebunia lui Eminescu. Pentru grosul publicului, o inteligenţă aşa frumoasă ca cea a lui Eminescu nu are explicare cum sfârşeşte prin a fi stăpânită de întuneric, fără o cauză extraordinară. Şi în adevăr, dacă lucrul nu s'ar vedea din nenorocire în fiecare zi, ar fi de neînţeles cum un om cu o inteligenţă mare, cu vaste concepţii, îl vezi stingându-se şi căzând în rândul fiinţelor inconştiente.

Dar repet, lucrul s'a văzut adesea ori. Bolintineanu moare mi se pare într'un spital de nebuni, nebun sau aproape aşa ceva. Cine ar fi crezut vre-odată, cetind admirabilele nuvele ale lui Maupassant, că acel ilustru prozator, una din gloriile literaturei franceze, va muri nebun?

Publicul însă nu caută a scruta cauzele care sunt în adevăr obscure, el se mulţumeşte a-şi explica decăderea fatală printr'un fapt exterior, prin ceva din afară care a putut determina catastrofa —şi aparenţele în chestia care mă ocupă, unite cu o mare doză de imaginaţie duioasă au putut da naştere legendei semnate de Vénancourt.

In adevăr, legătura lui Eminescu cu Veronica Micle, pe cât ştiu precedează de aproape ivirea celor întâi simptome ale teribilei boli. Este un fapt însă positiv, că Veronica Micle nu părăseşte pe poet, pe cât îi era cu putinţă, în toată această periodă.

Iată câteva detalii personale în această privinţă.

Prin 1888—1889, Eminescu este adus în Bucureşti. Intâmplător el îşi ia o odăiţă într'o mare casă mobilată din calea Victoriei, unde era tipografia şi redacţia *Luptei* şi unde aveam şi eu apartamentul. Eminescu ca să se scoboare jos în stradă trebuia să treacă prin culoarul pe unde îmi aveam şederea, prin urmare aveam ocazie foarte des a-l vedea. Nu mai era nebun ca înainte, dar era într'o stare de prostaţiune, din care rar, foarte rar eşia. Mă interesam să ştiu cum îşi petrece ziua. Şedea închis într'o odaie toată ziua, având plăcere de a ceti numai cronicele ţărei, precum şi toate scrierile atingătoare la istoria acestor ţări, în colo nimic nu-l mai interesa. Evita societatea oamenilor şi chiar a prietenilor.

La început Eminescu mă evita. Am spus în aceste amintiri că noi la *Junimea* n'am dus nici odată casă bună; eu totdeauna îl consideram mentaliceşte un zdruncinat de geniu— dacă voiţi—el simţea oarecare antipatie pentru felul meu de a gândi şi de a mă exprima.

Cu toate acestea am căutat în noua ocazie care mi se prezinta, să-l cultiv, simţeam o imensă milă pentru nenorocirea lui şi voiam să ştiu până la ce grad nenorocirea este ireparabilă. Il pofteam la mine la masă, refuza de două ori şi venea numai odată. La masă erau totdeauna colaboratorii de la *Lupta* şi alte persoane. El şedea jenat, timid, cu ochii în jos şi nu vorbea aproape de loc. La întrebările ce i se făceau, el răspundea prin un „da" sau „nu" şi cu toate acestea toată lumea îi arăta stimă şi dragoste.

Renunţase la băutură, bea foarte puţin. Cu toate acestea după vre-o două pahare, pe la sfârşitul mesei, se mai încălzea, fizionomia lui devenea mai vioaie, răspundea mai lesne la întrebări.

Intr'o seară după masă, deodată văd în Eminescu manifestându-se vechia lui natură, începu a râde şi a glumi, a convorbi cu cei de faţă şi a-i persifla pe unii cu mult spirit. Ne-am bucurat cu toţii şi am început a-l pune tot mai mult la îndămână; speranţa născându-ni-se că remediul poate avea loc.

Zadarnic, după cinci minute el căzu din nou în mutismul obicinuit, având aerul că nu mai cunoaşte sau puţin îl importă lumea ce-l înconjura. Stătu vre-un sfert de ceas în prostaţie, apoi întorcându-se către mine îmi zise încet ca să nu fie auzit de ceilalţi:

— Panule, ştii tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nos-

tru, trecutul lui, tot, tot, este un şir neîntrerupt de martiri. Ţi-o spun ţie fiindcă tu te-ai ocupat de istoria Românilor.

Apoi s'a sculat şi fără să zică nimic a plecat.

De atunci n'a mai venit la masă la mine. Il întâlneam prin culuoar şi-l întrebam de ce nu mai vine la mine, el îngâna câte ceva. Intr'o zi îmi zise:

— Sunt prea mulţi la masă la tine şi sunt prea zgomotoşi.

Aceasta era starea lui mentală, când într'o zi aud un glas de femee prin sală oftând. Deschid uşa şi întâlnesc pe Veronica Micle, care îşi frământa mâinele şi se ţinea de păr oftând.

— Ce este, M-me Micle, o întrebai eu?

— Ce să fie, am venit după Eminescu, acum ies de la dânsul din odaie; imposibil, nu mai este nimic de sperat de la dânsul, toate silinţele mele ca să-l aduc la o viaţă reală n'au izbutit. El se uită lung la mine, nu zice nimic, ba câte odată are aerul de a zâmbi ironic.

Şi biata femee îşi continuă drumul, oftând şi frângându-şi mâinele.

* * *

Nu ştiu ce se petrecuse între Eminescu şi Veronica Micle, dar scena descrisă mai sus, pe care am văzut'o eu, dovedeşte un lucru: că biata femee vinovată sau nu de trădare—iar nu ştiu—nu l'a părăsit până la sfârşitul vieţei, arătându-i aceeaşi dragoste.

X

Petru Grigoriu

Şi de astădată sunt nevoit să intervertesc şirul cronologic şi să vorbesc de un poet foarte puţin cunoscut de grosul publicului, poet mort acum

câteva zile, şi care şi el a aparţinut odată *Junimei*.

Mare centru de atracţie au fost *Junimea* şi *Convorbirile literare!* Când ia cineva colecţia până în momentele actuale şi vede câţi colaboratori au avut *Convorbirile literare*, nu poate să se oprească a nu simţi un sentiment de admiraţie pentru *Junimea* şi pentru gazeta ei.

Dar şi vechimea precum şi permanenţa revistei explică faptul acesta. Ştiţi că *Convorbirile literare* este o revistă venerabilă, care peste doi ani are să ajungă la vârsta foarte înaintată pentru revistele periodice, la acea de patru-zeci de ani?

Patru-zeci de ani de viaţă literară, mai cu seamă la noi în ţară, unde nu avem o gazetă politică cu asemenea etate, este enorm! Mai multe generaţii au scris la *Convorbiri*—înţeleg generaţii intelectuale—şi desigur două generaţii de ordine naturală. De unde au plecat *Convorbirile* şi unde au ajuns? Stadiile acestei reviste formează epoce de locaţiune, păturile intelectuale şi literare la aceastâ revistă se superpun unele peste altele, întocmai cum se întâmplă când, printr'un cutremur sau alt cataclism, se rupe o adâncă massă de pământ, poţi vedea păturile geologice, rezultatul diferitelor colosale epoce, aşezate unele peste altele, sau încrucişate.

* * *

Nu e de mirare deci ca incidental sau cu ocazia morţei unui biet poet, să constaţi cum că şi acela a fost colaboratorul bătrânei reviste *Convorbirile literare*. In adevăr, luaţi colecţia *Convorbirilor* dela 1877 încoace, curs de câţi-va ani, şi veţi vedea că Petru Grigoriu colabora prin admirabile traduceri din poeţii francezi, Victor Hugo, Alfred de Musset, etc., etc. Câtă tinereţe şi viaţă în versurile lui! Traducerile acestui scriitor nu exce-

lau prin fidelitatea şi decalcarea, ca să zic aşa, a originalului; nu, în traducerile lui, Petru Grigoriu uza de oarecare libertate, o traducere care nu ai fi bănuit-o ca atare, dacă nu cunoşteai originalul, întru atâta poetul avea elan, fantazie şi spontaneitate în lucrarea sa.

Şi mărturisesc, eu prefer acest gen de traducere pentru marele public şi pentru literatură.

Traducerile textuale sunt necesare pentru şcoli şi pentru cunoaşterea technică a autorului unei limbi străine, dar pentru marele public nu văd necesitatea; căci dacă dintr'un poet străin nu poţi să redai limba lui meşteşugită, precum şi caracterul distinctiv al acestei limbi, atunci pentru a umplea aceste lacune, fatal trebue să-i reproduci suflarea, avântul, caracteristica generală.

Pentru traducători textuali, ori-cine aproape este bun, mai cu seamă profesorii şi meticuloşii, ca să nu zic pedanţii. In adevăr, iei fiecare vers în parte, îl măsori, cauţi cuvintele absolut proprii, şi după o muncă mecanică poţi reuşi a reproduce textul original. Dar se întâmplă mai totdeauna că traducerea copiază exact originalul, dar spiritul autorului lipseşte. De multe ori cea mai exactă traducere, este cea mai îndepărtată când voeşti a judeca geniul unui autor.

In *Convorbirile literare* întâlneşti amândouă categoriile acestea de traducători. Sunt traducători textuali, cum de exemplu e Vârgolici, sunt semi-textuali, cum e d. Naum, sunt traducători liberi şi emancipaţi cum e Petru Grigoriu.

Ceeace caracterizează pe Petru Grigoriu este o limbă energică, vânjoasă şi colorată, adică caracteristica omului de talent şi de talent original.

N'am vreme ca să răsfoesc mai de aproape *Convorbirile*, dar pentru a caracteriza traducerile acestui scriitor, iau pe cea întâiu care-mi cade sub ochi, tipărită în *Convorbiri literare* în 1877, cunoscuta bucată a lui Victor Hugo „*Pentru săraci*" şi mă mărginesc a reproduce cinci strofe din cele

traduse de Grigoriu, pentru ca cetitorii să-şi facă o idee de felul maestru cum poetul, pe atunci un simplu adolescent, ştia să mânuiască condeiul.

PENTRU SĂRACI

In a voastre serbări iarna, bogaţi, fericiţi în lume,
Pe când balul cel frenetic vă inundă 'n focuri sume
Când în jur sub paşii voştri cu mândrie admiraţi
Cum ard şi lucesc cristale, oglinzi, aur şi dantele,
Candelabre luminoase, policandre 'n mii de stele,
Danţul, veselia 'n faţa unei lumi de invitaţi!

Când vă sună timbrul de aur în palate de splendoare,
Prefăcând în cântec vesel glasul orelor amare,
O! gândit-aţi voi vr'odată că de foame prăpădit
Poate vr'un sărman s'opreşte colo'n strade 'ntunecoase,
Privind lung prin geamuri danţul a mii umbre [luminoase
Din salonul aurit?!

O! Gândit-aţi voi că geme colo'n viscol, sub zăpadă,
Un părinte fără muncă, lăsat foametei în pradă,
Şi că'şi zice'n sine: „Doamne! câte bunuri pentru ei!
„La festinu'i câţi prietini se desfat în veselie!
„In păpuşele lor numai câtă pâine pentru-ai mei!"

Şi în sufletu'i compară cu serbarea voastră mare,
Casa'i unde, nici-odată nu aprinde-o lumânare,
Pe copii, pe a lor mamă în mizerie gemând,
Şi pe patul cel de paie, mută, nemişcată, vede
Pe bunica-i ce de ierne e destul de rece, crede,
Pentru vecinicul mormânt!

Căci destinelor umane Dumnezeu a pus o scară.
Unii merg plecaţi cu totul sub a grijelor povoară,
La banchetul fericirei prea puţini sunt cei poftiţi,
Pretutindeni nu-i oricine aşezat egal, ferice;
Este o lege rea, nedreaptă, jos pe lume, care zice:
„Bucuraţi vă" la unii, iară altora: „râvniţi!"

Cititorii au să fie cam miraţi când le voiu spune că cu Petru Grigoriu moare, cel puţin pentru moment, versul alexandrin şi mai cu seamă versul

eroic de 14 silabe, odată în atâta floare şi pe care acuma în urmă numai Grigoriu ştia să-l mănuiască cu artă, fiind în mare parte căzut în desuetudine.

Câteva lămuriri în această privinţă. Diferitele versuri au şi ele timpul şi favoarea lor, iar schimbările în modul de concepţie poetică aduc schimbări în forma cu care poeţii obicinuesc a se servi. Lucrările poetice mai mari, precum poemele şi cu tot ce se leagă de marea poezie, uzează de versul eroic, de versul cu multe silabe, care permite poetului ca să-şi toarne liber gândirea lui complicată cu toate nuanţele ei. Apoi şi subiectul împinge de a adopta această formă. Când ai a descrie fapte mari, când ai a pune în mişcare marele sentimente ale omului sau marele lui gândiri, calupurile de versificaţie îngustă şi mică sunt incompatibile. Aceste calupuri convin micilor idei sau turnărei în ele a unei mici nuanţe de sentiment sau a ideilor şi gândirelor discrete cărora prin natura lor le place rafinăria unei versificaţii delicate.

Am putea zice că întâia perioadă literară a noastră este caracterizată prin întrebuinţarea versului eroic. Acest vers a fost ilustrat de Beldiman în *Eteria*, de Bolintineanu, de Alexandri *(Dumbrava roşie)*. Eminescu chiar, când s'a hotărât să scrie satirile sale, a adoptat versul eroic şi cine nu ştie cu câtă măestrie şi mărime a cântat ca simplu episod, întâlnirea sultanului Baiazed cu eroicul nostru domn Mircea cel Bătrân.

Astăzi această formă de vers este în descreştere, poeţii actuali se servesc rar de dânsul. De ce? Pentru că ei au pierdut deprinderea de a trata subiecte mari, scene istorice din trecutul nostru, de a cânta faptele eroice sau a pune în mişcare marele sentimente sau marele idei.

Astăzi analiza, acea teribilă analiză care dominează cunoştinţele noastre moderne, ştiinţa noastră, faptele noastre, a invadat şi domeniul poetic.

Astăzi n'avem numai oameni de ştiinţă analişti, ci avem romanţieri analişti, nuvelişti analişti, poeţi analişti. Psichologia, care a luat o desvoltare aşa de enormă în timpurile din urmă, domină activitatea noastră literară şi artistică. Romancierul disechează sentimentele personajelor sale, lucru aproape necunoscut la măreaţa generaţie de romancieri à la Alexandre Dumas tatăl, poeţii îşi torturează creerul şi examinează în poeziile lor meticulos sentimentele, iar pictorii şi sculptorii caută să pue pe pânză sau pe marmoră un moment psichologic prins în fugă.

Să mă ferească D-zeu de a condamna o asemenea şcoală. Literatura şi arta sunt în totdeauna productul stărei şi cunoştinţelor sociale, prin urmare nu eu, natură analistă, a-şi putea găsi ceva de zis contra.

Eu nu fac decât constat un fapt, constat că poezia a trecut din faza versului eroic în formele variate a versului de analiză şi de psichologie.

Ei bine, o mai repet, cu Petru Grigoriu aproape se stinge generaţia de poeţi eroici, de poeţi cu versuri *a panache*, versuri mândre, care răsună ca o trâmbiţă victorioasă sau ca strigătul unui glas funebru, versuri frumoase, în definitiv versuri care te atrag în vârtejul în care poetul vrea să te ducă, mai totdeauna într'o lume romantică plină de eroi şi de fapte mari.

Nu pot să mă opresc a nu reproduce pentru a caracteriza genul, una din poeziile făcute de Petru Grigoriu acum câţiva ani, cu ocazia unei reprezentaţii a studenţilor în onoarea coloniei italiene din România.

LA ITALIA

O glorioasă ţară! Tu, patria lui Dante!
Comoara ta de fapte eterne şi gigante,
Creat-au un alt soare pe acest străvechiu pământ!
Şi cerul tău albastru şi nopţile cu stele,
Şi limba ta de îngeri.., dă foc inimei mele,
Cu foc ca să te cânt!

O, voi statui şi templuri ruini de vremuri roase,
Palate, zei şi idoli, morminte glorioase,
Treziţi din al meu suflet al Patriei amor!
In voi admir scânteia nemuritoarei ginte,
Şi sceptrul lumei culte ce spintecă 'nainte
Orice hotar nemernic, păşind spre viitor!..

Şi astăzi ascult încă vorbind pe Cicerone,
Şi 'n flacările Romei văd capul lui Nerone
Hidos, arzând de setea de sânge şi venin!
Văd pe Traian, Augustus, Cezar, stăpâni pe lume,
Văd pe Virgil poetul, l'al cărui sacru nume,
Eu tremur şi mă 'nchin!

Jos, cântă Arno neamul cel mai viteaz din lume,
Jos, Tiberul murmură că nu-i mort al său nume,
Sus, Apeninii jalnici răspund şi clocotesc
De neamul fără seamăn ce nu ştia de grijă,
Cu inimi zămislite din soare, piept din schijă,
Corp din stejar şi chipul sculptat, blând omenesc!

Tot marea cristalină şi tot aşa adâncă
Prin fiecare undă duios azi plâng încă
Pe-acei a căror slavă se urcă pân' la cer...
Virtuţi abia zărite pe-a veacurilor ciaţă,
Figuri de bărbăţie cu suflet de viaţă,
Şi cu voinţi de fer!

Apoi privesc cum astăzi Bolonia bătrână,
Peste ştiinţi şi arte veghează tot stăpână!
Florenţa, apoi Sienna ce-adoarme cu-al iei glas!
Admir ale naturei cap-d'opere divine,
Care'n belşug făcut-au, Italie, din tine,
Al omenirei noastre cel mai modern Parnas!

Torino, farul mândru, a cărui raze varsă
Un ideal, juneţei, în gând şi 'n suflet arsă
De veacuri, să te vadă, Italie, tot sus!...
Căci tu ai moştenirea, tu, singură, solia
A rasselor latine, să porţi etern făclia,
Din zori pân' la apus!..

Neapoli, cuib tainic de dragoste nebună,
V can de lacrimi, şoapte pe nopţi cu plină lună
Milano, domnind lumea prin cânt şi arta sa!
Veneţia 'n lagune mâhnită, somnoroasă,
Bunica noastră Roma, tot sus, tot maiestoasă,
Zâmbind, cu fruntea'i creaţă, vlăstarelor din ea!..

Italie!.. în sânu'ţi, sub ţerna ta cea caldă
Dorm mii şi mii de inimi a căror geniu scaldă
Dezmiard'a noastre inimi de zbucium şi năcaz!
Căci nu există ţară mai bună şi mai sfântă,
Pământ, pe care omul e vesel, uită, cântă,
O clipă de răgaz!

O! tu eşti omenirei de Dumnezeu lăsată
Din ceasul când de şarpe fu Eva înşelată,
A fi în valea morţei cel mai poetic raiu!..
Şi noaptea'i cerul negru stropit cu diamante,
Şi ziua'i vecinic soare în Patria lui Dante,
Şi anul tot, e numai frumoasa luna Maiu!..

Poeţilor în suflet dai foc, le naşti ideea
Cum trebue să iubească şi ţara şi femeea,
Primblându'i pe aripa zefirelor, în vis....
Chiar bolnavul când moare, aruncă un ochiu dulce
Spre cer, apoi se lasă sub ţerna'ţi să se culce
Pe buze cu'n surâs!

Privind spre golf apusul de soare'n marea lună,
Zdrobit, ca barca'n valuri, fugar, murind suspină
Voios, cu ochi'n lacrămi, că'şi află un cămin,
Că lutul său revine unui pământ pe care
Trăit-au cel mai vrednic popor dintre popoare,
Că sufletu'i să stinge uşor sub cer senin!..

Italia antică, din creer şi din sânge
Au pus aureola pe fruntea'ţi ce azi plânge
După copii'ţi falnici ce te păzesc în jur:
Un Rafael, un Tasso, în arte, poezie,
O sută de Rossini stăpâni pe armonie,
Pe arme Garibaldi şi pe popor Cavur!..

E scris să'ţi duci în frunte menirea de luceafăr!...
Prin vijelia soartei scăpând voinic şi teafăr,
Popor latin, tu, astăzi uitărei să nu laşi
Un neam, ce'ntinde braţul spre tine cu durere,
Pe sora ta cea mică, robită în tăcere,
Zvântată de vrăjmaşi!..

Căci Dunărea de veacuri tot spumegă prin valuri
Că Împăratul Romei ne-a pus pe-a sale maluri
Odrasla ta!. Carpaţii, din vârf, mereu ne spun
Că's marturi, pe când bunul Traian au sădit roadă
La umbra lor curată!..—Vai! unde'i azi să vadă
Ce-au mai rămas viu încă din sângele străbun!?..

Un neam măreţ ca tine n'a fost şi nici rămâne
In lupta pentru viaţă să cate numai pâine!..
El are'n cap şi 'n fapte un ideal, un dor:
Nu hydra, e ursită prin aur să strivească
Popoare mari şi culte, cu drepturi să trăiască
Stăpâne'n ţara lor!

Cine mai scrie astăzi asemenea frumoase versuri?

XI

Mici înţepături

Convorbirile literare încă dela apariţia lor, împreună cu *Junimea*, se ridică cam ca un fel de cenzor general, căutând ca să nu le scape nimic ce era de criticat sau de zeflemisit.

De aceea asistăm la lucruri foarte nostime. Voiu aminti una cu privire la Andrei Vizanti, omul dispărut acum în mod păcătos.

Andrei Vizanti, proaspăt întors din Spania, unde îşi făcuse studiile universitare (de ce în Spania? Probabil fiindcă Spania e o soră latină cu noi), solicitează imediat o catedră de universitate; pe atunci ca şi acum catedrele universitare se dădeau foarte lesne, pe atunci cel puţin lucrul se explica, acuma nu o obţinea.

Vizanti îşi face lecţia introductivă la cursul său, vorbind despre: *Principiul unităţei în istorie.* Ce o fi însemnat acest *principiu al unităţei în istorie*, nu-mi mai aduc aminte, măcar că eu ca student am asistat la acea lecţie; atâta ştiu că acea lecţie a fost deplorabilă, dovedind la autor o lipsă complectă de cele mai elementare noţiuni în materie.

Vizanti natural că era de altă părere, de aceea se grăbeşte a-şi publica lecţiunea într'o broşurică intitulată astfel:

„Principiul unităţei în istorie. Discurs rostit la Universitatea din Iaşi de A. Vizanti, licenţiat în filosofie şi litere, profesor suplinitor de istoria şi literatura română, etc., membru al academiei madritense".

Broşurica, Vizanti o dedică în latineşte lui Ştefan Vârgolici, coleg de liceu şi camarad de studii de la universitatea din Madrid. Vârgolici era deja membru al societăţei *Junimea*. Broşurica aceea cade în mâna d-lui Maiorescu, care pune în *Convorbiri* următoarea notiţă:

„Notiţă bibliografică.

„*Principiul unităţei în istorie*. Discurs rostit la Universitatea din Iaşi de A. Vizanti, licenţiat în filosofie şi litere, profesor suplinitor de Istoria şi literatura română, etc., membru al academiei madritense.

„O broşură de 30 pagini, dedicată d-lui Vârgolici, cu următoarele cuvinte latineşti:

„Domino Stephano Vergolici, omnium litterarum studium felicissimo, amicoque fidelissimo;

„Andreas Vizanti, ad perpetuam amicitiae memoriam *hunc* pauperculum munus, non arte sed ex caeco ingenio ortum D. D.

„O reminiscenţă din clasa I gimnazială. In gramatica latină se spune că toate substantivele de declinaţiunea a 3-a, terminate în *us*, sunt de genul neutru, afară de *lepus* (masc.) şi de *Venus* (fem.). Prin urmare la *munus*, *muneris* se cuvine pronumele *hoc* şi nu *hunc*.

Sapienti sat".

M.

Mare haz s'a făcut în lumea universitară de această notiţă. Noi studenţii, căruia Vizanti ne dăduse fiecăruia câte o broşurică a capo-d'operei sale, remarcasem deja greşala elementară a lui

hunc, acordat cu un substantiv neutru. Aceasta dovedea şi tăria cunoştinţelor de limba latină a lui Vizanti şi inconştienţa lui.

De aceea notiţa d-lui Maiorescu fu foarte displăcut primită în cercul *Fracţiunei libere şi independente*, din care Andrei Vizanti făcea parte.

Dar iată a doua parte nostimă a acestei aventuri literare : Era pe atunci o gazetă, *Uniunea liberală*, al cărei redactor era d. A. D. Holban. Fracţioniştii profesori de limba latină se adunară la acea gazetă şi unul din ei remarcă că *nu toate* substantivele de declinaţia a 3-a în *us* sunt neutre cum afirmă d. Maiorescu, ci numai acele care fac la genetiv *eris* sau *oris*.

A doua zi apăru în *Uniunea liberală* o notiţă, în care şi cunoştinţele de gramatică latină a d-lui Maiorescu erau zeflemisite şi care era redactată cam astfel:

„In *Convorbirile literare* a apărut o notiţă relativă la broşura d-lui Vizanti în care un latinist profund stabileşte o regulă generală numai cu două excepţii, regulă care nu se găseşte în nici o gramatică şi pe care şi elevii din clasa I gimnazială o ştiu că nu este exactă, anume : că nu toate cuvintele de declinaţia a 3-a în *us* sunt neutre ci numai acele, a căror genetive sunt în *eris* sau *oris*".

„Facem această rectificare la rectificarea *Convorbirilor*.

„Oare *Sapienti sat* este suficient?"

D. Maiorescu era prins cu o greşală de gramatică, dar de sigur cu o regulă în sine exactă dar rău formulată.

Iată deci râzătorii că trec în partea *fracţioniştilor* şi mi se pare că aceştia au dat banchet în onoarea profesorului de limba latină, care înfundase pe d. Maiorescu, în tot cazul fracţioniştii avură un moment de triumf.

D. Maiorescu fu nevoit să revină în *Convorbirile* viitoare cu următoarea notiţă :

„*Notiţă*.

„*(Rectificare)*. O foaie din Iaşi a observat cu drept cuvânt inexactitatea regulei gramaticale publicată în notiţa bibliografică a *Convorbirilor* din 1 August. In adevăr, în loc de „toate substantivele de declinarea a 3-a în *us* sunt neutre", trebuia să se zică: „Toate substantivele de declinarea 3-a în *us* cu genetivul *eris* şi *oris* sunt neutre, precum de la sine vor fi înţeles latiniştii, din escepţiunile însemnate acolo *lepus, leporis* şi *Venus, Veneris*".

Titu Maiorescu.

Notiţa era bună, decât ea venea prea târziu, căci după cum însuşi d. Maiorescu observă în rectificare, alt-cineva relevase neexactitatea regulei gramaticale.

In zadar d. Maiorescu arunca o săgeată, afirmând că pentru *latinişti* nu era nevoe de această rectificare ; nu e mai puţin adevărat că fusese nevoit să o facă, gazetele din Bucureşti reproduseseră cu mare haz notiţa *Uniunei liberale*, aşa că *Convorbirile literare* fuseseră mai la urmă prinse cu o neexactitate gramaticală.

Este întâia păcălitură a *Convorbirilor* şi a d-lui Maiorescu.

* * *

Se înţelege că asemenea lucruri erau simple nimicuri, ele pe atunci însă atrăgeau atenţiunea şi făceau obiectul conversaţiei tuturor. De ce? Mai întâiu că elita se ocupa mai mult atunci de literatură de cât astăzi, al doilea din cauza atitudinei *Convoribirilor* şi a d-lui Maiorescu.

In adevăr, *Convorbirile* cum am spus se ridică într'un fel de cenzor general. Nu apărea nici o gazetă, nici o revistă, nici o scriere, care să nu treacă sub scrutarea severă a criticilor dela *Convor-*

biri; până şi foile cele mai obscure nu erau trecute cu vederea. Aşa, tot pe atunci apăruse o foaie de ocazie în Roman, intitulată *Femeea. Convorbirile* îi consacră o mică critică, în care îşi bate joc de bietul redactor, un anume Gheorghiu. D. Gheorghe Sion publică o comedie în versuri, intitulată *Influenţa morală. Convorbirile* imediat se leagă de dedicaţia pe care Sion o făcuse lui Vasile Alexandri. Şi aşa cu orice scriere.

Era deci explicabil ca toţi cei înţepaţi sau muşcaţi de *Convorbiri* să se bucure şi ei la rândul lor de ceeace se întâmpla câte odată şi *Convorbirilor*.

* * *

Ceeace supăra pe atunci mai mult în atitudinea *Convorbirilor* şi a *Junimei* era suficienţa şi zeflemeaua.

Desigur că cercul *Junimei* era mult superior oricărui alt cerc literar din ţară, dar acesta nu era un rezon ca el să arate în toate manifestările lui o mare suficienţă. In genere, un autor nu se supără prea mult (căci de supărat nici nu e vorbă că se supără) când i se face o critică într'o formă blândă şi binevoitoare, chiar severă în fond.

O critică de acest fel este cea obicinuită în revistele franceze. Un critic francez găseşte să spună orice voeşte şi orice gândeşte asupra operei, şi cu toate acestea reuşeşte în acelaş timp ca să îmbrace gândirea în forme foarte măgulitoare şi foarte curtenitoare pentru autor. Un spirit superficial citind o critică a unui scriitor francez, ar putea crede că este o laudă dela început până la sfârşit, în realitate însă nu; criticul caută a menaja amorul propriu al autorului, este o datorie de curtenie pe care o îndeplineşte, căci mai la urmă pentru ce să lovească pe autor în amorul său propriu, când el poate să spună tot ce gândeşte şi fără aceasta. Se înţelege că la aceasta

contribue şi limba franceză muncită, făurită, dantelată şi subţiată de veacuri.

La *Convorbiri* nu se obicinuia asemenea critică; un lucru însă era salutar: injuria şi trivialitatea erau înlăturate, însă tonul suficient, fraza seacă şi rece ustura şi ustura câte odată mai tare decât o trivialitate.

Am zis că a doua caracteristică era zeflemeaua. Aici este altceva. Se înţelege că zeflemeaua nu este permisă când e vorba de opere serioase sau de oameni cu reputaţie stabilită literară, în acest caz zeflemeaua este pur şi simplu o necuviinţă. Cu asemenea opere sau cu asemnea oameni este permisă răutatea, fraza muşcătoare, intenţia de a lovi, şi de această armă, slavă Domnului, *Convorbirile* se serveau cu prisosinţă.

Zeflemeaua însă este foarte permisă la autori absolut mediocri sau cu debutanţi, în care nu vezi nici o scântee de real talent. Asemenea oameni nu se încurajează, nici nu trebue încurajaţi de la început, cu atât e mai bine şi pentru ei şi pentru literatură.

In această privinţă *Convorbirile literare* n'au lăsat nimic de dorit. A zeflemisit pe toţi autorii mediocri, pe toţi debutanţii, pe toţi amatorii. Zeflemeaua îşi avea la *Convorbiri literare* un loc deosebit, era acela al *Corespondenţei*. Cel ce se ocupa de această rubrică am spus era d. Iacob Negruţi.

Când nu eram încă la *Junimea*, ca adolescent, cel întâiu lucru pe care-mi aruncam ochii când luam *Convorbirile* era *Corespondenţa;* găseai lucruri foarte hazlii şi de spirit. In această privinţă au rămas unele clasice; aşa un poet improvizat trimite nişte versuri cari începeau cu cuvintele: Cînd natura..., iar d. Iacob Negruţi pune în *Corespondenţă* la adresa poetului următoarele:

Ai voit să cânţi natura
Şi te-ai dus, te-ai dus de-a dura

Un altul îi trimete nişte versuri intitulate *Oftări*. Redactorul în *Corespondenţă* îi scrie:

Oftări? Am oftat după ce am citit.

Poetul însă nu se descurajează şi-i mai trimite încă o serie de versuri. Iar d. Negruţi îi replică în *Corespondenţă:*

D-lui G. Am citit şi iar am oftat.

Dar autorul cu *Oftări* era foarte persistent, de aceea voiu face din acest fapt divers, un mic incident. Dacât mai întâiu oarecare reflecţii generale.

Supărarea autorilor ale căror opere se refuză este cunoscută de când e lumea şi de multe ori ea a fost xploatată fie în versuri, fie în proză. Autorul este o speţă de animal rău, susceptibil, rancunos, cu care nu-i bine să vii în contact. Rana pe care o produce cineva în amorul propriu de autor este adâncă şi nu se tămădueşte niciodată. Un om cu pretenţii de literat sau scriitor poate să ierte cele mai grave injurii, el însă nu-ţi iartă niciodată lovirea când îi zici că este un autor prost.

Cine nu ştie scenele nostime din Misantropul lui Molière, cum apropo de un sonet, asupra căruia Misantropul îşi spunea părerea, acesta îşi ridică în cap o furtună întreagă. In genere se spune că dacă voeşti să cunoşti caracterul cuiva, n'ai decât să călătoreşti împreună; foarte just, căci voiajul cu diferitele lui peripeţii neprevăzute, pune la încercare caracterul unui om, pe care-l poţi vedea sub toate feţele lui.

Aşi putea zice că tot aşa este de adevărată şi afirmaţia pe care o fac, că dacă voeşti să cunoşti susceptibilitatea şi amorul propriu a cuiva, apoi este să ai daravere cu dânsul cu privire la scrierile sale. Şi cu această ocazie cunoşti ascunsurile caracterului lui.

Aşa, în viaţa mea de conducător de ziare, câte

şi câte mizerii ale caracterului omenesc în această privinţă n'am văzut!

Pe când scoteam *Lupta*, zilnic eram asaltat cu solicitări de a publica tot felul de articole, iar scrisorile cu corespondenţe se îngrămădeau teancuri. Aţi observat că în fruntea tuturor ziarelor se vede următoarea înştiinţare: „Manuscriptele nepublicate nu se trimet înapoi, ci se ard“.

Aceasta nu este o simplă frază, ea arată o parte din mizeriile şi slăbiciunile autorilor.

Mai toţi corespondenţii sau autorii, când îţi trimet manuscrisul, sfârşesc scrisoarea prin cuvintele următoare: „vă rog a-mi înapoia manuscrisul, la caz când nu-l veţi găsi demn de publicare“. Autorul nu se poate deprinde cu ideea că opera lui refuzată să fie arsă sau trimeasă la coş, după cum o mamă nu se poate despărţi de copilul ei. Şi să nu credeţi că cineva când trimete un manuscris la o revistă sau la o gazetă, nu-şi păstrează copii! Cu toate aceste, toţi îţi cer înapoi şi cealaltă copie, pentru ca ea să nu sufere profanaţie în birourile gazetei sau a revistei.

Am zis că ura autorului refuzat este teribilă; trebue să spun însă că până ajunge la această fază de revoltă, el întrebuinţează toate ademenirile şi linguşirile pentru a te îndupleca ca să-i publici lucrarea. Aşa la *Lupta* vedeam câte odată pe cineva intrând cu o figură dulce şi zâmbitoare, se interesa până în detail de gazetă, lua un abonament, jumătate de oră exala laudele cele mai fără rezervă, apoi făcea o mişcare că pleacă şi odată se oprea, se întorcea şi cu un glas cam tremurând îmi zicea:

— Apropo, uitasem pentru ce am venit, am şi eu o lucrare, dacă aţi voi să o publicaţi.

In genere, când simţeam mai dinainte că am să fiu atacat pe această temă, mă furişam şi lăsam pe d. Frunzescu, actualmente avocat, ca să-l expedieze pe importun cu manuscris cu tot. D. Frunzescu avea talentul de a îndeplini această delicată sarcină cu cât se poate mai puţină du-

rere pentru autor. Câte odată însă nu puteam să scap şi atunci eram nevoit să-l întreb:

— Dar despre ce aţi scris? E mare articolul?

— Ii cam mare, sunt vre-o 40 de foi... însă nu vă speriaţi, căci obiectul este foarte interesant. Tratez chestia importanţei insectelor care distrug omidele.

La aceste cuvinte o sudoare rece mă trecea.

— Foarte bine, dar fiindcă eu nu sunt cunoscător în asemenea materii, am să dau manuscrisul d-lui Frunzescu ca să-l vadă. Ştii că d-sa a făcut şi medicina, în cât este specialist.

La aceste cuvinte, d. Frunzescu care le auzise, îmi arunca câte o căutătură desperată, dar n'avea ce face, de vreme ce el era specialistul.

Aşi putea pe această temă să istorisesc coloane întregi de lucrurile cele mai nostime, dar ia să mă întorc la atribuţiile d-lui Iacob Negruţi.

* * *

Ce provocase următorul răspuns al d-lui Negruţi? „*Oftări?* am oftat după ce am cetit".

Iată: Un domn G. trimisese o poezie intitulată *Oftări*; era o poezie interminabilă, toată în comparaţii:

OFTĂRI

Precum roua dimineţii prin câmpie străluceşte
Şi de-a soarelui lucire, printre iarbă se topeşte,
Precum apa ce se scurge dintr'un limpede isvor,
Şi se împrăştie pe câmpie, ca o ploaie dintr'un nor,
Precum omul cel departe, de-a lui ţărm înstrăinat,
Din a lui piept scoate adesea, fără voie un oftat,
Precum câinele ce latră pe o piatră de mormânt,
Şi oftează, lăcrămează, pe stăpânul său plângând,
Etc.

Şi aşa continua cu *precum* la nesfârşit.

Natural că această poezie provocase o mare veselie la *Junimea* şi fusese refuzată cu entuziasm. Poetul devine irascibil, când citeşte în corespondenţe oftatul d-lui Negruţi, căci de, el credea potrivit ca să ofteze în 60 de versuri, dar un singur oftat după cetirea d-lui Negruţi, îl credea impertinent. Trebuia să-şi răzbune. Şi cum? Natural lovind şi el la rândul lui în d. Negruţi *autor*.

Iată, în adevăr, ce scrisoare primeşte redactorul *Convorbirilor*, pe care dacă o reproduc în parte, este că starea sufletească a scriitorului este în genere a tuturor autorilor loviţi în amorul propriu:

„Am cetit în corespondenţa No. 7:

„D-lui G.—Oftări? Am oftat după ce am cetit...

„D-ta scrii,—d-ta înţelegi,—însă n'am ce zice, v'aţi pus pe un tărâm umoristic cu mult spirit,—cum văd, aveţi să întreceţi în această privinţă chiar pe Iacovachi Stoianovici, redactorul Clopotelor,—urmaţi înainte această cale, căci este foarte uşor de a vă căpăta mulţi abonaţi,—veţi câştiga multe parale, vă veţi face bancher, din jurnalist comic,—vă veţi face în fine om mare şi bogat...

„Vă rog din tot sufletul şi vă sfătuesc amical să părăsiţi şi d-voastă scrierile cele faimoase ca *Copii de pe natură*,—căci mergeţi foarte rău, într'aceasta ca şi în celelalte... Insă nu face nimica, este societatea d-voastră literară, în care se va găsi vr'un om ca să-ţi laude scrierile".

Se înţelege că am râs din nou, fără de astă dată de a ofta de supărarea d-lui G. Incă odată, cu această ocazie s'a îndeplinit vorba că „supărarea este rău sfătuitoare". In adevăr d. G. ca să lovească în d. Iacob Negruţi îi aminteşte în ironie de *Copiile de pe natură*. Critica era absolut nepotrivită, căci dacă d. Negruţi a făcut ceva cu haz vre-odată, dovedind în acelaş timp un spirit de observaţie fină şi mişcătoare, apoi sunt desigur *Copiile de pe natură*. Aşa de exemplu *Părintele*

Gavril, *Vespasian și Papinian*, *Ioniță Cocoveiu*, etc., pot servi ca modele, încă și astăzi, în acest gen.

XII

Lupta între Iași și București începe a se afirma

Intre *Junimea* de la Iași și mișcarea literară din București, înțepăturile încep a fi mai dese de pe la anul 1870. Literații din București după tradiția obicinuită salutaseră cu elogii apariția *Convorbirilor*, acestea însă nu plătiră cu aceiași monedă apariția revistelor din București, pe care le criticau la cele dintâiu numere spre marea supărare a inițiatorilor. Așa fusese cu scoaterea *Albinei Pindului* de d-nii Bolintineanu și Grandea, așa fu mai în urmă cu toate revistele, fie literare, fie științifice.

In 1870 apare în București *Revista științifică* redactată de d-nii Aurelian, Grigore Ștefănescu și C. F. Robescu. Seara la *Junimea*, întâiul număr al acestei reviste ne fu adus și îmi aduc aminte cât haz a făcut *Junimea* pentru că acei onorabili redactori își pusese pe copertă pe lângă numele lor, titlurile lor academice, precum și funcțiile ce ocupau.

După metoda de critică obicinuită, anume că forma nu face nimic, că fondul este totul, d. Maiorescu zicea:

— N'am nevoe să cunosc diplomele acelor domni, importantul este calitatea revistei, iar revista este proastă.

Apoi râsul a continuat pe tema cum că unul din articolele din revistă se ocupa cu *potopul*, despre care vorbește Biblia.

Iar d. Pogor exclama:

— Ce are a face poveștile jidovești într'o revistă științifică?

Nu știu cine a fost însărcinat ca să facă o recenziune în *Convorbiri*. O critică foarte aspră apăru. Critica după ce nu găsea nimic bun în revistă sfârșia astfel:

„Cu toate aceste, fiindcă eroarea este umană, noi vom urmări cu luare aminte această foaie, și dacă vom găsi că se îndreaptă spre o cale sănătoasă, coloanele noastre vor cuprinde în viitor dări de seamă și critice asupra *Revistei științifice*, iar dacă va urma calea celorlalte jurnale care în curând prin cuprinsul ș'apoi prin disparițiunea lor au confirmat prezicerile noastre, *aceste rânduri vor fi cele de pe urmă ce se vor ocupa de* „*Revista Științifică*".

O altă revistă apăru la București, *Foaia societății Românismului*, redactată de d. Hășdău împreună cu tineri, care pe urmă s'au distins, precum răposatul G. D. Teodorescu și d. Grigore Tocilescu.

Era obiceiul la *Junimea* ca îndată ce o publicație nouă apărea, să fie adusă în cea întâiu seară de întrunire de d. Iacob Negruți, redactorul *Convorbirilor*.

D. Negruți ne spunea impresiile sale asupra ei la început, când *descărca carul cu minciunile* așteptând pe d. Maiorescu. D. Maiorescu făcea pe urmă critica sistematică, critică bine înțeles totdeauna defavorabilă.

In toate aceste recensiuni, numele d-lui Hășdău revenea des, el era vizat, fiindcă era cel mai periculos. Pe atunci d. Hășdău era un publicist acerb și mușcător, își avea gazeta sa *Columna lui Traian*, și colabora mai la toate revistele ce apăreau în București.

In *Foaia Românismului* d. Hășdău începu a publica și documente istorice. In darea de seamă ce apăru în *Convorbiri* asupra *Foaiei Românismului*, publicarea de documente nu fu cruțată. Criti-

cul, (mi se pare d. Iacob Negruţi) scria următoarele:

,,Mai sunt apoi câteva poezii populare culese, care au meritul tuturor poeziilor populare şi mai pe urmă ,,*documente istorice inedite*" de soiul celor ce a publicat d. B. P. Hăşdău în foile sale *Traian* şi *Columna lui Traian*, pe pagina a patra şi *câte odată când puţinele interese ale zilei permiteau de a face foaia şi mai interesantă, şi pe a treia*".

* * *

Se ştie cât e de susceptibil d. Hăşdău şi cum are răspunsul uşor. Imediat el începu în *Columna lui Traian* o campanie de răutăţi în contra *Convorbirilor* şi mai cu seamă în contra spiritului ce anima societatea *Junimea*. Lucrurile între d-sa şi *Junimea* s'au înveninat în urma unei critici făcute de d. Hăşdău poeziei *Bărăganul* de Vasile Alexandri şi în care d. Hăşdău fu prins în defect de cei de la *Convorbiri*.

Dar să istorisesc mai în detail faptul, căci este foarte interesant. Este interesant, fiindcă dacă cele două *păcăliturі* pe care d. Hăşdău a inflijat mai târziu *Convorbirilor*, şi de care voiu vorbi, au rămas clasice, nu mai puţin este adevărat că şi d. Hăşdău s'a păcălit singur în chestia *Bărăganului* a d-lui Alexandri.

Dacă nu mă înşel, d. Hăşdău pe atunci făcea—aproape ca toată lumea—un fel de politică antidinastică, în tot cazul ostilă Domnitorului, căci era curentul general.

De această atmosferă generală politică n'a scăpat nici d. Carp chiar, care astăzi se laudă şi cu drept cuvânt, că totdeauna a fost dinastic. Cuvântul totdeauna mi se pare prea absolut; d. Carp ar putea zice mai exact totdeauna de la 1870 încoace, şi iată de ce.

Sunt nevoit să deschid o mică paranteză. Sunt acuma vre-o zece ani poate şi mai mult, eram în aceeaşi Cameră cu d. Neculai Blaremberg. D. Carp făcuse un discurs dinastic, mi se pare că atunci pronunţase faimoasa frază: *Regele şi Dorobanţul*. D. Blaremberg irascibil cum era nu-şi găsea astâmpăr, făcându-mi la ureche tot felul de comentarii displăcute la adresa d-lui Carp. După suspendarea şedinţei, d. Blaremberg îmi zise:

— Ai auzit pe acest om, (d. Carp), făcând paradă de dinasticism şi afirmând cu neruşinare că totdeauna a avut această idee şi numai el e consecvent cu dânsul?

— De, i-am răspuns, mi se pare că în această privinţă are dreptate.

— Te înşeli, te rog vino cu mine acasă să-ţi arăt dovada contrară.

Nu aşteptă sfârşitul şedinţei şi mă scoase din Cameră, ne suirăm într'o trăsură, d. Blaremberg zise birjarului:

— Acasă la mine, dar mână iute.

Ajunserăm acasă la d. Blaremberg. Mă târî aproape în bibliotecă şi-mi zise:

— Te rog scuză un moment.

Apoi începu a scotoci prin saltarele bibliotecei şi scoase o colecţie de jurnale,—era *Independentul* sau aşa ceva,—de pe la 1868, mi se pare.

Această gazetă am scos-o eu împreună cu d. Carp şi cu Aristid Pascal.

Apoi răsfoind repede foile se opri şi îmi zise:

— Te rog citeşte acest articol.

Il citii. Era o critică destul de *colorată* la adresa Domnitorului şi a dinastiei străine.

— Ei bine, strigă d. Blaremberg, ridicând mâinele la ceruri, ştii de cine e scris acest articol? De d. Carp, de omul care mai adineauri în Cameră avea curajul să protesteze de inalterabilul său lealism faţă cu Regele. Dar să-ţi mai arăt şi altele.

Şi cu o iuţeală febrilă, răsfoind din nou gazeta strigă:

— Iată şi asta-i tot de d. Carp, şi asta şi asta...

Cine l'a cunoscut pe Neculai Blaremberg, își închipue în ce furie și în ce surescitație a trebuit să fie în acele momente.

Inchid parantezul și revin la *Junimea*.

Cu *Junimea* nu e tot așa; din momentul intrărei mele în *Junimea* și până ce am părăsit'o, nici odată n'am auzit un cuvânt rău la adresa Domnitorului, actualului Rege; totdeauna ideea dinastică era apărată cu convingere. In curentul general, de care vorbeam mai sus, *Junimea* a făcut totdeauna bandă deosebită, luptând în contra acelui curent. Alexandri împărtășea perfect modul de a vedea al *Junimei* și în această privință. De aceea nu a fost pentru noi mirare când poetul a trimes din Franța pentru *Convorbiri* o poezie *Bărăganul*, care avea după titlu în parantez cuvintele: „*dedicată Măriei Sale Domnitorului*".

XIII

D. Hășdău se păcălește singur

Poezia fu publicată. Dedicația supără pe d. Hășdău, de aici se născu o polemică între *Convorbiri* și *Columna lui Traian*.

Iată în adevăr ce publică *Columna lui Traian* relativ la aceasta:

„De la 1866 și până astăzi, singura acțiune a
„dinastiei asupra literaturei naționale a fost de a
„deprinde pe vre-o câți-va scriitori de ultima spe-
„cie a se gudura pe lângă stăpân. Ne pare rău
„de a vedea până și pe nemuritorul nostru Vasile
„Alexandri ambiționând o asemenea atitudine".

Mă opresc un moment aici. Este întrebarea: poezia *Bărăganul* și dedicația ei Domnitorului era un act de curtenie?

Desigur că nu; poezia *Bărăganul* este una din cele mai slabe pasteluri ale poetului. Cu doi ani înainte, Alexandri inaugurase admirabila lui serie

de pasteluri: *Sfârșit de toamnă, Iarna, Gerul, Viscolul, La gura sobei, Sania, Primăvara, Cucoarele, Fântâna, Mărgărinta din Muncel, Puntea*, etc.

Toate aceste scrise într'o limbă admirabilă, fără lungimi, fără umpluturi.

PRIMĂVARA

In fund pe cer albastru, în zarea depărtată
La răsărit, sub soare un negru punt s'arată;
E cocostârcul tainic în lume călător
Al primăverei dulce iubit prevestitor.

etc. etc.

Din contră, o mai repet, *Bărăganul* nu se poate compara cu pastelurile citate. Judecați:

BĂRĂGANUL
(dedicată Măriei Sale Domnitorului)

Pe cea câmpie lungă a cărei tristă zare
Sub cer, în fund, departe misterios dispare,
Nici casă, nici pădure, nici râu răcoritor,
Nimic nu 'nveselește pe bietul călător.

Pustietatea goală sub arșița de soare,
In patru părți a lumei se 'ntinde 'ngrozitoare
Cu iarba-i mohorâtă, cu negrul ei pământ
Cu a sale mari vârtejuri de colb, ce sbor în vânt.

De mii de ani în sânu-i dormind, zace ascunsă
Singurătatea mută, sterilă, nepătrunsă,
Ce-adoarme 'n focul verei l'al grierilor hor
Și iarna se deșteaptă sub criveți în fior.

etc. etc.

Pentru ce Alexandri dedică *Bărăganul* Măriei Sale Domnitorului? Pentru un singur motiv: pentru că poetul în cele din urmă două strofe își exprimă părere cum că acestui pustiu, *Bărăganului*,

numai trcerea prin el a unui drum de fier ar putea să-i dea viaţă şi prosperitate. In adevăr, iată cum se încheie poezia:

Ah! dulce, glorioasă şi mult strălucitoare
Va fi ziua de viaţă când pe sub mândrul soare,
Trecând în repegiune un zmeu cu aripi de foc
Goni-va trista moarte ce zace 'n acest loc!

Mult vesel va fi câmpul când vecinica tăcere
Va dispare d'odată la glasul de 'nviere
Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer
Vestind noua răpire a focului din cer.

Cititorii înţeleg acum de ce Alexandri face această dedicaţie. Ca orice dedicaţie, desigur că era un semn de curtenie, dar ea avea un înţeles mai îndepărtat, în ea nu se vorbea nimic de Domnitor, dar vorbindu-se de binefacerile înfiinţărei unei linii ferate prin mijlocul Bărăganului, prin aceasta Alexandri atrăgea atenţia Domnitorului asupra unei asemenea necesităţi. Iată pur şi simplu semnificaţia *Bărăganului* şi a dedicaţiei.

D. Hăşdău deci se înşală de două ori, se înşală întâiu când crede că *Bărăganul* cu dedicaţia lui este o simplă platitudine de curtezan; se înşală însă mai grav încă odată când nesezisând (pasiunea face de asemenea comedii) semnificaţia celor două strofe pe care le-am citat, crede că ele se referă la persoana Domnitorului, că zmeul este Domnitorul care anunţă cu gura lui de fier învierea pustietăţei.

In adevăr, iată cum *Columna lui Traian* continua:

,,Până aici e sublim, (vorbeşte de cele opt ,,strofe dela început, care numai sublime nu ,,sunt), dar d. Alexandri vroeşte cu orice preţ să ,,sfârşească printr'o profundă plecăciune la a- ,,dresa tronului şi iată cum o *sclinteşte*.

(Aici, *Columna lui Traian* reproducea cele din urmă două strofe citate mai sus, apoi continua).

,,Slab ca formă şi slab ca idee! Ipocrizia ucide ,,inspiraţiunea. Ş'apoi în zilele noastre numai ,,doară copiii în România se mai joacă cu zmei, ,,ridicându-i pe *o sfoară în mod artificial şi trân-* ,,*tindu-i cu furie jos*, de 'ndată ce încetează ,,vântul..."

Cum vedeţi, în realitate d. Hăşdău o scrintise neînţelegând comparaţia. Iată deci d. Hăşdău prins de *Convorbirile literare*. *Junimea* o ia de sus şi-i răspunde în modul cel mai dispreţuitor prin următoarea notiţă publicată în *Convorbiri*:

,,Nu ne ocupăm de modul cu care redactorii ,,*Columnei lui Traian* lovesc în persoanele cele ,,mai onorabile; făcând aceasta ei îşi împlinesc ,,misiunea ce au şi plecarea lor sufletească. Ase- ,,menea oameni au fost în toate timpurile şi în ,toate ţările, însă în alte ţări şi timpuri aveau cel ,,puţin mai multă pătrundere de spirit. Ce să zi- ,,cem însă de inteligenţa redactorilor *Columnei* ,*lui Traian* când, după cum rezultă din cuvintele ,,sus menţionate ei au înţeles că d. Alexandri ,,*prin zmeul cu aripi de foc* şi *gura de fer* a făcut ,,o alusiune la persoana Domnitorului?"

,,Un copil ar fi pătruns îndată că poetul a gân- ,,dit la drumul de fer.

,,Asemenea inteligenţe critică pe Alexandri!!"

D. Hăşdău înghite persiflarea, şi devine mai furios.

Dar lucrul nu se opreşte aci.

Intr'a satiră, d. Negruţi ameninţă pe d. Hăşdău cu soarta lui Ureche. Cu ocazia criticei piesei *Răzvan-Vodă*, d. Carp nerecunoscând acestei piese nici un merit, trimete pe d. Hăşdău la jurnalul său umoristic *Aghiuţă*, singurul pentru care are talent.

Intr'o critică d. Maiorescu vorbind de poeţi zicea că nepăsarea publicului român pe acest teren merge aşa departe, încât pune pe aceeaşi linie cu adevăraţii poeţi, pe *Tăut*, *Hăşdău et tutti quanti*.

Natură vindicativă, d. Hăşdău nu putea să rămâe nepăsător la toate acestea.

XIV

Direcția nouă și întâia farsă a d-lui Hășdău

Dar ceeace produce în lumea literară din țară o adevărată explozie de indignare este, cum am spus și altă dată, publicarea articolelor *Direcția nouă* de d. Maiorescu.

Această lurrare putea să fie mai bine intitulată *Critica direcției vechi*, căci ea are mai mult partea negativă decât cea pozitivă.

Prin *Direcția nouă*, d. Maiorescu caută a arăta din publicațiile *Convorbirilor* o îndrumare literară mai sănătoasă. Avea dreptate, dar când e vorba să dea modele, să ilustreze această direcție prin lucrări pozitive, lucrarea lăsa de dorit.

De ce lasă de dorit? Pentru că fruntașul pe care'l pune înainte ca un model în adevăr necontestat e Alexandri, iar Alexandri era deja cunoscut și admirat de toată suflarea românească, încât nimenea nu putea pretinde cu oarecare temeiu că ilustrul poet era producția *Convorbirilor*. Ceilalți poeți citați erau sau la începutul carierei sau de o valoare mediocră. Așa, Eminescu nu publicase decât numai cele întâi ale sale trei poezii *Venere și Madona*, *Mortua est* și *Epigonii*. iar ceilalți ca Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino, etc., nu aveau destule calități ca să fie citați ca exemple incarnate a unei noui direcții.

Un lucru era necontestat, că d. Maiorescu în *Direcția nouă* critica sau mai bine își bătea joc de aproape întreaga noastră mișcare literară și științifică. Iși bătea joc de poeți și scriitori care se bucurau de oarecare reputație, precum Pralea, Tăut, Țichindeal, Săulescu, Densușeanu, etc. Iși bătea joc de teoriile limbistice ale lui Cipar,—o autoritate pe atunci în materie. D. Maiorescu zicea despre ele că ar scorni râsul unui filolog apusan și că teoriile lui nu sunt bune și juste nici

măcar în circomscripția Târnavelor. Despre dreptul public a lui Barnuț, împrejurul căruia se adunase o numeroasă tinerime, care ridicase acele teorii la valoarea de școală, d-sa zicea că ele n'ar trebui să aibe trecere nici măcar pe malul Bahluiului.

Trecând la d. Ureche, releva exagerările în adevăr fenomenale cu care glorifica poezia română. Răposatul Ureche trecea marginele oricărei laude când spunea că: lira română de sub degetele lui Mureșanu, Sion, Tăut, Baronți se aseamănă cântărilor lui Horațiu și Dante, și compara pe Văcărescu cu Goethe.

In fine, d. Maiorescu ca să răspundă la obiecția cum că succesul d-sale de critic în poezia română era foarte ușor, de vreme ce ca să ridiculizeze poezia română se servise cu exemple de poeți obscuri sau începători, d-sa răspundea categoric, că afară de Alexandri, la toți ceilalți s'a adresat critica sa și că exemplele pe care le-a adus erau din Văcărescu, Sion, Bolintineanu, Aricescu, Pelimon, Hășdău, etc., etc.

Scurt și coprinzător! Era un războiu declarat contra întregei mișcări literare și științifice a țărei.

Avea d. Maiorescu dreptate? Desigur în cea mai mare parte; dar iarăși tot așa este de sigur că sub critic, polemistul mergea uneori prea departe, era nedrept; mai ales ar vedea cineva aceasta când ar compara exemplele care le dădea ca model față cu cele care trebuiau reprobate. Era nedrept ca să confunde pe Bolintineanu în mulțimea poeților ca Tăut și ca Aricescu. Era nedrept chiar ca Sion să fie absolut desconsiderat. Și lumea literară pasionată și ea, nu putea să primească injuria ca să nu li se recunoască vechilor poeți nici un merit, ci din contra, să li se dea de model pe Mathilda Cugler, Bodnărescu, Șerbănescu și Petrino. Din cei pe care d. Maiorescu îi dădea ca modelul unei direcțiuni sănătoase, n'a rămas decât unul, în adevăr cel mai ilustru, în

colo ceilalţi au ţinut câtva timp un rang onorabil în poezie, apoi s'a încetat a se mai vorbi de dânşii!

Şi atunci, era natural ca să se nască următoarea întrebare în capul adversarilor *Convorbirilor*: Desigur că nu trebue luat la serios poeţii pe care d. Maiorescu îi impune, ce'l face ca să dispreţuiască literatura română. Cei câţi-va palizi poeţi dela *Convorbiri?* Nu. Ci desigur literatura străină, în special cea germană, pe care *Convorbirile* o are de model şi din care scoate aproape inepuisabil traducerile sale. Vra să zică, îşi ziceau ei, numai ce este nemţesc este bun. Schiller, Heine, Uhland, Lessing, etc., aceştia şi numai aceştia. Este deci, continuau a zice, un parti pris contra a orice se compune în româneşte afară de ceeace se publică în *Convorbiri*.

Literatorii noştri de pe atunci, ori cât de puţin în curent cu literatura germană, cunoşteau totuşi pe Schiller, Heine, Goethe, Lessing; în contra lor nu aveau nimic de obiectat. Dar *Convorbirile* nu se mulţumeau a face traduceri numai din aceşti clasici, ei se scoborau mai jos şi dădeau traduceri din poeţi germani relativ obscuri. Aşa ei obser-vară traduceri din Claudius şi din un poet *Gaibel*. Acest Gaibel a dat desigur d-lui Hăşdău ideea farsei cu *Gablitz*.

Iată păcăleala.

In numărul din *Convorbiri* din 15 Iulie 1871, apare următoarea poezie:

EU ŞI EA

(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet
Ca un râu fără murmur;
Ca o pasăr' tăcută;
Ca o casă, ce stă mută
Şi pustie împrejur —

Astfel sunt şi eu vai mie!
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr'idei....
De când dânsa nu i sub soare
Şi puterea mi cântătoare
A perit cu moartea ei.

M. I. Ellias.

Această poezie, mi-aduc aminte că a fost citită la *Junimea* şi pot afirma pozitiv că în acea seară nu luase parte la acea şedinţă nici d. Maiorescu, nici d. Negruţi, care amândoi erau la Bucureşti fiind deputaţi.

Traducerea din Gablitz fusese adusă de Miron Pompiliu, care înlocuia la *Convorbiri* pe d. Negruţi, de câte ori acesta lipsea. Miron Pompiliu făcea în lipsă corecturele, el primea corespondenţa, el o aducea la *Junimea*.

Dintre principalii membri era numai d. Pogor de faţă. Miron Pompiliu despoind curierul *Convorbirilor* ne spune:

— Iată, am primit şi o traducţie din poetul Gablitz.

Noi nu eram tari nimeni în literatura germană, dealtmitrelea chiar de am fi fost tari, puteam noi şti toţi poeţii şi poetaşii din Germania?

Cu câtva timp înainte se publicase tot aşa o traducere din *Gaibel*; Gaibel, *Gablitz*, nu putea zice nimeni nimic. Trebue să mai adaog că ea fu citită de Eminescu care citea frumos şi muzical. După cetire Eminescu dădu din umeri, adică privi poezia cu indiferenţă, noi ceilalţi nu dădurăm nici o atenţie, d. Pogor mi se pare că o găsi chiar bună.

Miron Pompiliu luă poezia şi fiindcă era în plină vacanţie (Iulie), iar numărul din *Convorbiri* care trebuia să apară era sărac de tot, *(Studiu asupra Maghiarilor* de Slavici, interminabil; *Observări critice asupra gramaticei* de Burlă, iarăşi interminabile şi numai două poezii *Idei de*

toamnă şi *Strigoiul* de *Şerbănescu)*, în lipsă de altceva Miron Pompiliu publică pe ultima pagină *Eu şi ea* de Gablitz.

* * *

O întrebare: Dacă ar fi fost la *Junimea* d. Maiorescu când s'a citit poezia, s'ar fi admis? Dacă d. Negruţi ar fi fost în Iaşi, s'ar fi publicat în *Convorbiri?* Nu ştiu; dar dacă voiţi să vă spun părerea mea, eu cred că tot s'ar fi publicat. După cum voiu arăta mai la vale, farsa era prea fină, păcălitura învăluită în versuri prea **sonore şi** bine învârtite pentru ca cineva să nu se înşele, dacă nu ar fi avut atenţia atrasă în mod deosebit. Din nămolul de poezii bune şi rele care veneau la *Convorbiri* prin poştă, se făcea un triaj, triajul era prea, dar nu totdeauna: întâiu ca cercul *Convorbirilor* să se lărgească şi al doilea din cauza de lipsă de materie a cărei necesitate se simţea de multe ori la revistă.

De multe ori *Junimea* critica şi-şi bătea chiar joc de poezii, cu toate acestea d. Negruţi le publica pentru că avea nevoe de materie.

— Puteţi voi să criticaţi şi să râdeţi, zicea d. Negruţi adese, eu însă am s'o public în *Convorbiri*, căci n'am cu ce umple opt pagini.

Poezia lui Gablitz a trecut şi ea printre altele multe, mai rele, ce se publicase în *Convorbiri.*

* * *

D. Hăşdău izbutise, căci cum cititorii bănuesc, poezia *Eu şi ea* era o farsă a inepuisabilului umorist. Imi închipuesc starea de nerăbdare şi de neastâmpăr a d-lui Hăşdău din momentul trimeterei poeziei *Eu şi ea* la *Convorbiri*, până în momentul apariţiei numărului. Fi-va ea primită de *Junimea?* Oare nu va observa nimeni că este o glumă?

Imi închipui momentul în care d. Hăşdău a luat în mână *Convorbirile* din 15 Iulie şi bucuria imensă care a simţit când în sumarul din capul revistei a citit: „*Eu şi ea*" *de d. M. I. Ellias.*

Indată ce d. Hăşdău primind *Convorbirile*, vede că farsa sa a reuşit, imediat convoacă pe amicii săi, cari erau toţi duşmanii *Junimei* şi după ce face mare haz de succesul obţinut, se hotăreşte ca să dea cea mai întinsă publicitate farsei. De aceea, peste câteva zile mai toate gazetele din Bucureşti publică în fruntea lor, următoarea destăinuire:

„Im Traum sah ich ein Männchen, klein und putzig
„Das ging auf Stelzen, Schritte ellenweit
„Trug weisse Wäsche und ein feines Kleid,
„Inwendig aber war es grob und schmutzig,
„Inwendig war es jämmerlich. nichtsnutzig.

Heine, Traumbilder, 4.

„La 3 Iunie, în ajunul marei serbări naţionale „în onoarea lui Tudor Vladimirescu, mai mulţi „amici se întruniseră seara la mine din care „mi-aduc aminte pe d. Alexandru Lupaşcu, dr. „Vlădescu, Grigore Tocilescu, T. Rădulescu, N. „Popovici şi Scurtescu.

„In acel moment mi se aduse numărul *Convor-* „*birilor Literare*, în care d. Titu Liviu Maiorescu, „bătându-şi joc de Barnuţiu, de Şincai, de Ci- „chindeal, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, „de toate *somităţile* cugetărei române, şi *mai ales* „*de poeţi*, celebrează cu emfază aşa numita *Noua* „*Direcţie*, inaugurată—*risum teneatis!*—de d-nii Bodnărescu, *Eminescu*, Iacob Negruţi şi *tutti quanti.*

„Pentru a arăta cât de ridicole sunt toate cri- „ticele în bine şi în rău ale d-lui Titu Liviu Ma- „iorescu, eu propusei atunci un rămăşag, afir- „mând, cu deplină certitudine, că nu este nici o

,,galimatias pe fața pământului în proză sau în ,,versuri, pe care *Convorbirele Literare* să nu se ,,grăbească a o primi în sânul lor, cu singura ,,condițiune esențială ca să nu cuprindă nimic ,,*românesc*.

,,Drept probă luai condeiul și improvizai pe loc ,,următoarea frivolitate rimată :

EU ȘI EA
(Din Gablitz)

„Ca o liră fără sunet,
„Ca un fulger fără tunet,
„Ca un râu fără murmur,
„Ca o pasăre tăcută:
„Ca o casă ce stă mută,
„Și pustie împrejur —
„Astfel su t și eu, vai mie!
„Formă fără melodie.
„Pur spectacol făr'idei
„De când dânsa nu-i sub soare,
„Și puterea-mi cântătoare
„A pierit cu moartea ei.

M. I. Ellias".

,,Observați bine că dela cea dintâi și până la ,,ultima literă, totul este vag, absurd, rece, mis- ,,tificat, fără creeri și fără inimă—o adunătură de ,,silabe sonore.

,,Titlul *Eu și Ea* ne face a râde din capul lo- ,,cului.

,,*Gablitz* este un poet care n'a existat nicăieri și ,,niciodată; inventând acest sunet nemțesc, eu a- ,,vui în vedere predilecțiunea *Convorbirilor Lite-* ,,*rare* pentru tot ce se aduce dela Berlin.

Subscrierea *M. I. Ellias* este un nume evreesc, ,,croit într'adins pentru a măguli simpatiile și ,,aspirațiunile izraelite ale d-lui Titu Liviu Ma- ,,iorescu.

,,Primul vers, *Ca o liră fără sunet*, este tot ce ,,poate fi mai comic, prin echivocitatea de a de-

,,semna tot așa de bine o harpă ca și o monedă ,,turcă falșă.

,,Cele cinci versuri dela început, debutând fie- ,,care prin câte un mare *C*, formează *Cacofonia*.

,,Apoi *un fulger fără tunet*, *o formă fără me-* ,,*lodie*, *o putere cântătoare*, tot vorbe în vânt fără ,,nici un înțeles.

,,In fine un *vai mie!*" era necesar pentru a ,,complecta tipul sinagogic al acestei bufonde.

,,Am câștigat rămășagul.

,,Era de ajuns o *fantasmagorie evreo-nem-* ,,*țească*, *un Gablitz* în cap, un *Ellias* în coadă și ,,*un înșir'te mărgărinte* la mijloc, dar nici o idee, ,,nici o simțire, nici aspirațiune românească, pen- ,,tru ca *Eu și Ea* să placă d-lui Titu Liviu Maio- ,,rescu.

,,De îndată după întoarcerea-i din București, ,,unde devenise atât de celebru prin sfâșierea ,,școalei naționale de pe tribuna parlamentului, ,,dumnealui a și admis cu fericire galimatias ,,*Convorbirilor literare* din 15 Iulie.

,,Mă cred acum dator a divulga rămășagul, ru- ,,gând toate ziarele române a-i da o publicitate ,,cât de întinsă, fiind cea mai solidă măsură de- ,,spre seriozitatea de criticizm a d-lui Titu Liviu ,,Maiorescu și cea mai generoasă răzbunare pen- ,,tru acei scriitori români, filosofi, istorici, filo- ,,logi, beletriști pe care-i batjocoresc mereu *Con-* ,,*vorbirile literare*.

,,Mie unuia îmi pare bine că de câte ori voiu ,,vrea să fiu poet pentru d. Titu Liviu Maiorescu, ,,nu-mi trebue decât *să subscriu evreește și să zic* ,,*că am tradus din nemțește*.

,,Iacă-vă *Noua Direcție!!!*"

Hășdău.

* * *

Vă puteți închipui marele haz și adânca impre- sie care a produs în public această farsă; noi cei dela *Junimea* am fost, cum se zice ordinar, opă-

riţi. Notiţa d-lui Hăşdău era o bătae de joc acerbă în contra întregei activităţi a *Junimei* de cinci ani, şi mai cu seamă un atac direct d-lui Maiorescu, în contra căruia d. Hăşdău şi şcoala sa îşi dirija atacul, confundând *Convorbirele* şi *Junimea* cu acesta, considerînd atât *Junimea* cât şi *Convorbirile* ca opera d-lui Maiorescu, în tot cazul revista ca o cantitate neglijabilă, de care nici nu voeşte să se ocupe; principalul, singurul adversar era pentru Bucureşti d. Maiorescu, şi farsa nu avusese alt scop decât a'l micşora.

D. Hăşdău vorbind de poeţii—care după d. Maiorescu formează *Direcţia nouă*—citează pe Bodnărescu, *Eminescu*, Iacob Negruţi şi *tutti quanti*, adăogând: *risum teneatis!...*

In această farsă nostimă ilustrul academician se înşală din nou şi se înşală enorm asupra lui Eminescu, a cărui talent, nici prin gând nu-i trecea ca să'l aprecieze, pe care'l punea alături cu *tutti quanti* bătându-şi joc.

Asemenea greşeli pot să facă oamenii când sunt pasionaţi.

Este drept că Eminescu nu-şi dăduse pe atunci toată măsura talentului său. Cum am spus, când d. Maiorescu scrie *Direcţia nouă*, Eminescu nu publicase în *Convorbiri* decât *Venere şi Madona*, *Mortua est* şi *Epigonii*, dar pentru un critic aceasta era destul. Şi totdeauna am recunoscut meritul d-lui Maiorescu de a fi fost izbit cel întâiu de talentul lui Eminescu.

In adevăr, citiţi cu atenţie *Direcţia nouă*, într'însa veţi observa două stări sufleteşti ale criticului. Grăbit ca să formeze o şcoală şi să o dea drept exemplu, d. Maiorescu întocmeşte în pripă dintre cei ce scriau la *Convorbiri* un fel de pleiadă, în cea mai mare parte de complezenţă. Complezenţa d-lui Maiorescu de a pune nume proprii printre modelele pe care le dă, purcede din două mobile: Intâiu, d-sa are nevoe de nume mai multe, şi alegerea este grea când n'ai de unde alege; al doilea, spiritul de camaraderie, de relaţii literare,

îl face să voiască a fi binevoitor cu colaboratorii *Convorbirilor*, de aceea exagerează meritele acestora.

Aceasta este întâia stare sufletească a criticului. Pe deasupra sau dacă voiţi pe de desubtul acestei stări, când e vorba de Alexandri sau Eminescu, străbate o alta. Citeşti un mare sentiment de convingere la critic când vorbeşte de Vasile Alexandri şi de Eminescu. Pe Alexandri nu'l critică, ci numai îl laudă; Alexandri avea o situaţie literară care excludea orice critică. Pe Eminescu debutant îl critică. Dar din critica pe care i-o face se vede sentimentul adânc al d-lui Maiorescu despre talentul real al lui Eminescu, căci după ce îşi face o mulţime de rezerve asupra formei neglijate, asupra comparaţiilor riscate, asupra ideilor chiar, d. Maiorescu sfârşeşte prin a zice de Eminescu: *„dar în fine este poet, poet în toată puterea cuvântului"*.

Şi dacă a fost cineva, pe care d. Maiorescu trebuia să'l dea ca inaugurând o nouă direcţie în poezie, desigur că a fost Eminescu, asupra căruia d. Hăşdău s'a înşelat cu desăvârşire.

* * *

Dar oricum, farsa d-lui Hăşdău izbutise. Trebue să adaug însă că procedeul nu fusese tocmai leal, el conţinea oarecare perfidie.

Iată de ce: *Junimea* ţinea şedinţele ei, începând de prin luna Octombrie şi până pe la vre-o 15 Iunie; rar când aceste şedinţe se prelungeau până la 1 Iulie. Pentru ce? Pentru un lucru cunoscut: D-nii Maiorescu, Negruţi, Pogor, Gane, acei la care se ţineau şedinţele, pe la 1 Iulie plecau în străinătate, la băi; natural că *Junimea* n'avea unde să se întrunească. Ei se întorceau pe la Septembrie, şi numai după ce erau cu toţii în oraş, numai după aceea şedinţele reîncepeau.

Convorbirile literare însă apăreau şi în timpul

vacanţiei. In vederea acestei perspective d. Negrutzi îşi aduna material din timp, căci ducându-se toată lumea, *Convorbirile* rămâneau fără colaboratori, iar societatea *Junimea* nu mai putea să aibă nici o influenţă asupra celor ce se publică în vacanţie în *Convorbiri*, fiindcă ea nu se mai întrunea, rămânând totul pe seama oficial a d-lui Negruţi, în realitate a câtorva membri care nu părăseau Iaşul în vacanţie.

Mica perfidie a d-lui Hăşdău a consistat deci că a pândit—ca să facă farsa—ocazia când ştia că fiind în preziua vacanţilor, *Junimea* chiar dacă se ţinea, se ţinea cu un număr restrâns de membri, iar redacţia *Convorbirilor* era neglijată.

Perfidia, mai la urmă, în războiu e admisă, îndată ce reuşeşte.

Aşa că, primită pe la începutul lui Iulie, citită la *Junimea* în mod distras, *Eu şi Ea* a fost publicată.

Dar eu zic ceva mai mult. D. Hăşdău cu farsa sa *Eu şi Ea* n'a biciuit numai *Convorbirele literare* şi genul de poezie în favoare la acea revistă. Să mă ierte poeţii, sau mai bine unii poeţi, dar eu cred că *Eu şi Ea* este o parodie a unui gen literar poetic întreg, gustat foarte mult de public, având de reprezentanţi oameni care trec de poeţi şi de multe ori de poeţi cu valoare.

Să luaţi vă rog volumele celor mai iluştri poeţi ai veacului trecut şi al acestuia şi români şi străini şi citiţi cu atenţiune unele din capo d'operile lor. Ei bine, veţi constata o mulţime de nonsensuri, o mulţime de comparaţii absurde şi idei imposibile, întocmai ca în *Eu şi Ea* a d-lui Hăşdău.

Eu şi Ea n'are nimic de excepţional şi de ridicol şi dacă cei dela *Convorbiri* ar fi voit să facă o farsă analoagă celor dela *Revista Contimporană* dela Bucureşti, farsa ar fi reuşit tot atâta de bine.

In adevăr, este un gen de poezie, genul liric, acela în care poetul îşi varsă durerea sa imensă pentru pierderea iubitei sau cel puţin pentru despărţirea lui de ea. In acest gen poetul trebue să arate marea lui durere şi disperare şi să o arate în termeni sensibili şi în fraze zdrobitoare, căci altmintrelea efectul este mediocru.

Ia să ne punem în ipoteza unui poet care voeşte a cânta acest sentiment dureros. Este un mijloc şi poetic şi în acelaş timp şi real, acela de a-ţi analiza sentimentele, a arăta în mod modest ce transformare psihologică s'a făcut în tine prin dispariţia unei fiinţe iubite şi ce gol ţi-a lăsat în activitatea creerului tău. Toate aceste spuse în termeni sinceri şi juşti.

Dar acest fel este foarte delicat, trebue să ai multă putere de analiză şi senzibilitate concentrată, pentru ca să nu cadă în banalitate sentimentul pe care voeşti să'l exprimi şi durerea pe care voeşti s'o arăţi, fiind foarte obicinuite şi cunoscute.

Poetul trebue să evite banalitatea. Banalitatea fiind stânca periculoasă de care se sparge barca sa, el evitând'o, forţamente cade în un alt pericol: voind să facă ceva nou, voind să dea simţirei sale forme neobicinuite şi izbitoare, el cade în enormităţi sufleteşti şi recurge la comparaţii, la metafore şi expresii, care dacă câte odată ating sublimul, cele de mai multe ori înoată în plin ridicol.

Asemenea compoziţii le găsim mai la toţi poeţii. Neverosimilităţile le admitem în mod convenţional şi intrând în felul de a gândi al poetului ne extasiăm de unele lucruri care lovesc bunul simţ şi logica.

Dacă aşi avea vreme, aşi putea să ilustrez această părere cu multe şi variate exemple în literatura noastră şi cea străină.

Să luăm de exemplu pe Alexandri. Desigur că din poeţii noştri, poetul cel mai logic şi mai de bun simţ care s'a îmbarcat mai puţin în concepţii banalice şi care a întrebuinţat un limbagiu mai natural, este Bardul dela Mirceşti. Sub poetul Alexandri totdeauna vezi pe omul echilibrat, cu mintea sănătoasă, pe când în dosul poeziilor lui

Bolintineanu și Eminescu simțești oarecare deranjare de spirit. La Alexandri n'ai să întâlnești galimatiasuri de sens sau de fraze, pe când la Eminescu înoți câte odată în plină incoherență iar la Bolintineanu în plin non-sens.

De ce această deosebire? Lăsând la o parte organizația respectivă a creerului, voiu spune că bunului simț al lui Alexandri îi repugna genul de care vorbesc; sau dacă voiți Alexandri n'are acel fond de sensibilitate nici puterea de a analiza mai adânc lucrurile, mulțumindu-se cu pipăire la suprafață.

Alexandri însă are o poezie sentimentală, aşi putea zice una singură, *Steluța*, ea are istoria ei. Poetul iubea sau poate numai era prietenul sorei lui Constantin Negri, care moare prematură la Constantinopole.

Poetul este afectat de această moarte, el caută a-și exprima sentimentul în versuri.

Ne închipuim pe Alexandri punându-se la masa lui de lucru, hotărât să scrie ceva, în care durerea lui să apară în mod extraordinar și măreț. Și atunci vedem un lucru curios: Alexandri, poetul logic cu expresii sobre și juste, căzând într'un fel de sentimentalism exagerat, exprimat într'un stil destrăbălat cu expresii și gândiri riscate. Citiți *Steluța* și veți vedea singuri. E destul ca să citez strofa întâi:

O, tu, care ești pierdută în neagra veșnicie
Stea dulce mult iubită a sufletului meu
Și care odinioară luceai atât de vie
Pe când eram în lume tu singură și eu.

Ce înseamnă acest din urmă vers? Prin rezonamente multiple poți ca să-i găsești un sens, poetul voește ca să arate că atât era de absorbit de ființa pe care a pierdut'o, încât când ea trăia, el nu mai făcea atenție la nimic în lumea aceasta și că în lume nu erau decât două persoane, *el și ea*. Nu vedeți o apropiere de *Eu* și *Ea* a d-lui Hășdău?

Dar versurile lui Alexandri amintesc un alt vers al unui poet francez ilustru în acest gen și pe care probabil Alexandri l'a avut în vedere.

In adevăr cine nu-și amintește *Lacul* lui Lamartine, în care poetul plânge și el pierderea iubitei sale și în care găsim un vers umflat și exagerat, cel puțin ca expresie dacă nu ca sentiment, frumosul vers admirat de critici:

Un seul être vous manque et tout est dépeuplé.

Poezii pe tema exagerărilor sau a imposibilităților și antitezelor, mai repet, găsim la toți poeții. Caute cineva să analizeze de exemplu poezia *Mortua est* a lui Eminescu, al cărei subiect este, cum vedeți, acelaș ca în *Steluța* lui Alexandri, ca în *Lacul* lui Lamartine, ca în *Eu și Ea* a lui Gablitz.

Ce ziceți de această strofă:

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu moartea lui largă,
Să văd cerul negru că lumile-s cerne,
Ca plâns trecătoare a morței eterne.

Poetul își închipue cerul ca o boltă. Foarte bine, aceasta era concepția celor vechi asupra lumei; în antichitate se credea de vulg că cerul este o boltă albastră țintuită cu cue strălucitoare.

Prin urmare unui poet modern i se permite ca să utilizeze asemenea credință.

Dar ce sens are că bolta spărgându-se lasă *să cadă nimicul cu moartea lui largă?* Dar să admitem că nimicul este neantul. Dar atunci ce caută cerul negru cu lumile cerului? Ea căutați să vă dați seamă în mod logic de această îngrămădeală de non-sensuri voite.

Din acest punct de vedere, ce este așa de extraordinar, de ridicol, ca un alt poet care și el a pierdut pe iubita lui, pe care o iubea ca și Alexandri pe a lui în *Steluța*, încât se credea că în lume

nu este decât *El şi Ea*, sau ca Lamartine căruia i se pare că lumea a devenit pustie când lipseşte ea ; ca Eminescu care-şi închipue că cu moartea iubitei s'a spart bolta cerească şi a căzut nimicul peste lume iar lumile cerne au să dispară şi ele, —ce e de mirare dar repet, că acel alt poet analizându-şi starea lui sufletească după moartea iubitei să se compare :

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă ce stă mută,
Şi pustie împrejur

Dar aveţi să spuneţi că o liră fără sunet, un fulger fără tunet, un râu fără murmur, sunt nonsensuri. Sunt şi nu prea. Se poate foarte bine un fulger fără tunet, dacă fulgerul este în depărtare; se poate *metaforic* o liră fără sunet. Dar ce nu se poate în literatură şi mai cu seamă în poezie ?

Când Eminescu în *Epigonii* zice :

Simţiri reci, harpe zdrobite

oare nu este un non-sens a spune *simţiri reci?*

Prin urmare, vedeţi că farsa d-lui Hăşdău era mai la urmă o poezie ca multe altele şi alt nimic.

Efectul farsei însă a fost imens. Gazetele din Transilvania au reprodus păcăleala cu o vie mulţumire, *Convorbirile literare* şi d. Maiorescu care lovise în atâtea susceptibilităţi literare erau la rândul lor pe seletă. D. Maiorescu pus direct în cauză, crede de cuviinţă să răspundă. In numărul următor al *Convorbirilor* d-sa începe prin a reproduce articolul d-lui Hăşdău şi apoi adaugă următoarea notiţă :

,,In faţa acestui articol am onoare a vă ruga să ,,publicaţi şi pentru persoana mea o declarare fă-

,,cută deja în primii numeri ai ,,*Convorbirilor* ,,*literare*" (15 Iunie 1867). Nici societatea ,,*Juni*-,,*mea*" în genere, nici subscrisul în special, nu ,,au nici un amestec la redacţia ,,*Convorbirilor*". ,,Atât meritul cât şi responsabilitatea acestei în-,,treprinderi privesc exclusiv pe d. Iacob Negruţi. ,,Participarea mea la *Convorbiri* se mărgineşte la ,,articolele subsemnate de mine, pentru a căror ,,publicare această revistă mi-a făcut onoarea de ,,a-mi deschide coloanele sale. In deosebi nu am ,,avut nici o ştiinţă (şi nu eram chemat a o avea) ,,despre poezia menţionată mai sus, şi în timpul ,,când s'a primit şi când s'a publicat în *Convor*-,,*biri* eram absent din Iaşi.

,,Nu se poate dar argumenta dela publicarea a-,,celei poezii străine într'o foaie a cărei redacţie ,,nu mă priveşte, în contra criticelor mele ,,în ,,bine şi în rău" şi prin urmare cred că d. Hăş-,,dău, împreună cu scriitorii români la cari face ,,aluzie, ,,filosofi, istorici, filologi, beletrişti" sunt ,,cu mult prea modeşti, când văd în această pro-,,cedare ,,cea mai solidă măsură" în contra-mi. ,,Asemenea nu mă îndoesc că dacă în materie li-,,terară şi ştiinţifică, poate fi vorba de răzbunare, ,,aceşti bărbaţi eminenţi vor găsi o ,,răzbunare ,,mai generoasă" şi deocamdată mai cuminte.

,,Primiţi, etc.".

Titu Maiorescu.

Perfect, dar farsa rămânea tot farsă; nu cu explicaţii şi cu argumentări se răspunde la o farsă; la o farsă se răspunde prin o alta sau printr'o mică notiţă zeflemistă în care să se întoarcă în ridicol scopul urmărit de păcălitor.

D. Maiorescu însă răspunde serios şi în acel limbagiu moderat, pe care îl întrebuinţează cu atât mai într'adins cu cât adversarii sunt mai batjocoritori. In fond tot ce spune d. Maiorescu este strict exact; *în formă, oficial*. In adevăr, *Convorbirile* nu erau organul creat pentru a fi la

dispoziția *Junimei*, d. Maiorescu nu făcea parte din redacția *Convorbirilor*, redactorul responsabil al acestei reviste era d. Iacob Negruți.

Incă odată, strict așa era, dar oare în bună credință lucru se mărginea numai la atâta? Cum? *Convorbirile literare* erau pentru *Junimea*, cum ar fi fost *Revista Contimporană* pentru X sau Y? D. Maiorescu nu era nimic pentru *Convorbiri?* Și influența sa în acea revistă se mărginea numai pentru ca d. Iacob Negruți să-i facă onoarea a-i deschide coloanele revistei sale? Publicațiile din *Convorbiri* erau ele străine și de *Junimea* și chiar de d. Maiorescu, până într'atâta încât într'o asemenea împrejurare să se degajeze de orice responsabilitate aruncând'o exclusiv și întreagă numai pe d. Negruți?

Când d. Maiorescu prin scrisoarea sa, ca răspuns farsei d-lui Hășdău, *Eu și Ea*, se leapădă de *Convorbirile literare*, arată un egoism regretabil. Dealtmintrelea, aceasta a fost în acele momente sentimentul de lepădare generală: toți membrii, dela cel mai mic, făcură ca d. Maiorescu, aruncară toată vina pe *Convorbiri* și în special pe Miron Pompiliu, fără să voiască măcar să-și amintească că poezia *Eu și Ea* fusese citită la *Junimea*, și dacă nu fusese aprobată formal, nu fusese nici desaprobată, așa că bietul Miron Pompiliu se crezuse în drept să o dea publicității.

Mi-aduc aminte cât eram noi de rușinați de farsa ce ne făcuse d. Hășdău. In localitate, unde după cum am spus, *Junimea* și *Convorbirile* aveau mulți dușmani, toată lumea jubila. Vre-o câteva zile nu ne aventuram prin locuri unde puteam întâlni adversari. Trecând într'o zi pe strada mare, iată că dau peste câți-va fracționiști. Cum mă văzură de departe, începură a râde, apoi îmi ziseră:

— Așa că a pățit'o Maiorescu al d-voastră cu *Direcția nouă*, cu *Junimea* și cu *Convorbirile!*

In zadar am căutat ca să arăt că d. Maiorescu n'avea nimic ce căuta în această farsă și că cel mult *Convorbirile* pot fi puse în chestie.

Fracționiștii făcură și mai mult haz de rezoanele ce dădeam și nici nu voiau să admită ideea că poezia s'a publicat fără știrea d-lui Maiorescu.

— Suntem pozitiv informați de un membru dela *Junimea* să însuși d. Maiorescu a adus-o, el a citit-o și a găsit-o sublimă.

— Cine v'a spus asta, spuneți-mi numele lui?

— Asta nu se poate, căci nu voim—replicară în cor—ca să expunem pe bietul om la răzbunarea d-lui Maiorescu, căci cine nu știe cât de vindicativ este acest om.

A trebuit să plec furios, iar fracționiștii m'au mai privit în urmă câteva secunde, făcând mare haz de necazul meu.

* * *

Eram rușinați și umiliți, aceasta e positiv. O dovadă am găsit și astăzi de starea mea sufletească de atunci. Răsfoind colecția mea de *Convorbiri*, am constatat că ultima pagină din numărul cel cu farsa este ruptă; pe acea pagină figurase poezia *Eu și Ea*. Numai după sumarul din capul numărului am putut găsi urma unde aceastră poezie este publicată.

Și lucru curios, la mai toate colecțiile vechilor junimiști se constată această suprimare. Ba ceva mai mult, în tabla anuală de materii pe anul al V-lea, în zadar caută cineva și astăzi la rubrica „*poezii*": *Eu și Ea* de Gablitz, căci nu o găsește.

Astăzi însă, văd că asemenea mutilări și suprimări, pornite dintr'un sentiment de rușine, a trebuit odată mai mult să înveselească pe d. Hășdău și cel mai bun lucru ar fi fost ca d. Negruți să pue în tabla de materii și poezia lui Gablitz *Eu și Ea*, cel puțin asta ar fi echivalat cu „faire bonne mine à mauvais jeu".

Făcea bine d. Maiorescu când se lepăda cu to-

tul de *Convorbiri?* Şi era exact când d-sa declară că: ,,Nici societatea *Junimea* în genere, nici subscrisul în special, nu au nici un amestec la redacţia *Convorbirilor*"—adăugând că ,,participarea sa la *Convorbiri*" se reduce la articolele subsemnate?

Ia să vedem. *Convorbirile literare* erau organul recunoscut al societăţei *Junimea*, erau alimentat aproape în întregime de pana membrilor *Junimei*, foarte puţini colaboratori străini aveau. Să iau, de exemplu, anul al V-lea, la întâmplare. Numărul 1 conţine: *Fata de birou*, comedie de Slavici, membru al *Junimei; Observări critici asupra gramaticei* de Vasile Burlă, membru al *Junimei; Mortua est* de Eminescu, idem.

Numărul 2: acelaş, plus o poezie de d-ra Mathilda Cugler, membra corespondentă a *Junimei*. Zic membră corespondentă, fiindcă d-şoara Cugler ca orice alte doamne, nu era primită la şedinţele societăţei *Junimea* din Iaşi. Numai târziu, după ce *Junimea* se strămută la Bucureşti, numai acolo se făcu inovaţia ca şi doamnele să fie admise.

Această inovaţie a distrus caracterul vechei *Junimi*, spre marea indignare a d-lui Pogor. In adevăr, o şedinţă de *Junimea* cu doamne nu mai semăna de loc cu vechile, veselele şi spiritualele şedinţi dela Iaşi, unde fiecare îşi dădea curs vervei fără nici o jenă şi unde un cuvânt sărat putea să zugrăvească o situaţie întreagă literară sau să constitue o întreagă critică a unei opere.

Numărul 3: *Vidra şi Simon*, legendă de Bodnărescu, membru din *Junimea; Martira inimei*, critică de Vârgolici, membru al *Junimei; Armonii intime* de Iacob Negruţi; poezii de Scheletti, membru al *Junimei*.

Numărul 4: *Zoea Zuirvan*, nuvelă de Florantin, membru al *Junimei; O palmă la bal mascat*, de Bengescu, membru al *Junimei*, etc., etc.

Şi aşa mai departe.

Prin urmare, legătura dintre *Convorbiri* şi *Junimea* era absolut intimă. Mai mult, *Convorbirile* la început nu se puteau susţine prin ele înşuşi, membrii *Junimei* cei cu dare de mână cotizau ca să acopere deficitul. Iată deci o legătură şi materială între *Junimea* şi *Convorbiri*.

Dar dacă ar fi fost numai atâta! Mai toate bucăţile care se publicau în *Convorbiri* erau citite la *Junimea*, iar studiile lungi şi fastidioase, cum erau cercetările limbistice, dacă nu se citeau toate în întregul, dar desigur se citea începutul, pentru ca *Junimea* să-şi facă o idee de modul cum autorul înţelege a trata o chestie.

Este drept că în *Convorbiri* se publicau câte odată şi unele lucrări cari nu fusese citite în *Junimea*, aceste însă erau foarte puţin numeroase; pentru timpul cât am stat la *Junimea*, aşi putea să le număr pe degete. Este drept de asemenea că d. Iacob Negruţi publica câte odată chiar lucrări refuzate de *Junimea*, dar şi aceste într'un număr neînsemnat. Şi dovadă că *Junimea* avea ea în definitiv direcţia generală a *Convorbirilor* este, când d. Iacob Negruţi venea seara la şedinţă era primit cu strigăte şi desaprobări de membrii marcanţi ai *Junimei* care îi reproşau pentru ce publică toate prostiile. La care d. Negruţi răspundea, adresându-se mai cu seamă d-lui Pogor:

— Tu nu ştii să faci altceva decât să cârteşti; tu n'ai dreptul să vorbeşti, căci dacă la un an odată traduci o poezie...

O discuţie pe această temă foarte înflăcărată se încingea, iar d. Pogor în lipsă de alte argumente, ajungea la lucruri cam absurde, când îi zicea d-lui Negruţi:

— Dacă n'ai lucrări bune atunci închide *Convorbirile*, în tot cazul scoate un număr la o lună sau două, iar nu-mi da la fiecare 15 zile drept literatură, hârtie înegrită.

D. Negruţi la acestea dădea din umere şi zicea cu dispreţ, adresându-se la noi:

— Cu Pogor nu se poate discuta.

Ceva mai mult. Dacă studiile sau alte lucrări

de natura aceasta nu se prea citeau, poeziile care se publicau în *Convorbiri*, mai toate erau citite la *Junimea*. Seara când venea d. Negruţi, şedinţa începea cu această parte. După ce d-sa *îşi descărca carul cu minciunele*, scotea din buzunar corespondenţa revistei pe care o citea, iar *Junimea* hotăra ce să se publice şi ce nu,—bine înţeles că aceasta nu obliga numai decât pe d. Negruţi, dar moralmente desigur că'l obliga.

Incă ceva. Vădit că *Convorbirile* aveau o direcţie, fie în cercetări cu caracter deosebit, fie în poezie. Această revistă îşi avea estetica ei, nu se publicau decât poezii scrise în genul şi în felul esteticei revistei. Citiţi *Convorbirile* din cei dintâi ani şi veţi vedea că nu e disonanţă din punct de vedere estetic al lucrărilor poetice publicate. O dovadă este chiar farsa d-lui Hăşdău; dacă acest bărbat plin de spirit ar fi voit ca să facă o farsă *Convorbirilor* trimiţând o poezie scrisă în genul lui Gheorghe Sion sau a lui Tăut, desigur că nici chiar Miron Pompiliu nu ar fi publicat-o, pentru că toţi membrii *Junimei* dela mare până la mic aveau o concepţie precisă asupra ceeace este poezie şi înlăturau dela prima citire orice producţie poetică care ar fi lovit în acea concepţie.

La *Junimea* erau în favoare poeziile în felul lui *Eu şi Ea* de Gablitz şi în aceasta a consistat fineţa farsei d-lui Hăşdău.

Fiind aşa, este întrebarea: Acea concepţie a poeziei de care vorbesc, acele regule estetice ale *Junimei*, cine le propagase, cine le stabilise, cine le cristalizase în articole sobre de cuvinte şi pline de miez? D. Maiorescu.

Apoi când redacţia *Convorbirilor* — admiţând că ea era independentă—adoptase ca normă de critică teoriile estetice ale d-lui Maiorescu, era oare generos şi drept din partea d-sale ca cu ocazia unei păcălituri să-şi degajeze orice răspundere de *Convorbiri* şi să arunce meritul cât şi

responsabilitatea (în acest caz nu era vorba de merit) numai asupra d-lui Negruţi?

Iată de ce răspunsul d-lui Maiorescu nu a satisfăcut pe nimeni. N'a putut satisface *Convorbirile* de care d. Maiorescu se lepăda aşa de uşor. N'a putut satisface pe duşmanii săi personali, căci aceia ştiau ca şi mine şi ca oricine strânsa legătură dintre d. Maiorescu şi *Junimea*, d. Maiorescu şi *Convorbirile literare*.

Un singur lucru este drept şi fără replică în răspunsul d-lui Maiorescu, acela că d-sa nu era în oraş şi nu participase la *Junimea*, nici n'avusese cunoştinţă de poezia *Eu şi Ea*. Acest lucru ar fi fost suficient pentru toţi oamenii de bună credinţă, şi d. Maiorescu putea, după cum a şi făcut, să stabilească faptul material al lipsei sale din Iaşi. Făcând aşa, d-sa îşi degaja răspunderea fără să o arunce pe spatele altuia şi n'am fi văzut declarându-se un lucru greu de crezut, un lucru chiar penibil, acela că între d. Maiorescu şi *Convorbiri* nu exista nici o legătură.

XV

Tot direcţia nouă

In timpul acesta d. Maiorescu continuă în linişte publicarea lucrărei sale *Direcţia nouă*. Desigur că cu toate încriminările care a stârnit şi această lucrare a d-lui Maiorescu, a avut asupra spiritului din ţară un efect salutar. Asupra mea desigur că a avut acest efect, după cum voiu arăta îndată, vorbind de prima mea scriere.

D. Maiorescu dela poeţi în *Direcţia sa nouă* trece la prozatori. Aici era mai greu, căci *Convorbirile literare* nu pusese în evidenţă decât debutanţi şi e greu ca cu debutanţi să poţi pretinde a forma o şcoală. In genere o şcoală literară tot-

deauna nu se desenează decât după ce cei care o indică sunt în maturitatea talentului lor; orice începuturi fie cât de fericite pot da indicaţiuni, dar nu pot determina ceva hotărât, şi şcoala aşa ceva însemnează.

In privinţa *Direcţiei nouă* a poeziei, d. Maiorescu avusese un om de mâna întâiu, cu totul de mâna întâiu, pe Vasile Alexandri; putea prin urmare ca să pună în jurul său pe Eminescu şi Bodnărescu şi să-i boteze cu numele de *Direcţie nouă*. Dar la proză? Aici o mai repet, era mai greu. Ca prozatori în genul literar propriu-zis *Convorbirile* n'aveau decât pe d. Iacob Negruţi şi pe d. Nicu Gane, dacă exceptez pe abundentul Bodnărescu, care fusese clasat deja printre poeţi. Ba mai era încă unul, era d. Slavici, care pe lângă studiul său asupra maghiarilor, publicase câteva poveşti populare şi o nuvelă sau două. Ca scriitori în diferite genuri era d. A. Xenopol, desigur cel mai important, Burlă, Vârgolici, etc.

Cu aceştia d. Maiorescu nu putea să se prezinte în noua sa direcţie, numai cu ei, căci fiecare şi-ar fi pus întrebarea: Cum? Adică până la d-nii de mai sus România nu produsese nimic în proză? Acest lucru îl simţeşte autorul, de aceea în *Direcţia nouă*, proza începe cu trei autori, care n'aveau nimic de comun cu *Convorbirile*, dar pe care nu putea să-i treacă cu vederea, anume: Odobescu, Strat şi Marţian.

Alegerea era nimerită şi dreaptă; desigur că Odobescu a fost cel mai bun scriitor din generaţia de înainte de 1860, dacă exceptez pe Bălcescu. Inainte de toate el era om de gust în tot ce făcea şi scria. Când am început a mă ocupa cu chestii de literatură şi de ştiinţă şi am vrut să cunosc ce se scrisese în româneşte în această privinţă, mi-am procurat imediat *Revista Română* a lui Odobescu pe toţi anii, mi se pare cinci ani. Ei bine, am fost foarte plăcut surprins de tonul deosebit, felul ales şi elegant, precum şi de oarecare profunditate relativă de gândire ce am găsit în acea revistă, desigur cea mai bună ce apăruse înainte de *Convorbirile literare*, măcar că genul literar nu era specialitatea acelei reviste.

Nu aceeaşi impresie am putut avea citind *Analele statistice* în care se distinsese Marţian. Nimic deosebit nu izbeşte în citirea lucrărei lui Marţian, nici o chestie economică nu se vede puternic tratată, nici vederi mai deosebite.

Nu înţeleg nici acuma pentru ce d. Maiorescu îi aminteşte numele, numindu'l neuitatul Dion. Marţian, fără ca de altmintrelea să insiste asupra lucrărei aceluia.

Inţeleg foarte bine pentru ce îl pune pe Strat în *Direcţia nouă;* Strat aparţinea *Junimei*. Strat publicase o economie politică foarte elementară, un rezumat al principiilor de economie politică de pe vremea aceea, nimic extraordinar. A, ne zice însă d. Maiorescu, acel tratat de economie politică, ca toate tratatele, era o *introducere*, şi în aceа introducere se poate vedea spiritul *Direcţiei noui*. Nu mai am lucrarea lui Strat şi mi-aduc aminte în mod foarte vag de acea introducere; n'aşi putea prin urmare spune nimic positiv, dar mai că aşi paria că nu era mare lucru de dânsa.

Strat însă făcea politică şi făcea politică junimistă; a fost ministru de finanţe în guvernul lui Lascar Catargi, luptător alăturea cu d-nii Carp Maiorescu şi ceilalţi, toate aceste explică cu prisosinţă pentru ce figurează în *Direcţia nouă*.

D. Maiorescu era prea fin şi pătrunzător pentru ca punând înainte în proză numile de mai sus, să cadă în exageraţiune; criticul fin şi dificil nu putea ca să distribuiască elogii fără rezervă unor scriitori, care erau încă la începutul carierei lor. Pe urmă este drept ca să spun că ceeace criticase cu privire la trecut nu fusese lipsa de talent şi de cunoştinţe a lucrătorilor în *ogorul* naţional, ci patriotismul umflat şi lipsa de bună credinţă. Prin urmare d. Maiorescu când vine la

proză nu recomandă pe d-nii Marţian, Strat, Slavici, Xenopol, Burlă, Vârgolici, Iacob Negruţi ca scriitori de talent, ci ca oameni care au cunoştinţă de ceeace scriu, însufleţiţi de lealitate şi sinceritate.

Şi din acest punct de vedere autorul avea dreptate, căci dacă d. Maiorescu prin criticele sale a căutat să tindă la un rezultat, pe care l'a obţinut în cea mai mare parte, a fost acela că a biciuit unde a văzut rea credinţa sau falşul patriotism, aprobând tot ce pornea dintr'un spirit sincer şi dintr'o lucrare conştiincioasă.

Am spus mai sus că d. Maiorescu a avut în această privinţă o mare influenţă asupra mea. Nu ştiu în ce direcţie m'aşi fi îndreptat, dacă n'aşi fi fost călăuzit de lucrările sale.

Ia să analizez puţin acest lucru. Să-mi închipuesc că eu n'aşi fi fost la Iaşi, în acest centru în care *Junimea* domina, şi că mi-aşi fi făcut studiile în Bucureşti. Prin aplicaţiunea naturei mele la studii, cercetări şi analize, desigur că aşi fi căutat să mă lipesc pe lângă vre-un om cu vază ştiinţifică sau să particip la una din societăţile literare şi ştiinţifice care existau în Bucureşti. In asemenea condiţie, aşi fi scris eu în spiritul pe care'l voiu arăta, studiul asupra *atârnărei sau neatârnărei Românilor în diferite secole?* Aşi fi făcut critica *Istoriei critice* a d-lui Hăşdău, din acel punct de vedere din care am făcut-o? Iată o chestie la care e foarte greu să răspund. Prin natura sipiritului meu este drept că urăsc exageraţiunile, umflăturile naţionaliste precum şi falşificările istorice; dar ştiu eu ce ar fi putut să se întâmple şi cu mine dacă aşi fi trăit într'o atmosferă în care asemenea lucruri erau obicinuite?

Trebue însă să fiu sincer, nu spre lauda mea ci a lucrurilor cum au fost. Incepusem a mă ocupa cu tot felul de studii, după cum am arătat în partea întâia a acestor amintiri, încă din liceu, în tot cazul îndată ce am intrat în Universitate. Vre-o doi-trei ani am fost mai mult adversarul

mişcărei dela *Convorbirile literare* decât partizanul, şi am spus de ce: din cauze mai mult politice, nu simpatizam cu politica junimistă. Am trăit aceşti ani în atmosfera liberală — fracţionistă,—în acea şcoală a lui Barnuţ, a lui Cipariu, sau mai bine în şcoala naţionalistă care era absolut dominantă, şi cu toate acestea n'am fost serios atras de asemenea şcoală nici nu mi-am pierdut libertatea mea de judecată, după cum voiu arăta îndată.

Ba ceva mai mult, faptul că deşi nu simţeam simpatie pentru *Junimea* m'am dus la ea, dovedeşte că era o afinitate naturală între felul meu de a lucra şi înţelege, cu acela al *Junimei*, pe care d. Maiorescu îl propaga în diferitele sale lucrări.

SFARŞITUL VOLUMULUI I-iu

INDEXUL VOLUMULUI I-iu
AL
AMINTIRILOR DELA „JUNIMEA“ DIN IAȘI

A

B

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

R

S

T

U

V

W

X

